

UNIVERSITY OF

HÁISZLER GYÖRGY

32 o. 1

ORVOSI MUNKÁJA.

MÁSODIK DARAB

A hosszúas Nyavalyákról.

A KOLOZSVÁRI EGYETEM
NŐI KLINIKÁJÁNAK
KÖNYVTÁRA

EGYETEM
ES NŐGYÓGYÁSZATI
KORODÁJ...

W E S Z P R É M B E N

Nyomtattatott Számmuer Mihály' Betűivel.

1888
G. H. H. H. H.
K. H. H. H. H.

28 JUN 2004

A'

TEKÉNTETES NEMES

WESZPRÉMI

KÁPTALANNAK.

TEKÉNTETES . NEMES

K Á P T A L A N ,

MÉLTÓSÁGOS,

FŐ TISZTELENDŐ URAK!

A köz haszon vala fő ösztönöm, melly Orvosi Munkám első Darabját készítette velem: *A TEKÉNTETES KÁPTALANNAK* esméretes Hazafisága volt pedig azon hathatós Eszköz, melly tárgyomhoz segített. Nem véttek talántán, ha nem gondolom tellyességgel sikeretlennek iparkodásomat; mert voltak, kik azt betsülni tudták. Éledni kellett tehát természet szerint bennem a' buzgó igyekezettel azon bátorító reménynek is, hogy az előbbeni kegyes Pártfogás sem fog megszűnni szándékom' ápolgatásától. --- Tsak

*a' hála-adatlan tsalatkozhatott volna
meg bizodalmában. Igen is a' TE-
KENTETES KÁPTALAN példás
Jó-téteményének köszönhetem ismét,
ha ezen Munkám, a' mint hitten hi-
szem, használni fog ember-társaim-
nak; a' mellyért is a' mindenkori leg-
mélyebb tisztelettel, 's köteles kész
szolgálattal leszek*

A' T. N. KÁPTALANNAK

*alázatos szolgálja
Háiszler György.*

A Brown' Systemájának, melly az Orvosi Tudományban olly nagy zavaro-
dást szerzett, az Anti-Browniánusokkal
való megbékérésével volt szándékom Or-
vosi Munkámnak II-dik Darabját kez-
deni; azután pedig az emberi Nemzet-
nek ama' legbetsesbb, leg üdvösségesbb
Találmányát (a' tehén Himlőt) akar-
tam lefesteni. Azt több fontos okok
hallasztatták olly javallással, hogy in-
kább, ha élek, Orvosi Munkámnak
III-dik, és utolsó Darabjában, melly a'
Gyermekek', és az Afzfzonyok' Nyavalyáiról szól, értekezzek felőle. A' te-
hén Himlőt azon kívül is a' terméfsze-
tes Rend a' gyermekek' Nyavalyái kö-
zé helyhezette.

Azért tehát tsupán a' hofzszas Nyavalyákat; 's azokból is a' közönsége-
seb-

sebbeket, csak nem mindennapiakat írom itt le.

A' ki az ezekben szabott Rendet, és Módot meg fogja tartani, annak a' más ritkábban előforduló, tőlem nem említett Betegségekben sem léízen nehéz csak addig is, még értelmesebbhez folyamodhatik, tanátsúl lenni.

Minthogy Orvosi Munkám' első Darabja kedves vólt, a' mit szives közfönet gyanánt örvendezve említtek; igyekeztem e' második Darabban is belső meggyőződéseim fzerint a' legbátorosabb uton erőt venni a' Nyavalyákon, vagy, ha megrögzött régiségek miatt ez nem lehetett, legalább sullyokon enyhíteni; 's ugyan azért hivoságos képzéződés nélkül reménylhetem, hogy ebbéli iparkodásom is kedvet fog nyerni kedves Hazám előtt.

MÁSODIK DARABNAK
FOGLALATTYA.

	<i>Lap.</i>
A' hózfzas Nyavalyákról - -	1.
A' Fő-Fájásról - - - -	13.
A' Szédelgésről - - - -	22.
A' Guta-ütésről - - - -	31.
A' Szél-ütésről - - - -	56.
Az In-rángatásokról - - - -	79.
A' Nyavalya-törésről - - - -	86.
A' Vér-folyásokról - - - -	113.
Az Or vér-folyásról - - - -	119.
A' Fog-fájásról - - - -	126.
A' Füladásról - - - -	140.
A' Köhögésről - - - -	154.
A' Hurutról - - - -	165.
A' Vér-pökésről - - - -	182.
A' Tüdő-rothadásról - - - -	197.
A' Sziv-dobogásról - - - -	210.
Az Ájulásról - - - -	218.
A' Gyomor-fájásról - - - -	230.
A' Hányásról - - - -	244.
A' Vér-hányásról - - - -	259.
A Has-fájásról - - - -	267.
	A'

	<i>Lap.</i>
A' Has-menésről - - - -	306.
A' Vér-hasról - - - -	320.
A' Köldök-tsömörrel - - - -	340.
Az Arany-érről - - - -	355.
A' Sárgaságról - - - -	369.
A' Köről - - - -	388.
Az akadályozott vizellésről. - - - -	402.
A' bőv-vizellésről - - - -	415.
A' Sülyről - - - -	428.
A' viz-kórságról - - - -	443.
A' mely-vizkórságról - - - -	455.
A' has-vizkórságról - - - -	462.
A' tők-zatskó vizkórságról - - - -	485.
A' láb-vizkórságról - - - -	467.
A' köszvényről - - - -	473.
A' rendetlen köszvényről - - - -	484.
A' náthás-folyásról - - - -	492.

ESMÉRETLENEBB SZAVAKNAK

L A J S T R O M A.

<i>All-kaptza görts</i>	- -	Trismus.
<i>Görts</i>	- -	Spasmus.
<i>Ganéltató erőlkedés</i>	- -	Tenesmus.
<i>Hugy tsapoló</i>	- -	Catheter.
<i>Kő metzés</i>	- -	Lithotomia.
<i>Kéz közzvény</i>	- -	Chiragra.
<i>Könyök</i>	- -	Pechiagra.
<i>Láb</i>	- -	Podagra.
<i>Térd</i>	- -	Gonagra.
<i>Nyers étel folyás</i>	- -	Lienteria.
<i>Szemérem hegy</i>	- -	Pubes.
<i>Vér vizelés</i>	- -	Haematuria.
<i>Vizellet meg nem tarthatás.</i>		Enuresis.

J o b b i t á s o k.

<i>oldal.</i>	<i>helyett</i>	<i>olvasd.</i>
10.	okaér - -	okáért
25.	hallasztótik - -	hallasztódik
97.	szerentsések - -	szerentsés
104.	meg - -	meg
112.	Annam - -	Cinnam
112.	aureant - -	aurant
126.	orientalgia - -	Odontalgia
395.	227. - -	380.
400.	227. - -	380.

A' HOSZSZAS NYAVALYÁKRÓL.

De Chronicis Morbis.

A' hosszúszas Nyavalyák által azok a' Betegségek értetődnek, mellyek lassú lépéssel a' beteget hol élete' veszedelmével, hol a' nélkül sanyargattyák.

A' hosszúszas nyavalyákat tökéletesen megorvosolni felette nehéz; részszerint azért, mert a' serkentő okok többnyire úgy elvannak rejtve, hogy semmiképp' reájok nem találhatni, avagy, ha reájok talál-is az Orvos, a' már meggyökeresedett betegség miatt a' testet azzal a' fogyatkozással talállya, mellyet többé semmiképp' helyre nem hoz-

hat; részszerint pedig azért, mert a' hofzszas nyavalyákban a' természet sem munkálódik olly serényen, és sokkal tunyábban rongálja, 's emészti a' serkentő okokat. Innét vagon, hogy hetek', néha holnapok' folyása után is alig láthatni mi kevés jobbulást.

A' beteg unásván a' hofzszas orvoslást, mindenképp' mesterkedik (csak vajha ne önnön kárával) az Orvost más hathatósbb szerek' rendelésére birni. Maskor: elveszti bizodalját, engedetlen lesz, és más Orvosnak kezére ereszti ügyét hasonló követkevésekkel. Végre: vagy bele ún, és mindent a' kifáradott természetre biz; vagy hübajos Javóság' kinzottyá lesz mind halálíg.

Ezek az Orvoslónak, és a' hofzszas nyavalyában sinlődő betegnek utasítása' okáért botsáttattak előre. Amaz, hogy tetségén fellyül ne ígérjen, ne hogy későbbre az értetlenség' gyanuja érje. Ez, hogy minekutánna értelmes kéznek adta által ügyét, azért, hogy látomást nem javul, kivált ha előre megmondatot, megne tsükkenyen, bizodalját, reménységét le ne

tegye, ne talán tétovázásával úgy járjon, mind a' sok szakátsok közt a' lév, vagy a' sok bábák közt a' gyermek.

Kezdgye-el az Orvosló a' nyavalyának eredetét, 's okait kitanulni; tanullya-ki egy uttal: Valyon a' jelenvaló nyavalya közönséges betegség-e, vagy tsak helybéli hiba? *) Lássá: A' jelenlévő nyavalya valyon magatól támadott-e, vagy más előre ment betegséghől származott légyen? Kérdezöskedgyék továbbá: Nem élt-e a' beteg már ennelötte orvosi szerekkel, és minő következésekkel? Tsupán abból, hogy hafználtak, vagy ártottak; sokszor sok hafznost tanulhatni. Visgállya-meg, minő betegséghez hasonlít a' jelenlévő nyavalya; (az ilyen más nyavalyával való öfzve arányo-

A 2

zás

*) Nem nehéz a' közönséges betegségeket a' helybéliek-
cöl különböztetni tsak abból is, hogy a' közönsége-
sek' gerjesztő okai az öfzközi alkotást soha tapafz-
salhatóképp' meg nem sértik; ellenben a' helybéli be-
tegségben az ok az alkotást sérti. A' helybéli meg-
marad a' megsértődött helyben, tsak néha bozza az
egész testet az egygyütt-szenvedésre, vagy eltá-
vozván formájítól más közönséges betegséget gerjeszt.

zás már sokszor a' leg engedetlenebb nyavalyáknak lefedte ál-artzáját:) Vessen egy pillantatot az akkori járvány nyavalyára, mert alig vagyon olyan hózszas nyavalya, melly az akkori járványból valamiben nem részeseülne. Mind ezeknek rendbe szedett kitanulása, ha még elégséges világot nem szerez, folyamodgyék végre azokhoz, melyeket a' hózszas tapasztalás az ilyen nyavalyában fogatosoknak talált.

Semmit, valamire tsak gyarapodhatik a' beteg, ki ne hadgyon, el ne felejtse az Orvos: azért az élet rendet is, mellytől néha leg több függ, úgy rendelje, hogy a' beteg tőle idüllyen.

Kiki tudja, melly szükséges az egészségnek, az életnek fenntartására a' fris, tiszta Levegő; olly ártalmas, olly halálos sokszor a' meg romlott, rozsgőzettel, 's egyéb idegen testetskékkel megvesztegetett. Azért a' hajlék, mellyben a' beteg nyavalog, minden büztől, minden ártalmas gőzektől ment, és szabad legyen.

Az étel, és ital, ha ki mértékletesen annak idején él vele, a' testet táplálja, 's
gya-

gyarapíttya. Hibázzon valaki minéműségére, vagy mennyiségére nézve, ártalmas. Tehát mind egyikére olyan legyen, hogy használlyon, vagy leg plább ne ártson. Jegyez-zék-meg ezt magoknak azok az élet rend-nek ellenségei, kik elhitevén magokkal, hogy a' beteget erőszakosan is kell tömni, alattomos etetésekkel, 's itatásokkal sokakat vad jószívűségekkel e' mulandóból ki kü-zöböltek.

A' test mozgásokról, a' nyugodalom-ról, álmról, és virrogatásokról is eképp' okozkodgyék az Orvosló; mert valamint e-zek által az elveszett erők visszfa állítód-nak, és az ellankadt test hivatallyához uj-jolag fel készül, ugy a' velek való vissz-fa élés a' testet fogyasztya, és mindenfé-le hofzfzas nyavalyákra elkészíti. A' termé-szet tanittya, hogy ezek ugy ofztassanak-fel, hogy ne talántán a' nyugodalom helyett mozgásokat, vagy ezek helyett nyu-godalmat javasollyon valaki.

A' mértékletes mozgások, kivált a' kotsizás hasznos azoknak, kik dúgulásokban gyötrődnek, kik hofzfzas betegségekből gyó-gyul-

gyultanak-fel, kiknél az érző inak ellágyultak. Általában a' taknyos, lomha testűeknek, vízkórságosoknak, és a' lépes, nád-ra görtsös személlyeknek. Ezeknek mindenek előtt hafznos az utazás azért, hogy nem tsak a' test szükségesen rázódik, hanem az elme is, az egymást felváltó szembe tünőktől vidámul. Az engedetlen hofzfas harmad, és negyednap hidegleléseket is sokszor egyedül a' levegő változtatás, az utazások ölik-meg.

Az elme indulatok közül némellyek az egészséget gyűjtik, mások vesztegetik. Válaszfa magának a' beteg a' lelki tsendes-séget, a' vidámságot, és a' jó reménységet, kerüllye ellenben a' gyűlölséget, a' haragot, a' szomoruságot, a' megijedést, 's más illyetén rendetlen indulatokat, mellyek már még a' leg egészségesbben-is halálos betegséget okoztak.

A' hofzfan Nyavalyáskodók mindenek-re készek, A' költséges Feredőket, és savanyú Kutakat is tellyes bizodalommal szokták látogatni. Kár, hogy többnyire megtsalódnak, és nagy költségekkel szerzett nya-

valyájok' sullyosodásáért, azután a' feredőket, a' savanyú kutakat káramollyák. Nem okosság a' jó bort azért szidalmazni, hogy tőle a' vele vízfza élő meghoroszodott, meg-rézfegült. — Szükséges a' feredőknek, és savanyú kutaknak természetét, erköltseit, és hathatóságát esmérni, hogy a' betegséghez, és a' többi környülállásokhoz szabva kiki tudhassa az azokból következendő hasznot, vagy veszélyt.

A' feredőknek az a' tárgya, hogy általak a' test tisztullyon, valami közelítő nyavalya eltávoztassék, vagy a' már jelenvaló, ha tökéletesen el nem maradna-is, enyhülyön.

Vannak *természetes*, de vannak *mesterséges* feredők is. Azok vagy közönséges tiszta víz; vagy némelly értzekkel: vassal, kinkövel, savakkal, 's a' t. bővelkednek. Ezek külömbféle füvekből, 's gyökerekből, 's a' t. készülnek.

A' feredők némellyek természetesen *melegek*, mások *hidegek*. Ezek vagy hidegen javasoltatnak, vagy megmelegítettnek.

A' természetes hideg feredők a' testet a' külső mocsoktól tisztítják, a' benne tett mozgásokkal a' vérforgás szabadabb lesz, az elszórt dugulások kinyílnak, a' nedvek' elválasztása sörényebben megyen-végbe, a' tisztulás, kivált a' test-párlás gyarapul, 's eképp' a' test sok undokságoktól, mellyek későbbre súlyos nyavalyákat szerzettenek vólna, megmenekedik. Jók tehát a' természetes hideg feredők általlyában mindnyájoknak, de kiváltképpen a' lajha, röst testűeknek, kiknél a' gyomor, és a' belek elomhadtak, azoknak az aszsfonyi személyeknek, kik nádra gyengülésből gyermeket vesztenek, hasznosok az elbádgyadásból következő magtalanságban is, főval: hasznosok ott, a' hol erősíteni kell; a' hol a' lovaglás, és a' kotsizás is jót tézen.

Ama' természetes hideg feredőknek, mellyek külömbféle értzes, és egyéb testetskékkel terhelve vannak, hasznát a' benn foglalt idegen testetskék határozzák-meg. Legyen p. o. benne vas, kénkő, és valami lug só, való, hogy azoknak fognak használni, kiknek testöket erősíteni, nedvöket

vöket pedig ritkitani, és folyóbakká tenni szükséges.

A' meleg feredők a' testet lágyittyák, izzaszttyák, a' vér forgást zavarják, gyorsosittyák; azért nyughatatlan aluvást is okoznak. Hasznosok azoknak, kiknél a' vért zavarni, 's mintegy mesterséges hidegletést gerjeszteni, vagy a' jelenvalót fellyebb emelni a' szándék. A' benn' tartott idegen testetskékről elhiresedett meleg feredőkről, hogy fontosan lehessen itélni, ugyan a' benn lévő testeteket, 's ezeknek tulajdonságait szükség tudni, mellyek szerint a' sokféle környülállásokhoz alkalmaztatva hol ez, hol amaz a' feredő léfzen foganatos.

A' reggeli, és a' később délutáni órák legjobbak a' feredésre. Meddig kellek benn' maradni, azt a' természet, az erő, a' Nem, az élet idő, 's más illyetén állapotok határozzák-meg. Bizzuk ezt Orvosra; mert vannak esetek, hol napjában több órákig is benn kell lenni. Azt jegyezze-meg kiki, hogy a' ferdő soha felesleg meleg ne légyen; mert a' nagyon meleg ferdő a' testet kiheviti, szomjuságot, főfájást, álmotalanságot,

gyötrődést, száraz kehentselést, lankadtságokat tsinál, az erőt, és az étel kívánást fogyasztja.

Méglen valaki feredik, ójja magát a' kedvetlen, hideg, és nedves levegőtől; tartson az ételben, és italban mértékletességet, olyanokat egyék, mellyek könnyen emésztdnek, és jól táplálnak. A' tökéletes jó-lakás, a' sok keverék étkek, a' nagyon sós, füstelt, fűszerfzamos, etzetes, 'siros étkek, a' héjas vetemények, és a' sok nádmézes édességek ártalmasok. Nap között szomjuság-oltás' okáér szolgályon a' fris, mértékletesen hideg kut viz; asztalnál a' vízzel egyeledett jó ó bor.

Minthogy a' benne foglalt különböző természetű, és erköltsű idegen testetskék miatt a' savanyú kutak sem mind egy erköltsűek, és erejűek; helyesen okoskodik kiki, ha a' megválasztást Orvossal közli; kinek kötelessége a' nyavalyához alkalmaztatva a' savanyú víznek hafznat, vagy ártalmát meghatározni, és egybe a' módot, és az élet rendet is (ezektől fügnek főképp' a' kívánatos következesek) vagy, ha köz-

he mi beteges történetek jelentgetnék magokat, mi tévő legyen a' beteg? ki szabni.

Legálkalmatosbb idő a' savanyú kutakat meglátogatni: a' Junius, Julius, és Augustus holnapok.

Az ivást reggel hat órakor kezdeni leg jobb, korábban nem jó azért, hogy a' még hűves levegő a' test-párázást könnyen akadályoztathattya, de az elegendő álmot is meghuzzák magoktól az ilyenek. — Kiváltképp' kiknek gyomrok gyengye, délután savanyú vízzel ne éllyenek, ha csak szomjuság-oltása' okáért egy, két pohárral nem ifznak.

Mennyit, és meddig kell a' savanyú vizet inni? legyen még ez is az Orvos i-télete. Némellyeknek elég két hét, másoknak szükséges három, sőt egy egész holnap.

A' vizet nem kell egymásután hirtelen inni; köz időnek egy fertály óra elég, közbe sétálgasson, még arra a' napra való por-tzióját megitta; de azután is egész az ebéd ideig könnyű sétálásokkal testét mozgassa; erősebb mozgásokat soha ne tegyen. Kit az ital között a' szelek szorongatnak, vagy
kinek

kinek gyomra gyengülne, és fájna, annak megnádmézezett édes kömény magot, vagy narants héjat néha enni jó.

Az evésre kif zabott bizonyos órát tartsa-meg; a' vatsora kevés légyen, noha ebédkor sem szabad a' gyomort megterhelni, az étkek könnyen emészthetők legyenek.

Ártalmas a' tántz, 's más hevesebb testmozgások, de a' sok ülés, az ebéd után való aluvás sem hasznos. Mi tsuda, ha ezeket a' szelek, hasrágások, okádások, hasmenések 's a' t. háborgattyák? Leg tudvességesebb kellemetes beszélgetésekben, sétálva, és sétáló játékokban idejét tölteni.

A' közönségesbb beteges történetek, mellyek ez ilyen vízzel élőket megszokták látogatni: a' has-szorulás, vagy hasmenés, az okádás, has-fájások, az arany-ér, és hószám bővebb folyása, a' félben hagyó hideglelések, köszvény, 's a' t. Mivel távul esik tárgyomtól a' feredőkről, és savanyu kutakról különös irásokat adni, azért az e' féle beteges történeteknek meggyógyítását Orvosra bizom. E' keveset is tsupán azoknak irám, kik a' feredők, és savanyú kutak

tak között nem tudván eddig külömbséget
renni, talán csak átabotába éltenek velek.

A' F Ö - F Á J Á S R Ó L.

De Cephalalgia.

Sokféleképpen érezhet valaki belől a' főben kedvetlen érzeményeket. Fájhat valakinek egész feje, és nem régtőlfogva, fájhat másnak felette nagyon, és régolta; más nem az egész főben, talán csak egy kised helyen érzi, mintha szeggel luggattatnék. Máskor meg nem a' főt, hanem a' pofákat, a' 'vak szemek' környékét késérti valami hofzszas fájdalom, melly enged ugyan közben, de egészen nehezen mulik, és jól lehet a' leg keményebb külső nyomás sem nevelheti, még is majd minden legkisebb mozdulás éllesztí.

Okai. A' főnek vele született, vagy idővel akármí okból okozott hibájin kívül a' fő-fájásnak főbb gerjesztő okai: a' szokott vér-folyásoknak fenn akadása, az elmulasztott ér-vágások, szóval: a' vér-bővsége, és
meg

meggyülése. Azután a' meggyült náthás, taknyos tsipösség a' főben, vagy a' más-honnét ált' tétetett orbántzos, súlyös, rühes matéria, melly sokszor az oktalan orvoslással vízfza verettetik; vagy az első utakban akármi megromlott iszap. A' szemek' betegségei, az advas romlott fog, az arany-ér, az ólom, és egyéb értzes gőzök, a' májnak, lépnek, vagy más has-tag-nak dugulásai, a' meghűtés, vagy felette nagy megmelegedés, a' geleszták, és a' lépés, nádra görtsös személlyeknél az elgyengültség.

Felosztása. A' fő-fájás vagy együtt fészkel a' gerjesztő okkal; vagy távul esik attól. 2-szor, a' fő-fájás vagy tulajdon okától támadott mind első nyavalya, vagy más nyavalyának késérője, és követője. 3 szor: a' fő-fájás az érző inaknak felesleg való izgathatóságától, az elmulasztott ér-vágástól, vagy egyéb szokott vér-folyásnak fennakadásától, a' főbe letett akármi matériától, vagy az első utakban telepedett iszaptól, 's a' t. lehet, és mindenkor vagy gyuladékos, 's forró indulatú, vagy hideg természetű

szett lézen. A' hidegleléssel szövetezett fő-fájás ostromonként fordul vissza.

Kezdeté. Az okok tselekefzik, hogy a' fő-fájás sokféleképp' kezdődik. Néha Valaki fris, egészséges, semmiről sem panaszkozik, csak hogy valami nehézséget érez a' főben; máskor szédelgéssel kezdődik, az étel kívánás elvész, megborzad, elkedvetlenedik a' beteg, kiüt a' hőség, 's egyzerebe az egész fejet elfoglallya a' fájás, melly is hol lüttető, hol nyilalló, a' tsontig beható. Némellyeknek csak fél fejek fáj; sőt vannak, kiknél az egész fájdalom csak egy pontban, mintha szeggel luggatnák, határozódik.

Kimenetele. Való, hogy mennél nemeşbb a' szenvedő tag, annál nagyobb a' veszedelem, annál kétségesbb kimenetele, kivált ha a' gerjesztő ok is keményebb, és a' fő-fájás is régiebb, 's engedetlenebb: mind azonáltal a' mindennapi tapasztalásból tudni, hogy a' helyes, idején korán kezdett segítség már a' legtürhetlenebb fő-fájásokon is erőt vett, szerentsésen megorvosolta.

Orvoslása. Általában mindegyik főfájásban jó a' hajtat, ha igen sűrű, kimetél-
ni, és többszer megborostálni, ezzel a' mo-
tsok elvesz, és a' fő szabadabban párzik.

Lássuk már a' bőv-vérűeket, lássuk a-
zokat, kik eleven piros színűek nyáron a'
hének terhét viselik, vagy a' nagyon me-
leg hajlékokban elmefárasztó munkákban
szüntelen fáradoznak, kik eleve hajtott fő-
vel dolgoznak, kik nyakokat, 's melyöket
szorongattyák, kiknél a' tüdőknek, vagy
a' hasba rejtett tagoknak akármi fogyatko-
zások miatt a' vér szabadon nem kerengel-
het, és a' fő felé ragadtatik, kiknél a' meg-
sokasodott vér a' szokott uton ki nem ürö-
dik, vissza marad, 's a' fő felé sürgelte-
tik; kik a' sok hevítő, 's részegítő italok-
ban telhetetlenek; Mind ezeknél közönsé-
ges vendég a' gyuladékos, *forró indulatu*
fő-fájás.

A' kézen, vagy lábon teendő érvágás,
a' vakszemekben, és fültöben a' piótzázás,
és a' nyakfzirt a' köpölözés; azután a' lan-
gyos láb-feredők, és a' sok hivesítő sali-
tromos italok lesznek a' legalkalmasabb or-

vosságok, és ha a' megrekedett vér-folyásból támadott, ennek vissz-állítására fojtja-elegén; vagy ha a' meghütéstől: a' bodza virág más gyenge izzasztókkal vesznek erőt rajta.

A' hideg, taknyos, lomha természetűeket a' *hideg indulatu fő-fajás* környékezi. Ez olly szörnyű szokott lenni, hogy éjjel, nappal egyre kinozza a' beteget, sehol helyét nem találja, egyre jajgat, azt véli a' nyomorult, hogy széllyel szakad feje, látzik könnyeséget találni, ha a' környék-állóktól szoritathattya. A' sok taknyos, nyálkás, náthás folyások, a' főben meggyült vizes nedvek, gerjesztő okai.

Ezt a' fő-fájást csak azok a' szerek orvosolják-meg, mellyek az előbb nevezett tsipős materiákat a' főről elvonzák, 's a' testből kitakarítyák. Tehát a' hólyag-huzó flastromok, a' közép sók, a' rabarbara, a' Jalapa gyökér, és a' keserű szerek, Nro. 1—2. végre az erősítők, mellyek a' testet az ilyen matériának többszeri meggyülésétől oltalmazzák. Nro. 3—4.

A' letett *matériából* eredett fő-fájást közönségesen guta-ütés követi, melly azután orvosolhatatlan, halálos.

A' *nádra görtsös fő-fájás* ritkán fogja-el az egész fejet, közönségesen csak egy pontban vagyon. Ez mivel az érző inaknak felesleg való izgathatóságától támad, a' baldrián gyökér, a' peruviai fa-héj, és a' többi érző ín-erősítők orvosolják. Hafznos ezeknek a' hideg vízzel való reggeli, és estvéli megmosás, a' gyenge mozgások, vidám mulatságok, 's a' t.

Az ólom, vagy más értzes gőzökből keletkezett *fő-fájást* az olajos szerek lizelidítik; a' feredők pedig, és a' gőzöltető szerek gyógyítják.

A' fő alkatásnak hibájából, vagy idővel más akármű hozzá járult erőszakos okból származott fő-fájásnak meggyógyulása mindenkor kétséges. Ugyan is a' koponyának belső lapján esett tsont kinövéseket, az e-retskének tsontosodását kifogja meggyógyítani?

Hogy az agyban férgek találtattak, csak mese; lám sem az orból, sem a' szájból sem-

semmi közlő út nincs, mellyen az ilyen állatotskák bé szökhetnének az agyba; ez-okaért az is csak mese, hogy a' bornót az agyba béhathat. De hogy a' homlok tsontnak taknyos kebeleiben férgek voltak, 's májnapig is találatnak, mellyek által ama' szörnyü nehezen orvosolható fő-fájás sze-reztetik, tagadhatatlan. Ezek jobhára virá-gok szaglásával szivattatnak-fel a' homlok tsont taknyos kebeleibe.

Bizonyosan meghatározni, hogy ez, vagy amaz a' fő-fájás a' homlok tsontnak kebelejiben félszelt férgektől légyen, vaj-mi nehéz, (ha csak az or fuvással kinem fujódnak) mindazonáltal, ha semmi más gerjesztő okot még a' legszorosabb megvis-gálás után sem találhatni, ha a' fő egyre kegyetlenül fáj, és szédeleg, ha a' szem-gödrök' dombjai körül, és a' külső, és bel-ső homlok-tövisek' táján fáj, lehet gyana-kodni; a' mikor is jók a' ptrülfzegtető sze-rek, és a' többízer felszivott olaj. Kénye-sebb szereket tanátsosbb Orvosra bizni.

A' más helyen gonofzkodó gerjesztő okból, vagy más nyavalyából származott,

és tsupán történet gyanánt hozzá szegődött fő-fájás nem kíván különös orvoslást; tsak azt várja-bé, hogy a' gerjesztő ok vetetődgyék-el, 's azonnal távozik; ugy a' gyuladózó, vagy akármi más hideggel jött fő-fájás annak meggyógyításával mulik; az első utakban meggyült epés, rothadt 's a' t. indulatú iszap' kitakarításával, ő is takarodik; a' fenn akadott vér-folyások' visszaillesztésével tüstént szünik; az advas fog elhuzásával, mintegy elfujódik; a' májnak, lépnek, vagy más belső tagnak dugulásából következett meggyógul az ezeknek elfozlatásával. Kiknek fejek éh gyomorral fáj, és egy ital vizre, vagy kevés ételre egyfzeribe szünik, jele, hogy a' gyomorban valami tsipős matéria vagyon, melly az érző inakat izgattya, és a' fejet az edgyütt szenvedésre hozza.

Életrend. A' gerjesztő okok, a' fő-fájás' indulattya, 's keménysége határozzák-meg az élet rendet, amint is tudom, ha gyuladékos a' fő-fájás, senki bort, vagy más hevítő italt, ugy szinte fűszerzámos étkeket nem fog rendelni. Ellenben: éppen ezeket fog-

fogja javasolni, ha hideg indulatu. A' tiszta levegő, a' tsendes nyugott elme mindenik fő fájásnak kedvez, de a' test mozgások csak a' hideg természetű fő-fájásban, a' mikor a' test a' temérdek taknyos matériától duzzadt, találnek helyet.

R E T Z E P T E K.

Nro. 1.

Végy: Negyven grán Jalapa gyökér port, husz grán kettős söt; tsinály port belőle, 's add-hé egyszerre.

Nro. 2.

Végy: Két könting rosmaringot, annyi rabarbarát, egy lat kettős söt; vagdulil-öszve, forrázd-le, hadd álljon bé fődve fél óráig, azután szűrj-le tizenkét latot, adgy-bozzá két lat föld füst-fű gyületet. Adgy-bé minden órában két evő kanállal.

Nro. 3.

Végy: Három lat nádmézzel vegyétett pápa füvet, annyi nádmézzel vegyétett keserű

Nro. 1.

R. Pulv. Rad. Jalap. ser. duos
arc. dupl. scr. un.
m. f. pulv. p. dos.

Nro. 2.

R. Fol. rosmarin.
Rad. Rh. elect. aa. dr. duas.
arc. dupl. Unc. sem.
c. m. infund. s. q. Aqu. ferv.
p. 1/2 hor. vas. claus.
colat. Unc. fex.

adde

Syr. fumar. Unc. Un.
m. d. omn. hor. 2 cochl.

Nro. 3.

R. Conferv. Card. bened.
— trifol. fibr.
aa. Unc. Un. sem.
Li.

serű három levelű fűvet, egy
lat rosdátlan vas port, tsi-
nály rhabarbarás tszikoria gyü-
lettel Liktáriumot, 's adgy-
bé minden 3-dik órában egy
kávés kanállal.

Nro. 4.

Végy: Három könting ürömi
kivonást, annyi vaspor kivo-
nást, tsinály gyomor Elixir-
vel három grányi pilulákat,
bintsd-bé narants levél por-
val, 's adgy-bé apjában bá-
romszor négy szemet, 's i-
gyék-red pápa fűből, és e-
zer jó fűből egy fndsia ber-
batét.

Limat. Mart. n. rubig.
Unc. sem.
Syr. Cichor. c. Rh. q. s.
f. Elect. molle.
m. d. omn. s hor. Un cochl.
coffeac.

Nro. 4.

Extr. absinth.
— Mart. pomat.
aa. dr. tres.
Elix. Stomach. temp q. s.
F. L. A. pillul. gr. trium.
Consp. pulv. fol. Aurant.
d. ter de die No. quatu.
superbibendo vasc. infus
spec. Card. bened. et cent.
min.

A' S Z É D E L G É S R Ö L.

De Vertigine.

Kinek a' körülette lévő testek mozogni,
és kerengelni lázatnak, szédelgést szenved.
A' vak, mivel a' körülette lévő testeket so-
ha mozogni, és kerengelni nem láttya, a'
szédelgéstől mindenkorra ment.

Sokak, ha magasabb helyről alá néznek, kotsin, vagy hajón vitetnek, elszédülnek. De kiváltképpen a' mohón befaltt sok étkek, a' sok részegítő, az érző inakat tompító italok, és némelly mérgek, az első utakat elfoglaló undokságok; a' könyvek mellett lehajtott fejjel folytatott sok éjjeli virrogatások, a' keményebb elme indulatok: a' harag, a' hirtelen megijedés, a' nehezkeség, az agyra lett ált-tételek, a' dohány füst, az eleven szénynék, és ujj kifejéretett, vagy kivakoltt hajlékoknak gőze, a' bőv vérűség, vagy a' felette nagy kiürödések, a' legközönségesbb gerjesztő okok.

Feloztása. Az orvosláshoz szabott leg-hafznosbb feloztása a' szédelgésnek az, melly az okokból vetetődik: azért más Neme a' szédelgésnek az, melly a' bőv-vérűségből, más az, melly a' felette nagy ürödésekből eredett. Az első utakban megfeküdt emésztetlen étkek, a' részegítő, és érző inakat tompító italok, és egyéb undokságok is másféle szédelgést okoznak, ugy szinte a' mérgek, és mérges testek is. Hát melly a'
ke-

keményebb elme indulatoktól, a' külömbféle füstöktől, és gőzöktől származik? Nem de a' nehezkesekek, a' kotsin, vagy hajón menők is más rendbéli szédelgést szenvednek? ugy szinte a' főre le tett matériából származott is más rendbéli, 's a' t.

Kezdele. Némelly okokból származott szédelgés lassankint jelengeti magát, el áll, meg meg elő jön, 's ezt több ideig felváltva szenved a' beteg a' nélkül, hogy panaszkodnék, és tanátsot kérne. Másokat hirtelen, pedig mindgyárt keményen környékezem, ugy hogy nagyon megijednek, 's ez által nevelik. Sokaknál más nyavalyának hirmondója, vele kezdődik. A' történetek sem egy féliek: némellyeknek elsetétednek szemök, legyeket, vagy más apró állatotskákat látnak előttük repdesni, másoknál előbb el nehezül, és fájni kezd a' fő, a' fulek tsengenek, a' szaglás, és izlés fogyatkozik, a' gyomor émeleg, az étel kívánás elvész, a' hó-fzám vagy más szokott vórfolyás fenn akad 's a' t.

Kimenetele. Ha a' szédelgés nem régi, és tsak türhetőbb okokból, p. o. a' részegítő

gító italokból, vagy dohány füstből támadott, nints tőle mit tartáni; de ha régi, ha keményebb okok gerjesztették, guta ütést, nyavalya törést, vagy más súlyos betegséget hirdet. A' régiek, ha a' beteg mindeneket zölden festve látott, nyavalya törést, ha pedig feketén látott mindeneket, guta ütést jövendöltek.

Orvoslása. A' közönséges bőv-vérüség-ből támadott szédelgés a' közép idejüeket, a' vérmes, egyéheránt igen egészséges temperamentumuakat, kik jól esznek, 's isznak, keresi. Ennek ha orvoslása hallafztótik, guta ütés a' vége. A' lában tett ér-vágás, a' köpölözés, a' piótzázás, a' láb feledők, a' zöldségek, 's egyéb gyenge étkek eszközlik orvoslását; tökéletesen meggyógyittyák a' mértékletes álom, (melly inkább kevesebb, sem hogy több légyen,) a' könnyü mozgások, a' vidámitó mulatságok, és a' hivesítő, 's egyfzersmind gyengén hast-indító orvosságok. Nints veszedelmesbb a' szorulásoknál.

Kik szoros nyakra valókat viselnek, vessék-el; kik azért szédelegnek, hogy le
haj-

hajtott fejjel irnak, 's dolgoznak, hadgyákel a' rofz szokást, kiknél a' hó-szám, aranyér, vagy más szokott folyás elállott, azok minden tehetséggel azon legyenek, hogy a' szokott vér-folyásokat vízfzfa állítsák; addig is ha bőv-vérűek, ha a' vér felette nagyon a' főnek rohanik úgy, hogy méltán veszedelmesbb esettől lehessen tartani, eret kell a' lábon vágni; köpölyöket, és piotzákat kell rakni; azután 'láb feredőkkel, és gyenge, hivesítő has-hajtókkal kell továbbá a' vért aláfelé tsalogatni.

A' helybéli bőv-vérűségből eredett főfájásban ritkábban szükséges az ér-vágás, a' gyenge, hivesítő has-hajtók, és a' labferedők közönségesen le tikkasztyák.

Kik a' sok részegítő italokkal, és a' mohó mértékletlenséggel szerzették magoknak a' szédelgést; azoknak a' jövendőre leg-hathatósbb orvosság a' mértékletesség; a' jelenvalóra pedig a' környülállásokhoz alkalmaztatott okádtatók, has-hajtók, azután a' sok hivesítő limonádás italok, vagy etzetes víz.

▲Az érző-inakat tompító, 's álmat szerző mérgek is kárhozatos' szédelgéseket szok-

szoktak gerjeszteni. Alig vagyon orvosság, melly helytelenül gyakrabban adódnék az opiumnál. Tsak hánkolódgyék, 's ne alhas-sék valaki, emlegessen több ízben valami fájást, a' nélkül, hogy e' kedvetlen törté-neteknek oka kerestetnék, (pedig ezt kel-lene ki keresni,) az opiumhoz vagyon a' ragaszkodás. Már akár az opiumtól, akár pedig más méregtől támadgyon azután a' szédelgés, minden esetre jó az ilyen mér-get okádtatóval ki takarítani; egyéberánt el veszi az opiumnak ereit az etzetes víz; más mérgeknek más szerek szegik-meg erejüket.

Az eleven szény, és az ujjonan ki va-kolt, 's mefzeltt hajlékok' gőzzétől ere-dett szédelgés is abból következik, hogy a' vér a' főnek siet, 's ott meggyúl. Tehát itt is azok hasznosok, mellyek a' vért a' fő-ből alá sziják, és az egyenlő vér forgást ismit helyre állittyák, tudniillik: a' szük-séghez szabott ér vágás, a' nyaksirt rakott köpölyök, és nadályok, azután a' sok hi-vesítő limonadás, vagy etzetes italok, a' fris levegő, a' láb feredők, és, ha az első utak rendkívül el lomhattak volna, ezek-nek

nek meg rázódása', 's fel indítása' okáért az okádtató, és a' dohány levelekből főtt all-lóvellések.

A' dohány füsttől okozott szédelgés az etzetes viz itallal gyógyul-meg.

A 'nehezkések' szédelgése a' főben meggyült vértől szokott támadni. Ha állandós, és erős, eret kell nyitni, egyébiránt a' szülés leg bizonyosbb meg orvosítója.

Kik kotsin, vagy hajón, vagy a' magasbb helyről alá nézván szédülnek; azok, még lassankint el szoknak, méhfűből, mén-tából, vagy más érző inakat ellefztő 's erősítő szerekkel éllyenek.

Nádra görtsös személlyeknél tsak akkor marad el a' szédelgés, minekutánna a' nádra görts meg orvosoltatott.

Az elme indulatoktól származott szédelgést meg orvosolják a' barátságos társolkodások, 's multságok, a' mezzei levegő, a' vadászat, halászás, madarászás, lovaglás, 's a' t. kivált ha ezek mellett peruviai fa héjjal, jó ó borral, 's egyéb frisitó, erősítő, 's jó tápláló szerekkel élnek az ilyen betegek.

Kik azért szenvednek szédelgést, hogy sok vért, vagy más az egészséget fenn tartó, 's erősítő nedveket vesztettek, azoknak a' gyengén izgató, erősítő, 's éllesztő szereken kívül Nro. 5—6. legjobb orvosságok a' jó tápláló éledelek, a' vidám multságok, a' fris levegő, 's a' t. csak mindezekben mértékletesek legyenek.

A' főbe *le tett matériából* következett szédelgésben az a' főbb tárgy, hogy az oda le tett materia máshová tsalódjék. Ezt a' gyuladékos, és forró indulatában az érvágás, köpölözés, és piótzázás a' többi hivesítő szerekkel eszközlik; külömben a' hasajtók, a' mesterséges sebek, viszik ezt végbe.

Illy formán akárminő ok gerjeszse a' szédelgést, mindenkor szerentsésen fogja orvosolni Az, ki a' gerjesztő oknak, és a' szédelgésnek természetéhez, 's indulattyához alkalmaztattya segítségét.

Életrend. A' sokféle gerjesztő okok, és a' külömbféle nyavalyák, mellyekhez szegődni szokott, nem engednek bizonyos élet rendet szabni. Bizonyos azomban az,
hogy,

hogy, akármi okból származott légyen is, és akárminő nyavalyával legyen szövetkezve; mindenkor ártalmasak a' sok hevítő, részegítő italak, és a' kemény, nehéz, goromba étkek.

Böv-vérűek kevés, és könnyű emészthető étkeket egyenek, italok hivesítő legyen, a' bort, sert, kávét, és tsokoládét kerüllyék, tiszta, mértékletes meleg levegőben lakjanak; keveset alugyanak, gyenge mozgásokat tegyenek, (ártalmas a' kihevülés) szorulásokat ne szenvedgyenek, de főképp' az elme indulatoknak ne engedgyenek. A' hideg természetűek is, kiknél a' szédelgést a' meggyült takony szerzette, kerülhetik a' keményebb elme indulatokat, de élhetnek fűszerfzamos étkekkel, jó ó borral, 's egyéb izgató, 's melegítő szerekkel. A' nádra görtsősek, és azok, kik a' szembe tűnöbb ürödéseknek tulajdoníthatják a' szédelgést; mezzei levegőben mulatozzanak, kényesebb munkákat tegyenek, többet is alhatnak; az étkekből azokat válasszák, mellyek könnyűek, éllesztők, és táplálók kevés jó ó borral.

REZEPTEK.

Nro. 5.

Nro. 5.

Végy: Két könting ámmo-
niák gummit; anayi sárga fa-
héj porc, tsinály sárga subéj
gyülettel bárom grányi pilulá-
lat; adgy-bé napjában három-
szor négy négy szemet, 's i-
gyék-reá majoránnából, és
méhfából hérvatét.

℞. Gum. Ammon.
pulv. Cinnam. aa. dr.
duas.
Syr. Cinnam q. s.
f. pill. gr. trium.
d. ter de die No. quatu.
bibat desuper vascul. infus.
Spec. Herb. majoran.
et meliss.

Nro. 6.

Nro. 6.

Végy: Egy lat rosdátlan
vas port, bárom könting sár-
ga subéj port, tölts-reá egy
meszszely jó Somlai ó bort,
tartsd huszonnégy óráig több-
szer fel rázván bé felett e-
dényben, azután szűrle, 's
adgy-bé minden 2. órában két
kanállal.

℞. Limat. Mart. n. rubig.
Unc. sem.
pulv. Cort. Cinnam. dr. tres.
affunde vini Somloviens.
libr. un.
relinqu. in digest. p. 24. hor.
subinde agitando
colat, exhibe.
d. om. 2 hor. 2 Cochī.

A' G U T A Ü T É S R Ö L.

De Apoplexia.

Guta ütette azt, a' ki minden külső,
és belső érzékenységektől, és minden sza-
aka-

had akaratú mozgásoktól hirtelen megfojtódik a' nélkül, hogy az élet-ér verés folytatkozzék, inkább nehéz herregő lélekzéssel öregbedik.

Okai. Tarthatnak ettől: A' nagy fejűek, a' rövid nyakuak, a' tágos melyűek, és véres temperámentomuak, kivált, ha a' délutáni iddogálást, és álmat kedvelik; azután a' taknyos, lomha testűek, és a' Vének, végre: a' nagyon izgathatók. Ezekben valami az agyat nyomhattya, és az agyvelőnek az egész testbe ki terült érző inakkal való közlését gátalhattya, guta ütést okozhat. Legközönségesbbek pedig e' következők:

a) A' fűszerzámos étkekben, és a' részegítő italokban való rendetlenkedés.

b) A' testnek hirtelen, és keményebb mozgása, 's erőltetése: Legyen az mértékletlen nevetezés, köhögés, ptrüszfzentés, hofzszas felette erőlkedett okadás, szüléskor a' nagyobb erőlkedés, rendetlen elmeindulatok: kemény harag, és kemény megijedés, véletlen nagy öröm, hofzszas, szomorú gondok; éjeli virrogatások, bizonyos
élet

élet rend, a' hol előhajtott fejjel, szorított nyakkal kell tlni, vagy állani, a' sütő nyárban elő vett nagyon ki fárasztó kézi munkák.

c) A' testnek rendetlen tisztulási, vagy azoknak megrekedési, ugymint: a' szokott or-vér folyásnak, arany érnek, hó számnak, gyerek ágy tisztulásnak megrekedési, a' régi sebeknek hirtelen hé gyógyítása, a' kiütéseknek okatlan le-száritása, a' vérnek, a' férfiú magnak, és egyéb lelkesítő nedveknek pazarlása, a' természetes üresedéseknek fenn akadása, az első utaknak: a' gyomornak, és beleknek taknyos, sűrű, enyves nedveségekkel lett megtöltése, vagy egyéb genyetséges matériának az agyraⁿ lett ált'-vétele.

d) A' testhez járult dolgok: Értetődnek itten a' nagyon meleg feredők mindgyárt étel után teli hassal; a' nagy kihevülések azoknál, kik a' tűznél dolgozván fellyül sülnek, alól pedig fáznak. Az értz, és egyéb tsipős gőzök, mellyek a' tüdövet rongállyák; a' millyen az uj kálháknak, uj épületeknek, az eleven szénnek, és az uj boroknak göze. Végre: a' főnek akárminő

külső sértése, mellyre az agy megrokanik, avagy az agy hártványának némelly erecskéi ki tágulnak, ki pattannak.

Feloztása. A' különböző, és ellenkező gerjesztő okokból következik a' guta ütésnek külömbisége, 's feloztása is a' *forró*, és *hideg* guta ütésre. Azt a' bőv-vér okozza, azért *véres* guta ütésnek is nevezetik. Ezt a' sok taknyos, enyves, sükeres, tsipős nedvek következtetik, azért *taknyos* guta ütésnek is mondatik.

De akármi matériának az agyra lett ált'-vételéből is támadhat guta ütés; valamint meg vagyon egy bizonyos Nem, melly az érző inaknak felesleg való izgathatóságából származik, és azért kiváltképpen a' gyenge serdülő esztendőket, a' lépes, es nádra görtsös személlyeket bántya, amannak a' neve: az *ált'-vitt matériából* történt *guta ütés*. Ezé pedig: *érző inas Guta ütés*.

Kezdeté. A' *forró* guta ütést meg esmérhetni forró indulattyából, a' betegnek természetű hajlandóságából, és az előre ment serkentő okokból, ha tudniillik az ollyan bőv-vérű az ételben, és italban, 's egyéb testi,

testi, és elmehéli indulatokban szeretetlenkedik, hirtelen felgyúlad, 's a' t. Ez illyent néha véletlen tsap-meg a' guta. Máskor előre a' főben valami nehézséget, és tompa, feszítő fájdalmat érez, szédelgésről, és fülzuggásról panaszlik, az ábrázat kihevült, vörös, duzzadt, a' szemek vörösek, kiállók, és szikrázók, a' nyelv nehéz, rezkető, és akadózó, a' lélekzés nehéz, a' mely fárotságos, és herregő, az élet érverés tellyes, erős, kemény, és feszült, a' külső tagok hidegek, az álmoság győzhetetlen, és még is a' sok nehéz, ijesztő, 's bádgyasztó álmak miatt tsendesen nem alhatik, az egész test az elmével egyetemben el tunyul, el lankad; mellyekről, ha senki nem segít, végre hirtelen minden állati munkáktól meg fosztódik, 's elesik, az az: a' Gutától megütődik.

A' *hideg Guta ütés* a' megállapodott üdejüeket, a' hideg taknyos temperámentuakat keresi, kik tudniillik sok nehezen emészthető elcdelekkel: babbal, borsóval, lentsével, sok főtt, avagy sültt tésztás étkekkel élnek, sokat alusznak, kevés moz-

gásokat tesznek, szorulásokban szenvednek, 's a' t. Ezek előre el-bádgyadnak, fő nehézségről, szédelgésről, sok, és mély álmoságról panaszkodnak, az ábrázattok halavány, duzzadt, az ér-szökés lágy, kicsiny, és gyenge; a' külső tagok hülnek, 's egyszeribe minden külső, és belső érzékenységek elállanak, mellyekre a' lélekzés el neheztül, a' duzzadt, halavány ábrázat bé esik, föld szintű, és a' kicsiny, puha élet ér-verés is egyenetlen, 's félben hagyó kezd lenni. Senki sem kételkedik, hogy az ilyen taknyos, lomha testűt, és hig vérűt a' hideg Guta ütötte.

Az agyra lett *ált'-vitelből* származott Guta ütés mindenkor valami előre ment, vagy még jelenvaló nyavalyának következése. Meg jövendölhetni ezt az előjáró jelekből, mellyek a' materiának a' fő felésietését jelentik. A' beteg kényesebb, és izgathatóbb természetű lévén valami súlyosabb nyavalyával tsivódik, az ábrázattya duzzadt, felette piros, a' merevedett szemek könnyvezők, és szikrázók, a' fülek zugnak, tsengenek, a' hallás is nehéz; a' fő szédeleg,

leg, a' beteg lökögő fő-fájásról, és nyughatatlan álmorról panaszolkodik; a' sok rémitő álmadozások miatt egyre ijedez; a' koválgó matéria a' szokott helyen meg nem jelenik, avagy ha megjelent, ismét el-hadgyván azt, szerentsétlenül az agyba tétetik által; mellyre a' nélkül, hogy az élet ér-verés elállyan, minden külső, és belső érzékenységek, és szabad akaratú mozgások hirtelen elállanak.

Az érző inas *Guta ütés* a' gyenge, felette izgatható szülőktől születetteket, a' gyenge serdülő esztendőket, és a' nádra görtsös afzszonyi Rendet bántya; alig járul hozzájuk valami jelesbb gerjesztő ok: legyen az hirtelen harag, véletlen ijedés, vagy vigasztalhatatlan szomoruság, 's a' t. egyszerűbe elállanak minden külső, és belső érzékenységek, a' szabad akaratú mozgásokkal együtt; az élet ér verés gyenge, sebes, és egyenetlen, a' vizellet sok, és minden hüiz nélkül a' tisztá vizhez hasonló; a' beteg görtsöt, és in rángatásokat szenved 's a' t.

Kimenetele. Mind a' forró, mind a' hideg *guta ütésnek* kimenetelét a' könnyebb,
vagy

vagy nehezebb serkentő okok, a' több, vagy kevesebb, keményebb, vagy szelidebb történetek kétségesítik. A' veszedelmet pedig főképp' a' sértett lélekzéstől, és az orvosi segítségre esendő bal következtésekből lehet észre venni. Mennél nehezebb, mennél fárotságosbb a' lélekzés, annál súlyosbb, annál veszedelmesbb a' nyavalya. Úgy szinte: Ha az egyszeribe lett rendes orvoslásra sem az érzékenység, sem a' szabad akaratú mozgások helyre nem állanak, kevés a' reménység. Ellenben: Ha a' nyújtott segítségre az ábrázat vidámúl, a' lélekzés könnyebből, az élet ér verés természetes kezd lenni, és a' beteg magához tér; jó a' reménység.

Ritkább szerentse, hogy valaki az agyra le tett matériából következett guta ütéstől meg-gyógyuljon, 's meg éllyen. Ellenben ritkább az is, hogy az *érző inas guta ütés* valakit meg öllyen.

Orvoslása. A' guta ütésnek külömbféle okai, az ezekből vett fel-osztás, és a' külömbféle, sőt ellenkező természetek, utasítanak nyilvánosságosan kitkit a' külömböző segítségre.

Azért

Azért ha a' bőv-vértől támodott, vagy is, ha *forró* a' guta ütés, akkor az orvoslásnak főbbtárgya: a' főt a' bőv-vértől megszabadítani. Megszabadittya pedig részszerezint a' le tsapolással, részszerezint, ha a' vért a' főből máshová által viszi.

Ha tehát a' betegnek természeti hajlandóságából, és a' serkentő okokból latni, hogy a' guta ütés *forró*, hogy a' bőv-vértől támodott, első légyen: a' nyakra valót, és egyéb szoros ruhákat a' betegről el szedni, azután fenn tartott fejjel, és le lóggó lábakkal székre ültetvén, a' kezén, vagy lábán eret vágni, és a' vért mind addig folytatni, méglen az élet ér alabb száll, még lágyabb, és gyengébb, az ábrázat pedig szinetlenebb, 's halaványabb lészén. Leghasznosabb a' nyak vér-eret megvágni.

Sokszor az ilyen mindgyárt kezdetben tett bőv ér-vágásra a' beteg látomást könnyebből, és magához tér; a' mi felette jó jel. Ellenben: ha semmit, vagy éppen keveset könnyebbül, ha az ér-verés erős, kemény, és feszült marad, tovább is minden második óra mulva mind addig kell eret vág-

vágni, még az élet-ér meglágyul, és meggyengül; a' mire, ha még sem könnyebből, még sem kezd magához térni a' beteg, az ér-vágást félben hagyván, a' fülek-töveire piotzákat, nyakfzirt pedig, és a' főkörül véres kópölyöket kell rakni.

Közben hathatós all-lővellésekkel, láb feredökkel, hivesítő, vékonyító, 's hasajtó italokkal, és orvosságokkal kell a' vérnek a' förül való leszivattatását sürgetni. Nro. 7. 8. 9. 10. Melly végre a' láb-talpokra mustár liszttel, etzettel, és sóval egyelített savanyú kovászt is kell kötni. Sőt a' haját is lenyírvén, a' főt oszlató kötéssel, vagy fris vízzel, mellyben salamiák olvasztatott-el, három, négy rétdü belemártott ruhával burogatni, és az ábrázatot ugyan hideg vízzel gyakrabban mosogatni, felette hafznos; tsak az alatt az előbb rendelt belső orvosságok is folyvást adassanak.

Ezekre ha a' guta ütött nem javul, talán az erők inkább fogynak, az élet ér verés gyenge, kitsiny, tántorgó lesz? a' mi tsekely reménységet a' nyak tsigára, a' láb-

ikrákra, és más több helyekre rakott holyag huzó flastromokkal kell éllefzteni. Még a' belső előbb ditsértt hivesítő, vékonyító, 's gyengén has-hajtók helyett is inkább hathatósbb, valamenyire izgató orvosságokat kell adni. Nro. 11. 12. 13.

Ezekre néha az erő nevededik, a' test bőven megizzad, és a' beteg meggyógyul. Azomban hal volna az ebből vett következés: *Tehát a' betegből erőszakosan kell a' verejeket kifatsarni.* Az erőszakos veréjtékefztetés a' betegnek mindenkor nyilvános veszélyére vagon.

Már ha az hólyag huzó flastromok, és az izgató orvosságok sem használnak, akkor a' gyógyulásról bizton minden jó reménységet le lehet tenni.

A' *hideg Guta ütésben* az egész segítség abban áll, hogy a' taknyos, enyves, sükeres nedveket a' főből máshová alá vonnya, és az állati munkákat fel ébrefszze, vízfza állítsa.

Azért mihelyt valakit a' guta meg-ütött, és ki-tudódott, hogy *hideg*, vagy is taknyos guta ütés érte; azonnal a' dohány levelekből,

ből, és sóból készült hathatósbb all-lövellésekkel, és has-hajtókkal a' taknyos, enyves, sükeres nedveket részszerint ki kell üríteni, részszerint pedig a' főből máshová alá kell vonyatni. Nro. 14. 15. 16.

Még ezek megkészülnek, az állati munkáknak felébredtésére, és vízfza állítására nagyon hasznos a' szarvas szarv, levendula, avagy az úgy nevezett kármelita spiritust az or alá tartani, ezekkel a' halyántékokat, és az or lyukakat megkenni; a' testet izgató füsttel megfüsteltt fejer flonellel dörgölni. Nro. 17. és az egész főt ofzlató, 's izgató kötésekkel, vagy ezek helyett le-nyirvén előbb a' hajat a' Nro. 18. alatt ki-jegyzett flastrommal béborítani, a' nyak tsigára pedig, a' karokra, és láb-ikrákra hólyaghuzó flastromokat kötni. Ezeknek a' mind külső, mind belső szereknek szorgalmas folytatásával többnyire megtartatik a' már kiköltezni készült lélek.

Már mihent az első utak az előbb nevezett orvosságokra elégségesen kiürültek, egyszeribe a' belső izgató, 's érző in-erősítő orvosságokat kell elő venni, mellyeket is

majorána, levendula, ruta, ménta, és kakuk fűvekből, vagy léstyán, baldrián, és mester gyökerekből, és kámforból kell készíteni; Nro. 19. 20. 21. 22. 23. Ezekre, ha a' lankadt, elerőtlenedett élet-ér felemelkedik, és erősül, ha a' hideg tagok ki-melegülnek, ha az halavány ábrázat megpirosodik, közbe vetvén néha izgató allövelléseket is Nro. 24. mellettek álhatatosan megkell maradni; ha tsak az első utak ujjonnan meg nem tellenének, a' mikor a' fellyebb javasolt has-hajtókból kellene megint valamellyikét elő venni.

Minekutánna ezekre a' beteg magához tér, és az erők nevelkednek; a' keserű szerekre kell a' beteget fogni, mellyekkel a' még imitt amott vízfűza maradott taknyos, enyves nedvességek feloldódnak, és a' test is látomást erősül. Nro. 25. 26. 27.

Itten tsak akkor lészzen szükséges a' vér letsapolás, a' mikor az erek feldagadtak, és tellyesek találatnak.

Mondatott, hogy a' *letett matériából* történt guta ütésnek közönségesen halál a' vége. Mindazonáltal minden letett jó remény-

ménység után is tapasztaltatott már többször a' természetnek ollyas munkálódása, melly a' beteget mintegy uj életre visszfa hozta, azért vétekül tulajdonittatnék kinek kinek, ha az illyen beteget vigasztalás nélkül hagyná.

A' letett matériából történt guta ütésről csak azt lehet rövideden mondani: hogy, ha forró indulatú, ugymint a' bőv-vérüt; ha pedig hideg, taknyos természetű, mint a' hideg guta ütést kell gyógyítani.

Más az *érző inas Guta ütéssel* való bánás. Mihent az egybe vetett természetes hajlandóságból, a' gerjesztő okokból, és saját jeleiből megtudódik, hogy Valakit az *érző inas guta* ütött, azonnal az élet-ér veréshez szabva, tudniillik: ha az élet-ér tellyes, és feszült, eret kell vágni, és gyenge has-hajtókat kell adni, mellyeket nyomban mind kívül, mind belől a' gyenge izgatók, és *érző in-erősítők* kövessenek. Nro. 12—13. 28—29. És, mivel ebben az esetben kiváltképp' a' belek vonódnak görtsösen-öfzve, az egész hast bé kell nedves lágyító kötésekkel borítani. Nro. 30. avagy langyos feredőkbe kell a' beteget bele ültetni.

Az alatt, még ezek rendeltetnek, és elkészülnek, a' halántékokat, és az or lyukakat kell szarvas szarv spiritussal, salamiak, rozmaring, vagy az úgy nevezett kármelita spiritussal kenegetni. Hevenyibe marha körmöket, papirost, vagy valami darabotska bőrt meg-gyujtván, a' füstet lehet az or alá eresztteni.

Foganatosok bizonyára itt' az érző-in erősítőkből készült all-lövellések is. Nro. 31. mellyek kivált abból ditséretesek, hogy alkalmaztathatók a' nélkül, hogy a' beteg eszén legyen; azért ezeket mindgyárt eleín, méglen a' belső orvosságoknak hasznát sem is lehet venni, kell adni.

Ezzel a' móddal magához térhet, meggyógyulhat a' beteg, és, ámbár egészsége nem igen szokott álhatatos lenni, még is, ha a' serkentő okokat kertüli, ha alkalmaztosságot nem ad-reá, sokáig el-élhet, és az ostromoktól is sokáig mentes lehet.

Életrend. A' guta ütöttnek a' kemény béható Hideg ártalmas, de a' nagyon fült, kivált nedves hajlékok is veszedelmesek. A' mértékletes meleg, tiszta, fris levegő legked-

kedveltetőbb néki. Az ételt, és italt a' gutának Neme fogja megválasztani. Kit a' forró guta ütött, az tartóztassa magát a' nehezen emészthető, a' vért szaporító, és sűrűítő eledelektől 's italoktól, mondgyon- ellen a' kávénak, bornak, 's más hevesi- töknek, mellyek a' vért fel-gyúlasztyák, 's a' fő felé lódittyák. Éllyen zöldségekkel, 's egyéb könnyű emészthető eledel-ekkel, de még ezekkel is mértékletesen éllyen. Kö- zönséges italúl legjobb a' tiszta viz tzitrom lével. Vatsorát vagy éppen ne egyék, vagy kevéssel elégedgyék-meg.

Igaz, hogy a' nehéz, tésztás, 'siros ét- kek a' guta ütésnek semmi Nemében sem tesznek jót; de a' gyenge, finom fűszerzá- mos étkekkel, és a' vízzel vegyétett jó ó borral való mértékletes élést mint az *hi- deg*, mint pedig az *érző inas guta ütés* meg- szenvedi, 's megkiványa.

Továbbá: őrizkedgyék a' guta ütött minden keményebb testi, és elmebéli indu- latoktól; mellőzze-el mind azt, a' mi harag- ra, ijedésre, szomorúságra, vagy egyéb rendetlen indulatokra alkalmatosságot ad- hat.

hatna. Hofzfzas virrogatásoknak, és elmét fárasztó munkáknak ellent mondgyon. Nap-
pal, kivált délután, ne aludyék, még éj-
jel se aludyék hat, vagy hét óránál többet.
Ügyellyen a' természetes ürülésekre, főkép-
pen a' vizelésre, és ganajlásra, mellyek-
nek rendes fenn tartására sokak igen he-
lyesen a' tisztított bor-kövel telnek. A' na-
gyon kifárasztó test gyakorlások, való, hogy
veszedelmesek, de annál kedvezőbbek a'
vidámitó multságok, a' mértékletes sétá-
lások, kivált a' könnyű utazások, melly-
kor a' szem az elmével egyezőleg vidul.
Rövideden szerezse mindenkben a' mér-
téklelességet, kerüllye a' sütő napot, és
a' nagyon meleg hajlékokat; korán feküd-
gyék, 's korán kellyen; szük ruhát, fő-
képp' szoros nyakravalót ne visellyen;
A' néha fel forró vért bor kövel, és tzit-
rom alma lével savanyított vízzel tsendesí-
tse. A' kit *hideg Guta* ütött, azt a' visszsa-
eséstől legjobban megőrzi a' mesterséges fö-
lyó seb, avagy a' bőr alatt ált' huzott szőr
sinor.

Ezzel az élet renddel a' kigyógyult anyira elmellőzheti a' vizsza esést, hogy mindenkorra ment lehet tőle, bátor kit egyszer megütött, azt többszer is, pedig annál veszedelmesbben, szokta megkeresni, ki pedig tökéletesen ki nem gyógyult belőle, legalább megvénülhet mellette a' nélkül, hogy másodszor érje.

R E T Z E P T E K.

Nro. 7.

Végy: Egy lat fejér málvagyökeket, vagdald-öszve, főzd elegendő vízben félóra-ig, azután olvaszsz-el benne egy lat keserű söt, és kétlat mannát, szűr-le tizenbatlatravalót, 's add all-lövelésnek.

Nro. 8.

Végy: Egy könnting tisztított bor-követ. Adgy minden órában egy ilyen part, még-

Nro. 7.

Rad. alth. Unc. sem.
c. coqu. s. q. Aqu. font.
p 1/2 hor.
deinde dissolve.
mann. calabr. Unc. un.
colat. Unc. octo.
d. p. Enemate.

Nro. 8.

Crem. tart. dr. un.
d. om. hor. tal. pulv. donec.
sufficenter purgetur, et
bi-

méglen elegendőn kitisztult, 's igyék-reá mindenkor bodza, és ökör fark-fü virágokból egy findsiányi berbatét.

Nro. 9.

Végy: Két lat sok basznú söt, egy könting salitromot, négy lat választott mannat; olvaszd-el egy meszszely kut vízben, azután szürd-le, 's adgy-bozzá két lat tzitrom alma levet, ugyan annyi tzitrom alma lé gyülettet. Egyelitsd-öszve, 's adgy minden órában fél findsiával

Nro. 10.

Végy: Egy lat senna levelet, annyi tsudálatos söt, két könting tisztított bor-követ, három lat választott mannat. Vagdald-öszve, forrázdale forró vízzel, 's badd állyon bé-födve fél-óráig; azután szüvj-le tizenbat latra való, 's adgy minden órában fél findsiányit.

bibat desuper vascul infus spec. fl. samb. et verbasc.

Nro. 9.

Rx. Sal. polych. Unc. un. nitr. pur. dr. un. mann. elect. Unc. duas. m. solve in Aqu. font lib. un.

Colat adde fucc. Citr.

Syr. acetos. — aa. Unc. un.

n. d. om. hor. 1/2 vascul.

Nro. 10.

Rx. Fol. fenn. sal. mir. gl. aa. Unc. scm. Crem. tart. dr. duas. mann. elect. Unc. un. sem.

c. m. infund. s. q. Aqu. ferv. p. 1/2 hor. vas claus.

Colat. Unc. octo. d. u. s. om. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 11.

Végy: Egy könting mes-
ter gyökeret, annyi léstyán
gyökeret, egy marék méhfü-
vet; vagdald-öszve, forrázd-
le forró vízzel, badd állyan
fél óráig befödve, azután
szűrj-le egy meszszelyt, 's
adgy-bozzá két lat málna gyü-
letet, tizen öt tsep Hoff-
mann' Spiritust. Egyelitsd-
öszve, 's adgy minden 2-dik
órában fél fndsianytit.

Nro. 12.

Végy: Másfél könting sa-
lamiák Spiritust, ruta etze-
tet, a' mennyi elég, hogy a'
salamiák Spiritus forni meg-
szünnyen, azután adgy-boz-
zá két lat málna gyületet,
nyoltz lat méhfü vizet. E-
gyelitsd-öszve, 's adgy min-
den 2-dik órában két kanállal.

Nro. 13.

Végy: Fél könting olasz
utifü kivonást, nyoltz lat é-
des kömény vizet, két lat
menta gyületet. Egyelitsd-
öszve, 's adgy minden 2-dik
órában két kanállal.

Nro. 11.

Rx. Rad. Imperator.
— Levistic. aa. dr. un.
Herb. meliff. manip. un.
c. m. infund. f. q. Aqu.
ferv. p. 1/2 hor. vas. claus.
Colat. libr. un.
adde
Syr. rub. id. Unc. un.
Liqu. anod. min. Hoff.
gutt. quindec-
m. d. om. 2. hor. 1/2 vas-
culo.

Nro. 12.

Rx. Spirit. sal. ammon. dr.
un. sem.
acet. rutac q. s. ut f.
perfect saturat.
deinde adde
Syr. rub. id. Unc. un.
Aqu. meliff. f. Unc. quat.
m. d. om. 2 hor. 2. cochl.

Nro. 13.

Rx. Extr. arnic. dr. sem.
Aqu. foenicul. Unc. quat.
Syr. menth. Unc. un.
m. d. om. 2 hor. 2. coch.

Nro. 14.

Nro. 14.

Végy: Egy lat dobányle-
velet, annyi senna levelet;
Vagdald-öszve, főzd elegendő
vízben egy fertályig; szűrj-
le tizenbat latot, adgy-boz-
zá két könting konyha sót,
négy lat mézet; Egyelitsd-
öszve, 's add all-lövellésnek.

Nro. 15.

Végy: Egy könting Jala-
pa gyökér port, annyi szen-
na levél port, két könting
sok basznú sót, annyi man-
na gyületet, bogy tsinálbass
lágylíktáriumot belőlek. Adgy
minden 2-dik órában egy,
két kávés kanállal.

Nro. 16.

Végy: Másfél könting Ja-
lapa gyökeret, annyi senna
levelet, egy lat tsudálatos sót.
Vagdald-öszve, 's tartsd e-
legendő forró vízben bezárt
edényben fél óráig. Szűrj-le
tiz latot, 's algy-bozzá bá-
ram lat rabarbarás tsikoria

gyü-

Nro. 14.

Rx. Fol. tabac.
— fenn. aa. Unc. sem.
c. m. coqu. f. q. Aqu. com.
p. 1/4 hor.

Colat. Unc. octo.

adde

sal. com. dr. duas.

mell. pur. Unc. duas.

m. d. p. Enemate.

Nro. 15.

Rx. pulv. Rad. Jalap.
— fol. fenn. aa. dr. un.
fal. polychr. dr. duas.
Syr mannat. q. f.
f. Electuar. molle.
m. d. om. 2 hor. un. v. 2.
coch. Coffeac.

Nro. 16.

Rx. Rad. Jalap.
fol. fenn. aa. dr. un. sem.
fal. mir. gl. Unc. sem.
c. m. infund. f. q. Aqu.
ferv. p. 1/2 hor.
vas clauso.

Colat. Unc. quinque. T^r

adde

Syr.

D 2

gyületet. Egyelitsd-öszve, 's adgy minden órában fél findsiányit.

Nro. 17.

Végy: Egy lat tengeri gyántát, annyi borostyán falmagot, fél marék bodza virágot, fél könting kámfort. Törd porrá, 's add füstölőnek.

Nro. 18.

Végy: Egy lat labdán flastromot, két könting bolyag huzó flastromot. Egyelitsd-öszve, 's tedd kívül a főre.

Nro. 19.

Végy: Nyoltz lat méhfa vizet, egy lat sárga fahéjgyületet, busz tsep Hoffmann Spiritust. Egyelitsd-öszve, 's adgy minden órában egy kanállal.

Nro. 20.

Végy: Egy grán kámfort, tíz grán rúk szemet. Egyelitsd-öszve, 's adgy minden 2-dik órában egy port, és igyék-

Syr. cichor. c. Rh. Unc.
un. sem.

m. d. om. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 17.

Rx. Succin. crud.

baccar. Laur. aa Unc. sem.

fl. samb. man. sem.

Camph. dr. sem.

m. f. pulv. gros. p. suffi-
migio.

Nro. 18.

Rx. Empl. d. labdan. Unc.
sem.

— Vesicat. dr. duas.

malax. adpl.

Nro. 19.

Rx. Aqu. meliuf. s. Unc.
quatu.

Syr. Cinnam. Unc. sem.

Liqu. anod. min. Hoff.
gutt. viginti.

m. d. om. hor. uno. cochl.

Nro. 20.

Rx. Camph. gr. un.

Lap. cancror. gr. decem.

m. f. pulv. d. om. 2 hor'
pulv. un.

cu-

igyek-rek Nro. 21. alatt ki-
tett herbatéből egy findsiányit.

Nro. 21.

Végy: Másfél marék méh-
füvet, fél marék Romai szék-
fű virágot. Egyelitsd-öszve,
's add Herbaténak.

Nro. 22.

Végy: Öt grán Arabiai
guma nyálkával fel olvasztott
kámfort, két lat narantsbéj
gyületet, nyoltz lat majo-
rána vizet. Egyelitsd-öszve,
's adgy minden órában egy
kanállal.

Nro. 23.

Végy: Nyoltz lat ruta
vizet, két lat narantsbéj gyü-
letet, tizenkét tsep ánisos sa-
lamiák Spiritust. Egyelitsd-
öszve, 's adgy minden fél-
órában egy kanállal.

Nro. 24.

Végy: Fekete gyopárt, és
rozmaringot, mindenikből fél
maréknyit, vagdald-öszve, 's
tartsd forró vízben bezárt
edényben fél óráig. Szűrj-le
busz

superbibendo vascul.

ex infus. spec. Nro. 21.

Nro. 21.

℞. Herb. meliss. manip.
un. sem.

fl. cham, Rom. manip. sem
m. d. spec. p. The.

Nro. 22.

℞. Camphor. mucilag. gum.
arab. stae. gr. quinque.

Syr. Cort. aurant. Unc.
un.

Aqu. majoran. Unc. quat.
m. d. om. hor. un. cochl.

Nro. 23.

℞. Aqu. rut. Unc. quatu.
Syr. Cort. aurant. Unc.
un.

Spir. fal. ammon. anis.
gutt. duodec.
m. d. om. 1/2 hor. un. cochl.

Nro. 24.

℞. Herb. organ.

— rosmarin. aa. man. sem
c. m. infund. f. q. Aqu.
ferv. p. 1/2 hor.
vas claus.

Co-

busz latot, 's adgy-bozzá
busz grán tojár sárgával fel
olvasztott ördög szart. Egye-
litsd-öszve, 's add all-lövel-
lésnek.

Nro. 25.

Végy: Két lat oroszlány
fogfű gyökeret, Vagdald-ösz-
ve, 's főzd vízben fél órá-
ig, szárj-le tiz latot, 's adgy-
bozzá: egy könting tisztított
salamiakat, busz grán olasz
utifű kivonást, két lat édes
kömény gyületet. Egyelitsd-
öszve, 's adgy minden 2-dik
órában egy kanállal.

Nro. 26.

Végy: Két könting tiszt-
ított ammoniak gumát, an-
nyi ezer jőfű kivonást, más-
fél könting rabarbara kivo-
nást. Tsinály föld fustfű gyü-
lettel bárom grányi pilulákat,
hintsd-bé narants levél por-
ral; 's adgy napjában 3-szor
mindenkor négyet, 's igyék-
veá a' Nro. 27. alatt kitett
berbatéből egy fndsiaával.

Colat Unc. decem.

adde

asac. factid. vitell. ovor.

stae. scr. un.

m. d. p. Enemate.

Nro. 25.

Rad. Tarax. Unc. un.

c. coqu. l. q. Aqu. Com.

p. 1/2 hor.

Colat. Unc. quinque.

adde

sal. ammon. dep. dr. un.

Extr. arnic. scr. un.

Syr. foenicul. Unc. un.

m. d. om. 2 hor. un. cochl:

Nro. 26.

Gum. ammon. depur.

Extr. Cent. min. aa. dr.

duas.

— Rh. dr. un. fem.

Syr. fumar. q. f.

f. pillul. gr. trium.

Consp. pul. fol. aurant.

d. ter. de die quatquor.

superbibendo.

vascul. infus spec. No. 27.

Nro. 27.

Nro. 27.

Végy: Egy marék ezer
jófüvet, annyi Pápa füvet,
másfel marék székes virágot.
Vagdald-öszve herbatének.

Nro. 28.

Végy: Három könting bál-
drián gyökér kivonást, busz-
grán hód tetemet, tsinály sár-
ga fabéj gyülettel bárom
grányi pilulákat; bintsd-hé
narants levél porral, 's adgy
napjában 3-szor, mindenkor
hármot, 's igyék-reá egy find-
sia mébfü herbatét.

Nro. 29.

Végy: Egy könting bál-
drián gyökér kivonást, két
lat narants héj gyülettet, nyoltz
lat mébfü vizet. Egyelitsd-
öszve, 's adgy minden 2-dik
órában két kanállal.

Nro. 30.

Végy: Egy font lágyító
füvet, fél font székes vi-
rágot. Egyelitsd-öszve.

Nro. 27.

℞. Sum. Cent. min.
fol. Card. B. aa. man. un.
fl. Cham. V. manip. un.
sem.
c. m. d. spec. p. the.

Nro. 28.

℞. Extr. valer. Sylv. dr.
tres.
Castor. scr. un.
Syr. Cinnam. q. f.
f. pillul. gr. trium.
Consp. pulv. fol. aurant.
d. ter de die Nro. tres.
superbibendo.
vascul. infus. Herb. meliss.

Nro. 29.

℞. Extr. valer. Sylv. dr. un.
Syr. Cort. aurant. Unc.
un.
Aqu. meliss. f. Unc. quat.
m. d. om. 2 hor. 2. cochl.

Nro. 30.

℞. Spec. emoll. p. Catapl.
lib. un.
fl. Cham. V. libr. sem.
m. d. spec. p. Catapl.

Nro. 31.

Nro. 31.

Végy: Fél marék rutát, annyi székfü virágot; tartsd forró vízben fél óráig bõfõdve, szûrj-le azután tizenbatlatot, adgy-hozzá negyven grán tojás sárgával fel olvasztott ördög szart, két lat belind mag olajt. Egyelitsd-õszve, 's add all-lövellérnek.

Nro. 31.

Ry. Herb. rut.
fl. cham. V. aa. man. sem.
m. infund. f. q. Aqu. ferv.
p. 1/2 hor. vas. claus.
Colat. Unc. octo.
adde
asae factid. vitell. ovor.
stae. scr. duos.
ol. hyosciam. Unc. un.
m. d. p. Enemate.

A SZÉL - ÜTÉS RÖL.

De Paralyisi.

A test' egy vagy több részeinek el-hervadt, 's el-lapkadt mozgathatatlansága *szél-ütésnek* neveztetik.

Ebben az állapotban a' beteg saját erejével semmiképp' az elesett, mozgathatlan tagot meg nem mozdithattya, hafznát nem veheti. Az érzékenység vagy egészen kivész; vagy megmarad valami 'sibbadással, és könnyü nyilalásokkal; sokszor a' természetes meleg is megfogy.

Való, hogy a' szél-ütés valóságos Neme a' guta ütésnek, abban különböznek még is egymástól, hogy a' guta ütésben minden külső, és belső érzékenységek elállanak, itten pedig csak a' szabad akarató mozgásoktól fosztódnak-meg a' szél ütött tagok.

El-vész ugyan néha a' szél-ütésben is a' külső érzékenység, de meg-maradnak a' belsők, meg-marad az emlékezés, gondolkodás, az okoskodás, ítélés, a' jónak kívánása, és a' rossznak utálása. Ellenben a' guta ütésben mind a' külső, mind a' belső érzékenységek el-mulnak.

Okai. Hivatallyok szerint hajlandóság a' szél-ütésre: A' tükör tsinálók, aranyozók, arany művesek, az értz, kiváltképpen az ólom ásók; azután azok, kik új épületekben, új fejezített házokban laknak. Egyébéránt pedig valami az érző inakat nyomja, vagy a' vérnek befolyását az inas-husokba akadályoztattya, az mind oka lehet a' szél-ütésnek. Úgy a' vastag, kemény, nehéz emészthető étek azoknál, kiknek gyenge, hideg gyomrok vagyon, sok taknyot gyűjtenek, melly azután a' nedveket sike-

sikeresíti, a' kiseded edényeket meg-rekeszti, 's eképp' szél-ütést okoz.

Kivalósodik ezekből, hogy a' szél-ütésnek közönséges okai egyek a' guta ütésnek okaival; tsak hogy a' szél-ütésnek némelly különös okai is vannak, mellyek az agynak valami részét, vagy a' gerintz ve-lőt, avagy belőlek eredett érző-inakat sér-tik, és rontsollyák; olyanok p. o. a' seb, a' törődés, a' magosabb helyről történt le-esés, a' nyak tsiga fitzamodás (tökélletes fitzamodása el-kerülhetetlenül halálos) akár-mi taknyos, tsipős, vizes, genyetséges, vagy más nyavalyás matériának az agyra, vagy a' gerintz tokba lett le-tétele, régi se-beknek idétlen bé gyógyítása, 's a' t.

Természetes, hogy az is, a' mi valamely résznek táplálását akadályoztattya, vagy azt egészen el-fogja, szél-ütést nevelhet, ilyen okból fonnyadnak, és száradnak-el némellykor némelly tagok, mellyek idővel az érzékenységet, vagy a' mozgást, vagy mind a' kettőt is el-vefztik. Igen is sokszor láthatni e'féle eseteket a' vér edényeknek tsontosodása, és daganattya után,

vagy

vagy a' szomszéd tályogok miatt, mellyek a' vér edényeket annyira öfzve nyomják, hogy a' kerengelő vért semmiképp' bé nem vehetik, vagy, ha bé-vették ki-nem botsáthatták.

De sokszor sem az érző inakban, sem a' vér edényekben nints fogyatkozás; az inas-husok vágattak kettő, azok lettek akármi okból alkalmatlanokká a' mozgásra. Még a' kemény elme indulatok: a' hofz-fzas szomoruság, a' képtelen harag, és hirtelen meg-ijedés is igen közönséges okai a' a' szél-ütésnek.

Felofztása. A' szél-ütés a' guta ütéssel egy formán ofztódik-fel; tudniillik: a' *for-ro*, a' *hideg*, az *érző-inas*, és a' *le-tett ma-tériából* származott *szél-ütésre*. Az a' felofztás, melly a' szél-ütött tagoknak megnevezéséből keletkezet, használatosbb a' nyavalyának kimeneteléről teendő ítéletre, hogy sem az orvoslásra.

Kezdeté. A' szél-ütés némelleyeket, a' mikor leg-egészségesbb állapotban lenni látnak, illeti; másoknak fejek fáj, szédelőgős, és nehéz, feledékenyek, ostobák kezdenek

denek lenni, a' szemek el-setétednek, a' hallás fogyatkozik, az egész test el-lomhul, különösen pedig tsak némelly tagok nehezülnek, 'sibhadnak-meg; a' nyavalygó valami alkalmatlan vizketegségről, mintha hangyálok futkoznának tagjaiban, panaszolkozik; mellyekre tsak hamar el-esik, 's elveszti a' tagnak mozgathatóságát: mullyékkel ezzel az érzékenység is, tsorbullyon a' természetes melegség, a' táplálás, szükségképpen meg-fonnyad, el-sovánkodik a' tag, és kiki szemmel fogja látni a' szél-ütést.

Kimenetele. A' szerentsés, vagy szerentsétlen kimenetelt a' szelidebb, vagy vadabb gerjesztő okokból, a' szél-ütött tagnak az élet fenntartásához, és folytatásához elkerülhetetlen szükségéből, és a' vele bánásból kell meg-jövendölni, úgy p. o. jót lehet jövendölni, ha a' szél-ütött tagok még valamit éreznek, és természeti melegségeket meg-tartyák; Ellenben: ha semmitsem érzenek, ha hidegülnek, és fonnyadnak, hiú a' jó jövendölés.

A' tagokra nézve igaz: hogy mennél közelebb vagyon a' szél-ütött tag a' főhez,
an-

annál nagyobb a' veszedelem; mert annál közelebb esik a' gerjesztő ok az agyhoz; azért, ha az ábrázatot bántya, rosz; mert könnyen guta-ütés követi; ha a' gyomort, beleket, avagy a' húgyos hólyagot talállya; nagyon veszedelmes; ha a' tüdöket, a' szívet, a' nyelő géget, avagy a' lélekzést segítő inás-husokat érdekli, tsak hamar halálos.

Általlyában a' belső szél-ütés mindenkor veszedelmesbb, és nehezebben is gyógyul, mind a' külső; azután a' nem régi is könnyebben gyógyul, mintsem a' régi, bé-gyökeresedett; az öreg, és beteges személlyekben is készebb a' veszedelem, nehezebben is gyógyul, hogy sem az ifjakban, erősekben, és kik egyébéránt jó egésséggel valának. Jó jel az is, ha az illyent a' hideg ki-löl, ha rángatásokat, fzurásokat, és hangyál mászkáláshoz hasonló futkárosásokat érez a' szél-ütött tagban; mert nem sokára visszajön a' szél-ütött tagnak mozgathatósága.

Orvoslása. Az orvoslásnak az a' tárgya, hogy a' szél-ütött tagban a' vér-for-gást

gást visszafordítsa, az elnyomott érző inakat felélesztse, a félben szakadott munkájokra ismét alkalmazhatósággá tegye, és a gerjesztő okokat megrontsa, elmozdítsa. Tehát hármos a tárgya, tudniillik: az ok megrontás, és ki-mozdítás; a vér-forgásnak helyre-állítása, és az elnyomódott érző inaknak a félben szakadott munkájokra való felélesztése.

Minők legyenek az orvosságok, melyek e hármas hivatalnak megfelelnek a gerjesztő okokból, a szél-ütésnek neméből, és a betegnek többi környül-állásaiból kell ki-tanulni; ezekből tudódik-ki, hogy hol a hivesítők, hol a hevitők, hol pedig a has-hajtók, 's egyebek fognak kivántatni; ezekből bizonyodik-meg az is, hogy mikor legyen szükséges, mikor pedig kárhuzatos az ér-vágás; mikor, és minő füstölőkkel kellessék a szél-ütött tagokat dörgölni, hólyag-huzó flastromokkal ingerleni, 's izgatni; mikor, és minő feredők lesznek használatosok. — Lássuk továbbá:

A' forró szél-ütésről. Ezt meg-esmérhetni a támasztó okokból, ha tudniillik ol-
lya-

lyanok, mellyek a' vér-forgást gyorsosítják, és a' vért fel-gyullasztják; azután a' szél-ütöttnek természeti mivoltából: ha az élet ér-verés erős, és tellyes; végre: az előment, és jelen való történetekből. Ezek szerint az egész orvoslás egy lészzen a' forró guta-ütés' orvoslásával. Első lészzen tudniillik: az ér-vágás, utánna a' hivesítő, 's gyenge ofzlató szerek lesznek a' hasznos segédek, ezek fogják a' természetes vér-forgást meg-szerezni, és az el-nyomódott érző-inakat a' félben szakadott munkájokra ujjolag fel-támasztani. Nro. 32—33—34. Ha a' has szorult, az all-lövelléseken kívül, a' tárgyhoz alkalmaztatott has-hajtók közbevetve fognak kivántatni, sőt ezekkel kell kezdeni, ha az első utak ündogok, Nro. 35—36. (Lásd a' guta-ütésről Nro. 7—8. 9—10).

Kivülről, azon fellyül, hogy, a' szél-ütött tagok nap-köztt bodza virágból, szék-fü virágból, és kámforból tsinált zatskókkal borítatnak, még e'féle könnyű fűszer-számos szerekkel meg-füstelt flonellel is kell őket reggel, és estve dörgölni. Nro. 37.

Nints mind addig helyek az erősebb éllesztő, fűszerfzamos szereknek, hanem minekutánna a' beteg a' most ditsérttekre nem könnyebbül azomban, az élet ér-verés mégis alább hagyott, már nem feszült, nem tellyes, inkább gyenge, és lágy, a' beteg sem köhög, akkor bátran mind kívül, mind belöl az erősebb izgató, és hathatósbb szerekhez kell lépni; kívül nap-közt a' Nro. 38. alatt fel-jegyzett szerrel kell kengetni; reggel pedig, és estve a Nro. 39. alatt találandó füstelölvel kell a' szél-ütött tagokat dörgölni. Belöl az izgató, 's éllesztő szereket mind addig kell folytatni, méglen a' beteg tökéletesen helyre-áll. Nro. 40—41. 42. Felette jó ezekre az orvosságokra méh füböl, és kakuk-füböl egy findsia herbatét inni. Történik néha hogy ezekre a' hathatósbb szerekre a' beteg újjolag valami égést, és belső forróságot kezd érezni. Ekkor tüstént el-álván tőlek, az elsőkre Nro. 32—33—34—35—36. kell meg vizfsza menni.

Ki tetszik a' *hideg szél-ütés* a' betegnek természeti hajlandóságából: a' beteg nem bőv vérű, inkább hideg lomha természetű,

ki is sok taknyos, sikeres nedvekkal töltött; azután a' serkentő okokból, mellyek a' forró szél-ütésnek okaival éppen ellenkeznek.

Itten, valamint a' nyavalya természetére nézve ellenkezik a' forró szél-ütéssel, úgy az orvoslás is egészen ellenkező. Nints itt helye az ér-vágásnak, sem a' forró szél-ütésben ajánlott többi szereknek, hanem az olasz utifü, a' rozmaring, a' ménta, ruta, és általlyában minden súly ellen öfzve vagdaltt, 's nád mézzel készített füvek; a' gummák, és a' többi hevítő, bontogató, és fel oldó szerek, mellyek a' taknyos, sikeres nedveket bontogattyák, a' testből kitarják, és a' szél-ütött tagnak előbbi tehetőségét vissza állittyák. Lásd Nro. 43. 44—45—46.

Minekutánna a' beteg a' mostaniakkal néhány napokig élt, és eképp' az első utak a' sok sikeres takonytól megmenekedtek, leg-nagyobb haszonnal adódnak amaz izzasztó fűszerfzamos herbaték, mellyek a' vérben még kojtorgó taknyot meg-bontyák, és a' gözelő edényeket ki-nyittyák.

Emlékezem ama' nevezetes Orvosról, ki minekutánna az első utakat meg-seper-te, reggel egy könting szarvas-szarv só-t adott egynéhány lat levendula vízben; és rutából, rozmaringból, és sássáfrás fahéj-ból herbatét itatott-reá; azután bé-födette a' beteget, és a' szél-ütött tagot közben dör-göltette, ezt minekutánna több napokig gyakorolta, közönségesen nagy meg-elége-déssel hagyta a' betegét.

Itten is vagyon foganattyok a' külső szereknek, tanátsos azért minden nap reg-gel, és estve a' szél-ütött tagokba ama Nro. 47. izgató spiritust bé dörgölni; vagy nap közt két lat salamiák sóból, és két itze vízből tsináltt párolóval a' szél-ütött tago-kat párolni.

Sokak hólyag huzó flastrommal állit-tyák vízfza a' mintegy el-holt tagba az érzékenységet; mások meg-tsalányozzák, vagy hangyál fészekkel borittyák-bé a' szél-ütött tagot.

Nem de jók itt' a' meleg kén-köves feredők is? Úgy vagyon, ezekkel a' vér-forgás gyorsul, a' nedvek ritkulnak, a' gö-zelő

zelő edények ki-nyílnak, és a' szél-ütést okozó matériából sokat el-széllelfeztének.

A' tsepegő feredő által is már sokszor vízfsza nyerte az el-holt tag előbbi érzékenységét, és mozgathatóságát; tudniillik: a' mikor a' víz valami magosabb helyről a' szél-ütött részre tsepenként reá esik, akkor a' szél-ütött tag felette meg-rázódik, és az ott' meg-szorult matéria mozgásba hozódik. Hathatósbb ez a' tsepegés, ha hideg vízzel, vagy füvekből tsináltt szerrel mégyen végbe. Nro. 48.

Az Electrízatiót noha sokan haszontalanul, sőt ártalmakra próbálták, mivel még is már többeket egészen meg-gyógyított, vagy leg-alább tapafzthalhatóképpen segített, nem kell meg-vetni.

A' *le-tett matériából* származott szél-ütésnek Nemét akkor láthatni, a' mikor valami előre ment, vagy még jelen való betegségből valami idegen matéria magát valamelly részre le-teszi, azt nyomja, a' vér-forgást gátollya, és az érző inakat tífztyekben el-fojtya; szóval: a' tagot fonnyasztya, mozgathatatlaná, vagy éppen érzéketlené teszi.

Minekutánna bizonyos, hogy az ilyen matéria nem mindenkor egy, hanem hol forró, hol hideg indulatú; minekutánna bizonyos az is, hogy a' tag is, mellyet nyavalygat, hol kisebb, hol nagyobb érzékenységgel bír, azon fellyül, hogy a' hofzfas nyavalyák igen örömet részeshülnek az akkori járvány betegségekből, nyilván való, hogy ennek a' Nemnek bizonyos orvosló módot rendelni lehetetlen, hanem a' betegnek természeté, a' le-tett matériának volta, a' sinlödő tagnak kényessége, és a' többi környül-állások fogják az orvosló módot kiszabni, 's meghatározni. Amint is: legyen a' szél-ütött vérmes temperámentomú; legyen a' le-tett matéria forró indulatú, gerjeszzen gyúladást, 's a' t. nem de, úgy kell tekinteni, mint forró szél-ütést; mellyet nem hevitő, hanem hivesitő szerekkel kell gyógyítani? Ellenben: ha a' le-tett matéria taknyos, hideg, náthás indulatú; a' beteg is inkább lomha, röst természetű, az akkori járvány nyavalyákat is csak a' sok takony táplállya; kétségkívül a' hevitő, a' taknyot fel-vagdaló, és üritő mód léfzen a' tárgya-

zó mód, 's a' t. mind a' kettőről volt különösen a' szó; Lásd lap. 37—38.

A' tellyes helyre állitást némellyek a' kénköves feredőktől, mások az Electrizatiótól várják. A' bőv-vérű, szédelgős fő-fájós, és hideglelős szél-ütöttnek mind a' kettő ártalmas.

Az *érző inas szél-ütés*, azonkívül, hogy ő benne a' mozgathatalansággal az érzékenység is el-vész, elégségesen meg-esmér-teti magát a' betegnek az erre való hajlandóságából, és a' gerjesztő okokból: A' beteg gyenge, kényes, nagyon érzékeny szokott lenni, könnyen fel-gerjed, könnyen meg-ijed, és mindenféle szivre ható indulatok könnyen ki-törnek belőle; azért egyéberánt is ritkán vagyon állandós egészsége.

Mivel ritkán szokta a' bőv-vérűeket, és külömben egészségeseket késérteni, ritkán vagyon helye az ér-vágásoknak. Az érző in erősítők, és a' gyengén izgatók a' külső, és belső orvosságok.

Belől leg-hathatosbbak: a' kámfor, a' pésma, a' bálldrián gyökér, az ördög szar,

az opium, és a' kina-héj. Nro. 49—50. 51—52. Kivül a' fűszerfzamos füstelőkkel gyakorolt dörgölések mellett leg-ditséretesbbek a' kakuk spíritussal, sáfrán tinkturával, avagy kámforos égett-borral végebe vitt kenések. Nro. 53.

Vége: minekutánna a' beteg már gyógyul, tökéletes meg-gyógyulása végett legtöbbet ígér a' kina, és a' rosdátlan vas-por: Nro. 54. nem külömben az erősítő féredők, és az Electritizitás, tsak az ütések felette erőssek ne legyenek; bátorságosbb, és talán foganatosbb is tsupán a' szikrákkal a' szél-ütött tagokat éllesztteni.

Életrend. A' szél-ütötteknek általlyában a' meleg, száraz levegő kedvez, azért olly kellemetes, és egészséges nekik a' nyár. Kerüllyék a' lapányos, vizenyös környékeket, válafzszanak magoknak tiszta, száraz lakhelyet, tegyenek könnyű, vidámitó mozgásokat, ójják magokat a' rendetlen elme indulatoktól, a' sok aluvástól, és a' természetjekkel vetélkedő ételektől, 's italoktól. A' forró szél-ütésben szenvedőknek a' könnyű levek, zöldségek, 's egyéb könnyű eméft-

emészthető élelmények, és a' közönséges frisk viz a' legalkalmasabb táplálások. A' hideg szél-ütöttek szeretsen dió virággal, sárga fa-héjjal, szekfü, 's más illetén gyenge fűszerfzamos étkekkel, és vizzel vegyített jó ó borral éllyenek. Az érző inas szél-ütésben, és a' le-tett matériából származottban is a' betegnek állapottyához, és a' nyavalyának voltához légyen alkalmaztatva az élelmény: olyanokat egyék, és igyék, melyeket könnyen meg-bir, és mellyekre a' nyavalya sem rendetlenkedik.

Valamint gyógyulások alatt, úgy annak utánna is azon legyenek, hogy a' természetes ürülések meg ne zavarodjanak, meg ne rekedjenek; a' mértékletes mozgásokat, kivált a' kötsizást, az elmét vidámitó, 's ébrefztő foglalatosságokat, az ételben, italban, és aluvásban, szóval: mindenekben szeressék mindenkor a' mértékletességet.

R E T Z E P T E K.

Nro. 32.

Végy: Tizenkét lat málna vizet, egy lat sok hafz-nú

Nro. 32.

Aqu. rub. id. Unc. sex
Sal. polychr. Unc. sem.
nitr.

nál sót, egy könting salitromot, két lat tritrom alma levelet, annyi szederj gyüleetet. Egyelitsd-öszve, 's adgy minden órában két kanállal.

Nro. 33.

Végy: Két könting tisztított bor köve, egy könting salitromot. Egyelitsd-öszve, 's öszd hat egyenlő részekre. Adgy-bé minden 2-dik órában egy port, igyék-reá bodza, és ökor farkfű virágokból egy findsiányi berbatét.

Nro. 34.

Végy: Egy lat fehér málna gyökeret, vagdald-öszve, főzd vízben fél-óraig. Szűrj-le egy mefzszelyt, 's adgy-bozzá egy könting salitromot, három lat etzetes mézet. Egyelitsd-öszve, 's adgy minden 2-dik órában egy findsiával.

Nro. 35.

Végy: Egy lat szenna levelet, három lat választott mannát, két könting tisztított borkövet. Vagdald-öszve,

nit. pur. dr. un.

fucc. Citr.

Syr. moror. aa. Unc. un
m. d. om. hor. 2. cochl.

Nro. 33.

R. Crem. tartar. dr. duas.

nit. pur. dr. un.

m. divid. in aequal. part.
scx.

d. om 2 hor. pulv. un. et super bibat ex Spec. fl.

samb. et fl. verbasc. un.

vascul.

Nro. 34.

R. Rad. alth. Unc. sem.

c. coqu. f. q. Aqu. com.

p. 1/2 hor.

Colat. libr. un.

adde

nit. pur. dr. un.

Oxim. simpl. Unc. un. sem

m. d. om. 2 hor. uno vascul.

Nro. 35.

R. Fol. fenn. Unc. sem.

mann. elect. Unc. un. sem.

Crem. tartar. dr. duas.

c. m. infund. in. Aqu. serv.
libr.

ve, tartsd fél-meszfely forró vízben fél-óraig bé-födött edényben. Azután szűrd-le, 's add-bé egy óra közbe kétszerre.

Nro. 36.

Végy: Négy lat savanyú pálma bust, két lat választott mannát, egy lat sok basznú söt. Olvazd-fel fél-meszfely forró vízben, azután szűrd-le, 's addy-bé minden órában fél-füdsiányit.

Nro. 37.

Végy: Egy lat bodza virágot, annyi törött gyalog fenye magot, fél-könting kámfort. Egyelitsd-öszve füstölőnek.

Nro. 38.

Végy: Tíz lat majorána vizet, két lat kalán levelű-fű Spiritust, egy könting terebintina Spiritust. Egyelitsd-öszve, 's add kenni.

libr. sem.

relinque in ferv. infus.

p. 1/2 hor. vas. claus.

Colat absumat ad binas vices intra horam.

Nro. 36.

Rx. Pulp. tamarind. Unc. duas.

Mann. elect. Unc. Un.

sal. polychr. Unc. sem.

m. solve in Aqu. ferv. libr. sem.

Colat. d. om. hor. 1/2 vas.

Nro. 37.

Rx. Fl. Samb.

Bacc. Junip. levit. Contus. aa. Unc. sem.

Camphor. dr. sem.

m. d. p. Suffitu.

Nro. 38.

Rx. Aqu. majoran. Unc. quinque

Spirit. Cochlear. Unc.

Un.

— therebint. dr. Un.

m. d. p. Ungendo.

Nro. 39.

Végy: Egy könting kámfort, egy lat salamiák söt, három lat törtt gyalog fenyőmagot. Egyelitsd-öszve füstelőnek.

Nro. 40.

Végy: Másfél könting salamiák Spiritust, ruta etzetet, a' mennyi elég, hogy a' salamiák Spiritus tellyesen ki-forjon. Azután adgy-hozzá két lat édes kömény gyületet, nyoltz lat székfű virág vizet. Egyelitsd-öszve, 's adgy minden 2-dik órában két kanállal.

Nro. 41.

Végy: Nyoltz lat majorána vizet, egy lat ménta gyületet, tizenöt tsep ánisos salamiák Spiritust. Egyelitsd-öszve, 's adgy minden órában egy kanállal.

Nro. 42.

Végy: Másfél könting tisztított gumi ammoniákat, annyi keserű gyökér kivonást,

tiz

Nro. 39.

℞. Camphor. dr. un.
sal. ammon. Unc. sem.
Bacc. Junip. levit. cont.
Unc. un. sem.
m. d. p. Suffitu.

Nro. 40.

℞. Spirit. sal. ammon.
dr. un. sem.
Acet. rutac. q. s. ad. perfect. saturat.
deinde adde
Syr. foenicul. Unc. un.
Aqu. fl. cham. Unc. quatu.
m. d. om. 2 hor. 2 cochl.

Nro. 41.

℞. Aqu. majoran. Unc. quatu.
Syr. menth. Unc. sem.
Spirit. sal. ammon. anisat. gutt. quindec.
m. d. om. hor. un. cochl.

Nro. 42.

℞. Gum. Ammon depur.
Extr. gentian. aa. dr. un. sem.
Cam-

ti z'grán kánsfort, tsinály na-
vants-béj Essentiával három
grányi pilulákat. Hintsd-bé
parants levél porral. Adgy
napjában 3-szor, mindenkor
hármot, 's igyék-reá méh fű-
ből, kakuk jűből, vagy szék-
fű virágból egy findsia her-
batét.

Nro. 43.

Végy: Három könting sok
basznú söt, másfél könting
Jalapa gyökér port, három
lat öfzve vagdaltt, 's nád-
mézzel készített méntát, és
annyi rozmaringot, négy lat
föld fűst-fű gyületet. Egye-
litsd-öfzve, 's adgy-bé min-
den 2-dik órában fél kanállal.

Nro. 44.

Végy: Másfél könting tiszt-
ított gumi ammoniákat, an-
nyi keserű gyökér kivonást,
negyven grán tisztá áloet, tsi-
nály rabarbarás tzikoria gyü-
lettel három grányi pilulákat.
Adgy-bé napjában 3-szor min-
denkor hármot, 's igyék-reá

ru-

Camphor. gr. decem.
Essent. Cort. aurant. q. s.
f. pillul. gr. trium.

Consp. pulv. fol. aurant.
d. ter de die tres superbi-
bendo vascul. infus. Herb.
melifs. serpill. vel fl. cham.
Rnae.

Nro. 43.

R. Sal. polychr. dr. tres
pulv. Rad. Jalap. dr. un.
sem.
Conserv. menth.
— rosmar. aa. Unc. un.
sem.
Syr. fumar. Unc. duas.
m. d. om. 2. hor. 1/2 Cochl.

Nro. 44.

R. Gum. ammon.
Extr. gentian. aa. dr. un.
sem,
Aloe. pur. Scr. duas.
Syr. Cychor. c. Rh. q. s.
f. pillul. gr. trium.
d. ter de die tres superbi-
bendo vascul. infus. spec.
Herb.

rutából, és rozsmaringból egy *Herb. rut. et rosmarin.*
fiudsia herbatét.

Nro. 45.

Végy: Másfél könting to-
 jás sárgávaal fel-olvasztott ám-
 moniük gumát, két könting sok
 busznú söt, két lat tengeri
 hagymás etzetes mézet, nyoltz
 lat vad kömény vizet. Egye-
 litsd-öszve, 's adgy-bé min-
 den 2-dik órában két kanállal.

Nro. 46.

Végy: Három könting sok
 busznú söt, busz grán olasz-
 utifü kivonást, két lat tzi-
 trom-béj gyületet, tiz lat szék-
 fű virág vizet. Egyelitsd-ösz-
 ve, 's adgy-bé minden 2-dik
 órában két kanállal.

Nro. 47.

Végy: Négy lat földi ge-
 leszta Spiritust, annyi leven-
 dula Spiritust, két könting
 kövös bogár tinkturát. Egye-
 litsd-öszve, 's add kenni.

Nro. 48.

Végy: Hat marék nádra
 füvet, annyi lewendulát, tiz
 lat

Nro. 45.

R. Gum. ammon. vitell.
 ovor. subact. dr. un. sem.
 sal polych. dr. duas.
 Oximell. Squill. Unc. un.
 Aqu. Carv. Unc. quatu.
 m. d. om. 2 hor. 2 cochl.

Nro. 46.

R. Sal polychr. dr. tres.
 Extr. arnic. Scr. un.
 Syr. Cort. Citr. Unc. un.
 Aqu. fl. chan. Unc. quin-
 que.
 m. d. om. 2 hor. 2 cochl.

Nro. 47.

R. Spirit. Lumbr. terrestr.
 — Lavendul. aa. Unc.
 duas.
 Tinctur. Canthar. dr. duas
 m. d. p. unguendo.

Nro. 48.

R. Herb. Matricar.
 fl. Lavend. aa. man. sex.
 bac-

lat borostyánfa magot, annyi
 gyalog fenyő magot; vagdald-
 öszve, hadd ályon forró víz-
 ben bé-födvesél-óráig, szűrj-
 le bat pintet, 's adgy-bozzá
 négy lat sdamiák söt, másfél
 mejszely gyalog fenyő-mag
 Spiritus. Egyelitsd-öszve,
 's add tsepegtetőnek.

Nro. 49.

Végy: Másfél könting bál-
 driin kivonást, annyi rabar-
 bira kivonást, busz grán ör-
 ég szart, tiz grán kámfort;
 tsinály tengeri gyánta tinktu-
 rával három grányi pilulákat.
 Adgy-bé napjában 3-szor, min-
 denkor hármot, 's igyék-reá
 egy fndsia széksű virág ber-
 batét.

Nro. 50.

Végy: Fél könting pés-
 má, három könting Minderer
 Spiritust, egy lat fejer nád
 mézet, nyoltz lat nébfű vi-
 zet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-
 bé minden órábau egy, két
 kanállal.

baccar. Laur.

baccar. Junip. aa. Unc.
 quinque.

c. m. infund. s. q. Aqu. ferv.

• p. 1/2 hor. vas. claus.

Colat. Mensur. sex.

adde

Sal. ammon. Unc. duas.

Spirit. Junip. libr. un.sem.

m. d. p. Embrocatione.

Nro. 49.

Ry. Extr. valer. sylv.

— Rh. aa. dr. Un. sem.

asae. foetid. Scr. Un.

Camphor. gr. decem.

Tinctur. succin. q. s.

f. pillul. gr. trium.

d. ter de die tres super-

bibendo vascul. infus.

fl. chamom.

'

Nro. 50.

Ry. Mosch. dr. sem.

Spirit. Minder. dr. tres.

Sach. alb. Unc. sem.

Aq. Melifs. f. Unc. quatu.

m. d. om. hor. 1 - 2 Cochl.

Nro. 51.

Nro. 51.

Végy: Husz tsepet Sydenhámí tsepjeiből, két lat sárga fahéj gyületet, bat lat méh-fü vizet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden órában egy kanállal.

Nro. 52.

Végy: Két könting bál-drián gyökeret, vagdald-öszve, 's tartsd forró vízben bé fűdve fél-óraig. Szűrj-le tizenkét latot, 's adgy-bozzá két lat narants-béj gyületet. Egyelitsd-öszve, 's adgy minden órában 2 kanállal.

Nro. 53.

Végy: Nyoltz lat kakuk Spiritust, két lat sáfrántinkturát. Egyelitsd-öszve, 's add bé-kenni.

Nro. 54.

Végy: Egy lat jobb peruviai fa-béj port, amyi rosdatlan vasport, bárom könting fejer fa-béj port, négy lat öszve vagdaltt, 's nád-mézzel készített méntát, tsirály

Nro. 51.

ry. Laud. liquid. Syd. gutt. viginti. Syr. Cinnam Unc. un. Aqu. melifs. S. Unc. tres. m. d. om. hor. ut. cochl.

Nro. 52.

ry. Rad. valer. sylv. di. duas c. infund. s. q. Aqu. ferv. p. 1/2 hor. vas. qaus. Colat. Unc. sex. adde.

Syr. Cort. aurant.

Unc. un.

m. d. om. hor. 2 cochl.

Nro. 53.

ry. Spirit. serpill. Unc. quat. Essent. croc. Unc. un. m. d. p. inungendo.

Nro. 54.

ry. Pulv. Cort. per. Selec. Limat. Mart. n. rubig. aa. Unc. sem. Pulv. Cort. Vinter. dr. tres. Conser. Menth. Unc. duas Syr.

nály ménta gyülettel liktáriu-
mot Adgy-bé minden 3-dik ó-
rában egy kávés kanállal, 's
igyék-reá rutából, és méh fű-
ből egy fndsia herbatét.

Syr. Menth. q. s.
f. Electuar. molle.
m. d. om. 3 hor. Un. cochl
Coffeac. superbibendo vas-
cul. infus. spec. Herb. rut.
melifs.

AZ IN RÁNGATÁSOKRÓL.

De Convulsionibus.

Az akarattól függő inas-husoknak erőszakos, és a' betegnek akarattya ellen történt rángatódásai: *In rángatásoknak* neveztetnek.

Ha az inas-husok nem rángatódnak, hanem csak öszve huzódnak, 's öszve huzódva maradnak, akkor nem *In rángatás*, hanem *Görts* a' neve.

Ama' külömb tagokról vett nevezetek a' gyógyításban alig tesznek mi kevés változtatást; tsak arra valók, hogy meg tudhatni belőlek, mellyik rész szenved. p. o. ha valaki a' szijas in-szökést említi, azonnal tudhatni, hogy az in-rángatások a' kezekben vannak; hogy a' görtsben a' láb-ikra, vagy láb-ujjak; az áll kaptza görtsben az alsó áll-kaptzának inashusai huzóttak-öszve.

Okai.

Okai. Többek közül hajlandók az in-rángatásokra azok, kik lépes, és nádra görtsös szülőktől születettek, kiknek érző in-naik szülésektől gyengébbek, és érzékenyebbek, az ifjabb esztendő, az afzonyi Rend, 's végre azok, kik hosszú éjjeli tanulásokkal, vagy kényes, puha étellel magokat meg-rontyák. Ezeknél alig vagy onlyas ok, melly valamikor in-rángatást, vagy görtsöt nem okozott volna.

Mind ezek a' temérdek okok könnyeb-ség okáért három rendre hozattatnak, tud-niillik: a' felette nagy *üresedésre*; a' feles-leg való *megtellésre*; és a' kényesbb, és in-dithatóbb *izgatóságra*.

A' felette nagy *Üresedés* alatt értetőd-nek akármi nevezetesebb vér-folyások: legyen az vérző seb, szülés, gyermek-vefztés, 's a' t. Azután akár a' természetől, akár más móddal okozott keményebb okadások, és hasfolyások, a' buja élet, a' hosszú éh-ség, vagy más akármi ürülés, melly az ál-lati gazdaságot tsorbittya.

A' meg *tellés által* értetődnek az el-maradott szokásban volt arany-ér, hó-szám folyá-

folyások, a' fenn akadott gyermek ágyos tisztulások, az el-állott test párzás, a' részegség, a' taknyos, epés, vagy gelesztás ízlap, a' köfzvény, vagy akármí más megrekedt tsipős nedv; régiebb sebeknek béforrása; a' vesékben nőtt, vagy a' vizellőtsatornáknban meg-akadott, úgy szinte a' húgyos hólyagban termett kö; az agyban esett többféle fogyatkozások; p. o. az ott keletkezett tályog, vagy meg-gyült víz, tsont ki-növések, 's a' t.

Gyermekekben az ilyen in-rángatásokat a' kényesebb, és indithatóbb *izgatóság*ból a' fogazás, a' himlő, és a' has-rágások gerjesztenek; a' viselőseknél a' nehéz szülés. A' gyuladózó hideglelésben, különösen az oldal nyilalásban, a' gyomor, és belek gyuladásában az ilyen in-rángatásokat, 's görtsöket tapasztalni éppen nem ritkaság; még a' félben hagyó hideg is sokszor ezekkel szövetkezik, tsak legyen a' beteg gyenge, kényes, és könnyen inditható testel. De sokszor még kisebb sebek, törődések is gerjesztenek illetén ijesztő nyavalyákat; hát a' felette kemény elme

indulatok: a' harag, a' félelem, a' fájdalom, 's a'.t.

Feloztása. Az in-rángatások fel-oztódznak: *közönségesekre, és helybéliekre,* azután: *elsőkre, és második* betegségekre; 3-szor: azokra, mellyeknek gerjesztő okok a' főben vagyon, és azokra, mellyek a' gerjesztő okkal nintsenek egy helyben, végre: az *állandósokra,* és azokra, mellyek *ostromonként* fordulnak-elő. Mindegygyek vagy heves indulatúak, vagy hofzszas nyavalyák.

Kezdeté. Meg-láthatni a' fel-oztásból, hogy az in-rángatások nem egyféleképp' kezdődnek; néha egyszeribe az egész test, vagy csak némelly tagok rángatódnak, más-kor semmi rángatást sem tapasztalhatni, hanem az egész test, vagy tsupán némelly részek fásulnak-el. Sokak bizonyos változásokból meg-mondgyák előre a' közelítő in-rángatásokat; mások éppen semmit nem vesznek észre. Sokszor magánosan, de más betegséggel szövetkezve is igen gyakran láthatni. Hol állandóság, hol pedig ostromiók; mindegyikénél hol marad-meg a' betegnek az észre, hol el-vész. Elég az, hogy az i-

nas-husok vízszontagos öfzve-huzó, 's ki-táguló mozgásából, vagy merevedett öfzve-huzódásából könnyű reájak ismérni.

Kimenetele. Az öregeknél, és hideg taknyos természetűeknél mindenkor veszedelmeshbek az in-rángatások, hogy sem az ifjabb, és izgathatóbb személlyeknél; mindazonáltal tsak igaz az, hogy a' gerjesztő okok, és a' nyavalyának sullya, és keménysége jövendölik-meg szerentsés, vagy szerentsétlen kimenetelét. Legyenek például a' himlő kiütést megelőző, vagy a' gyomorban meghevert, de könnyen kihajtandó matériától gerjesztett in-rángatások, nem nagy a' veszedelem; de járullyanak a' rothadt, 's más rofz indulatú hidegleléshez, már ijesztöbбек, sött kövessék a' bővebb vér-folyásokat a' tsuklás, a' görts, a' szijas in-fzökések, hüllyenek, 's jegesüllyenekkel a' külső tagok, közel lépzen a' halál. Az ostromló in-rángatásoknak többnyire a' szél-ütés, nyavalya-törés, vagy guta-ütés a' következése.

Orvoslása. Neheziti az orvoslást az, hogy az in-rángatások hol magánosan, hol

más nyavalyával szövetkezve számtalan változásokkal, 's történetekkel rettentik az Orvoslót, ki-is azután a' nélkül, hogy a' gerjesztő okot keresné, tsak hamar valamit a' tulajdon úgy nevezett in-rángatás, és görts ellen valókból öszve-fzed, és rendel, mellyel ha nem segít-is, bár tsak ne ártana.

Mindenek előtt tehát az in-rángatásoknak gerjesztő okait kell ki-keresni, azokat el-erőtleníteni, el-rontani; mert még a' gerjesztő okok munkálódnak, lehetetlen addig, hogy a' tőlek okozott nyavalyák szűnnyenek.

Második az: hogy az érző-inak erősítessenek, vagy is, hogy ama' nagy izgatóságok mérsékelődjék, ne hogy minden hijába való okra meg-zavarodjanak, 's illetén rendetlen mozgásokra hozattassanak.

E' kettős kötelesség, tudniillik: a' gerjesztő okoknak még-rontása, és az érző inaknak meg-erősítése, bőven ki-mutattya, hogy nintsenek semmi különös in-rángatást, és görtsöt orvosló szerek, hogy ama' régtől hires, és nevezetes in-rángatás, és görts ellen való orvosságok tsak annyiba hafz-

nosok, annyiba görts ellen valóknak mondatandók, a' mennyire a' gerjesztő okok ellen munkálódnak, és a' testnek felesleg való izgathatóságát mértékelik.

Legyenek csak az in-rángatások közönséges gyuladózó hideggleléssel, legyenek gyomor, bél, vagy akármí gyuladással, nem de az ér-vágás, a' sok hivesítő, salitromos italok, a' lágyító all-lövellések, és a' lágy kötések lesznek a' kî-választott in-rángatás, és görts ellen való szerek? hol is a' hód-tetem, a' kámfor, a' pésma, az opium, és a' többi tulajdon úgy nevezett görts ellen való szerek okvetetlenül ártanak.

Életrend. A' sokféle gerjesztő okok miatt, a' betegnek nyavalgó állapotja, 's több beteges környül-állásai miatt lehetetlen a' különös élet rendet ki-szabni; az 'általlyában igaz, hogy minekutánna a' gerjesztő okokhoz, a' nyavalyának és betegnek természetéhez ki-szabott, 's meg-határozott életrend mellett az egészség meg visszajött, a' beteg annakutánna is őrizkedgyék a' visszajöveteltől. A' leg-kissebb rendetlenség, a' felháborodás, ijedés, a' hofzszas el-keseredések

sek elégségesek arra, hogy az ilyenben az in-rángatások ujjolag fel-gerjedjenek. Keresse a' tiszta, mértékletes levegőt, szerezse az ételben, és italban a' mértékletességet, ne kedvellye a' kemény, nehéz emészthető, kivált a' sok keverék étkeket, foglalatoskodgyék gyönyörködtető gyakorlásokban, tsak soha felette ki ne hevüllyen, ki ne fáradgyon. Alugyék szükségest, ügyellyen természetének munkálódásaira, hogy szorulásokban, vagy más szokásban vólt ürülésekben fogyatkozást ne szenvedgyen, vagy ellenben a' felesleg való ürülések által el ne bádgyadjon.

A' NYAVALYA TÖRÉSRŐL.

De Epilepsia.

Az a' rettenetes állapot, mellyben valaki hirtelen minden mind külső, mind belső érzékenységektől meg-fosztódik, és erőszakos görtsöket, és rángatódásokat szenved, *Nyavalya-Törésnek* neveztetik.

Mivel itt' azon kívül, hogy az inasusok rángatódnak, az érzékenységek is elvesz-

vesznek, szükség ez ilyenekre vigyázni, ne talántán vízben, tűzben, vagy más szerentsétlenségben el-vefzfzenek.

Okai. Gyermek, gyermek-ágyasok, a' szomorú, és komor kedvűek, a' lépes, és nádra görtsös személlyek, de főképp' a' nyavalya törös szülőktől született gyermekek tarthatnak ettől a' nyavalyától, kikben egy hirtelen ijedés, kemény harag, epefz-tő gond, sok, és hofzszas virrafztás, közönséges el erőtlenedés, az élet módgyában, a' hevitő étkekben, és részegítő italokban lett rendetlenség, 's a' t. egyszeribe feléllezthetik.

Általlyában elég hatalmasok a' guta-ütésnek okai arra, hogy nyavalya-törést gerjeszfzenek; azért láthatni nyavalya-törést, melly a' vérnek bövségéből, vagy sűrűségéből ered, melly a' meg-gyült enyves, sűrű, vagy tsipős nedveknek, a' felette bőv üresedésekből következett közönséges el-erötlenedésnek közföni létét. Azomban különösen olly okokból támad, mellyek vagy a' főben az alkatásnak sértésétől, 's hibájitól szármoznak, vagy máshol a' testben el-rejtve vannak. Úgy,
ha

ha p. o. a' koponyának belső szinéről valami tsont képtelenül ki-nő, ha az agy edényei ki-tágulnak, vagy meg-keményednek, ha az agy üregeibe valami tsipős nedvesség öntődik, ha az agyban tályog keletkezik, avagy máshonnét valami tsipős materia ált' vetődik. De még az agyban termelt férgek is már többszer, sem hogy valaki gondolná, gerjesztettek nyavalya-törést.

A' fon, és az agyon kívül lévő gerjesztő okok jobbára a' hasban tartózkodnak. Tanui ennek az első utakban sompolygó tsipősség, a' geleszták, a' meg-rekedt aranyér, avagy a' fenn-akadott hó-szám folyás, 's a' t. Illyetén hasonló okokból szokta néha némelly viselős személlyeket is meg-szökni a' nyavalya-törés. Kisdedeket, a' mikor fogok hasad, többnyire azért sanyargat, hogy gyomrok, hasok tele tömve vagyon a' sok enyves, taknyos, savanyós iszappal.

Felosztása. Fel-osztódik a' *nyavalya-törés*: a' szülőktől a' *magzatra szállottra*, a' mikor a' szülők közül valamellyik nyavalya törős; az *együtt születtre*, ha tudniillik a' különben egészséges anya viselős

korában valami nyavalya-töréstől hirtelen,
 és nagyon meg-ijed; és a' *szél-ütés után tá-*
modottra; mellybe akár ki akármi gerjesz-
 tő okból születése után bele esik. 2-*szor*:
 A' *nem régire*, és a' *régire*. Ez már több
 időktől töri a' beteget, amaz nem régtől
 öldökli. 3-*szor*: A' mikor az ok, és a' nya-
 valya együtt laknak; tudniillik: a' mikor
 a' gerjesztő ok a' koponyán belől vagyon;
 és a' mikor a' gerjesztő ok nints a' nya-
 valyával együtt, hanem távul a' gyomor-
 ban, vagy egyéb részében a' testnek. Ezt
 gonosz indulatú betegségekben látni nem
 ujság, hol is azután a' nyavalya-törést nem
 mind első, hanem mind második eredetű
 nyavalyát kell tekinteni. 4-*szer*: A' *rendes*,
 és a' *rendetlen* nyavalya-törés; Az bizonyos
 időre vissza-tér; Ez minden idő választás
 nélkül hol előbb, hol utóbb rongálja a'
 beteget.

Kezdeté. Kiket a' nyavalya-törés már
 többszer gyötrött, ostobák, tompa elméü-
 ek, rövid emlékezetűek, esztelenek szok-
 tak lenni, és a' nélkül, hogy előre valami
 változást tapasztalnának, csak hirtelen el-

halaványúlnak, szemeket el-forgattyák, 's el-esnek, azért sokszor halálosan meg is sér-tik, 's öfzve törik magokat, hüvelykeket bé markallyák, a' szájokból tajtékoznak, fogokkal tsikorognak, gyakran, és rendet-lenül, valami képtelen hanggal lélekelnek, és az egész testökben erőszakos görtsöket, és rángatódásokat szenvednek; az élet ér verés egyre változik, és az érzékenységek egészen el-vesznek. Sokak a' hugyot, és ganéjlatot is tudtok nélkül el-botsáttják.

Mások az ostrom előtt változásokat é-reznek: szédelgésről, fő-fájásról, szemek' szikrázásáról, fül tsengésről panafzkodnak, a' gyomrok meg-romlott, émeleg, egész testek borsódzik, a' lábaik 'sibbadnak, refz-kednek, tántorognak, a' 'sibbadás alólról mind fellebb egész az agyig mégyen; tsen-desen, méllyen, és szokásoknál tovább a-lufznak, 's a' t. mellyekből magok meg-jö-vendölik a' közelítő ostromot.

Kimenetele. Mi jót lehessen ettől a' ret-tenetes nyavályától reményleni, követke-zendők vitattyák.

Általában minden nyavalya-törés ne-
 ház gyógyítású; Leg-könnyebben gyógyul
 a' kisdedeké, ha csak a' szülőktől reájok nem
 szállott, vagy velek nem született, melly
 ha életeknek kilentzedik esztendejéig meg
 nem gyógyul, talán mindenkorra gyógyit-
 hatatlan marad? Hyppocrates a' szülőktől
 a' magzatra szállottban, vagy a' vele született-
 ben az időtől várta a' gyógyulást, a' mi,
 ha nem történt, le tett minden reménységet.

A' születés után támodott nyavalya-tö-
 résnek szerentsés, vagy bal ki-menetele a'
 betegnek állapottyától, a' gerjesztő okok-
 tól, az előre ment változásoktól, a' hirte-
 len, és hevenyiben, avagy a' már régul-
 tai gyötrődéstől, és az ostromnak kemény-
 ségétől függ. Úgy, ha hideglelésnek, vagy
 más betegségnek története, akkor a' nya-
 valya távozásával ő is távozik, 's el-ma-
 rad. A' mit én leg-több izben gyerek á-
 gyos afzfzonyoknál tapasztaltam.

A' helybéli fogyatkozásból származott,
 tudniillik: ha a' koponyában, az agyban,
 ennek edénnyeiben, avagy üregeiben va-
 gyon a' hiba, csak nem mindenkor gyó-
 gyit-

gyithatatlan. Az elme indulatokból, főképp' a' hirtelen ijedésből eredettet is vajmi nehéz meg-orvosolni. Mennél régiebb, mennél több, és súlyosabb történetekkel jár az ostrom, annál félőbb, annál kétségesebb az orvoslás is. Azokból is alig gyógyul-meg valaki, kik előre semmi változást nem éreznek, csak hirtelen le rognak, el-esnek. Néha olly szörnyű az ostrom, hogy időt sem enged az orvosláshoz, idő előtt ki-szóllittya nyomorultat az élők számából.

Orvoslása. Kettős az orvoslás. Az egyik az ostromkor, a' másik az ostromon kívül.

Az ostromkor teendő segítség nem gyógyít, hanem csak enyhít, és a' beteget az esendő szerentsétlenebb történetektől ójja. Kezdődik azzal, hogy a' közelítő ostromkor a' beteget magánosan nem hagyja; hürükön, tűz, és víz körül, vagy más veszedelmes helyeken, sőt emberek között sem engedi kóvályogni, hanem reá parantsol, hogy izibe az ágyba takarodjék, ne talán az erőszakos ide, 's tová való verődésben

ben magát meg sértse, fejét, vagy más tagját köbe, fába, avagy más kemény testbe üsse. A' szájba a' fogak közé, hogy nyelvét meg ne sértse, egynéhány rétü ruhátskával bé tekertt fa kanál nyelet dugat; ábrázattyát hideg vízzel több izben megloztattya, 's mosogattattya; az orrát, a' homlokát, és a' halánytékokat etzettel, fokhagymával, és ha kaphatni, ördög szarral is meg-dörgölteti. Élesebb, és tsipősebb szereket, mellyek még az egészségesek' fejét is széditik, 's nehezitik, veszedelmes az olyannak orra alá dugni, 's tartani. Ha nagyon bőv-vérű, és az ostrom is felette kemény, eret is kell rajta vágni, külömben félő, hogy a' guta meg-üti. Kétség kívül mind ezeket szabad, fris levegőben kell el-követni; azért az első, és leg-főbb az, hogy az ilyen nyavalgó egészséges, szabad levegőbe helyheztessék.

A' hüvelyk ujjnak erőszakos ki-feszítése veszedelmes. Soha sem láttam az ostromot általa engedtetelődni, de hallottam az ostrom után miátta nyomorultat a' fájós ujján panaszolkodni.

Az ostrom után egy ideig guta-ütés forma állapotban látnak lenni a' fel-tenyésző; némelyek ugyan csak észre térnek, befélgetnek, de lankadtak, és a' fejek tompa, szédelgős. Segit ezeken a' ménta herbaté gyanánt. Azoknak meg, kik gyengébbek, 's azért nehezebben épülődnek, leg-hafznosbb a' dinnye magból, és mondolából tsinált kámforos téj.

Itt' már az ideje, hogy minekutánna tökéletesen meg-szünt az ostrom, és a' beteg valamennyire magát ófzve ízedte, az Orvosló a' nyavalya-törésnek gyökeres orvoslásáról aggódják; mellynek okáért első az, hogy a' nyavalya-törésnek okát, és annak tartózkodó-helyét keresse-ki, a' mire is reá menni néha szörnyű nehéz. Visgállya-meg az Orvosló a' nyavalya rontós személyt minden szorgalommal, kérdezőskedjék tőle: Vallyon régulta gyöttri-e már? talán vele született? talán szülői vóltanak nyavalya rontósok? mikor szokott az ostrom vízfza jönni? erősebb testi gyakorlások, 's mozgások után, hofzfzas, és mélly álom, vagy vendégeskedések után,

avagy

avagy éh gyomorral? vagy talán mikor a gyomor nem jól emészti? talán a nyomort nagyon félénk, nagyon indulatos, hogy véletlen ijedésből, vagy keményebb haragból hárámlott-raé? Talán valami helybéli hiba az oka? Már Hyppocrates intette az Orvoslót, hogy az ostromon kívül még a leg-kissebb fogyatkozást is ki-tanullya, hogy azután az orvoslásban azt mindendor szemmen tarthassa, 's tartsa. * A' mikor az ostrom ismét közelget, akkor is minden leg-tsekélyebb okokat, 's változásokat fel-fogjon mind addig, méglen az ostrom valóságosan ki-tör. Ezekből a' külömbféle időkben történt változásaiból a' betegnek, sokszor szerentsésen ki-találódik a' nyavalya-törésnek oka, mellyet, ha azután ki meg-ronthat, 's meg semisithet úgy, hogy többé vízfza ne térjen, bizonyos lehet, hogy meg-gyógyította a' nyavalya-törést.

A' nyavalya rontós szülöktől születetteket, vagy kikkel velek született, avagy, kik hirtelen meg-ijedésből, keményebb harag-

rag-

* Hyppocr. L. 4. aph. 33.

ragból kapták, ezeket vajmi nehéz, jobbra lehetetlen volt még eddig meg-gyógyítani, kivált ha régi a' nyavalya-törés. Az érző in erősítő, és görtsöket szüntető szerekkel való hofzfzas éltetés mellett a' biztatás, a' jó reménység, a' bizodalom, a' könnyű, kedvező munkákban való foglatoskodás, az utazás, a' levegőnek változtatása, rövideden: valamik az ollyant ama' szomorú gondolkodásoktól el-vonhatnak, lesznek a' leg-bizodalmasbb orvosló szerek. Vannak is példák, hogy ezekkel sokak szerentsésen meg is gyógyultanak.

Mivel pedig az illyenekben a' gyakorostrom által főképp' az első utak, és a' tápláló munkák zavarodnak, hihető, hogy alig vagyon egy, kinek előbb okádtatót, vagy has-hajtót adni nem volna szükséges, vagy leg-alább hasznos. Én a' Nro. 55. alatt kijegyzett okádtatóval kezdem az orvoslást; más nap a' Nro. 56. alatt fel-találándó porokból adok reggel, és estve egyet, úgy fzinte harmadik, sőt negyedik nap is folytatom, és mindenkor bálldrián gyökérből, narants, és szömörtze levelekből egy, két find-

tindsia herbatét itatok-reá; azután kezdem a' tulajdon érző in-erősítőket, és görts ellen valókat. Nro. 57—58. Vóltam némelyeknél, kik ijedésből, vagy haragból nyerték a' nyavalya-törést, ezzel a' móddal olly szerentsés, hogy mind erre az időre mentek tőle; másoknál meg azt tapasztaltam, hogy ritkábban, nem is olly keményen tér vízfza hozzájuk az ostrom.

Mikor a' nyavalya-törés az alkatásnak éfzre-vehető sértéséből, és hibájából keletkezik, melly tudniillik az egész testet az együtt szenvedésre birja', vagy is, mikor a' nyavalya-törés azért ostromol valakit, hogy a' koponyában tsont, vagy egyéb test képtelenül ki-nőtt, hogy az agy edények kitágultak, meg-keményedtek, avagy, hogy az agy üregeibe valami romlott nedvek ált-öntödték, tályog, 's a' t. keletkezett, akkor a' nyavalya-törés orvosolhatatlan; mert bár ki-tudódott is az ok, de ezt el-rontani, és a' sértett alkatást helyre állítani lehetetlen.

Leg-könnyebb azt a' nyavalya törést meg-gyógyítani, melly nem mint első eredetű, hanem mint második betegség,

mint történet járul más nyavalyához. Például lehetnek a' kisedek, kiket a' nehéz fogazás miatt ront-meg, alig hasadnak a' fogak, azonnal el-marad, el-hadgya őket; a' gelesztáktól támosztatott is azoknak el-öldöklésével, és ki-pufztításával marad-el; még a' gonosz indulatú betegségekben is el-marad mindgyárt, nem vár semmi különös orvosságot, tsak a' betegség orvosoltassék-meg szerentsésen. Nem de a' viselős személyeknél is a' szerentsés szülés a' legjobb Orvosló?

Azt a' nyavalya-törést sem felette nehéz meg-orvosolni, mellynek gerjesztő oka az első utakban: a' gyomorban, vagy belekben fenekel; a' gyomorból ki forgatják az okádtatók Nro. 55—59. a' belekből a' has-hajtók Nro. 60—61. Meg-lehet pedig esmérni a' gyomorban feneklő gerjesztő okot abból, hogy a' beteg az ostrom előtt az étel kívánást el-veszti, a' nyelve, kivált reggel valami fejéres, sárga, zöldes, avagy fekete motsokkal bé vagyon mázolja, keserüt, savanyut, hüdöset bőfög, gyomra émeleg, és az okádásra erőlkedik,

néha okádik is. A' sziv tájban, és az oldal lágyokban szorongatódik, és a' feje valami tompa fájással nehezült, és szédelőgős, 's a' t.

Ellenben: ha az ostrom előtt a' beteg kivált reggel szokatlan lankadtságot, és nehézséget érez, ha a' hátában, és vékonyokban hol nagyobb, hol kisebb fájdalmat szenved, ha a' has tele duzzadt, korgó, és kemény, ha gyakor has-fájásokról, és rágásokról panaszolkodik, ha ritka, kemény, dögbüzü, avagy éppen gyakor, lágy hasmenései vannak sok dögbüzü szelekkel, bizonyos, hogy ekkor a' belekben kevereg a' gerjesztő ok.

De el-hatalmaskodik néha a' gerjesztő ok annyira, hogy az első utakat egéfszen, az az: a' gyomrot a' belekkel egyetemben el-futtya; akkor sem az okádtatók, sem a' has-hajtók magánosan nem elégek, hanem egybe kötve munkállyák a' gyomornak, és beleknek tőle való meg-menekedését. Nro. 62—63.

Az e'képp' el-öletett gerjesztő ok után közönségesen el-marad az ostrom; mind a-

zon által meg-esik sokszor, hogy az első utaknak el-erőtlenedése, az érző inaknak felette nagy érzékenysége, 's izgathatósága miatt még tovább is késérti, 's töri a' beteget; ekkor tellyes foganatuak a' gyomor erősítőkkel az érző in-erősítők. Nro. 64—65—66.

Nagyobb mesterséggel gyógyul az a' nyavalya-törés, melly a' meg-gyült enyves, sűrű, vagy valami vízfza vertt tsipős nedvektől eredett. Jegyezzék-meg ezt azok a' szülők, kik tudgya mi veszedelmes irekkel, és kenyőtsékkal gyermekeik' ki sebesedett fejét szokták le-száritani, vagy a' rajtok ki ütött rúht vízfza verni.

Igaz, hogy a' sűrű, enyves nedveket fel-oldgyák, meg-vékonyittyák, és a' testből ki-eregetik, a' Nro. 67—68—69. alatt fel jegyzett szerek. Igaz az is, hogy a' ki-sebesedett főnek le-száritásából következett nyavalya-törést is meg-orvosolhattya a' haj le-borotváltatás, és a' főnek velentzei szap-panból készült lúggal való meg-mosattatása, ha azután fele lóhere, fele pedig hólyag huzó flastromból öfzve állott flastrommal

mal bé boritódik; de a' gyermeki ezten-
dőkhez alkalmáztatott közben adandó has-
hajtók, mellyekkel még azután is, minek-
utánna már tökéletesen el-maradott a' nya-
valya-törés, jó ideig a' mindennapi vér-
tisztítókon kívül hetenként leg-alább egy-
szer éltetni kell a' gyermeket, vajmi alkal-
matlaná, 's azért bizonytalaná tefzik a'
meg-gyógyulást.

Kit azért tör a' nyavalya, hogy a' rüh
belé vízfőzta veretett, annak leg-jobb rühes-
sel társolkodni, ennek ingét, vagy egyéb
ruháját magára venni, hogy ujolag ki-űs-
sön rajta, mellyet azután annak rendgye
szerént könnyebb lészzen meg-gyógyítani.
Egyéberánt a' has-hajtókkal, a' langyos fe-
redőkkel, az izzasztókkal, és hólyag huzó
flastromokkal, mellyeket jó ideig kell fo-
lyásban hagyni, orvosoltatik. Hafznos ez
illyennek karán mesterséges sebet is tsinálni.

A' bőv-vér ritkán okoz nyavalya-törést,
inkább a' szokott vér-folyásoknak el-reke-
dése, 's fenn akadása következteti; tudni-
illik: ha az arany-ér, a' hó-fzám, vagy
más szokott vér-folyás el-áll, vagy meg-
in-

indulni nem akar. A' betegnek erejéhez, és a' vernek hővségéhez alkalmaztatott egyszeri, vagy többszeri ér-nyitásban, és a' belől adandó hivesítőkből, vékonyítókból, és gyenge has-hajtókból léfzen a' reménység, mellyeket (az ostromon kívül) húzamost mind addig kell folytatni, méglen a' nyavalya törés tökéletesen el-maradott. Az arany-erekre, ha fel-dagadtak, vérshipók rakatassanak, és a' lábok minden nap kétzer feresztessenek.

Gyakrabban tör valakit a' nyavalya a' felette bőv üresedések után a' sok, és hofzszas vér-folyásokból, vér-hasból, hofzszas izzadásokból, 's a' t. következett közön-séges el-erőtlenedés miatt. Való, hogy az illetén rongáló ürületeknek meg-orvosoltatása efzközli az első segítséget; de tökéletesítik, és bé fejezik azután a' könnyen emészthető, és tápláló eledelek, mellyek azt, a' mi a' felette bőv üresedések által meg-fogyott, lassanként meg-vifszá állittyák. Egyék ezekből a' beteg napjában többszer, de képesen; lakjék tiszta, egészséges mezzei levegőben, ébrefszze magát ártatlan mulatságokkal, őrizkedjék minden komor in-
du-

dulatoktól, reménységénél előbb, kivált, ha a' Nro. 70. alatt ki tett vegyétékkel is szorgalmasan él, fel-épül. Kik mind ezek mellett is még gyengék maradnak, azokon segítenek végre a' Nro 71—72—73. alatt fel-találendő szerek.

Leg-kétségesbb annak a' nyavalya-törésnek meg-orvoslása, mellynek gerjesztő okára semmiképp' reá nem mehetni. Visgállya-meg az orvosló: Nints-e a' nyavalya-törés valami betegséggel, mellynek ő tsak története? Tartsa a' beteget az ostrom előtt szemen, figyelmezzen minden legkissebb változásokra, lássa mellyik rész, mellyik tag szenved leg-előbbszer, melly tagot azután akár etető szerekkel, akár köpölyökkel, vagy borbély késsel sebesítsenki, és hadja több ideig folyásban, vagy tsinállyan folyó sebet.

Lássa annakutánna minden tanátsának, 's tetteinek következéseit: jobbul-e avagy nehezebbül utánnak a' beteg? Ezzel az egy vigyázással már sokan szerencsésen meg-gyógyultanak; mert ez ilyen jobbulás, vagy nehezebbülés világosan meg-

mutattya, hogy miket tselekedjen, 's mik-től ójja magát az Orvosló.

Már, ha minden fáradság, minden fi-gyelem hafzontalan, ha semmiképp meg nem határozhattya magát az Orvosló azért, hogy sem okát ki nem találhattya, sem más nyavalyának fzinlését nem tapasztalhattya, sem semminémű különös tagnak sértését ki nem tudhattya; ragazkodgyék akkor a' tulajdonon úgy ditséert nyavalya-törés ellen való szerekhez, az úgy neve-zett érző-in erősítőkhöz, és görts ellen va-lókhöz: az Opiumhoz, a' Pésmához, a' Hód-tetemhez, a' gyántás gummákhoz, az ördög szarhoz, a' peruviai fa héjhez, a' be-lind fűhez, a' baldrián gyökerhez, 's a' t. Lásd. Nro. 74—75—76. E'képpen néha szferentsésen meg-gyógyul némellyik, no-ha még másoknál minden fáradság, min-den iparkodás hafzontalan.

Életrend. Azon kívül, hogy a' mérték-letesség, és a' józanság tárgyazza főkepp' a' nyavalya-törőnek egészségét, szükséges még az ételben, és italban a' meg-választás is: hogy tudniillik semmi ollyast ne egyék,

ne igyék, sem más ollyast el ne kövessen, melly miatt a' nedvek nagyobb erővel a' fő felé sietni kényszerítettessenek, és az érző inak rendetlenebb mozgásokra izgattassanak. Azért, hátor néha minden fűszerzámok kárhozatosok, vannak még is esetek, mellyekben a' gyengébbeket könnyű emészthető étkekkel meg-kell engedni; nem külömben noha közönséges italul leg-jobb a' jó tisztá, fris viz, még is bizonyos esetekben tsak a' vízzel vegyétett jó ó bor különös használatú. Mind ezeket a' gerjesztő okok, a' nyavalyának, a' betegnek indulattya, 's természete fogják meg-választani. A' szabad, egészséges, minden rosz kigőzelésektől szabad mezzei levegő, (tsak nagyobb hegyckről, és szirtekről alá nézni nem jó) az abban tett könnyű mozgások, a' kedves utazások, a' mértékletes nyugalom, és álom mindnyájnak kedvezők; ellenben meg szörnyű veszedelmesek mindnyájnak a' hosszszas éjjeli virrogatások, vagy a' mértékletlen sok heverés, és álom, a' komor gondolkozások, és kedvetlenségek, a' rendetlen elme indulatok.

Ezek

Ezek magoktól is elegendők az ilyen rettenetes nyavalyának gerjesztésére. Egyedül a' reménység az a' tsendes indulat, melly még senkinek nem ártott, ezzel a' beteget tartani annyit téizen, mint éhezőt táplálni.

R E T Z E P T E K.

Nro. 55.

Végy: Tizenöt grán hánytató gyökeret, egy grán hánytató bor követ. Tsinály port belőle, 's add-bé egyszerre.

Nro. 56.

Végy: Tizenöt grán tisztított bor követ, annyi gálitzköves bor követ, négy grán salamiák virágot. Egyelitsd-őszve, tsinály port, 's adgy-bé reggel, és estve egygyet, 's igyék-reá baldrián gyökérből, narants, és szömörtze levelekből egy, vagy két findsia herbatét.

Nro. 57.

Végy: Két könting am-

Nro. 55.

R. Pulv. Rad. Ipecacuan.
gr. quindec.
tartar. emet. gr. Un.
m. f. pulv.
d. p. dosi.

Nro. 56.

R. Crem. tart.
tartar. vitriolat. aa. gr.
quindec.
fl. sal. Ammon. S. gr.
quatu.
m. f. pulv.
d. mane, et vesper. pulv. un.
superbibendo vascul. Un.
vel duob. infus. Rad. va-
les. Sylv. fol. aurant. et
fol. Cotinor.

Nro. 57.

R. Gum. ammon.

roniák gummát, annyi belénd
fű kivonást, fél könting bód
tetemet. Tsinály tengerigyán-
ta tinkturával bárom grányi
pilulákat, bintsd-bé narants
levél porral. Adgy-bé napjá-
ban báromszor, mindenkor
hármot, 's igyék a' Nro. 56.
alatt nevezett herbatéből egy
fudsiányit-reá.

Nro. 58.

Végy: Egy lat salamiák spi-
ritust, annyi tengeri gyánta
tincturát, barmadfél könting
ördög szart. Egyelitsd- öfz-
ve, 's adgy-bé napjában 3-
szor, 4-szer, barmintz tsep-
től ötvenig borban.

Nro. 59.

Végy: Fél könting bánv-
tató gyöker port, tiz grán
sok bafznú söt. Ald-bé egy-
szerre.

Nro. 60.

Végy: Egy könting Ja-
lappa gyökeret, tiz grán tisz-
ított bor követ, annyi ket-

tös

Extr. hyosciam.

aa. dr. duas.

Castor dr. sem.

Tinctur. succin. q. s.

f. s. a. pillul. gr. trium
d. ter de die tres cum vas-
cul. infus. Specier Nro. 56.

Nro. 58.

℞. Spir. sal. ammon.

Tinct. succin. aa. Unc.
sem.

Asac. foetid. dr. duas
sem.

m. d. ter, 4ter de die a gut-
tis 30 usque 50 cum Vino.

Nro. 59.

℞. Pulv. Rad. Ipecacuan.
dr. sem.

Sal. polychr. gr. decem.
m. f. pulv. d. p. dosi.

Nro. 60.

℞. Pulv. Rad. Jalap.

dr. Un. crem tart.
arc. dupl. aa. gr. decem.
m.

tíz söt. Tsinály port, 's add-
bé egyszerre.

Nro. 61.

Végy: Két könting raba-
hava port, három könting sok
hasznú söt, két lat szilva
liktáriumot, ugyan annyi bod-
za liktáriumot. Tsinály édes
kömény vízzel big liktá-
riumot. Adgy-bé minden 2-
dik órában fél, vagy egy e-
sz kanállal.

Nro. 62.

Végy: Tíz grán sok hasz-
nú söt, husz grán Jalappát,
annyi bányató gyökeret. Tsi-
nály port, 's add-bé egyszerre.

Nro. 63.

Végy: Két grán bányató
hor követ, tizenöt grán ra-
barbarát, annyi kettős söt.
Tsinály port, 's add-bé egy-
szerre.

Nro. 64.

Végy: Egy lat ammoniák
gummát, annyi székfű virág
kivonást, tíz grán bód te-

m. f. pulv.

d. p. dosi.

Nro. 61.

Rx. Pulv. Rh. elect. dr. duas.
sal polychr. dr. tres.

pulp. prunor.

Roob samb. aa. Unc. un

Aqu. foenicul. q. s.

f. Electuar mollissim,

m. d. om. 2 hor. 1/2 vel un.
cochl.

Nro. 62.

Rx. Sal. polychr. gr. decem
Rad. Jalap.

— Ipecacuan. aa. scr. Un.

m. f. pulv.

d. p. dosi.

Nro. 63.

Rx. Tart. emet. gr. duo.

Rad. Rh. elect.

Arc. dupl. aa. gr. quin-
dec.

m. f. pulv. d. p. dosi.

Nro. 64.

Rx. Gum. ammon.

Extr. chamom. aa. Unc.
sem.

temet; tsinálygyomor Elixirrel három grányi pilulákat, bintsd-bé narants levél porral, 's adgy-bé napjában 3-szr, mindenkor bármat, 's igyék-rzá a' Nro. 65. alatt ki tett Herbatéből egy fndsianyt.

Nro. 65.

Végy: Három könting quassia fa béjut, egy lat szarvas gyökeret, egy marék székfi virágot. Vagdald-öszve Herbaténak.

Nro. 66.

Végy: Két könting székfi virág kivonást, fél könting bodtetem tinkturát, annyi értzes Hoffmann' Spiritust; két lat ménta gyülett, hat lat édes kömény vizet. Egyelisd-öszve, 's adgy minden 2-dik órában egy kanállal.

Nro. 67.

Végy: Négy lat pörje gyökeret, két lat tsikoria gyökeret, vagdald-öszve, főzd vízben három fertály óráig.

Szűrj-

Castor. gr. decem.

Elix. Stom. temp. q. s. f. pillul. gr. trium.

Consp. pulv. fol. aurant d. ter de dic tres superbis bendo un vascul. spec. Nri. 65.

Nro. 65.

R. Cort. quass. dr. tres. Rad. dictam. alb. Unc. sem. fl. cham. V. Manip. Unc. c. m. d. spec. p. infus.

Nro. 66.

R. Extr. cham. dr. duas. Tinct. Castor. Liqu. anod. M. H. aa. dr. sem. Syr. Menth. Unc. un. Aqu. foenicul. Unc. tres. m. d. om. 2 hor. uno cochl.

Nro. 67.

R. Rad. gramin, Unc. duas. — cichor. Unc. un. c. m. coqu. s. q. Aqu. Com. p. 3/4 hor. Colat.

Szűrj-le egy meszszelyt, 's adgy-bozzá egy lat glauber söt, két könting big leveles bor követ, két lat föld fust-fü gyületet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél kávé s findsiával.

Nro. 68.

Végy: Négy lat pörje gyökeret, annyi aszszu szilvát, egy lat tisztított bor követ. Vagdald-öszve, főzd vízben három fertály óráig. Szűrj-le másfél meszszelyt, 's adgy-bozzá három lat szederj gyületet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden második órában fél kávé s findsiával.

Nro. 69.

Végy: Három lat nyers árpát, négy lat aszszu szilvát, három könting tisztított bor követ. Főzd vízben fél óráig, szűrj-le másfél meszszelyt, 's adgy-bozzá egy könting tisztított salitromot,

há-

Colat. libr. un.

adde.

Sal. mir. Gl. Unc. sem.

Liqu. terr. fol. tart.

dr. duas.

Syr. fumar. Unc. un.

m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

Coffeac.

Nro. 68.

R. Rad. Gramin.

Prunor. exsicc. aa. Unc.

duas.

Crem. tart. Unc. sem.

c. m. coqu. s. q. Aqu. com.

p. 3/4 hor.

Colat. libr. Un. sem.

adde.

Syr. moror. Unc. un. sem.

m. d. om. 2 hor. 1/2 vasculo

Coffeacco.

Nro. 69.

R. Hord. mund. Unc. un.

sem.

Prunor. exsicc. Unc.

duas.

Crem. tart. dr. tres.

m. Coqu. s. q. Aqu. Com.

p. 1/2 hor.

Co-

*három lat rabarbarás trico-
ria gyületet. Egyelitsd-öfz-
ve, 's adgy bé minden 2-dik
órában fél kávés findsiával.*

Nro. 70.

*Végy: Nyoltz lat ménta
vizet, két lat sárga fa bėj
gyületet, husz tsep szarvas
szaru Spiritust. Egyelitsd-
öfzve, 's adgy-bé minden egy,
vagy második órában egy
kanállal.*

Nro. 71.

*Végy: Három lat leg-jobb
peruviai fa bėjat, törd-meg,
's főzd vizben fél-óráig,
szűrj-le fél megszelyt, adgy-
bozzá négy lat sárga fabėj
vizet, két lat ménta gyüle-
tet, husz tsep értzes Hoff-
man' Spiritust. Egyelitsd-öfz-
ve, 's adgy-bé minden 2-dik
órában két kanállal.*

Nro. 72.

*Végy: Báldrián gyökér
port, tölgyfa gyöngy port,*

és

Colat. libr. Un. sem.
adde.

Nitr. pur. dr. un.

Syr. Cichor. c. Rh. Unc.
un. sem.

m. d. om. 2 hor. 1/2 vasculo.

Nro. 70.

Rx. Aqu. menth. Unc. quat.

Syr. Cinnam. Unc. un.

Spir. Corn. Cerv. gutt.
viginti.

m. d. om. hor. vel 2 hor. uno
cochl.

Nro. 71.

Rx. Cort. per. optim. rud.
tus. Unc. un. sem.

Coqu. s. q. Aqu. com. p. 1/2
hor.

Colat. libr. sem.

adde.

Aqu. Cinnam S. Unc. duas.

Syr. menth. Unc. un.

Liqu. anod. M. H. gutt. vig.
m. d. om. 2 hor. 2 cochlear.

Nro. 72.

Rx. Pulv. Rad. valer. Sylv.

visc. querc.

Pulv.

és peruviai fabéj port, mindenikből egy latot; tsinály sárga fabéj gyülettél Likтариумot, 's adgy-bé minden 3-dik órában egy kávés kanállal, 's igyék-reá rutából, nébfüből, és kakuk füből egy findsia herbatét.

Nro. 73.

Végy: Két lat leg-jobb peruviai fabéj port, egy lat narants béjat, annyi keserügyökeret. Vagdald-öszve, 's tölts-reá egy meszszely jó ó bort; hadd álljon meleg helyen huszonnégy óráig, néba fel-rázván. Adgy azután napjában 3-szor, 4-szer egy, két kanállal.

Nro. 74.

Végy: Három künting galbában gummát, egy könting bód tetemet, negyven grán belindfű kivonást, tsinály kilentzen pilulákat belölek; 's adgy-bé napjában négyszer, mindenkor egyet, 's igyék-reá egy findsia narants levél herbatét,

Pulv. Cort. peruv. aa.
Unc. sem.

Syr. Cinnam q. s.

f. Electuar. molle.

d. om. 3hor. un. Coffeac.

Cochlear. superbibendo

vascul. infus. spec. Herb.

rut. melifs. et serpill.

Nro. 73.

℞. Pulv. Cort. per optim.

Unc. un.

Cort. aurcant.

Rad. gentian. aa. Unc. sem.

c. m. digere in Vin. bon.

libr. un. p. Nychthem.

Saeplus agitando.

d. ter de die uno,

vel duob. Cochlear.

Nro. 74.

℞. Gum. galban. dr. tres.

Castor. dr. un.

Extr. hyosciam. scr.

duos.

m. f. pillul. Nro. nonaginta.

d. 4ter de die una super-

bibendo vascul. infus. fol.

aurant.

Nro. 75.

Végy: Két könting bál-
drián gyökeret; vagdald-öfz-
ve, 's tartsd fél-óráig forró
vízben bé fedett edényben. A-
zután szárj-le egymesszelyt,
's adgy-bozzá két lat narants
léj gyületet. Egyelitsd-öfz-
ve, 's adgy-bé minden 2-dik
órában fél findsiával.

Nro. 76.

Végy: Négy grántul ha-
tig zink virágot, két könting
fejér nád mézet. Tsinály fi-
nom port, 's ofzd-fel nyoltz
egyenlő részre. Adgy napjá-
ban 3-szor-4-szer egy port,
's igyek-reá egy findsia szár-
vas gyökér herbatét.

Nro. 75.

℞. Rad. valer. sylv. dr.
duas.
c. inf. s. q. Aqu. ferv.
p. 1/2 hor. vas. claus.
Colat. libr. un.
adde
Syr. Cort. aurant. Ūnc.
un.
m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

Nro. 76.

℞. Fl. Zinci gr. quatu. —
sex.
Sach. alb. dr. duas.
m. exact. f. pulv.
divid. in aequal. dos. octo.
d. ter, 4-ter de die pulv. un.
superbibendo vascul. infus.
Rad. dictam. alb.

A VÉR-FOLYÁSOKRÓL.

De Haemorrhagiis.

Nints itt' értekeződés a' természetes vér-
folyásokról, sem azokról, mellyek által
sokszor a' leg-akaratosbb nyavalyák is meg-
ítéltetnek, tsupán azokról lészzen itt' a' szó,

mellyek a' természet rendén kívül támodnak, 's mellyek már magokban kész betegségek.

Okai. Támodnak pedig az ilyen vér-folyások a' valóságos, és valóságtalan hőv-vérüségből; az az: nem tsupán ama' közönséges sok vértől, melly ritkán áll-meg nyavalya nélkül, hanem abból a' valóságtalan hőv-vérüségből is, mellyet a' rendetlen ki-hevülések, a' részegítő italok, a' szokott vér-folyásoknak meg-rekedése, görtsök, 's több ezekhez hasonló okok gerjesztenek. Láthatni az efféle valóságtalan hőv-vérüségből következett gyuladékos meg-gyüléseket a' náthában, a' hurutban is, a' mikor a' szenvedő tagoknak eretskéi, ha a' fel dagadott vérnek meg-tartására nem elégségesek, azt szabadon ki-botsáttyák. Ez okból ered-el annyiszor orok vére a' részegeknek, azért vizellenek az arany érben szenvedők néha véresset, azért okádik az alszoznyi rend is több izben vért, 's a' t.

Következteti továbbá a' vér-folyásokat a' vérnek fel-olvadása, és tsipössége. Azután a' has-szorulások, és görtsök, végre a'

kül-

külső erőszak, 's más ezekhez hasonlók, mellyekre a' vér eretskék ki-tágulnak, kiszakadnak, vagy ki rágatnak, és a' vért szabadon el hotsájtani kényszerítettnek.

Feloztása. A' vér-folyásoknak az okokból vett fel-oztása el árad a' bőv-vérűségüre, a' vérnek fel-olvadásából, és a' tsi-pős testekből következettre, azután a' dugulásokból, és görtsből támodottra, és arra, mellyet a' külső erőszak okoz.

Kezdeté. Lehetetlen, hogy egyféle-képp', 's egy formán kezdődjenek a' vér folyások, tsak lássa akárki miképp' kezdődik az, mellyet a' bőv-vérűség következtet, 's miképp' az, mellyet a' görts, vagy a' külső erőszak gerjeszt. A' bőv-vérűségű néha fő-szedelgést, nehéz lélekzést, kihevüléseket, közönséges lankadtságot, el nehezülést küld előre, ezekkel jelenti magát. A' görts a' vért valami különös részbe behajtya, ott néha előbb feszüléseket, tompa fájdalmat, 's kedvetlen történeteket okoz. A' külső erőszak tulajdonságához, és keménységéhez képest hol későbbre halasztja, hol hirtelen fakasztja ki a' vért, 's a' t.

Kimenetele. A' gerjesztő okok, a' követke-
 zések, és a' betegnek környül-állásai tu-
 dattyák-meg a' szerentsés, vagy szerentsét-
 len ki-menetelt. Ha a' vér-folyás más meg-
 rekedett vér-folyások helyett jelenik-meg,
 ha általa más keményebb nyavalya előzte-
 tik-meg, vagy már jelenlévő utánna szeléd-
 dül, 's enged, valóban hasznosnak, és tid-
 vességesnek kell mondani. De ha a' vér-
 folyást viz-kórság, görts, sarvasztó hideg-
 lelés követi, úgy tartom senki sem fogja
 tidvösségesnek vélni. Nem külömben: ha
 a' vér erőszakosan rohanyik-ki, ha minden
 tehetség után is egyre folydogál, ha a' be-
 teg ellankad, elhalaványul, az érzékenysé-
 gek tikkadnak, fogynak, a' külső tagok el-
 jegesülnek, az élet-ér inkább refzked, sem
 hogy ver, a' beteg tsuklik, in-rángatásokat
 szenved; bizonyára tsak a' vakmerő értet-
 lenség adhat jó reménységet.

Orvoslása. A' többféle gerjesztő okok,
 a' sokféle követkeések, és az ezekből kö-
 vetkezett bizonytalan állapottya a' beteg-
 nek már ezt, már amaszt a' vér meg-állí-
 tásban serénykedő módot ajánlák. Mellyi-
 ket,

két, 's mikor legyen szükséges elő venni, hovebben ki tanulhatni a' vér-folyásoknak: az ór vér-folyásnak, a' vér-pökésnek, 's a' t. különös le-írásából; annyit általlyában itt is mondhatni, hogy az Orvosló a' vér-böv-séget az ér-vágásokkal, nádalyokkal, és a' köpölyökkel kevesitse; rohanását a' hivesítő orvosságokkal, az izasztó szerekkel, és a' láb-áztatásokkal mértékellye, 's másfelé igazítsa; valamint meg a' tsipösségét az ide szolgáló alkalmas vér-tisztítókkal jobbitsa. Az in-rángatásokat, a' görtsöket, mellyek a' vért az egyik részből ki-szorítják, a' másikba pedig annál erőszakosban bele hajtyák, szüntesse, és a' megrekedt szokott vér-folyásokat annak rendje, 's módgya szerint vizsgálja állítsa; szóval: azt vegye mindenkor főbb tárgyul, hogy az izgató okot, az akadályt, melly valami különös részre a' vért tsalogattya, és vonnya, el-ronthassa, és a' vér-forgást előbbi helyibe vizsgálja állithassa. Iparkodjék annak utánna a' gyengeséget a' jó tápláló, 's könnyü emészthető eledelckel, és az erősítő orvosságokkal pótolni, bizakodhatik
ben-

benne, hogy az előbbi erőt reménységénél előbb helyre hozza.

Életrend. Még a' vér-folyás tart, az alatt a' beteg könnyű hivesítő élet rendet tartson; mind azokat távoztassa-el, valamik a' vér-forgást gyorsosittanák. A' levegő körülette inkább hives, hogy sem meleg legyen; gyöngye, könnyű emészthető tizitromos, vagy etzetes étkekkel éllyen, és közönséges vizet harmad rész édes téjjel igyék. Avagy, ha a' szomjúság felette nagy, igyék etzettel, tizitrom alma lével savanyított tizta vizet; hevitő, 's részegítő italoktól ójja magát, 's általlyában vigyázzon, hogy valamit eszik, és iszik, inkább hideg, hogy sem meleg legyen. A' párnás ágyok egészségtelenek, leg-jobbak a' madrázák, és paplanyok.

Az el-állott vér-folyás után az el-vesztett nedveket, 's erőket kell vissza szerezni. Szabad ekkor többszer napjában könnyű tápláló étkekkel élni: bort, bátor nagyon el-gyengyült legyen a' beteg, még sem szabad adni, vagy igyen keveset vizzel vegyétve; mert az hevitő italokra meg igen könnyen vissza-tér a' vér-folyás.

Kik felette hajlandók a' vér-folyásokra, őrizkedjenek a' hevesebb elme indulatoktól, a' fűszerfzamos étkektől, és hevitő italoktól; bort, vagy soha ne igyanak, vagy csak ritkán, 's akkor is vízzel vegyétve.

A' bőv-vérűségből következni szokott vér-folyásokat, való, hogy meglehet az' érnnyitással előzni; de a' gyakor ér-vágások végre ártalmasok. Ártalmas ama' köznéptől bevett szokás is, hogy tudniillik a' meg-ijesztéssel, vagy a' hideg vízzel való le-öntéssel akarja a' vér-folyást el-állítani: a' közönséges tapasztalás tanúja, hogy ez a' mód bizonytalan, és a' következesek sokszor nagyon veszedelmesek.

AZ OR VÉR-FOLYÁSRÓL.

De Haemorrhagia narium. §

Az ifjak hamar ki hevülnek, 's egyébe-ránt is bővebben mégyen nálok a' vér a' főbe, azért leg-gyakrabb bajok az *Orvér-folyás*. Nem ártalmas, csak igen sokszor, és felette bőven ne folyjon.

Okai. Hajlandók tehát az or vér-folyásra mások előtt az ifjú ezstendők, azután azok, kik bőv-vérűek; a' keskeny melyűek, kik le szegett főjel sokat irnak, és tanúlnak, kik nyakokat szorittyák, szoros ruhákat viselnek. El ered sokszor azoknak is az orok vére, kik erőlkedve ganajlanak; A' részegség, a' sok részegítő italok, a' nap fény szurás; a' nagy hévben tett utazások, a' tűz mellett való hosszszas dolgok, a' gyuladózó hideglelés, a' keményebb elme indulatok, kiváltképpen a' harag; a' has' belső tagok dugulásai, a' has-víz, vagy szélkórság, 's több ilyenek által erősebben, 's bővebben sürgeltetik a' vér a' fő-felé, azért el is ered igen hamar az olyanoknál az or vér-folyás.

A' sülyben, a' gonofz indulatú himlőkben, és rothadt, patétses hideglelésekben mi könnyen szokott az or vér-folyás el-eredni a' vérnek fel olvadásából is. Es minekutánna sokaknál tsupán a' ptrüszszentésre is meg ered, mi tsuda, hogy a' külső erőszak is, p. o. az óron, vagy a' homlokon esett ütés is ór vér-folyást okozhat? Többeknek

tsupán a' helybéli fogyatkozás, és hiba miatt, ered-meg az orok vére, hogy tudniillik rák-fene, vagy más helysõ fekély leptemeg az orokát, 's a' t.

Felofztása. Az or vér-folyásnak Felofztása az okokból, és a' következésekből vétetõdik. Az okokból vett fel ofztása következendõ: A' bőv-vérű, a' hasban lévő hibákból eredett; a' vér fel olvadásából; a' helybéli hibákból, 's fogyatkozásokból származott, 's végre a' külsõ erőszakból támodott.

A' következésekre nézve fel ofztódik az or vér-folyás: az üdvösségesre, és a' történetüre; arra könnyebből, erre nehezebbedik a' beteg.

Hafzna e' kettõs fel ofztásnak az, hogy az első fel-ofztás az orvoslást eszközli; a' második az or vér-folyásnak ki menetelét jövendõli.

Kezdeté. Sokszor a' leg-egészségesbbeknél, a' nélkül, hogy bajjok legyen, tsak omlik az orból a' vér; másoknál a' ki-hevülések után ered-meg; másoknál meg bizonyos időt látzik tartani. A' forró betegségekben,

a' mikor a' betegnek könnyebbülését munkállyá, ítélő napokat tart; a' mikor pedig csak történetű, akkor semmi időt nem szab, és mindenkor rosz.

Kimenetele. Az ifjakban, kik tudniilik gyenge, kesken melyűek, hoszszú nyakukak, agár testűek, egészséges; mert a' vér pökést, és a' tüdő rothadást, mellékezi, 's háriya-el. Veszedelmesbb a' meg-állapodott, de kivált a' korhott esztendőkbén, ha csak gyuladózó nyavaalyák nem ítétetnek általa. Veszedelmes akkor is, a' mikor valaki magosbb helyről le esik, és a' nélkül, hogy az orrát meg-ütötte, az ora vére meg-ered, jele, hogy az agy nagyon meg-rázódott, hogy valami eretskéek meg-sértődtek, és hogy a' vér valahol az eretskéeken kívül meg-gyül. De leg-gonoszbb, ha a' viz-kór-ságban, a' rosz indulatú himlőkben, a' súlyben, és a' rothadt, patétses hideglelésekben ered-meg a' betegnek óra vére.

Orvoslása. Ne hirtelenkedjék az Orvosló, kivált a' rothadt indulatú betegségekben, ne talántán az or vér-folyásból, melly olyankor valóságos történetű, és a' nyava-
lyá-

lyának nagyobb sullyát nyilatkoztatta, meg-tsalódják, hogy belöle a' vérnek sokaságáról, és gyuladékos indulattyáról vélekedgyék, 's eret vágasson; mellyel, ha meg nem ölné is, okvetetlen kéz vefze-delembe dönti a' beteget.

Keresse-fel az okot, és ha azt találja, hogy valaki höv-vérü, hogy más szokott vér-folyás, az arany-ér, a' hó-szám meg-rekedett, és ezzel az élet-ér tellyes, és nagy; a' fő is szédeleg, és így továbbá több jelekből intődik, hogy a' gyuladástól, vagy más a' gyuladékos vérből támodni szokott rofz következésektől tartson; azonnal eret nyitasson, és az alatt, még a' láb-ferdöket rendelyi, az el-állott arany-eret, vagy hó számot párolásokkal, lágyító kötésekkel, 's a' t. vízfza hozza. Belöl a' beteggel sok hivesítő, salitromos mondola tejet itasson.

Ha gyuladékos hidegleléshez járul, akkor az orvoslás' módját éppen semmiben meg nem változtatta; mert ha ítélő: a' nyavalyát könnyíti, ha pedig történetü: akkor nem ötet, mind a' betegségnek nagyobb sullyát bizonyító történetét, hanem magát a' betegséget kell orvosolni. A'

A' hasban lévő sokféle hibáktól, 's fogyatkozásoktól támodott ór vér-folyást is olly formán kell gyógyítani; tudniillik a' hibát, az az: a' gerjesztő okot kell ki keresni, 's meg-rontani. Legyen p. o. a' has meg-szorulásoktól: belől a' gyöngé has-hajtók, kívül a' hasra rakandó lágyító kötések, és láb-feredők lesznek leg-foganatosbbak; a' dugulásoktól okoztatottat: az olvasztók, 's ofzlatók orvosollyák-meg. Mindegyik esetben addig is, még ezek intéztettek, ha a' beteg felette sok vért vesztene, a' vizből, és etzetből vegyétett hideg, jeges kötéseken kívül, mellyeket a' homlokra, az orra, és halántékokra, sőt néha az egész főre kellene rakni; a' külső tagokat is valami kötövel meg-kell kötni, meg kell szoritani, de úgy, hogy az élet erek el ne szorullyanak. Adassanak eleinten lágyító, későbbben izgató, a' vért le szívó all-lövelések, és ha az arany-ér okozta az ór vér-folyást, piotzák rakassanak reája, 's a' t.

Az engedetlenebb ór vér-folyásokat sokszor egyedül a' helybéli öfzve-huzó szerek, a' timsós, vagy ezüst glét etzetes víz,

's a' t. állittyák-el, cz illyeneket vagy bé kell fetskendezni, vagy bele mártott ruhátskákkal kell az or lyukakat bé dugaszolni.

Illy formán állitódik-el a' fel-olvađott vértől következett ór vér-folyás is; tsak mellette az orvosló belől is a' peruviai fahéjjal, gálitz-kő spiritussal, 's más hasonlókkaal egyre a' vérnek öszve állítását sürgellye.

A' viz-korságban, a' rák-fenében, vagy az ornak más veszedelmes fekélyében támodott ór vér-folyást is ugyan ezek a' külső öszve-huzó szerek nyomják-el addig is, még Orvos, vagy tanult seb Orvos hozzá jövend.

A' külső erőszakra következett ór vér-folyásnak meg-állítását az erőszakos sértés, a' meg-sértett résznek állapottya, és a' következéseek határozzák meg; azért más a' gyógyítása a' sértést követő gyuladásban, más az érlelésben 's a' t.

Életrend. Ha az or vér-folyás magános nyavalya, ha semmi veszedelmesbb történet nints vele, nem is következik utánna, ha bőv-vérű ifjárnál támod, kiknél sok-

sokszor hafznos tsak azért is, hogy veszedelmesbb vér-folyásokat előz-meg; akkor a' szokott élet rendtől nem sokat kell eltávozni. Ha pedig nints magánosan, hanem vagy mind ítélő, vagy mind történetű járul más betegséghez, akkor a' betegség, a' keményebb gerjesztő ok, a' fenyegető következtések, és a' betegnek beteges állapattya fogják ki szabni az élet rendet.

A' F O G - F Á J Á S R Ó L.

De Otontalgia.

A' fog-fájás minden személy válogatás nélkül akármikor, de még is leg-inkább tavaszkor, és a' nedves, hideg őszkor dühöskedhetik. Mások előtt a' nádra görtsösöket, a' viselőseket, a' dajkákat, és azokat gyékollya, kik ki tudja mi kárhozatos porokkal, kefékkel, és fog piszkálókkal fogokat tisztittyák, és az által a' fogakat ama' kemény máztól, melly őket a' sokféle tsipös étkektől, italoktól, és a' levegőnek változó viszontagságaitól ójja, meg-fosztyák.

Könnyű ezt a' kedvetlen vendéget, az állandó, vagy ki álló, hol tűrhető, hol pedig csak nem kétségbe döntő fájdalomról meg-esmérni. Lássuk inkább gerjesztő okait.

Okai. A' fog-fájásnak gerjesztő okaiból némelyek közönségesek, mások helybéliek; mind a' két rendbéliekből leg-gyakrabbak: Az all-kaptza, és az ény-gyuladás, a' nátha-folyás, a' súly, a' köszvény, a' fogat meg-lepő bor-kő, a' tsorba, és az advasfog, azután a' gyenge gyomor, a' nádra görts, a' terh, a' fenn akadott fzikásban volt vér-folyások, a' geleszták, és néha a' hideglelések.

Felosztása. Tartsuk-meg itt' is a' gerjesztő okokból vett fel-osztást: A' gyuladékos: a' nátha-folyásos, a' súlyös, a' köszvényes; a' fogat meg-lepő bor-kőtől, a' fog ki tsorbulásból, és meg-fenesedésből, a' gyomor el-gyengüléséből; a' nádra görtsötől; a' viselőseknél a' terhtől; a' fenn akadott fzikott vér-folyásoktól, a' gelesztáktól, és néha a' hideglelés, melly ostromonként fordul-elő.

Kezdeté. A' fog sokaknál sokszor csak lassan, türhető fájással kezd sajogni, holt meg másoknál hirtelen, nyil gyanánt ütökzik belé a' fájás; Néha a' fájdalom ki áll kevés időre, máskor meg szünetlen dühösködik, és majd utolsó kétségbe ejti a' beteget.

Kimenetele. Tagadhatatlan, hogy a' fog fájás közönségesen nem annyira rettentő, mind türhetetlen; noha Sylvius a' veszedelmes következesek miatt siránkozva látta tulajdon leányának halálát belőle következni.

Orvoslása. Némelly értetlen Borbélyok, a' nélkül, hogy a' fog-fájásnak okát, tulajdonságát, és a' betegnek többi állapotját vizsgálják, 's keresnek, egyfzeribe a' fájó fogát el-huzzák, melly oktalan tselekedetökkel nem elég, hogy a' beteget egy az alkalmas befzédre, és evésre szükséges ezköztől meg-fofztyák, sokszor még szörnyü kétséges következesekbe is döntik. A' józanabb ezűek mindenkor a' gerjesztő okon kezdik orvoslásokat, ezt nyomozzák, 's ennek meg-rontásában serénykednek.

Azért, ha azt hallják a' betegről, hogy a' fájdalom hirtelen támadott, 's ki-terjedett a' pofákra; ha a' száj, az ábrázat, és pofák forrók, ha a' daganat, vörösség, és a' lütlező fájdalom annyira nevelkedett, hogy a' beteg egész éjtfzakákat nyughatatlanul, virrogatva tölt, hogy sokszor ezén kívül is vagon; ha tapasztalni, hogy a' beteg nints hideglelés nélkül, hogy az élet ér-verés sebes, kemény, erős, és tellyes, ha a' megvizsgálás után ki valósodik, hogy a' fogak épek, hogy semmi fogyatkozást benne nem találni; nem a' fognak el-huzásáról, hanem a' nyak sirt rakandó köpölyökről, az állkaptzának, és énynek piotzástatásáról gondoskodjanak; sőt, ha a' hideglelés keményebb, ha az élet ér-verés sebes, erős, kemény, és tellyes, a' karon eret is nyissanak. Ezek meg-lévén, fejer málvát téjben főzve tartassanak a' beteggel langyosan a' szájban, és kössenek kívül lágyító kötéseket reája. A' lágyító all-lövellések, és a' láb ásztatások is nagyot szoktak könnyebbíteni, tsak belől is a' sok salitromos, hivesítő, 's lágyító italok szorgalmatosan adassanak.

Ezzel a' móddal sokaknál tsak izibe el mulik a' gyuladás a' fájással edgyütt; másoknál a' fájdalomnak felette nagy engesztelésével fel-dagad harmad napra a' pofa, a' gyuladás el-vész, és a' daganat a' száraz ofzlató kötésekkel lassankint el-ofzlódik.

Elégtelenek néha ezek az egyéberánt bizodalmas szerek: a' gyuladás egyenesen evésedni indul. Siettetik a' meg-érést a' téjben főtt fűgék, ha reá rakattnak, és minekutánna meg-gyült, ki kell a' tályogot fakasztani. Az évnek a' Higmor' barlangjában, vagy a' fog válukban lett meg-gyülését értelmes Borbélyra kell bizni, ki minekutánna az évnek utat nyitott, a' genyetséget ruta vizből, rósa mézből, és myrha essentiából tsináltt száj öblögetővel ki fogja onnét szedegetni, és a' sebet bé gyógyítani.

Gyakrabb a' *nátha folyásos fog-fájás*, melly a' nátha folyásos materiából terem, a' mikor tudniillik ez a' materia az ényre, és fogakra telepedik. Ez bátor a' legépebb fogakat is meg-szálhattyá, többnyire még is tsak azokat szöki-meg, kiknek avos fogok vagyon.

Könnyű meg-esmérni; mert azon fellyül, hogy többnyire náthával, torok-fájással, vagy huruttal vagyon, nem egy, hanem közönségesen több fogak fájnak, sőt egész sort is el fut. Az ényben semmi szembe tűnő daganatot, vagy egyéb fogyatkozást nem láthatni, és még is a' fájdalom szörnyű.

Kárhuzatos itt' is a' fog el huzás, inkább, azonkívül, hogy a' fejet melegen kell tartani, és minden szellőtől ójjni, rakassanak bodza, és székfü virágokból, bab lisztből, és kámforból tsinált meleg oszlató zatskók reája; rendeltessenek langyos láb-afzetatók; rágitskállyon etzeiben meg-főtt tárkony gyökeret, vagy dohányozzék a' beteg. Ellyen kevés bor-kövel, és salitrommal vegyétett bodza Liktáriummal, és bodza virág herbatéval; Nro. 77. mellyeknek elég telenségét a' fül-töbe, vagy a' nyak 'sirt rakott hólag-huzó flastrom ki-fogja pótolni.

Figyelmet érdemlenek azok a' gyengébb fzeméllyek, kik nedves, lapányos helyeken lakván, majd soha sem menttek a' náthától, huruttól, szem, és fog-fajásoktól. Ezeknek minden egyéb orvosság hafzon-

talán; egyedül a' peruviai fahéj, a' jó ó bor, és más erősítő szerek erősítik, 's oltalmazzák őket a' további nyavalygástól.

Kiket a' súly meg-rongált, vagy legalább az ényt meg-lopta, azoknál lehet látni a' *súlyös fog-fájást*.

Ezeknél nem elég, hogy a' száj nehéz, rothadt bűzű, hogy az ény vízket, fáj, és dagadt, hogy spongiás, és szederjes, hanem könnyen vérzik, könnyen ki sebesül, és lassankint meg is emésződik; sőt néha spongia gyanánt fel-dagad a' fogak közt, 's el fejlík tőlek. Mi tsuda, hogy azután a' halavány, és a' gyökerök felé barna fogak inognak?

Ha a' közönséges súly gerjesztője; orvosold azt, (lásd a' súlyról). Ha pedig tsak helybéli a' fogyatkozás, akkor az ényt kell meg-erősíteni, és frisíteni. Jó ekkor napjában többször az ényt tzitrom lévben, vagy kanál levelű fű spiritusban mártott spongiával gyöngén meg-dörgölni, 's megmosni; jó a' 'sálya viz timsóval, jó a' rósa herbaté mézzel, és a' peruviai fahéj. Nro. 75.

Két féle módra szenvedhetnek a' köszvényesek *köszvényes fog-fájást*. Vagy a' köszvényes materia a' kezekről, és lábokról egy hirtelen az áll-kaptzára, az ényekre veri magát; vagy hogy az akármilyen okból következett elgyengülés miatt a' köszvényes materia le-sem is tétethetett a' szokott tagokra, 's egyenessen csak az áll-kaptzákra, és fog-ényekre verődött.

Minekutánna az ilyen fog-fájás semmi más gerjesztő oknak nem tulajdoníthatatik, és a' fog-fájónak magyarázatyából előbbi beteges állapottya elégségesen meg tudódik, nem nehéz ezt a' *köszvényes fog-fájást* más Nemektől megkülömbözni. Valóságos orvoslása abban foglalatoskodik, hogy a' köszvényes materiát szokott helyére tsalhassa. (Lásd a' köszvényről).

A' nádra görtsös *fog-fájás*, mellyben a' nádra görtsös személyek, és lépes férfiak szenvednek, jobhára a' nádra görtsnek többi történeteivel jár, azokkal megszünik, 's megint elő fordul, bár az ényekben, és fogakban sokszor leg-kevesebb foggyatkozás sé legyen is.

A' lágyító száj-öblögetések, és külső kötések csak az ostromot szüntetik; gyökeres orvoslását a' nádra görtsöt öldöklő szerek munkállyák.

A' fenn akadott szokott *vér-folyásokból* következett *fog-fájást* a' hőv-vértiekben tapasztalhatni; azután azoknál, kiknél az or *vér-folyás*, az *arany-ér*, a' *hó-szám-folyás*, vagy más szokásban volt *vér-folyásnak* meg-rekedése miatt a' vér az ények, és fogak felé rohan. Ugyan ebből az okból származik közönségesen a' viselőseknél is a' fog-fájás.

A' szokott *vér-folyásnak* helyre állítása, és némelly keményebb esetekben az érvágás a' segítség. Viselőseknek lágyító száj-öblögetéseket, 's all-lövelléseket kell rendelni, mellyekre ha a' fájdalom nem szűnik, opiumot kell adni.

A' *gyomor*' *gyengeségéből* két féleképp' támadhat a' *fog-fájás*: tsupán a' *gyengeségből* tudniillik; vagy a' *gyengeség* miatt meg-gyűlt epés, rothadt, 's a' t. indulatú iszapból, 's undogságból,

Ebben a' fog-fájásban kiváltképp' a' nádra görtsös afzfzonyok, és lépes férfiak szenvednek, kiknél minden tsekélység nagyobb ösztönt téfzen, 's illy formán a' gyomort ingerli, 's izgattya, és a' fogakat az edgyütt szenvedésre indittyta.

Meg-esmézni ezt a' *gyomor gyengeségtől* t...madott fog-fájást abból, hogy, nem találván semmi más gerjesztő okot, éhomra gerjed, és a' gyöngé, könnyü emészthető, gyomort izgató étkekre tsilapfzik, a' nehéz, goromba étkekre meg erősebben dühödik.

Ez ellen semmi más nem használ, hanem a' rendes életmódon kívül a' görts ellen való szerek: a' fűszerfzamos gyomor erősítők, a' peruviai fahéj, a' gyomor Elikfzir, 's a' t. Nro. 79. Ha pedig az el gyengült gyomor miatt meg-gyült ifzaptól: az okádatatók, és has-hajtók.

Annak a' fog-fájásnak, melly nem magánosan, hanem valami hidegleléshez szökve gyötri a' beteget; a' mit az ostromból, mellyel kezdődik, és végződik, könnyü meg-tudni; semmi különös orvosság sem szükséges, tsak a' hideglelést kell meg-gyógyítani.

Kevesek találtnak, kiknek fogait valami kő forma materia meg-nem fogná, melly miatt nem elég, hogy az ény a' fogaktól el-válik, és a' fogak a' szabad levegőtől, és a' isipősebb étkektől szabadon rongáltak, inogni, 's fájni kezdenek, hanem sokszor a' nyelv, és a' pofák is meg-sértődnek tőle, melly meg-sértődés meg sem is gyógyul, méglen ez a' köves materia el nem vétetődik.

A' tiszta fogakat meg-tartya az égett kenyér héj 'sályával, ha porrá töretik. Legjobb reggelenként a' szájt tiszta vízzel jól ki öblögetni, 's utánna tiszta ruhával le-törölni. Kiknek pedig már meg-fogta fogait ez a' kő forma materia, azok azt értelmes Borbély által (nem minden Borbély ért hozzá) vétessék-le, 's kérjenek tőle fog, és ény erősítő; meg-erősednek pedig az ingó fogak az ényel edgyütt külömbféle erősítő szerekre. Én a' finom peruviai fa-héj port hol egygyel, hol mással szoktam adni, mellyel meg-kivánom, hogy naponként egyfzer a' fogak tisztittassanak.

Valamint sokaknál a' gondatlanság rongya-meg a' fogakat, hogy tudniillik nem tisztíttyák, nem mossák, úgy többek az igen is nagy szorgalommal, és rosz szokással rongállják-meg azokat, tudniillik: a' többféle savanyú, fanyar, tsipős, és éles fog-porokkal; azután a' rosz szokásba vett rézből, vagy más értzből készült fog-piszkálókka; a' férfiak az erős, rövid szárból szokott dohányozással. Ezekre megsárgulnak, 's ki töredeznek a' fogak, későbbre meg-avasodnak, meg-fenesednek. Tsud-e, ha azután fájnak?

Az olyan üres, törött, meg-avasodott fogat már közönségesen tsak el-szokták huzatni, pedig roszul; mert általlyában, ha üres is a' fog, még hasznát venni lehet, el nem kell huzatni, annál inkább, hogy ritkán fáj azért, mert üres, többnyire más belső ok gerjeszti a' fájást, a' mikor is az el huzattatás inkább árt; mert a' fájdalmat indító meg-maradott ok annakutánna alkalmatosságot nyer a' többiek veszedelmére, a' többiekre veri magát, azokat kezdi rongálni.

Tsak akkor kell az avos fogat el huzatni, mikor már többé nem haszonvéte-
lő, és sok alkalmatlanságokat szerez, mel-
lyeket másképp' el nem lehet háritani.

Vannak az ilyen fog-fájás ellen sok-
féle enyhítő, és a' fájdalmat egy időre szün-
tető szerek: Nro. 50—61. De leg-bátorsá-
gosbb segítség a' meg-égetés, melly által
az érző-in el hal, és a' fog többé nem fáj.

A' gelesztáktól okoztatott fog-fájás el-
marad a' gelesztáknak üldöztetésével. (Lásd
a' gelesztákról.)

Életrend. A' fog-fájás alatt a' beteg nem
igen eszik; mindazonáltal, ha mi keveset
ennék, olyan legyen, ne hogy a' gerjesz-
tő okot, kivált ha közönséges, ingerelje,
's e'képp' a' fájást gyarapítsa, vagy leg-
alább engesztelhetlenebbé tegye.

R E T Z E P T E K.

Nro. 77.

Végy: Egy könting sali-
tromot, két könting tífati-
tott bor követ, nyoltz lat
bodza Likváriumot. Egyelitsd-
öszve, 's adgy-bé minden 3-
dik órában fél-kanállal; 's i-
g)ék-

Nro. 77.

R. Nitr. pur. dr. un.
Crem. tart. dr. duas.
Roob. sambuc.
Unc. quatu.
m. d. om. 3 hor. 1/2 Cochl.
superbibat vascul. infus.
fl.

gyék-reá egy *findsia* bodza
virág berbatét.

Nro. 78.

Végy: Két lat égett ke-
nyér héjjat, annyi 'sálya port;
hat könting *finom* peruviai
fabéj port, egy könting myr-
bát, fél könting timsót, és
annyi *szerecsen* diót. Tsinály
finom port belölek, 's add
fog pornak.

Nro. 79.

Végy: Négy lat gyomor
Elixirt. Adgy-bé napjában 3-
szor fél kanállal tiszta viz-
ben, vagy jó óborban.

Nro. 80.

Végy: Két grán opiumot,
annyi kámfort, egytsep szék-
fél olajt, tsinály myrha essen-
tiával bárom pilulát. Tedd a'
fájó fogba egyenként.

Nro. 81.

Végy: Két könting fáj-
dalmat ényhitő Tinkturát; tiz-
tsep székfél olajt. Tedd pa-
mukkal az avos fogba.

fl. samb.

Nro. 78.

R. Cort. pan. ust.
pulv. salv. aa Unc. vi.
— Cort. per alkoh.
dr. sex.
Myrrh. elect. dr. un.
alum. rup.
nuc. mosch. aa. dr. sem.
m. f. pulv. dentific.

Nro. 79.

R. Elix. Stom. temp.
Unc. duas.
d. ter. de die 1/2 cochl.
cum. aqua, vel vino.

Nro. 80.

R. Opii. pur.
Canphor. aa. gr. duo.
ol. Caryophill. gutt. un.
Essent. myrrh. q. s.
f. inde pillul. Nro. tres.
adplicentur.

Nro. 81.

R. Tinctur. anod. dr. duas.
ol. Caryophill.
gutt. decem.
m. adpl. cum. gossypio.

A' F U L L A D Á S R Ó L.

De Asthmate.

A' Fulladás által a' nehéz, ziháló, és he-
regő, vagy sipoló, gyakor lélekzés értetö-
dik. A' beteg nagy munkával lelkendez,
egyre a' meg-fulladástól félvén, fenn tar-
tott fejjel, és melyel, vállait, és karait moz-
gatván, tátott szájjal nyeli a' levegőt.

A' tüdő gyuladásban, az oldal nyilal-
lásban, és ezeknek meg-evesedésében is
gyötrő, és el fujtó a' lélekzés; de ezek az
állapotok mindenkor forró hidegleléssel,
sőt a' tüdő rothadás sorvadó, 's fonnyasz-
tó hidegleléssel vagyon, ami nélkül szüköl-
ködik a' fulladás.

Meg-esmérteti magát főképp' arról,
hogy a' beteg panaszolkodik, mintha me-
lye öszve abrintsoltatnék, és szükebb len-
ne azután: hogy fenn ülve, 's fenn tar-
tott fejjel, 's egyenes nyakkal kelletik né-
ki lelket venni.

Okai. A' melynek képtelenségén, a'
tzipó háton, és a' lélekzésre szolgáló érző
inak-

inaknak a' szél-tütéstől, vagy akármi más okból lett el-lankadásán, 's el fonnyadásán kívül leg-nevezetesebbek a' meg-vesztegetett levegő, a' rossz élet rend, a' sükeres, taknyos, enyv-forma materia, melly a' tüdőköt el-fogja, a' folyó arany-érnek, a' hószámnak, a' gyermek ágy folyásnak, az or vér, vagy más akármi szokott vér-folyásnak meg-rekedése, a' tüdő tsomók, a' láb-köszvény, a' rüh, a' nátha-folyás, vagy más a' melybe verődött tsipős nedvek, és a' tüdő görts.

De minekutánna a' mind fulladást okoz, valami a' tüdőknek szabad ki-tágulását, 's öszve vonását nehezíti, akadályoztattya, következésképpen a' levegőnek ki, és bé-menetelét gátollya, méltán a' gerjesztő okok közé számlálatnak még azok is, mellyek olly formán gerjesztenek fulladást, hogy a' tüdőknek helyét szűkitik, szorosítják; tudniillik: a' gyomort, és beleket fel-fuvó fzelek, a' has víz, és szél-kórság, a' nagyon fel dagadott máj, és lép, a' nehézkesség, 's a' t. Ezek az ágyék hártját fel felé nyomván, a' vérnek szabad folyását a' tüdőkben nehezítettik. A'

A' golyvák a' tüdőket nem nyomják, azért fulladást sem tsinálnak, hanem mi-nekutánna ez ilyen daganatok, és keménységek közönségesen a' tüdőkre is ki-terülnek, ha ollyas valaki fulladoz, kinél a' nyak ikrás husok ki-dagadtak méltán a' tüdőkre ki-terült daganatokat, 's keménységeket lehet, 's kell okozni.

Felosztása. A' Fulladás sokféleképp' osztódik-fel; leg-hasznosbb e'következendő: tudniillik: a' *nedvekből*, és a' *görtsből* támadott. A' *nedvekből* támadott Fulladás valami meg-gyült nedvekből gerjed; a' görtsösben semmi ollyas nedvet nem találni, hanem tsupán a' görtsöt gerjesztő oknak következtetése, azért nints is mindenkor jelen, tsak ostromonként fordul-elő. Azután: a' *közönséges*, és a' *helybéli fulladás*; amaz közönséges, ez helybéli okokból támad; akarom mondani: A' gerjesztő ok a' fulladással edgyütt lehet a' melyben; vagy távol lehet tőle úgy, hogy tsak az edgyütt szenvedés által keletkezett légyen a' fulladás; az első esetet bizonyittya a' mely üregben meg-gyült víz, vagy genyetség; a'

má-

második esetet tapasztalhatni a' viselősekben, viz-kórságosokban, 's a' t. Mind egyik, mind másik rendbéli fulladások huruttal, vagy a' nélkül lehetnek; 's ez a' 3-dik felosztása: a' *hurutos*, és *nem hurutos* fulladásra.

Kezdeté. A' fulladás némellyeknél lassan nevelkedik, másoknál hirtelen, 's erőszakosan üt-ki, egyre gyótri, vagy csak bizonyos időben ostromollya őket. Ollyikoknak nappal semmi bajjok; alig fektűsznek-le, alig alusznak-el, hirtelen fel-ébrednek, 's ki-ugranak az ágyból, tartván attól, hogy el-fulladnak, az ablakokat nyittyák-ki, hogy friss levegőt nyernessenek. Néha annyira kegyetlenkedik rajtuk ez a' kellemetlen vendég, hogy azonkívül, hogy az ábrázat feldagad, a' szemek el-veresednek, és az ajakok meg-szederjesednek, az egész test valami enyves, ragadós, hideg verejtékkal verejtékezik, és a' külső tagok is szinte meg-hűlnek; mellykor az élet ér-is nagyon változó: hol egyenetlen, és gyenge, hol tellyes, és feszült, hol pedig el is all.

Kimenetele. Abból, hogy a' lélekzés az élet fenn tartásnak egyik nemesebb munkálója, könnyű ált' látni a' veszedelmet; mindazonáltal, bátor sokszor orvosolhatatlan, még is, ha még a' gerjesztő okok elmozdithatók, és a' test nints felette megromgályva, jó a' reménység; mert szerentsé- sen meg-orvosoltatik, ha közönséges a' fulladás; mondom, ha közönséges; mert a' helybéli fogyatkozásból támadott ritkán gyógyul-meg, és közönségesen mely viz kór- sággal végződik, vagy az ostrom alatt fuitya-meg a' beteget.

Orvoslása. Nints olyan orvosság, melly általlyában a' fulladást meg-orvosolná; az bizonyos, hogy az ostrom alatt főképp' a' keményebb, és rettentőbb történeteket kell nyomozni, ezeket kell szelidíteni, ne hogy a' beteget ki-végezzék.

Ha azért a' betegnek különös hajlandósága, és természete tanította, hogy a' fulladás tsupán csak a' görtsöktől vagyon; akkor az ostrom alatt a' beteggel a' szarvas szarv spiritust, vagy a' hód tetem tinkturát kell szagoltatni, sőt akár mellyikből

egynehány tsepeket egy kalán vízben bé is lehet adni, és reája egy findsia herbatét rutából, méntából, és székfű virágból itatni. Ezekre, kivált ha székfű virágból allövellések is adódnak, az ostrom hamar távozik.

Külömben, ha a' fulladás nem a' görtsöktől, hanem más akármi okból, mellyet talán hevenyében ki sem is lehet találni, eredett, és az ostrom annyira kegyetlenkedik, hogy a' betegnek, élete nyilvánságos veszedelemben forog; akkor a' mértékletes vér ki-botsátáshoz kell folyamodni, mellyel a' nedveknek a' tüdőkbén már már el fujtandó kerengölése meg vízfza állitódik.

Igaz ugyan, hogy az ilyen vér ki-vételre a' gerjesztő okok néha vér szemet kapnak, 's akaratosbbak lesznek; de elég az, hogy az ostrom alatt a' halállal küzködő általa a' kéz veszedelemtől meg-menekedik, és az Orvoslónak továbbra az okoknak ki találására, 's meg-rontására idő engedtetik; következésképpen: bátor talán az ér-vágás a' gerjesztő okokat nevelte, és súlyosította, a' beteget még-is a' haláltól meg-mentette,

és időt engedett néki, hogy az ostrom után előbbi egészségét meg-szerezhesse.

Meg-szerzi pedig előbbi egészségét, ha az ostrom után a' gerjesztő okok ki-keres-
tetnek, 's el-rontatnak, hogy többé vissza
ne térjenek. Legyen p. o. a' fulladásnak
gerjesztő oka az el-rekedett hó-szám, vagy
gyermek ágy-folyás, a' fenn akadt szo-
kásban volt or, vagy arany-ér folyás; va-
ló, hogy az ér-vágás léfzen az első segi-
tség, azután a' sok hivesítő, és vékonyító
italok, (lásd a' fzel-ütésről Nro. 32. 33. 34.)
a' buza korpából kevés sóval, és olajjal ké-
szült all-lövellések, és, ha az arany-ér fel-
dágadott, a' piótzák. Sokszor tsupán a' pió-
tzázás elegendő a' nélkül, hogy az ér-vá-
gásra legyen szükség, valamint a' meg-re-
kedett hó-számot, vagy gyermek ágy-fo-
lyást is sokszor egyedül a' hasra tett lágyi-
tó kötések, és langyos láb-áfsztatások állit-
tyák helyre.

Kikben a' fulladást a' tüdőekben meg-
gyült enyves, taknyos materia okozza, a-
zok a' fulladás közt sokat köhögnek, és
közbe valami taknyos, sükeres materiát is
pök-

pöknek. Illyeneknek az ofzlató, vékonyító, pöktető orvosságok, és olyanok, mellyek ezt a' materiát a' testből ki takarítják, javasoltatnak. Nro. 82—83—84. (lásd a' szél-ütésről Nro. 43—44—45—46.) A' gyomorban, vagy belekben feneklettet az okádtatók, és has-hajtók mozdítják-ki. Ezután a' mód után az ostromok ritkábbak, és szelidebbek lesznek, méglen végre tökéletesen ki-maradnak.

Azonkívül, hogy a' *tüdő tsumókból* támadott fulladást ki lehet az illetén tsumókat teremtő okokból tanulni, mindenkor a' jelesebb történetek közül egy a' jelen lenni szokottakból az, hogy a' beteg szárazon, és sipulva köhög. Ebben az állapotban a' *tüdő tsumókat* kellene ki-irtani, de — Legyen elég az, hogy a' nyugalomra, és az engefztelő szerekre tsilapodik a' fulladás. Nro. 85—86.

A' gyomort, és beleket fel-puffasztó ízelektől, a' has viz-kórságtól, avagy a' nagyon fel-dagadott májtól, és léptől keletkezett fulladás el marad, mihent ezek meg-orvosoltattak.

A' mikor a' köszvénynek, a' rühnek, a' nátha folyásnak, avagy más ezekhez hasonló nedvnek visszfa verettetéséből következik a' fulladás, legyen akkor az Orvoslónak főbb tárgya a' visszfa vertt matériát részszerint előbbi helyére visszfa vinni, részszerint pedig meg-rontani, hogy többé ne árthassan. Az előbbi helyére való visszfa állítást, ha külömben melegen tartya magát a' beteg, csak hamar végbe visszfa a' gyöngé izzasztók, és a' láb-feredők. Meg-rontását pedig, hogy az e' féle nedvek többé ne árthassanak, lásd mindeniknek különös orvoslásában.

A' viselősek' fulladása a' szülés után magátul meg-gyógyul.

A' lélekzésre szolgáló érző inaknak a' szél-ütés által történt el-fonnyadásából következett fulladást úgy kell szemlélni, mint a' szél-ütésnek nevezetesbb történetét. Ezt semmi különös orvosság meg nem gyógyítja; ha mi jó reménység lehet, az leszzen a' szél-ütést Orvoslókban; lásd azért a' szél-ütésről. Lap 33.

A' görtstől okozott fulladást meg-lehet esmérni abból, hogy a' leg-figyelmetesbb

Szorgalom sem találhat semmi nevezetesebb gerjesztő okra, és mivel a' rendkívül való izgathatóságot szereti, közönségesen a' haragra, ijedésre, és más e'féle rendetlen indulatokra gerjed, és többnyire a' lépes férfiakat, és nádragörtsös afzszonyokat hántya. Az ostromot leg-hamarább szüntetik az opium, és a' belénd füböl készített all-lövellések. Nro. 87—88. Tökéletesen pedig meg-orvosolják az érző in-erősítők, ha hosszabb ideig adatnak. Nro. 89—90.

A' meg-veztegetett levegőből származott fulladásnál előszer is a' levegőt kell meg-változtatni, meg-jobbitatni, azután kell a' töle maradott meg-bomlást meg-orvosolni.

A' melynek, és a' hát geréntznek képtelen ki nöléséből, a' nyak ikrás husoknak ki dagadásából, némelly mesterségeknél a' tüdőknek porral, vagy ártalmas gőzekkel való meg-töltéséből, avagy más akárminő helybéli okból következett fulladás akkor gyógyul-meg, a' mikor az ok el-mozdittatik; a' mit, mivel nehéz, sokszor lehetetlen tellyesíteni, az orvoslásnak ebben az esetben igen ritkán vagyon foganattya.

Életrend. Az élet rend abban határozódik-meg, hogy a' beteg a' tudóket ne izgassa, a' köhögesre ne ingerelje. Ennek-okaért soha gyomrát meg-ne terhelle, és a' mennyire lehet, estve vagy semmit, vagy igen keveset egyék; nehéz emészthető, 's puffasztó étkekkel ne éljen, hogy has-szorulást ne szenvedjen. Mit egyék, 's mit igyék, azt a' fulladásnak gyöngeségü, vagy erősségü Neme fogja ki nevezni; a' mint is, ha a' fulladás erősségü betegség talal lenni, tudom, senki a' betegnek bort, vagy egyéb fufzerfzamos etkeket, 's részegítő italokat nem fog javasolni, holott, ha gyöngeségü a' fulladás, okvetetlen ilyeneket fog rendelni. Lakjék tiszta, mértékletes meleg mezzei levegőben, foglalatoskodjék könnyű mozgásokban, és minekutánna bizonyos az, hogy kiváltképpen a' melybéli betegségek könnyebhülnek, ha a' lábok melegen tartatnak, és a' test szabadon pázrik, melegen öltözkedjék.

R E T Z E P T E K.

Nro. 82.

Végy: Egy grán értz ker-
mest, tíz grán fejeér nád mé-

zet

Nro. 82.

Ry. Kern. min. gr. un.
sach. alb. gr. decem.

m.

zet. Egyelitsd-öszve, 's tsinály finom port belöle. Adgy illyent nyoltzat. Vegyen-bé a' beteg minden 3-dik órában egyet, 's igyék-reá egy find-sia herbatét a' 83. szám alól.

Nro. 83.

Végy: Egy marék rutát, annyi kakuk füvet, és két lat édes kömény gyökeret. Vagdald-öszve herbaténak.

Nro. 84.

Végy: Nyoltz lat i'sop vizet, három lat kék kökörtés etzetes mézet, két könting big leveles borkövet, két lat édes kömény gyületet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában két e-
vő kanállal.

Nro. 85.

Végy: Három könting édes mondolát, két könting fris kender magot, egy könting fejev mákot, tizenkét lat petreselem vizet; tsinály mondola tejet belöle; Szürd-le, 's adgy-bozzá bufsz grán tisz-

m. f. pulv. subtiliſſ.
d. tal. dos. Nro. octo.
d. om. 3 hor. pulv. un.
superbibendo vascul.
infus. spec. Nro. 83.

Nro. 83.

℞. Herb. rut.
— serpill. aa. man. un.
R. fœnicul. Unc. un.
c. m. d. spec. p. The.

Nro. 84.

℞. Aqu. hyssop. Unc. quat.
Oxym. Colchic. Unc.
un. sem.
liqu. ter. fol. tart.
dr. duas.
Syr. fœnicul. Unc. un.
m. d. om. 2 hor. 2. cochl.

Nro. 85.

℞. Amygd. dulc. dr. tres.
sem. Canab. rec. dr. duas
— papav. alb. dr. un.
Aqu. petrosel. unc. sex.
f. l. a. Emuls.
Colat adde.
nitr. pur. scr. un.

titott salitromot, két könting fehér nád mézet. Egyelitsd-öfzve, 's adgy minden órában két kanállal.

Nro. 86.

Végy: Egy lat Arabiai gummát, két könting büdös-kő virágot, annyi édes gyökér kivonást, ugyan annyi sár-ga nád mézet. Egyelitsd-öfzve, tsinály porr belölek, 's adgy-bé minden 3dik órában egy kávés kanállal, 's igyek-reá pipats, és hárs virágokból egy findsia herbatét.

Nro. 87.

Végy: Egy grán opiumot, olvazd-el bat lat méhfű vizben, adgy-bozzá két lat pipats virág gyületet. Egyelitsd-öfzve, 's adgy-bé minden fél órában egy kanállal.

Nro. 88.

Végy: Egy marék belindfüvet, főzd vízben fél óráig. Szűrj-le tizenhat latra valót, olgy-bozzá busz grán szarvas szaru söt, tizen öt

tsepp

sach. alb. dr. duas.
m. d. om. hor, 2 cochl.

Nro. 86.

R. Gum. arab. Unc. sem.
fl. sulph.
Extr. liquirit.
sach. cand. aa. dr. duas.
m. f. pulv.
d. om. 3 hor. un. ,cochl.
Coffeac.
superbibendo vascul. spec.
fl. Rhacad. et fl. tiliae.

Nro. 87.

R. Laud. pur. gr. un.
solve in Aqu. meliss.
Unc. trib.
deinde adde
Syr. fl. rhacad. Unc. un.
m. d. om. 1/2 hor, un. cochl.

Nro. 88.

R. Herb. hyossciam.
man. un.
coqu. s. q. Aqu. com. p. 1/2
hor.
Colat. Unc. octo.

ad-

tsep bód-tetem Tinkturát. E-gyeltsd-öfzve, 's add all-lövellésnek.

Nro. 89.

Végy: Két könting tiszt-ta ammoniák gummát, egy könting belindfi kivonást, husz grán bód-tetemet, tsinály tengeri gyánta Tinkturával bároni grányi pilulákat; hintsd-bé narants levél porral. Adgy-bé 3-szor napjában hármat, 's igyék-reá egy find-sia székfi virág herbatét.

Nro. 90.

Végy: Két könting alma lével tsinált vas por kivonást, annyi peruviai fabéj kivonást, husz grán pésmát. Tsinály ménta gyülettél bároni grányi pilulákat; hintsd-bé sárga fabéj porral. Adgy-bé 3-szor napjában négyet, 's igyék-reá egy find-sia méhfű herbatét.

adde

Sal. Cor. Cerv. scr. un.
Tinct. Castor. gutt. quind.
m, d. p. Enemate.

Nro. 89.

Rx. Gum. ammon. dep.
dr. duas.
Extr. hyosciam. dr. un.
Castor. gr. viginti.
Tinctur. succin. q. s.
f. pillul. gr. trium.
Consp. pulv. fol. aurant.
d. ter. de die tres. super.
bibendo vascul. infus
fl. Cham.

Nro. 90.

Rx. Extr. mart. pomat.
— Cort. per. aa. dr. duas.
mosch. gr. viginti.
Syr. menth. q. s.
f. pillul. gr. trium.
Consp. pulv. Cinnam.
d. ter. de die quatu.
c. vasc. infus. Herb. mcliff.

A' K Ö H Ö G É S R Ö L.

De Tussi.

A' köhögés a' levegőnek a' tüdőkből a' száján esett erőszakos, hangos ki-taszítása; vagy is: Az a' beteges állapot, mellyben valaki a' levegőt valami erőszakkal bé-szivja, és azután az ágyék hártjának, a' mely, és has inashusoknak görtsös öfzve vonódására meg erőszakosan a' tüdőkből a' száján mintegy ki-lövi *köhögésnek* neveztetik.

Nem kell a' köhögést a' huruttal egybe zavarni, 's egynek tartani; mert más a' hurut, más a' köhögés. A' hurut magában kéfz betegség, és jobbára hideglelős változásokkal, ha tsak nem valóságos hidegleléssel jár; A' köhögés ellenben, vagy hideglelés nélkül vagyon, vagy ha azzal jön, már nem, magános betegség, hanem más betegségnek története; például lehet a' tüdő-gyuladásban, oldal-nyilallásban, 's a' t. meg jelenni szokott köhögés.

Okai. Mások előtt hajlandóbbak a' köhögésre a' tzipó hátúak, kiknél tudniillik a' hát geréntz képtelenül kinőtt, kiknek tüdejek

dejek a' gyakrabb melybéli betegségek által el-gyengültek, vagy más ollyas fogyatkozás hennek vízfzja maradott. Azután a' sütők, az üveg-bányások, a' kovátsok, lakatosok, és általlyában mind azok, kik tüzzel bánó mesterséget folytatnak, hol a' tüznek hevétől, a' füsttől, és az erősebb gőzektől, a' tüdők a' torokkal ki száradnak, és a' levegőnek erőszakos, hangos ki lövésére ingereltetnek. A' tisztátalan levegő is tsinál köhögést, de talán a' pálinkától, és a' többi erős részegítő italoktól nálunk köhögést tapasztalni gyakrabb?

Feloztása. Előszér is fel-oztódik a' köhögés a'*szárazra*, és *nedvesre*. Abban a' beteg hiába köhög, semmit ki nem ád; ebben vetki, sótt néha igen is sokat. 2-*szor*: Vagyon ollyan köhögés, mellynek gerjesztő oka vele a' mely üregben lakik, de vagyon ollyan is, mellynek gerjesztő oka távul a' melyen kívül sompolyog. 3-*szor*: Némelly köhögés bizonyos időre ostromonként tér vízfzja; némellyik meg semmi bizonyos időt nem tart, hol előbb, hol utóbb törí, 's tagollya a' beteget; az a' *rendes*, ez a' *rendet*.

detlen kökögésnek Neme. Mindegyik közül leg-hafznosbb, és a' gyógyításban leg-szükségesbb az a' fel-ofztás, melly a' köhögést fel-ofztya a' *gyöngeségü*, és *erösségü* köhögésre.

Kezdete. Más bizonyításokat el-halgtván abból, hogy a' köhögés hol magánosan, hol pedig más betegséggel szövetkezve, mint szembe tűnőbb történet fordul elő, elégségesen ki világosodik, hogy kezdete nem mindenkor egy féle, nem mindenkor az. Nem tapasztalt igasság-e, hogy néha lassan, és huzomost nevedekve kezdődik, holott meg máskor mást hirtelen szökik-meg, 's irgalmatlanul töri, 's tagollya?

Kimenetele. A' hoszfzas, kemény, és akaratos köhögés hagyhat ugyan maga után fő, és szem-fájásokat, veszedelmes or vér-folyásokat, szédelgést, éjjeli nyughatatlanságokat, szív dobogást, okadásokat, sérülést, 's több illyes kellemetlen következeseket, de azért még is szerentsés, vagy szerentsétlen ki menetelet nem ezek a' következtethetések, hanem a' gerjesztő ok, avagy, ha más nyavalyával szövetkezet, ennek kimenetele fogja meg-válofztani. Or-

Orvoslása. A' más betegséghez szegődött köhögésben az egész orvoslás a' főbb betegség ellen szegeződik, csak annyiba szükséges a' köhögést, mint alkalmatlanabb, és nehezebb történetet addig is engeftelni, méglen a' betegséggel meg-szünik, mennyibe a' tőle származandó rosz következtől méltán tarthatni. Más az, ha semmi betegséggel nints; ha magánosan jön, ha maga magában betegség; akkor ki keresvén a' gerjesztő okát, ennek indulattyát, és helyét, ügyelvén az időre, ha bizonyos időre, vagy semmi rend-tartással ostromolya-e a' beteget? a' szerént, hogy erősségű, vagy gyöngeségű köhögés, nem léfzen nehez azután az orvosló módot meg-határozni.

Mert, ha a' gerjesztő ok heves indulatú, ha a' vérnek bövsége, vagy gyuladékos indulattya támasztya a' köhögést, természetes, hogy a' láb-feredők, a' lágyító, langyos, salitromos italok, a' könnyü zöldségek, a' mindenféle hus, és egyéb nagyon tápláló élelmektől, és hevítő, 's részigítő italoktól való meg-tartóztatás lesznek az orvosságok.

Kellessék-e eret is nyitni, ezt a' betegnek természetéből, 's erejéből, a' bőv-vérűségből, a' fenn-akadott hó-szám, arany-ér, vagy szokásban vólt or vér-folyásból, és a' melynek nehézségéből, a' rövid, nehéz lélekvételtől, 's a' t. kell meg-ítelni.

Üldözi pedig ez a' köhögés leg-inkább az ifju vérmes személlyeket, kik felette kihevülnek, 's hirtelen meg-hütik magokat, kik erőszakos munkákban foglalatoskodnak, nehézket emelnek, és a' lélekzetet hosszabb időre visszafizartják.

A' hideg, taknyos temperamentoműkat a' tüdőken meg-gyűlt takonytól származott köhögés nyughatatlanitya. Ez a' köhögésnek Neme mindenkor gyöngeségű betegség. Meg-esmérteti magát a' betegnek taknyos temperámentomáról, a' ki-pökni szokott sok takonyról, a' lágy, és puha érverésről, és az egész testnek lajhaságáról. A' száj agyagos, ragadós, az étel kívánás el veszet, a' lélekzés nehéz, a' köhögés gyakor, 's a' t.

Itten leg-előbbfzer is az első utakból, az az: a' gyomorból, és belekből kell a'
tak-

taknyot ki takarítani, azután kell ama taknyot fel-vagdalo, és ki takarító szerekkel a' tüdöket meg-szabadítani. A' gyomorból, és belekből ki takarítja a' közép sóval, és rabarbarás tzikoria gyülettal a' rabarbara tinktura, vagy por. Nro. 91—92. A' tüdöket meg-szabadityák a' taknyot fel-vagdalo, 's harakoltatók. Nro. 93—94—95.

Nagyobb figyelemmel kell lenni a' tüdökebe, vagy a' mely üregbe le tett viztől, genyetségtől, vagy akármi más materiától származott köhögés eránt: ezt semmi más mód meg nem gyógyitya, tsupán az, melly által az oda le tett viz, genyetség, vagy akár miféle materia onnet a' testből egészen ki takarul, vagy leg-alább előbbi helyére visszfa szállitódik; a' mi a' környül-állásokhoz alkalmaztatva nem tsak hogy sokféleképp', de felette kétséges ki menetellel is szokott meg-esni.

Annak a' köhögésnek, mellynek gerjesztő oka nem a' mely üregben, hanem a' gyomorban tanyáz, *gyomor köhögés* a' neve.

Ezt a' gyomorban lévő iszap, takony, epe, vagy a' geleszták okozzák. Az émelgés,

gés, az el-vezett étel kívánás, a' motskos nyelv, az agyagos száj, a' szapora jó lakás, ha még olly keveset eszik is, a' gyomor fájás, az okádásra való erőlködés, néha valóságos ifzapos, taknyos, vagy epés okádás, mellyre a' köhögés sokszor egyszeribe el-áll, és a' sziv-táj környékben a' köhögésre unszoló ösztön, elégséges tanui a' gyomorban tanyázó gerjesztő oknak. Mit vagyon itt' mit tenni? A' közép savakkal, az okádatókkal, és has-hajtókkal kell ezt egyszeribe ki mozdítani, 's tüstént utánna a' gyomor meg-erősítése végett a' keserű szerekkel, és a' tulajdon úgy nevezett gyomor erősítő Tinkturákkal, és tsepekkal kell a' beteget jó ideig éltetni. Nro. 96—97—98.

A' gelesztáktól támadott köhögés meg-üzünik, mihelyt a' beteg a' gelesztáktól megmenekedett.

Ha a' köhögés a' beleknek, vagy más a' has üregben helyheztetett tagnak dugulásából, 's fel puffadásából támad, *has-köhögés* a' neve.

A' *has-köhögést* meg-esmérhetni a' dü-
gult, 's fel puffadt tagoknak, vagy belek-
nek, mellyekre a' tapintással is reá talál-
hatni, természetes következtetéseiből. Azu-
tán: az ilyen köhögés kezdetén többnyire
száraz, tsak későbbre, minekutánna már
több holnapokig, talán esztendőig tartott,
vet-ki valamit a' beteg azért, hogy a' sok
köhögéssel a' tüdők el-gyengültenek, 's el-
lankadtnak.

Ez a' köhögés akkor marad-el, minek-
után a' dugulások, 's puffadások meg-
gyogyultanak; tehát nem a' köhögést, ha-
nem a' dugulásokat, a' puffadásokat kell
gyógyítani; valamint, a' mikor a' köhögés
az ágyék-hártyának, vagy más szomszéd
tagnak gyuladására következik, akkor is
nem a' köhögést, hanem a' gyuladást kell
le tsendesíteni; tsendesedjék-le, 's mullyé-
el ez, azonnal enged, 's szűnik a' köhögés is.

A' viselősek' köhögése többnyire a' tü-
tökbe szorult vértől vagy on; enyhíti ezt
az ér-vágás, méglen a' szerentsés szülés
tökéletesen meg-orvosollya.

Életrend. A' sok jáfzos esetekről, melyekben a' betegek a' köhögésnek minden meg-külömböztetése nélkül a' mindenféle fűszerzámos étkekkel, és hevitő italokkal egyaránt izgatták a' tüdőket, hogy végre el-sorvadtak, 's nyomorulttak el-veztek, tökéletesen meg-győződünk, hogy minü szükséges legyen a' meg-választás, minü szükséges legyen a' kérdés: Vallyon a' köhögés erősségü, vagy gyöngeségü nyavalya-e? mert az erősségü köhögésben a' gyöngé, nem nagyon tápláló levek, a' külömbféle könnyü zöldségek, a' meg-főtt aszszú gyümöls, 's több ilyenek fognak jót tenni; italul a' főtt árpa viz aszszú medgyel, és etzetes mézzel. Ellenben a' gyöngeségü köhögés az ó bort vízzel egyeledve, és az étkeket kevesé fűszerzámozva ohajtya. Továbbá őrizkedjék a' beteg a' hideg, nedves levegőtől, tartsa magát mértékletes melegben, és keresse a' meleg, tiszta levegőt, kéméllye magát az erősebb kézi munkáktól, sebe-sebb mozgásoktól, énekléstől, 's más akár-mi erőszakosbb, vagy gyorsabb erőlkedésektől.

R E T Z E P T E K.

Nro. 91.

Végy: Hat lat rabarbara tinkturát, két könting sok-bafznú söt, két lat tzikorids rabarbara gyületet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden órában két kanállal.

Nro. 92.

Végy: Hufz grán rabarbara port, annyi sok bafznú söt. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden 3-dik órában egy port.

Nro. 93.

Végy: Nyoltz grán mosatlan izzafztó piskoltzot, tizenkét grán féjér nád mézet. Tsinály port, 's adgy-bé minden 3-dik-4-dik órában egyet, 's igyék-reá I'sópból, tsombor, és édes kömény gyökérből egy findria herbatét.

Nro. 94.

Végy: Egy könting. tojás székével olvajztott ammoni-

Nro. 91.

Rx. Tinct. Rh. Unc. tres.
Sal. polych. dr. duas.
Syr cichor. c. Rh.
Unc. un.
m. d. om. hor. duob. cochl.

Nro. 92.

Rx. Pulv. Rh. elect.
Sal. polych. aa. scr. un.
m. f. pulv.
d. om. 3 hor. pulv. unus.

Nro. 93.

Rx. Stib. diaph. n. abl.
gr. octo.
Sach. alb. gr. duodec.
m. f. pulv.
d. om. 3—4 hor. pulv. un.
superbibendo vasc. Infus.
spec. Herb. Hyssop. puleg.
et Rad. foenicul.

Nro. 94.

Rx. Gum. ammon.
vitell. ovor. sol. dr. un.

ák gummát, nyoltz lat tsom-
bor vizet, két lat édes kömény
gyületet, egy lat tengeribagy-
ma etzetes mézet. Egyelitsd-
öszve, 's adgy-bé minden 2-
dik órában két kanállal.

Nro. 95.

Végy: Nyoltz lat szé-
fű virág vizet, három kön-
ting ezer jó fű kivonást, két
könting borköves borköt, két
lat i'sóp gyületet. Egyelitsd-
öszve, 's adgy-bé minden 2-
dik órában két kanállal.

Nro. 96.

Végy: Műfél marék e-
zer jó füvet, annyi pápafű
levelet, egy marék székfű
virágot. Vagdald-öszve her-
batének.

Nro. 97.

Végy: Négy lat gyomor
Elikfirt. Adgy-bé napjában 3-
szor fel, vagy egy kanállal
tisztá vizben, vagy jó ó bor-
ban.

Nro. 98.

Végy: Három lat üröm

Es-

Aqu. puleg. Unc. quatu.
Syr. fœnicul. Unc. un.
Oxym. squill. Unc. sem.
m. d. om. 2 hor. 2. cochl.

Nro. 95.

Ry. Aqu. fl. chamom.
Unc. quatu.
Extr. Cent. min. dr. tres.
tart. tartaris. dr. duas.
Syr. hyssop. Unc. un.
m. d. om. 2 hor. 2 cochl.

Nro. 96.

Ry. Summit. Cent. min.
fol. card. bened.
aa. man. un. sem.
fl. cham. man. un.
c. m. d. spec. p. The.

Nro. 97.

Ry. Elix. stom. temp.
Unc. duas.
d. ter de die 1/2, v. uno cochl
cum aqua, vel generoso
vino.

Nro. 96.

Ry. Essent. absinth. Comp.
Unc.

Essentziát. Adgy-bé napjában Unc. un. sem
 3-szor, 4-szer *hufz tsepektől* d. ter-4ter de die a guttis
hatványig kevés tisztán viz- | viginti, usq. sexaginta cum
ben, vagy jó ó borban. | aqua, vel generoso vino.

A H U R U T R Ó L.

De Catarrho.

Valamint a' köhögésben, úgy a' hurutban is a' beteg akarattya ellen valami erőszakos hanggal erefzti, 's tafzitya-ki a' száján a' levegőt. Magában inkább alkalmatlan ez a' nyavalya, hogy sem veszedelmes; de mivel közönségesen nem orvosoltatik, napról napra nő, és kiváltképpen éjtszaka töri, 's tagollya a' beteget, méglen végre tüdő gyuladást, oldal-nyilallást, tályogot, vagy más hosszúzas sorvadó betegséget tsinál. -

Okai. Leg-inkább tavaszkor, és őszkor a' tisztátalan ködös levegő, és a' meghűtés kedvez néki; ha, tudniillik: az idő hirtelen hidegre fordul, ha a' levegő ködös, és hideg. Azoknál, kik akármi okból, 's akár mi móddal nagyon ki hevültek, hideg,

ki-

kivált jéggel hült italt ifznak. Az ének-
lésben, az erősebb beszédben, a' nagy e-
rőt kívánó sipoknak fuvásában is, 's a' t.
ki hevül a' test, kövesse hideg, kéfz a' hurut.

Feloztása. Fel oztódik a' hurut a'
tulajdon úgy nevezett *tiszta* hurutra, és a'
gyomor hurutra; mindenik vagy *erösségü*,
vagy *gyöngeségü* hurut.

Kezdete. A' többféle történetek közül,
mellyekkel a' hurut kezdödni szokott, leg-
közönségesebbek: a' mely szorulás, a' bád-
gyadás, a' köhögés, és valami futó bor-
zadás. A' bádgyadás, és hurutolás estvé-
re kelvén nevelkedik, és eleinten valami
kevés, vizeset, azután nyálkásat pökik
a' beteg, vagy éppen semmit sem pökik-ki,
csak szárazon köhentsel. Sokszor az étel
kivánás is el-vész, és a' gyomorban som-
polygó ifzaptól, avagy tsupán a' hofzszas
fárasztó, 's öfzve tagoló huruttól a' sziv-
táj, sött az egész gyomor környéke is fáj;
mivel pedig többnyire hidegleléssel, az az:
magokat fel váltó borzadásokkal, és hésé-
gekkel vagyon, azért a' többi hideglelős
történeteken kívül az élet ér-verés is kö-
zönségesen hideglelős. Ki-

Kimenetele. A' hurut nem vólna magában annyira veszedelmes; de mivel kezdetben nem igen szokták orvosolni, vagy hogy ellenkezön orvosoltatik, egyre nő, és gyarapul, méglen végre halálos veszedelembé dönti a' beteget.

Orvoslása. Nintsenek a' hurutnak semmi különös orvossági. A' gerjesztő okoknak figyelmetes ki keresése, a' betegnek természetete, és a' hurutnak indulattya jelölik-ki a' szükséges orvosságokat.

A' *tiszta* hurutot könnyű meg-esmérni, mert közönségesen a' meg-hütéstől származik, és igen tsekély hidegteleléssel szokott lenni, azért nem is igen szükséges a' sok orvosság; a' rendes élet, és a' tartózkodás jobbára elegendek. Nyugodjék-le az ilyen beteg, tartsa magát melegen, éllyen langyos láb-vizekkel, Hollandiai herbatével, vagy fejer málvá', ökörfark', és bodza virágokból, édes gyökérrel vegyétett herbatékkal, hogy a' vízfsza nyomott, 's meg-gátolt test gözelés ismét vízfsza állyan. Az élet rend úgy alkalmaztassék, ne hogy miatta, a' *tiszta*, jó indulatú hurut el-sajullyan, és

más

más akaratosbb betegséget teremtsen. E'képp' vagy tökéletesen el-olszik, vagy a' reá következt könnyebbitő pökéssel tsak hamar el-fogy.

Kik a' *gyomor* hurutban szenvednek, azoknak a' gyomrok epével, avagy egyébfele tsipős, savanyú, vagy avasos iszappal vagyon tele.

Meg-esmérhetni az iszapot saját jeleiből: a' kellemetlen böfogésekből, émelgésekből, az étel utálásból, és a' mélyen hangzó köhögésből; a' száj agyagos, ragadós, izetlen, émelgős, keserű, a' has puffadt, 's fel-fuvódott. A' mely nem fáj, ha tsak a' hozzas köhögés felette meg-nem törte. Ellenben a' gyomor már a' köhögés előtt, de kivált alatta fáj; a' köhögés, melly egyéb-eránt, ha a' köhögésnek félszke a' melyben vagyon, a' mélyebb bé-lélekzésre nevededik, itt leg-kissebbet sem nevededik. De bezeg nevededik az evés után, a' mikor a' gyomor jól lakott. Az is jelül lehet, hogy egyébkor nem igen láthatni, tsak a' mikor más gyomor nyavalyák uralkodnak.

Ez a' *gyomor* hurut sem veszedelmes, könnyen is enged az okos orvoslásnak;
 melly

melly abban áll, hogy a' gyomor az ízapos terhtől meg-menekedjék, és annakutánna meg-erősüllyen; meg-menekedik, 's megszabadul az ízaptól a' gyomor az okádtatók által. (Lásd a' nyavalya-törésről Nro. 55. 62—63.) De tanátsosbb ezeknek előbb közép sókkal vegyétett fel oldó főtt vizeket adni, hogy a' materia annakutánna annál könnyebben ki adhassa magát. Nro. 99.

Tehát ártalmasak ebben a' hurutnak Nemében a' lágyító, édes, olajos szerek? Ártalmas itten az opium, és az ér-vágás? Úgy vagyon; mert az olajos szerek a' helyett, hogy fogyasztanak, 's ki üritenék, inkább szaporítják az ízapot, inkább nehezítik, 's akadályoztatják üritését. Az ér-vágás meg azzal, hogy mintegy utat nyit az ízapos materiának a' vérbe való bé-szökésre, lankasztja az emésztést, akadályt vet a' táplálásnak, 's e'képp' erőszakosan neveli a' nyavalyát.

Más a' gyuladékos, vagy is az erős-gü hurutnak állapotja. Ez télen, és tavaszkor, mások előtt a' vérmes temperámentomuakat, és az egészséges közép idő-bélie.

bélieket lopja-meg. Nyáron is tapafztalhatni ott, a' hol a' nagyon sűtő napokat a' hives ejtszakák váltyák fel; azért főbb gerjesztő oka is: a' meg-hűtés, a' vérnek gyuladékos indulattya, és az egyéheránt fze-lid, tífzta hurutnak hevitő szerekkel tett oktalan orvoslása.

Pedig nem nehéz ezt az *erösségű* hurutot meg-esmérni. Az maga elég lehetne, hogy semmi ollyas jelt nem látni, melly miatt ez az *erösségű* hurut a' gyomor hurutnak képét viselhetné, de azon fellyül: soha sins hideglelés nélkül, és a' hideglelés mindenkor a' gyuladózó hideglelések Neméből való.

Kétséget sem szenved, hogy ez az *erösségű* hurut okaira nézve egy a' tulajdonon úgy nevezett *tífzta* huruttal; tsupán a' keményebb történetek, a' betegnek hevesebb természeté, és a' gyuladózó hideglelés különböztetik sullyára nézve; azért az orvoslás sem különböz egyébben, egyedül, hogy hathatósbbnak kell lenni. Ugyan azért az izzasztó herbatek, és vegyétékek, a' lábferedők, és a' többi előbb ditsérttek nem

hogy

hogy ellenkeznének, csak hogy nem elég-ségesek. Hathatósbbak a' sok lágyító, meleg, ofzlató italok. Nro. 100—101. Sőt, ha a' beteg nagyon szomjuzik, ha nagy forró-ságot, mely szorulást, és nehézséget érez, ha erős a' hideglelés, eret is kell vágni, pedig néha a' környül-állásokhoz szabva többszer is,

Ezekre a' gyúladás tikkad, és a' beteg nem sokára pökni kezd. Ha a' ki pökött torha nagyon sürtű, avagy a' betegnek a' ki-pökésre elég ereje nem volna, a' törhát felvagdáló, és harakoltató szerekkel kell a' sürtű, szivós materiát felvagdálni, és a' herregő melyből ki szedegetni, Nro. 102—103.

Végre: ha a' gyúladás tellyesen elmúlt, ha a' torhák ki takarottak, és a' beteg mégis köhög kivált estve, jele, hogy a' hofzszas hurut által a' tüdők meg-törődtek, 's elgyöngültek. Most már hasznos az opium enyhány grán fejer nádmézzel, vagy valami alkalmas gyülettel Nro. 104.

A' *gonofz indúlatu* hurut talán mindenkor *gyöngeségű* hurut? Soha sem látni mint magános nyavalyát, mindenkor csak szembe tűnőbb története más valami gonofz

indulatú epés, vagy rothadt betegségnek. Bizonyitya ezt amaz eset, mellyben a' köles, vagy a' patéts ki-ütés járul-hozzá, a' mikor is nem a' huruttól, hanem ettől a' ki-ütéstől, mint jelesebb történettől költsönözi nevezetét, és már nem *hurutos*, hanem *köles*, vagy *patétses* betegségnek hivattatik.

Termézetét ennek a' gonofz indulatú hurutnak a' betegséghől, mellyhez szegődött, kell ki-tanúlani. Ez rendeli-meg az orvosságokat, ez rendeli-ki az élet rendet is.

Vagyon még egy igen közönséges Neme a' hurutnak: a' *fullasztó* hurut. Ebben a' beteg addig hurutól, méglen a' lélekzete egészen ki marad, azután megint erőszakossan nagy mely sipulással, és gyötrődéssel vészén lélekzetet, úgy, hogy azt kellene gondolni, hogy mindgyárt meg-fullad; erre megint sziate úgy hurutól, és így felváltva sokszor sok minutákig, néha fél-óraig is el-tart az ostromlás.

Ez a' viszontag való erőszakos bé-szívása, 's ki eregetése a' levegőnek a' megállapodott idejűeket is ostromollya, de kiváltképpen a' gyermekeket, és nevedékeny ifjakat töri, 's tagollya.

Nin-

Nintsen semmi különös gerjesztő oka: a' meg-hűtés, és a' többi hurutot gerjesztő okok gerjesztik ezt a' fullasztó hurutot is, és valamint azután más hurutban a' sok meg-veztegetett gyomrot terhelő, 's nehezítő, vagy a' tüdöket szorító takony, és egyéb materia hozzá szövetkezvén sullyosítja, és veszedelmesbbé teszi a' hurutot, úgy itten is, a' mint a' takony a' tüdöket, vagy a' gyomrot meg-lepi, már a' tüdökben, már a' gyomorban, és belekben léfzen a' hurutot nemző ok.

Abból, hogy az ok már a' tüdökben, már az első utakban fekszik, és hol ennek, hol amannak a' hasban lévő tagnak meggyuladásából, vagy a' fodor-haj ikrás husoknak taknyos bé-dugulásiból ered, intődünk ennek a' *fullasztó* hurutnak további természetes felosztására; tudniillik: arra, melynek az oka a' huruttal *egy* helyben feneklik, és arra, mellynek az oka *távul*: a' gyomorban, a' belekben, vagy egyéb helyen lappang.

Kezdetben alig különbözik más közönséges huruttól, idővel járul-hozzá az erősebb szorulás, a' nehéz, fáradságos, fulladozó

zó lélekzés, a' kemény hoszszabb ideig el-
tartó köhögés a' nélkül, hogy bé lélek-
zelhessen a' beteg; az ábrázat fel-dagad,
meg-pirul, a' szemek ki-düllednek, 's köny-
veznek; a' nyelv a' hurutolás közt ki ta-
fzítódik, a' külső tagok meg-hűlnek, az é-
let ér-verés el tűnik, és a' beteg majd meg-
fullad. Gyakran a' vér az oron, és a' száján
ki üt; végre azt, a' mit evet, avagy más
sűrű, taknyos materiát okádik, 's ezzel végző-
dik; méglen ostrom gyanánt, sokszor ren-
des idejét is meg-tartván, ismét vizfsza tér.

Abból, hogy a' torokban, és a' mely-
ben valami rendetlen tsiklandozást érez,
hogy a' sziv vermetske fájdalmasan öfzve
huzódik, és a' gégén fel valami tsiklando-
zást, és málzást tapasztal, többnyire előre
tudgya a' közelítő ostromot a' beteg; ipar-
kodik azért azt minden tehetséggel meg-tar-
tózttatni, de sokáig ellent nem álhat, egyre
köhentsel, méglen a' most le-írott ostrom
nagy erőfzakkal körül veszi.

Természetes felosztása törte az Orvo-
sok' fejét külömbféle orvoslással. Mások o-
kádtatták a' beteget; mások ereket vágat-
tak;

tak; Némellyek enyhítőket ajánlottak; Némellyek meg-erősítőkkel, jelesen a' peruviai fahéjjel öldöktették. Voltanak, kik izadással gyógyították, vagy a' pöktetőkre, és tüdöket tisztítókra fakadtanak.

En a' gerjesztő okhoz, a' nyavalya materiához, a' tüdőknek el-gyöngüléséhez, és a' hosszú köhögés által okozott felette való izgathatóságokhoz szabván az orvoslást, egyikhez sem esküttem, hanem hol ezt, hol amazt a' módot követem.

Azért, ha a' *fullasztó* hurut a' vérnek bővségétől, a' tüdőknek, vagy más a' hasban helyeztetett tagnak gyuladásától vagy on, eret vágatok, 's azon fellyül a' lágyító, hivesítő, 's gyöngén oszlató szereket adom orvoságúl. Nro. 100 — 101. 105. közben a' lágyító kötésekről, és allövellésekről sem feleltkezem-meg.

Távozik ezekre a' gyuladás, de a' hurut közönségesen meg-marad, és a' beteg sok szívós taknyot pökik; mellynek könnyebb ki-takarítása okáért hasznosan adódnak azután a' Nro. 102—106. pöktető szerek; vagy, ha könnyen fel-jön ugyan, de nagyon
hig,

hig, és vizes a' ki-pököt materia, akkor felet-
te jónak találtam a' Nro. 103. alatt ki-jegyzett
port, mellyből minden harmadik óra mulva
egy findsia i'sop herbatével egyet bé kell adni.

Ha a' lélekezés nehéz, ha szünetlen, de
kiváltképpen a' köhögés közt herreg, és va-
lami sürüt pökik-ki a' beteg; akkor is leg-
jobbat téfzen a' Nro. 103. alatt találandó
por, vagy a' herbaté. Nro. 107.

Tsak akkor gyógyityák-meg a' bodza,
és a' székfű virágok, a' Hollandiai herbaté,
és más e'féle izzasztó szerek ezt a' fullasz-
tó hurutot, a' mikor a' meg-hütéstől, avagy
valami nátha-folyástól, melly a' tüdőkre ve-
rődött, eredett, és sem a' nyavalya' sullya,
sem a' hideglelés, sem egyéb keményebb tör-
ténet jelen nints, melly hathatósbb segítsé-
get várna; és ez azaz eset, mellyben a' láb-fe-
redők, és a' láb-lapitzkák közé ragasztott hó-
lag-huzó flastromok is nagyon fogatosok.

Hát ha a' sok taknyos, szívós matériá-
val töltött gyomortól, vagy belektől veszi
eredetét a' *fullasztó* hurut? Miképp' kel-
lessék az ilyen fullasztó gyomor huruttal
bánni, lásd a' gyomor hurutról, Lap. 106.

Különös az, hogy a' köhögés annak-
utánna is meg-marad, tovább is garázdal-
kodik, minekutánna a' gerjesztő ok már
meg-rontatott, és a' hideglelés is minden
jelesebb történeteivel el-nyomatott. Jele,
hogy a' tüdők nagyon meg-törődtek, jele,
hogy a' hurut csak a' tüdők izgathatóságá-
tól, és görtsös öszve huzódásától vagyon.
Meg-orvosolják ezt a' tsendesítő szerek,
mellyek általlyában minden hurutban foga-
natosok, minekutánna a' gerjesztő ok meg-
rontatott, és a' többi ellenkező történetek,
és környül-állások is meg-tikkadtanak.
Nro. 109.

A' mikor a' fullasztó hurut rendes i-
deit meg-tartván, vóltaképpen szinlett hi-
deget formál; minekutánna a' gerjesztő ok
meg-rontódott, és a' testből ki-takarodott,
ha meg nem szünik, tüstént a' peruviai
fahéjjal kell el-fojtani. Nro. 109—110.

Eletrend. Minekutánna más élet rendet
kiván a' közönséges, tiszta hurut, mást a'
gyomor hurut, mást a' gyuladékos, mást
a' gonofz indulatú hideglelés hurut; termé-
szetes a' következés, hogy mindeniknek tö-

kéllenes meg-esmérése fogja meg-határozni, hogy kinek kellessék gyöngé, inkább hive-sítő ételekkel, 's italokkal élni; 's kinek fű-szerfzamos hevétöket rendelni. Az általlyá-ban igaz, hogy a' nehéz emészthetök min-denkor ártalmasak. Töbhnnyire a' levegö, mellyben lakik, tiszta, és mértékletes me-leg legyen, a' test mozgások, ha meg-en-gedtethetnek, könnyüek legyenek, 's a' t.

R E T Z E P T E K.

Nro. 99.

Végy: Két lat pörjegyö-keret, annyi Orofzlány fog-fü gyökeret. Vagdald-öszve, főzd vízben három fertályig. Szárj-le egy meszszelyt, 's adgy-bozzá három könting kettös söt, két lat édes kö-mény gyületet. Egyelitsd-ösz-ve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél findsiányit.

Nro. 100.

Végy: Egy lat fejér mál-va gyökeret, egy marék fe-jér málva levelet. Vagdald-öszve, főzd vízben fél órá-ig.

Nro. 99.

R. Rad. gramin. — Tarax. aa. Unc. un. c. m. coqu. s. q. Aqu. Com. p. 3/4 hor, Colat. lib. un. adde arc. dupl. dr. tres. Syr. foenicul. Unc. un. m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

Nro. 100.

R. Rad. alth. Unc. sen. fol. — man. un. c. m. coqu. s. q. Aqu. Com. p. 1/2 hor. Co-

ig. Szűrj-le egy mészszelyt, adgy-bozzá egy köntingtisztított salitromot, két lat etzetes mézet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden órában fél findsiányit.

Nro. 101.

Végy: Egy marék ökör farkfői virágot, egy lat édes gyökeret; Vagdild-öszve, 's hadd álljan forró vízben fél óráig. Szűrj-le egymészszelyt, adgy-bozzá két lat etzetes mézet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában egy findsiával.

Nro. 102.

Végy: Fél köntingmosatlan izzafító piskoltzot, annyi tisztított salitromot, egy lat etzetes tengeri banyamézet, annyi Basa-rósa gyűletet, nyoltz lat bodza virág vizet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában két kanállal, 's igyék-reá bodza virágból, és édes gyökérből egy findsia herbatét.

Colat. libr. un.

adde

nit. pur. dr. un.

Oxym. simpl. Unc. un.

m. d. om. hor. 1/2 vasculo.

Nro. 101.

R. Fl. Verbasc. man. un.

Rad. liquirit. Unc sem.

c. m. infund. s. q. Aqu.

ferv. p. 1/2 hor.

Colat. libr. un.

adde

Oxym. simpl. Unc. un.

m. d. om. 2 hor. uno va-

sculo.

Nro. 102.

R. Sib. diaph. n. abl.

nit. pur. aa. dr. sem.

Oxym. squill.

Syr. pcon. aa. Unc. sem.

Aqu. fl. samb. Unc. q. ut.

m. d. om. 2 hor. 2 cochl.

superbibendo vascul. infus.

Spec. fl. samb. et Rad.

Liquirit.

Nro. 103.

Végy: Kilentz grán értz kermest, másfél könting fe-jér nád mézet. Tsinály port, 's ofzd kilentz egyenlő részre. Adgy minden 2-dik órában egy port, 's igyék-reá bodza virágból egy findsia herbatét.

Nro. 104.

Végy: Fél, vagy egy e-gész grán opiumot, egy, vagy két lat viola gyületet, Egyelitsd-öszve, 's add-bé estve egyszerre.

Nro. 105.

Végy: Egy könting tisztított salitromot, két lat fzederj gyületet, nyoltz lat bodza virág vizet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában két kanállal, 's igyék bodza virágból, és édes gyökérből egy findsia herbatét.

Nro. 106.

Végy: Egy könting mo-satlan izzasztó piskoltzot,

két

Nro. 103.

Rx. Kerm. min. gr. novem. Sach. alb. dr. un. sem. m. f. pulv. divide in dos. æqual. novem d. om. 2hor. pulv. un. superbibendo vascul. infus. Spec. fl. samb. et Rad. Liquirit.

Nro. 104.

Rx. Opü pur. gr. sem.—un. Syr. violar. Unc. sem.—un. m. d. vesper. p. dos.

Nro. 105.

Rx. Nitr. pur. dr. un. Syr. moror. Unc. un. Aqu. fl. samb. Unc. quatu. m. d. om. 2 hor. 2. cochlear. superbibendo vascul. infus. Spec. fl. samb. et Rad. Liquirit.

Nro. 106.

Rx. Stib. diaph. n. abl. dr. un.

Oxym.

két lat etzetes tengeri bagy-
na mézet, annyi fejér mál-
va gyületet, tiz lat i'sóp vi-
zet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-
bé minden 2-dik órában két
kanállal.

Nro. 107.

Végy: Két narék pi-
pats virágot, egy lat kerefztfi
gyökeret, annyi édes gyöke-
ret, két könting hánytató gyö-
kret, annyi tsillagos ánis
magot. Vagdald apróra ber-
hatének.

Nro. 108.

Végy: Egy grán opiumot.
Olvaszd-el hat lat hársfu vi-
rág vizben, azután adgy-hoz-
zá egy lat fejér mák gyüle-
tet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-
bé minden órában egy kanállal.

Nro. 109.

Végy: Nyoltz lat székf
virág vizet, három könting
peruviai fabéj kivonást, két
lat ménta gyületet. Egyelitsd-
öszve, 's adgy-bé minden 2-
dik órában két kanállal, 's
igyék-

Oxym. Squill.

Syr. alth. aa. Unc. un.
Aqu. hyssop. Unc. quinque.
m. d. om. 2 hor. 2. coch-
lear.

Nro. 107.

R. Fl. Rhæad. man. duos.
Rad. polygal. amar.
— Liquirit. aa. Unc. sem.
— Ipeccacuanh.
anis stellat. aa. dr. duas.
c. m. d. spec. p. Thea.

Nro. 108.

R. Opii. pur. gr. un.
solve in Aqu. fl. tiliæ.
Unc. trib.
deinde adde
Syr. pap. alb. Unc. sem.
m. d. om. hor. uno cochl.

Nro. 109.

R. Aqu. fl. cham. Unc.
quatu.
Extr. Cort. per. dr. tres.
Syr. menth. Unc. un.
m. d. om. 2 hor. 2. cochl. su-
perbibendo vascul. infus
Spec.

igyek-reá ezer jófü, és szék- | Spec. Cent. min. et fl.
 - fü virágból herbatét. | Chamom.

Nro 110.

Nro. 110.

Végy: Negyven grán pe- | Ry. Pulv. Cort. per selec.
 ruviai sabéj port. Adgy-bé | scr. duos.
 minden 2-dik órában egyet, | d. om. 2 hor. pulv. un.
 's igyek-reá ezer jófü, és | superbibendo vascul. infus.
 székf: virágból herbatét. | Spec. Cent min. et fl. cham.

A VÉR - P Ö K É S R Ö L.

De Haemoptoe.

A ki köhögve sok habos, piros vért pökik, annak *Vér-pökése* vagyon.

Külömbözik a' vér-pökés a' *vér-okádástól*; mert a' vér-pökés nem azzal az okádó erőlkedéssel, hanem csak köhögéssel adgya-ki a' vért; azon fellyül: az okádott vér nem habos, nem is olly piros, hanem göröngyös, és sötét vörös.

A' *vér harákolás* is más. Ezt azokban tapasztalni, kik előbb or vér-folyást szenvedtek, és hanyat feküdtek; mellykor a' vér a' hátulsó or lyukakon le-szivárkodik a' torokra, és azután harákolva ki-pöketik.

Sü-

Súlyos vérüeknél sokszor a' fog-ényből folydogál; ezek köhögés nélkül pökik-ki. Tsalóbb, a' mikor a' torok eretskéből szivárkodik; de ezt is könnyü különböztetni; mert a' köhögés nem a' melyből, hanem csak a' torokból támad, és inkább hárákolás, hogy sem köhögés; azután a' ki-pökött vér sem olly piros, nem is olly sok.

Okai. Hajlandók a' vér-pökésre a' bőv-
vérüek, és meleg természetüek; azok, kiknek valami szokott, rendes vér-folyások ki maradoít, avagy hirtelen meg-állott; mindnyájok előtt pedig hajlandók a' gyöngge tüdejüek, hoszfú nyakuak, keskeny melyüek, ki-álló válluak, és egyfersmint a' tsipős, heves, könnyen fel forró vérüek, kiknek gyöngge afzfzonyi szavok vagy on, kik ebéd után köhentselnek, 's a' t.

Általlyában valamitől a' tüdő erek megszakadnak, vagy ki-tágulnak, és ki-nyilnak, mind azt vér-pökést gerjesztő oknak nézhetni; azért gerjeszt a' tüdő-gyuladás, az oldal-nyilallás, a' bőv-vér, a' súlyos, és tsipős vér, a' has viz-kórság annyiszor vér-pökést; azért pöknek a' nehezkesekek, és azok,

zok, kiknél a' hó-szám folyás, avagy más szokott vér-folyás hirtelen fenn akad, olly gyakran vért. A' hofzfzas, és erősebb mozgások: a' tántz, a' lovaglás, 's a' t. A' hirtelen ki-hevülések, avagy meg-hülések; a' keményebb elme indulatok, nagy terhnek emelése; esés, dőfés, gyors, és hofzfzas magas helyre való fel menés, erős kiáltás, es éneklés, a' nagy hőség, a' melegebb fedők, a' nagyon fűszerzamos étkek, és réizegítő italok, és több ezekhez hasonló erőszakoskodások, azért olly közönséges gerjesztő okai a' vér-pökésnek, mert a' tüdő edényeket ki tágíttják, rontsollyák 's szaggatják.

Feloztása. Leg-tanátsosbb az a' feloztás, melly a' vér-pökést a' gerjesztő okoknak külömbsege szerint fel-oztja előszer arra, mely a' tüdő gyuladáshoz vagy oldal nyílalláshoz szokik; azután arra, mellyet a' bőv-vérűség okoz; vagy valami tsipősség következtet, 3-szor: a' nehézkességből, a' has viz-kórságból, vagy a' valami sebből izármazottra, és végképpen arra, melly ostromonként szokott visszafordulni.

Kez-

Kezdeté. Kik valami erőszakos okból pöknek vért, azok véletlen, minden előjáró jelek, és történetek nélkül pökik azt. Masok a' mely-üregben lévő gyötrődés, alkalmatlan nyomás, és nehézség által megintödnek, neha nyilalló, 's szaggató fájdalmat is éreznek, melly a' melyről egészen a' hát geréntzig terjed, és a' lélek-vételt felettébb nehezíti; sokszor a' jobb, vagy a' bal oldal lágyban fájdalmas feszülést, és öszve huzást tapasztalnak, köhentselnek, 's vért pöknek.

Kimenetele. A' gerjesztő okokból, a' különbben ép, egészséges testből, és a' nedveknek tulajdonságiból kell kimenetelét megítélni. Mennél szelidebb a' gerjesztő ok, mennél egészségesbb egyéberánt a' test, és mennél jobbak a' nedvek, annál kisebb a' veszedelem, annál jobb a' reménység. A' keményebb okok, a' különbben beteges állapot, és a' rosz meg-vesztegetett nedvek mindenkor veszélyt következtetnek utánnak.

Orvoslása. A' vér-pökésnek orvoslását a' különbkülömbféle okoknak, és az ezekből eredett nyavalyának természeté, és indulattya szerént kell el-intézni. Ha

Ha a' vér-pökés gyuladékos indulatú, melly nints soha a' nélkül, hogy a' tüdő, vagy az oldal hártya meg ne legyenek gyuladva, a' mint az ezekkel a' gyuladásokkal meg-jelenni szokott történetek nyilván kijelentik; akkor az egész orvoslás a' tüdőgyuladás, vagy az oldal-nyillalás ellen fordittatik, az az: a' bővebb vér le-tsapolásokon kívül a' sok salitromos mondola tejek, a' sok gyöngén hivesítő, 's lágyító orvosságok, és, ha a' has szorulva volna, a' lágyító allövellések lefznek a' ki-választott orvosságok. Nro. 111—112. Ezek mellett a' beteg tsendesen nyugodjék, ne hánkolódjék, sokat ne befzéllyen. Továbbá lásd Orv. Munk. 1-szö Dar. a' Tüdő-gyulad. 119. lap. és oldal-Nyilallás. 136. Lap.

Ártalmasok tehát itten ama más vér-pökés Nemeiben ditsértt szerek: az opium, a' beléndfü, és ennek kivonása, a' timsó, sárkány-vér, 's több hasonló öfzve huzó szerek; ártalmas a' jeges viz; ártalmasok általlyában mind azok, valamik a' tüdőgyuladásban, vagy az oldal-nyilallásban kárhuzatosok.

Azomban, ha a' bővebb vér le-tsapolások, és a' többi el-számlált szerek után a' gyuladásnak rettentőbb történetei el-tűntenek ugyan, de a' vér-pökés a' helyett, hogy szünt volna, inkább talán valami alkalmatlan tsiklandozó huruttal nevelődik, akkor bizton a' tsendesítőkre lehet, 's kell fakadni. Nro. 113—114. mellyekre a' huruttal egyszerűbe a' vér-pökés is el-áll, avagy, ha fenn maradna is a' vér-pökés, ezt azután a' gyöngén öfzve huzó szerek annál bizonyosabban el-nyomják; kivált ha ezek az öfzve huzó szerek a' tsendesítőkkal felváltva adódnak úgy, hogy egyik órában a' tsendesítők, a' másokra meg az öfzve huzó szerek rendeltetnek.

A' *vér-bővségéből*, avagy ennek keményebb *fel-forrásából* termett vér-pökésre a' testnek erősebb gyakorlási, a' sok nagy befzéd, és kiabálás, az éneklés, és hofzfas fenn szóval lett olvasás, a' keményebb elme indulatok, a' fűszerzámos étkek, és részegítő italok nyujtanak alkalmatosságot.

Akármi nemében a' vér-pökésnek első az, hogy a'-beteg tsendesesen legyen; azért itt' se sokat mozogjon, sokat se beszéljen; hanem minekutánna a' karok, és tzombok, valami kötövel ált'-szorittattak, és a' gyors, tellyes, kemény, és feszült élet ér-veréshez szabva, a' vér le-tsapoltatott, a' tzi-trom lével savanyított hideges italok, és all-lövellések hamar meg-szüntetik a' vér-pökést. A' hurutot, melly néha utánna marad; az előbb ditsértt tsendesítő szerek fogják el-állítani.

Ezek után, ha a' beteg szabadon, és könnyen lélezkik, ha erősedik; szemlátomást fog gyarapodni, tsak nyugodalmas életet könnyű, és gyengén tápláló tejes étkekkel továbbá folytassa.

A' rosz, tsipős nedvekből származott vér-pökésben a' vér egészen meg-vesztegetődött, és a' tüdök közönségesen ki vannak rágva, azért mindenkor veszedelmes, de még veszedelmesbb a' gonosz indulatú, himlőkben, sülyben, 's a' t. mert közönségesen halál postája.

Az első esetben a' rosz, tsipös nedven kellene igazítani, és a' ki rágott tüdőken kellene javítani. A' gonosz indulatú, rothadt nyavalyákban meg, nem a' vér-pökést, hanem ugyan ezeket a' veszedelmes nyavalyákat, mellyeknek a' vér-pökés itt csak története, kellene meg-orvosolni, de —

A' hideg viz, és az öfzve huzó szerek Nro. 115—116. el-állittyák azt a' vér-pökést, melly a' testbe visszfa verődött rüh-tül, vagy más illyetén visszfa vertt tsipös-ségtől veszi eredetét; csak annakutánna meg ne szünnyék az Orvosló annak rendgye szerint a' vérnek tsipösségét el-venni; akarom mondani: a' sülyt, a' rüh-t, 's a' t. meg-orvosolni.

A' *sebesedésből* következett vér-pökés ki-tudódik a' tüdőke hatott külső, vagy belső erőszaktól, ütéstől, döféstől, erőszakos kiáltásoktól, 's a' t.

Hogy a' vér a' tüdőke olly sebesen ne rohannyon, és hogy az erek öfzve huzódhassanak, első segítség: a' bőv-vér le-tapolás, ez után a' gyengyén hivesítő, és seb gyógyító orvosságok.

A' nehezkesekek' vér-pökését az ér-vágás, és a' többszer ditsértt gyengén hivesítő 's vért tsendesítő szerek tsilapittyák, tökéletesen a' szülés gyógyitya-meg.

A' has viz-kórságból támadott vér-pökésben, minekutánna az egyéberánt fogantatos szerek hafzontalanok, a' viz le-tsapoláshoz kell fogni, mellyre többnyire el-áll a' vér-pökés, és tsupán a' has viz-kórságnak tovabbi orvoslása marad hátra.

Az a' vér-pökés, melly a' szokásbament, úgy szólván a' természeté lett vér-ürüléscknek fenn akadásából keletkezik, az ostromonként szokott el-jönni; láthatni ezt néha némelley afzszonyi személlyeknél minden holnapban; azután azoknál, kik a' szokott ér-vágást el-mulattyák; sokszor a' meg-rekedett arany-ér is erre fakad, a' mikor tudniillik a' vér a' tüdőkre rohanik, a' tüdő edényeket ki-tágittyá, meg-szaggattyá; 's e-képp' a' száján eregetődik.

Ezt az ostromonként el-jönni szokott vér-pökést könnyü meg-külömbezettetni abból, hogy a' szokott vér-ürülések fenn akadnak, és hogy éppen akkor fordul-elő,

a' mikor az illyes ürüléseknek kellene egyéb-
eránt el-jönni.

Ez illyen vér-pökés magában nem ve-
szedelmes, tsak valami oktan orvoslás ne
késértse. Azoknál, kiket a' természetes hó-
szám folyás már többé nem jár, magától
is minden orvosság nélkül el-marad. Má-
soknál a' hó-szám folyásnak, az arany-ér-
nek helyre állítása a' valóságos gyógyítandó
Tárgy; az el-mulatott ér-vágásból követ-
kezetten az ér-vágás segét.

A' vér-pökés után többféle történetek
érik a' betegeket. Az, hogy a' vér-pökés u-
tán néha torhával egyeledett göröngyös, sü-
rű vért pöknek-ki, nem rosz, inkább jó;
mert különben a' tüdőben meg-rodhadna,
's kész veszedelmet okozna. Nagyobb fi-
gyelmet érdemlenek azok, kik a' vér-pö-
kés után felette erőtlének; vagy kiknél meg-
marad a' köhentselés, és a' melyben vala-
mi nehéz fájdalmat, avagy égést éreznek.
Az erőtlének a' peruviai fahéjra tökéllete-
sen fel-épülnek, furtsább a' köhentselők-
nek, kik a' melyben valami tompa fájd-
alomról, vagy égésről panafzkodnak, sor-
sok;

sok; mert ha ezeknek a' pulsusok hideglelős, és a' hideglelés estvéneként nő, való, hogy a' tüdőkbⁿ seb vagyⁿ, melly néhány napok mulva fekélyé válik. —

Ettől a' nagyobb, vagy kisebb fekélytől függ azután a' betegnek egészsége, és élete; mert ha a' fekély kitsiny, és a' beteg egyéberánt egészséges v^olt; jó a' reménység; de ha a' fekély nagy, avagy, ha a' beteg annak előtte már hibás tüdővel bajlódott, akkor a' fekély egyre árad, még végre halált okoz.

A' tüdőkbⁿ keltt tályog is, ha középszerű, sokszor a' betegnek nem szinte nagy alkalmatlanságával sokáig zárva marad, vagy pedig ki-fakad, és sok genyetséges pökés után ki ürül, 's bé-gyógyul, ha kü- lömben jó nedvekk^el, 's türhető egészséggel ditsekedhetett a' beteg.

A' nagy tályog akár zárva maradjon, akár ki-fakadjon, mindenkor veszedelmes, és hol előbb, hol utóbb halálos.

Meg-esmérhetni a' nagy tályogot abból, hogy az olyan beteg a' melyben nehézséget érez, az egyik, vagy másik oldalán

nem feketik, keményen, de hiába hurutól; mert semmit ki nem pökhet, a' hideg szünetlen löli, azzal a' külömséggel, hogy estvénként valami kis meg-horzádással sulyosodik, azután nagy forróságot, nyughatatlan álmat, utollyára bádgyasztó izzadást hágy maga után. Ezekkel a' történetekkel, ha a' tályog ki nem pattanik, a' hideglelés egyre nő, az erő pedig fogy, az egész test el-fonnyad, meg-emésződik, még végre a' lassu halál rajta könyörül, 's kinnyaiból fel oldgya.

Ha pedig a' tályog ki-fakad, akkor a' beteg valami bűdös, és zöldes, idővel barnás genyetséget pökik, a' hideglelés látomást gyarapul, és a' szörnyü izzadással, néha has-menéssel is a' beteget halálíg emészti. Némellyeknek egy ideig jót tesznek a' peruviai fahéj, a' keresztfü gyökér, és az Islandiai molh. Nro. 117—118.

Életrend. Valamint egyéb melybéli betegségekben, úgy a' vér-pökésben is megkivántatnak a' tiszta, egészséges levegő, a' testi, és elmebéli tsendesség, a' szabad has-ürülések, a' kevés, és könnyen

emészthető étek, mellyeket az itallyal edgyütt a' vér - pökésnek Neme különösen ki fog rendelni. A' fűszerfzamos étek, a' hevítő, 's részegítő italok, még minekutánna ki vántzorgot, 's fel lábadozott a' vérpökő, sem engedhetnek-meg; hanem a' könnyü emészthető étek mellet mulasson a' fris, egészséges, mezzei levegőben, tegyen gyöngye test mozgásokat, és ha veszi észre, hogy a' vér fel kezd forni, hogy az ábrázat hevül, pirosodik, és a' lélekzés nehezül, szorul; eret nyittasson; ha csak a' gyengén hivesítő szerekre, és a' nyugvásra a' számlált történetek le nem tsilapodnak.

R E T Z E P T E K.

Nro. 111.

Vegy: Két lat édes mondolát, annyi tök magot, tsinány másfél meszszely mondolát tejet, azután adgy-hozzá egy könting tisztított salitromot, háram lat fejér mákgyületet. Egyelítsd-öszve, 's adgy-bé minden órában fél-fmásiával.

Nro. 111.

Ry. Amygd. dulc.
Sem. Cucurbit. aa Unc. un.
f. l. a. Emuls.
Colat. libr. un. sem.
adde
Nitr. pur. dr. un.
Syr. pap. alb.
Unc. un. sem.
m. d. om. hor. 1/2 vascul.

! Nro.

Nro. 112.

Végy: Egy könting tisz-
tított salitromot, egy lat birs
alma mag nyálkát, két lat le-
ány som gyületet, tíz lat mál-
na vizet. Egyelitsd-öszve, 's
adgy-bé minden órában két
kanállal.

Nro. 113.

Végy: Egy grán opiumot,
olvassd-el nyoltz lat bársfa
virág vizben, azután adgy-
hozzá két lat Basa rósa gyü-
letet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-
bé minden órában, vagy 2-
dikban két kanállal.

Nro. 114.

Végy: Fél könting sálep
gyökeret, főzd vizben fél-
óraig. Szűrj-le egy mészszelyt,
adgy-hozzá két lat Sz. Já-
nos kenyér gyületet. Egyelitsd-
öszve, 's adgy-bé minden 2-
dik órában egy fmdsiával.

Nro. 115.

Végy: Másfél könting vö-
rös örmény földet, fél kön-
ting sárkány vert, két lat

Sz.

Nro. 112.

℞. Nitr. pur. dr. un.
mucilag. sem. Cydon.
Unc. sem.
Syr. berber. Unc. un.
Aqu. rub. id. Unc. quinq.
m. d. om. hor. 2. cochlear.

Nro. 113.

℞. Opii pur. gr. un.
solv. in Aqu. fl. til.
Unc. quatu.
deinde adde
Syr. pocon. Unc. un.
m. d. om. hor. v. 2 hor.
duob. cochlear.

Nro. 114.

℞. Rad. salep, dr. sem.
c. coqu. s. q. Aqu. com.
p. 1/2 hor.
Colat libr. un.
adde
Syr. diacod. Unc. un.
m. d. om. 2 hor. uno vascul.

Nro. 115.

℞. Bol. armen. dr. un. sem.
Sangv. dracon. dr. sem.
Syr. diacod. Unc. un.

N 2

Aqu.

Sz. János kenyér gyületet, nyoltz lat vizet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában egy, két kanállal, 's igyék-reá fekete nadály, és fejér málva gyökerekből egy findsia herbatét.

Nro. 116.

Végy: Egy marék fűzfa levelű fűvet, vagdald-öszve, 's főzd fél óráig. Szűrj-le egy meszszelyt, adgy-hozzá három könting befőtt kökény levét, két lat Sz. János kenyér gyületet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél findsiával.

Nro. 117.

Végy: Három lat peruviai fa héjat, főzd vizben fél óráig. Szűrj-le egy meszszelyt, 's adgy-hozzá bárom lat etzetes mézet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél findsiával.

Nro. 118.

Végy: Egy lat kerefzt-
fű

Aqu. Com. Unc. quatuor m. d. om. 2 hor. un. v. duob. cochl. superbibendo vascul. Decoct. Spec. Rad. Consol. maj. et Rad. alth.

Nro. 116.

Herb. salicar. man. un. coqu. s. q. Aqu. Com. p. 1/2 hor.

Colat. libr. un.

adde

Succ. acac. dr. tres.

Syr diacod. Unc. un.

m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

Nro. 117.

Cort. per. rud. tus.

Unc. un. sem.

Coq. s. q. Aqu. Com.

p. 1/2 hor.

Colat. libr. un.

adde

Oxym. simpl. Unc. un. sem.

m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

Nro. 118.

Rad. polygal. amar.

Unc.

fél gyökere, egy marék fe- jér peszértzét, vagdald-ösz- ve; 's főzd vízben fél óráig. Szűrj-le egymészszelyt, Adgy- hozzá két lat sárga fabéj gyü- letet. Egyelítsd-öszve, 's adgy- bé minden 2-dik órában fél- fndsával.	Unc. sem. Herb. marrub. alb. man. nu. c. m. coqu. s. q. Aqu. Com. p. 1/2 hor. Colat. libr. un. adde Syr. Cinnam. Unc. un. m. d, om. 2 hor. 1/2 vascul.
--	---

A TŰDŐ-ROTHADÁS RÓL.

De Phtysi pulmonali.

Ha kinek tüdeiben fekély vagy on, melly miatt az egész test el-sorvad, el-fogy, ar-
 ról az állittatik, hogy tüdei vesznek, hogy
tüdő rothadásban sinlödik.

Valamint a' tüdők, úgy a' máj, a' lép,
 a' vesék, az anya-méh, a' fodorháj, és a'
 belek is meg-fekélyesedhetnek, meg-rot-
 hadhatnak.

Sokak a' tüdő rothadást a' sorvadással
 egy nyavalyának lenni vitattyák. Az a' kü-
 lömbőség, hogy a' tüdő rothadás nem lehet
 genyetséges materia nélkül; ellenben a' sor-
 vadásban nem találni semmi genyetséget,
 isupán az alattomos, lappangó hideg fon-
 nyafz-

nyafztya, 's emélti-meg a' testet. Azután: a' tüdő rothadás sokféle gerjesztő okokat fogad-el, a' sorvadást közönségesen a' vizhórság, az angol betegség, és a' leg-nemesebb tápláló, 's éltető nedveknek pazarlása következtetik. Bár ne kellene az Orvosoknak annyi helyre hozathatatlan példákat tapasztalniak, hogy a' leg-jobb reményű ifjak ifjuságoknak első 'sengéit a' természetől felségesebb végre képzített nedveknek pazarlásával olly tsufosan rutittyák! Nem hibázok, ha ennek a' rút véteknek tulajdonitom sok nemes vérű szülőknek vizgafzalhatatlan kesergését, sok jeles Fami-liáknak magtalanságát. De, hadd térjek a' tüdő rothadásnak okaira.

Okai. Tarthatnak a' tüdő rothadástól a' hofzfú nyakuak, a' keskeny, és lapos melyűek, és mind azok, kik a' vér-pökésre hajlandók; a' miért is első, és leg-főbb gerjesztő oka a' tüdő rothadásnak a' vér-pökés, és ennek gerjesztő okai, tudniillik: a' szokott vér üritéseknek, az arany-érnek, hó-számnak, gyerek ágyos tisztulásoknak fenn akadása, az elmulasztott ér-vágások,

az ollyas külső erőszak, melly által a' tüdők meg-sértődnek; a' keményebb hurut, kiabálás, éneklés, sebes szaladás, 's más illyetén erőlkedések: azután a' nagyon sós, a' nagyon fűszerzámos étkek, és részegítő italok. Némelly nyavalyák, úgymint: a' meg-evesedett tüdő gyuladások, és oldal nyilalások, a' tüdőkbe sudamlott tsomós keményedések, és futosó mirigyek, a' mikor az oktalanul adott izgató szerek által az evesedésre erőltetnek, mellyeket egyéberánt sok esztendőig sérelem nélkül el hordozhatot volna a' beteg: A' tüdő fekélyek, a' hurut, mellyet a' beteg mint mulandó tsekélységet meg-vetvén nem gyógyittat, hanem saját esze szerént egy, két pohár jó, erős, ó bor után várja napról napra jobbulását; holott az illyetén hevitő italokkal inkább halmozza maga ellen a' nehézséget; a' tüdők meg-evesednek, és sebes lépéssel romlanak. A' más helyről a' tüdőkre átvitetett genyetség is illy formán szokott tüdő rothadást okozni.

Felosztása. Felosztódik némellyektől a' tüdő rothadás *első és második betegségre.*

Azt

Azt magától, Ezt más nyavalyából származottnak tartják. Világosabb a' gerjesztő okokból vett felosztás; tudniillik: a' *vér-pökés* után maradott; az *helytelenül* orvosolt, vagy nem is orvosolt, 's meg-evesültt hurutból, a' meg-evesedett tüdőkből, tüdő *fekélyekből*; *oldal nyilallasból*, vagy más honnét a' tüdőkre *ált-vitetett* genyetségből következett tüdő rothadás; végre: a' tüdőbe sudamlott tsomós *keményiségekből*, és a' *futosó-mirigyekből* unszolt tüdő rothadás. Vagyon még egy felosztása a' tüdő rothadásnak, tudniillik: a' *nem régire*, és a' *régiebbre*. Ez a' felosztás annyiba hasznos, hogy meg-tudatya az Orvoslóval, hogy amaz orvosolható, noha nehezen; Ez pedig orvosolhatatlan.

Kezdeté. Akár a' vér-pökést, akár a' tüdő-gyuladást, oldal-nyilallást, vagy a' keményebb hurutot kövesse a' tüdő-rothadás, akár pedig a' tüdőkben feneklett tsomós keményiségeknek, és futosó mirigyeknek meggenyetségesedéséből támadgyon; jobbára egyféleképp' kezdődik; tudniillik: a' beteg a' melyben nehezséget kezd érezni, és napról napra nehezebben 'lélekel, rendkívül

szom-

szomjuzik, szárazon köhentsel, ajaki hevülnek, nap között több ízben meg-borzad, elbádgyad, és az élet ér-verés gyenge, lágy. Szóval: az alattomos hideglelés, melly estvénként szembe tűnöbb, háborgattya. Mindannyi jelek, hogy készül a' genyetség.

Hogy pedig már meg-esett az evesezés, hogy meg-készült a' genyetséget bé záró zatskó, kitanulhatni abból, hogy a' most számlált történetek gyarapodnak, hogy a' köhögés az evésre, ivásra, és mozgásokra nő, a' nehezebb lélekzés herregő, a' fekvés néha mindenképp' nehéz, néha a' sérített oldalon türhető, a' pofák nagyon hevülnek, 's pirosodnak, a' szomjuság több, a' szemek hé-esnek, a' tenyerek, és lábtalpok égők; szóval: hogy az estvénként szembe tűnöbb hideglelés amaz erőtlenítő izzadással, melly reggelre kiváltképp a' nyak körül, a' homlokon, és a' melyen megtetzik, a' testet annyira fogyasztya, hogy végre az el-vajuttnak tsupán tsontya, bőre marad.

Kimenetele. Az az egy adhat reménységet, ha valaki nem régiben esett-bele, ha

a' tüdő fekély nem felette nagy, ha a' beteg egyéberánt erős, egészséges, és jó vé-rü volt, ha a' genyetség még annyira nem romlott, ha a' test magát még bírja, és az alattomos, emésztő hideg is még türehető. Mert, ha a' tüdő rothadás régiebb, és az előbb számlált történetek látomást sullyosodnak, ha a' tüdőknek nevezetesbb része foglaltatott-el, ha a' kipökött véres, és genyetséges materia bűdös, zöldes, hamu színű, barnás, avagy fekete kezd lenni, és a' vízben az edény fenekére szál; ha a' hideglelés szünet nélkül ostromollya, és csak hajnal felé a' nagy bádgyasztó, és fogyasztó izzadásra mi keveset engedtelődik, ha az erő az egész testnek, de kiváltképp' a' kezeken, és lábokon meglátzó el-sorvadásával egészen el-esik, a' lábok fel puffadnak, fel fujódnak, a' haj el hul, a' szőre kedezve fogyatkozik, az élet ér verés kicsiny, gyors, és a' tapintó kéz alól könnyen el vész, ha még azaz olvasztó bél-menés is hozzá járul, melly néha el-áll ugyan néhány napokra, de meg visszafér, el-kerülhetetlen a' váratlan halál; mert sokszor,

mikor

mikor fel kéredzik, mikor más oldalra fordul, mikor inni akar, beszélget, vagy aluszik, szólítódik-ki a' világból.

Orvoslása. Származzék a' tüdő rothadás akár a' vér-pökésből, akár a' hosszabb ideig tartott semmi, vagy ellenkező szerrekkkel orvosoltatott hurutból; akár pedig a' tsomós keménységeknél, vagy futosó mirigyeknek meg-evesedéséből; mindenkor az első, és a' főbb orvoslás léfzen: a' gyuladást tikkasztani, és azután, minekutánna már nints mit tartani a' gyuladástól, az erősítőkkel: a' keresztfü gyökérrel, az Islandiai mohával, a' peruviaai fahéjjal, az atzélos vizekkel, a' természetes balzamokkal, 's a' t. az orvoslást folytatni, 's béfejezni. Ezekkel a' genyetséges materia ki eregetődik, a' genyetséget magában foglaló zatskó további kiterjedésében tartóztatik, a' tüdők egyre tisztulnak, erősednek, 's gyógyulnak.

Legyen például valami sudár, tazinege testű, egyéberánt egészséges ifju, ki természetéből hajlandó lévén a' vér-pökésre ebéd után jobhára mindenkor köhentsel. Ez a' helyett, hogy rendes életet élne, hogy e-

rösebb testi mozgásoktól, tántztól, lovaglástól, vadászattól, 's a' t. magát kéméllenné, hogy a' sok fűszerfzamos étkektől, 's részegítő italoktól tartózkodnék, inkább mindenekbe dulva, fulva belé merül. Mi éri? A' vér-pökés, mellyet nyomban fogkövetni a' tudó-rothadás, ha tsak mindgyárt kezdetben a' gyuladást tikkasztók, tudniillik: a' környül-álláshoz szabott ér-vágás, a' lágyító, és hivesítő szerek, a' gyöngge, könnyü emészthető étkek, és a' tsendes nyugalom fűvébe meg nem ölik a' gyuladást.

De tegyük, hogy ezek a' rendelések elégtelenek valának az evesedésnek akadályoztatására. Tegyük, hogy megevesedik a' gyuladás; a' mit a' meg-maradott nehézségből, a' nagyobb szomjuságból, a' gyakrabbi ki borzadásból, és a' többi egyébütt le-írott evesedésnek törtineteiből meg-tudni; ártalmas volna olyankor az evesedést akadályoztatni, 's hátrálni, inkább úgy intéztesék az egész orvoslás, hogy az evesedés mentől hamarább, mentől könnyebben végbe mennyen, és a' genyetség mennél előbb ki-ürödjék, hogy a' tüdők tisztuljanak, 's

erősüllyenek. Leg-alkalmatosbbak e' végre, minekutánna minden történetek alább hagy-
tak, talán sokak el is multanak, és tsupán
csak az erőtlenség, és az egyenlő, fejéres
genyetség forma pökések maradtanak még
vifzfza, az erősítő szerek: az Islandiai mőh,
a' kerefzfű gyökér, a' seb gyógyító füvek:
az apró bojtorján, az arany veszfző, a' le-
ány tsalán, a' veronika fű, a' földi boros-
tyán, a' terinészetes balzamok, 's a' t. Nro.
119—120—121.

De ha az evesedésnek törtinetei a' he-
lyett, hogy alább hagytanak, és szüntenek
vólna, inkább amaz alattomos, emészto hi-
deggel annyira el-hatalsmaskodtanak, hogy
még az olvaszto bél menést is magokhoz
fogadták; akkor, ha tsak a' terpentinából
tőjas székével, és édes tőjvel tsináltt all-lő-
vellések a' bél menést el nem állityák, és
az előbbiek helyett a' 'sályával szövetkezett
peruviai fahéj a' hideglelést, és az izzadást
el nem fojtya, méltán kételkedhetni az élet'
meg-tartásáról, a' meg-gyógyulásról.

Im' a' leg-rövidebb, és leg-egyűgyűbb
orvoslása a' nem régi

A' KÖZÖSSÉGI ÉRTÉKELÉS ÉS
A' RÉGI, ...

régi, akármi okból származott légyen is, soha nem orvosolható; csak a' keményebb történeteket kell palástolni, azokat kell fzelidíteni, méglen a' jó tévő halál őket a' támolygó élettel együtt tökéletesen el-törli.

A' keményebb történetek közül a' szünetlen köhögés, és nyughatatlanság, a' szerfelett való izzadás, és olvasztó bélmenés a' jelesebbek. Az izzadást a' 'sálya tartóztatya, a' köhögést, a' nyughatatlanságot, és a' bél menést az opium, a' peruviaai fahéj, és a' balsamos all-lövellések mérséklék.

Különös ebben a' betegségben az, hogy a' beteg a' leg-veszedelmesebb történetek között is tsendes szivvel viseltetik, és nem teszi-le a' reménységet egessége felől; azért többnyire, a' mikor meg-sem gondollya, sokszor beszéd között szöllittatik-ki a' világból.

Életrend. Ha valahol, valójában a' tüdő rothadásban meg kell a' rendes életet tartani; mert azonkívül, hogy ez a' romlott, és veszni indultt tüdőknek kedvez, a' gyomor is, melly az ilyen állapotban többnyire el-gyengült, meg-kivánnya az evésben, és ivásban a' meg-választást, és a' mértékletes-

letességet. Egyék a' beteg napjában többszer, de keveset, és merő gyöngé, és könnyű emészthető étkeket egyék. Tyuk, vagy marha hus leveken kívül, mellyekben jobbara piritott 'semle, árpa, vagy ri's kása legyen, külömbféle zöldségekkel éllyen; a' husból némelly gyöngé tzitrom lével savanyított bé tsináltokon kívül alig egyék mást. A' tejes étkeket, kivált ha hideglelése nints, szabadon, sött hasznosan eheti. Italul leg használatosbb a' savó, az iró, vagy az árpa viz édes téjjel elegyítve. Kik a' tejet nem szokták, lassanként szokjanak hozzá. A' nehéz, goromba, nagyon sós, és fűszerfzamos étkek, a' bor, és a' többi hevítő, 's részegítő italok, mind annyi mérgek. Mezzei levegőben ártatlan foglalatoságokban, mellyek a' testet nem fárasztják, az elmét pedig vidámittyák, mulasson. A' háborgó elme indulatoknak: a' haragnak, a' szomorúságnak, 's a' t. le mondjon, az éjjéli virrogatásoknak, a' pölyhés ágyoknak, mellyek még több verejtéket tsikárnak-kíbelöle, legyen esküdt ellensége; de az Há-zasságnak is békét hadgyon.

R E T Z E P T E K.

Nro. 119.

Végy: Egy lat *Islandiai* mobát, főzd savóban fél-óráig, szűrj-le egy mészszelyt, adgy-bozzá két lat édesgyökér gyületet, annyi szüz mézet. Egyelítsd-öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél-findsiányit.

Nro. 120.

Végy: Két lat keresztsügyökeret, vagdald-öszve, 's főzd vízben fél-óráig; vége felé adgy-bozzá egy lat édesgyökeret. Szűrj-le egy mészszelyt, adgy bozzá két lat etzetes mézet. Egyelítsd-öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél findsiával.

Nro. 121.

Végy: Hat könting keresztsügyökér port, egy lat édes gyökér port, egy könting büdöskővirágot. Tsimály egyenlő rész etzetes mézzel,

Nro. 119.

R. Lichen. Island. unc. sem
Coq. s. q. Seri lact. p. 1/2
hor.

Colat. libr. un.

adde

Syr. Liquirit.

mell. pur. aa. Unc. un.

m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

Nro. 120.

R. Rad. polygal. amar.

Unc. un.

c. coqu. s. q. Aqu. com.

p. 1/2 hor.

s. fin. adde.

Rad. Liquirit. Unc. sem.

Colat. libr. un.

adde /

Oxym. simpl. Unc. un.

m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

Nro. 121.

R. Pulv. Rad. polygal. .

amar. dr. sex.

— — liquirit. Unc. sem.

fl. sulphur. dr. un.

Oxym. simpl.

és tizjzta kut vízzel Likta-
riumot. Adgy-bé napjában 4-
szer fél evő kanállal, 's i-
gyék-reá apró bojtorjából,
Veronika fűből, és édes gyö-
kérből egy findsia herbatét.

Nro. 122.

Végy: Két lat peruviai
fa béjjet, főzd vízben fél-
óráig, azután adgy-bozzá
egy marék 'sályát, hadd ál-
lyon fél óráig bé-födve. Szűrj-
le egy mefzfelyt, adgy-hoz-
zá két lat árva leány haj gyü-
letet. Egyelitsd-öfzve, 's adgy-
bé minden 2-dik órában fél-
findsiával.

Nro. 123.

Végy: Egy lat peruviai
fabéj kivonást, két lat árva
leány haj gyületet, tiz lat
'sályá vizet. Egyelitsd-öfzve,
's adgy-bé minden 2-dik órá-
ban két kanállal.

Aqu. com. aa. q. s.
f. Electuar. molle.
m. d. 4-ter de die 1/2 cochl.
superbibendo vascul. Spec.
Herb. agrimon. Veronic.
et Rad. Liquirit.

Nro. 122.

Rx. Cort. per. rud. tus. select
Unc. un.
Coq. s. q. Aqu. Com.
p. 1/2 hor.
dein. adde
Herb. salv. man. Un.
c. m. relinqu. in infus. ferv.
p. 1/2 hor. vas. claus,
Colat. libr. un.
adde

Syr. Capill. vener. Unc. un.
m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

Nro. 123.

Rx. Extr. Cort. per Unc. sem.
Syr. Capill. vener.
Unc. un.
Aqu. salv. Unc. quinqu.
m. d. om. 2 hor. 2. coch-
lear.

Nro. 124.

Végy: Egy könting tojás
székkel olvasztott terpentínát,
két könting Terjéket, tíz lat
édes tejet. Egyelitsd-öszve,
's add all-lövellésnek.

Nro. 124.

℞. Thereb. vitell. ovor.
subact. dr. un.
Theriac. Androm. dr. duas.
Lact. dulc. Unc. quinqu.
m. d. p. Enemate.

A S Z I V - D O B O G Á S R Ó L.

De Palpitatione Cordis.

A szívnek gyorsabb, és erősebb verése, mintsem természet szerént verni szokott, *Sziv-Dobogásnak* neveztetik.

Okai. Ezt a' szívnek gyorsabb, és erősebb verését különösen a' komor kedvüeknél, és a' nádra görtsös személlyeknél tapasztalhatni, a' mikor hirtelen meg-haragufznak, meg-ijednek, félnek, avagy szer felett örülnek.

Másoknál két ellenkező okokból szokott gerjedni, tudniillik: Hol a' hőv-vértől, és az innét következett szívnek, vagy szívzatskónak gyuladásából, a' hó-szám, az arany-ér, vagy más természetes ürülésnek meg-rekedéséből. Hol pedig a' szörnyü vér-folyások, vagy más mértékletlen üresedések

után.

után. Hogy a' sziv, és a' nagyobb élet ér daganatok, az ezekben termett vér-palánták, és a' tüdőknék hibás alkotása is gyakran sziv dobogást okoznak, kérdést sem szenved, tsak kár, hogy az ilyen okokból következett sziv dobogás orvosolhatatlan.

Kezdeté. Ez a' sziv verés kezdetben olly könnyü, hogy fel sem veszi a' beteg; idővel annyira nő, olly erőszakos, hogy nem tsak a' beteg, hanem még a' körül lévőök is tapasztalhatták. A' betegnek gyötrődést, és bádgyadást okoz, az élet ér rendetlenül ver, és ha soká tart, és keményen ver, a' beteg el is ájúlhat.

Kimenetele. Ha a' gerjesztő okot meg lehet rontani, ha semmivé lehet tenni, meg jön az egészség; tsak az el mozdithatatlan okok teszik orvosolhatatlanná.

Orvoslása. Hiába keresi valaki a' sziv dobogást szüntető különös orvosságokat; rontsa-meg, 's törüllye-el a' gerjesztő okot, 's el érte tzéllját. Annak okáért, ha a' bőv vér az oka; a' betegnek az ereihez szabott ér-vágás, az afzszú szilvából, és tiszta árpából bor kövel, és salitrommal készült

fött vizek , vagy édes téjből bor kövel tsinált savó, rövideden: a' hivesítők , a' vért vékonyítók , és a' könnyű has-hajtók fogják a' szivet le tsendesíteni.

A' hó-szám, az arany-ér, avagy más természetes üresedéseknek meg-rekedéséből támadott sziv dobogásnak ereit is az ér-vágás szegi-meg; azután pedig azok fogják tökéletesen el-állítani, 's meg-gyógyítani, mellyek az el fujtódott vér-folyást, vagy más szokásban volt üresedést vissza állítják. Mind ezekről leszzen bővebben egyébtitt a' beszéd. A' mikor a' sziv dobogás a' sziv, vagy a' sziv-zatskó gyuladásnak története; akkor a' sziv-gyuladással ő is el-mulik.

A' súlyosabb forró betegségek, a' hószas nyavalyák, a' szörnyű vér-folyások, és más mértékletlen ürödések a' testet a' szükséges nedvektől annyira meg-fofztyák, 's el erőtlenítik, hogy a' sziv akár a' testnek, akár az elmének még leg tsekéllyebb mozdulására is dobog. Ebben az esetben a' tsendes maga tartása mellett a' többszeri aluvás, a' könnyű emészthető, és tápláló eledelek, az árpával, vagy ri's kásával

készült jó levek, a' tejes étkek, a' hig to-
jások, a' gyöngé bé tsinálttok lesznek az
állati nedveket szaporító, 's helyre állító
szerek, következésképpen a' leg-alkalma-
tosabb erősítő, és gyógyító orvosságok, e-
zek fognak leg-többet segíteni rajta.

Az a' sziv-dobogás, melly lételet tsu-
pán a' sok, sükeres takonynak tulajdonit-
tya, és meg-esmérteti magát a' betegnek
taknyos, lomha természetéből, orvosságát
a' sok taknyot fel vagdaló, okádtató, és
has-hajtó szerekben talállya; azután pedig
a' keserükben: az ürömben, az ezer-jó-fü-
ben, a' pápa füben, a' föld-füst, és kalán
levelű füvekben, mellyekkel, akár herbathé-
gyanánt, akár másképp' éllyen velek, gá-
toltatik szaporodása. Ezokáért hasznosan e-
szi az illyen a' retket, és a' tormát is; Nro.
125—126.

Leg-gyakrabban láthatni a' sziv-dobo-
gást a' komor, lépes férfiaknál, és a' nádra
görsös afzfzonyi Rendnél. Tsak haragudja-
nak, vagy ijedjenek-meg ezek véletlen, azt
vélné kiki, hogy ketté üti az oldal tson-
tot, annyira dobog szivök. A' vigasztaló bá-
tori-

torítások, az engesztelő nyájosságok, és a görts ellen való orvosságok leg-fogatosabbak. Nro. 127—128. Mellyekböt egy uttal zatskókat is lehet tsinálni, és nagy haszonnal a' sziv tájra rakni. Nro. 129.

De a' nagyon el-gyengült érző inaknak ezek nem elegendők: még a' peruviaai fa héj és a' többi hathatosbbak is tsak olly formán használnak, ha velek a' beteg egy huzomban tovább él; Nro. 130—131.

A' mikor a' sziv, avagy a' szivnek edényei természet felett ki-tágultak, vagy talán vér-palánt kélt benne, 's abból sziv-dobogás támad, akkor az élet ér-verés egyenetlen, és félben hagyó, és a' sziv-dobogás minden mozgásra nevededik, gyötri, s fullasztja a' beteget. Itt a' gyökeres orvoslásnak nints helye. Inkább azon kell iparkodni, hogy nyomoruságát könnyebben viselje, hogy minden forróbb elme indulatokat zabolásson, nagyobb mozgásoktól magát kémeliye; az ételben, és italban a' mértékletességet szeresse, és mihent észre veszi, hogy az élet ér tellyesebb lesz, és a' sziv-dobogás öregbedik, azonnal az ér-vágással a' sziven könnyebbitsen. É.

Életrend. A' külömbféle okokból támadott sziv-dobogás külömbözö indulatú; tehát bizonyos élet rendet szabni általlyában nehéz. Az bizonyos, hogy a' gerjesztö okokat, mennyire lehet, ne nevellye: Keveset, és könnyü étkeket egyék, nagyon fárasztó munkákat fel ne vállallyon; erős, komor, szeles időben tsendesen oda haza maradjon; egyéberánt a' tiszta, mezzei levegöt keresse, abban kényes mozgások közt mulasson. Erössebbek lehetnek a' testi mozgások annál, kinek szive a' sok enyves, sükeres takony miatt dobog. Erösebb legyen az étel, és ital is; mert ennek fűszerfázamos étkeket, és jó ó bort kell rendelni.

R E T Z E P T E K.

Nro. 125.

Végy: Egy lat tisztitott bor követ, négy lat öszve vagdaltt, 's nád mézzel bétsinált kalán levelü fűvet, annyi a' formán bétsinált vizü tormát. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden 3-dik órában egy kávéés kanállal.

Nro. 125.

℞. Crem. tart. Unc. sem.
 Conserv. cochlear.
 — nasturt. aquat.
 • aa, Unc. duas.
 m. d. om. 3 hor. Cochl.
 Coffeac.

Nro.

Nro. 126.

Végy: Négy lat reszelt kertí vetket, annyi tizftamézet, két könting kalmos gyökér port. Egyelitsd-öfzve, 's adgy-bé minden 3-dik órában egy kávék kanállal.

Nro. 127.

Végy: Öt lat sárga fahéj vizet, egy lat ménta gyüleetet, husz tsep hód tetem tinkturát, tiz tsep fájdalmat enybitő Essentziát. Egyelitsd-öfzve, 's adgy-bé minden fertály órában egy kanállal.

Nro. 128.

Végy: Hat lat ménta vizet, két lat ménta gyüleetet, husz tsep levendulás salamiák Spiritust, nyoltz tsep fájdalmat enybitő Essentziát. Egyelitsd-öfzve, 's adgy-bé minden fertály, vagy fél órában egy kanállal.

Nro. 129.

Végy: Két marék méhfióvet, fél marék piros ró'sát, annyi levendula virágot, két

kön-

Nro. 126.

Raphan. hort. ras. mell. pur. aa. Unc. duas. Pulv. Rad. calam. arom. dr. duas. m. d. om. 3 hor. Cochl. Coffeac.

Nro. 127.

Aqu. Cinnam. S. Unc. duas sem. Syr. menth. Unc. sem. Tinctur. Castor. gutt. viginti. Laud. liqu. Syd. gutt. decem. m. d. om. 1/4 hor. un. Cochl.

Nro. 128.

Aqu. menth. Unc. tres. Syr. — Unc. un. Spir. sal. ammon. lavand. gutt. viginti. Laud. liqu. Syd. gutt. octo. m. d. om. 1/4 — 1/2 hor. un. Cochl.

Nro. 129.

Herb. meliss. man. duos. Fl. ros. rubr. — Lavand. aa. man. sem.

Cort.

könting narants bėjat, fél
könting öregén törtt széksű-
vet. Egyelitsd-öszve, vord
zatskóba, hintsd-meg roz-
maring Spiritussal, és tedd
a' sziv tájra.

Nro. 130.

Végy: Egy lat peruviai
fa bėj kivonást, busz grán
kámfort, annyi hód tetemet.
Tsinály tengeri gyánta tink-
turával bárom grányi pilulá-
kat. Hintsd-bé sárga fa bėj
porral. Adgy-bé napjában négy-
szer, mindenkor hármot, 's
igyék-reá méb fűből, kakuk
fűből, és széksű virágból egy
findsia berbatét.

Nro. 131.

Végy: Hat könting peru-
viai fa bėj port, két könting
fejér fa bėj port. Tsinály
sárga fa bėj gyülettél Liktá-
riumot. Adgy-bé minden 3-
dik órában egy kávék kanál-
lal, és igyék-reá egy findsia
berbatét. Nro. 130.

Cort. aurant. dr. duas.
Caryophyllor. lev. con-
tus dr. sem.
m. Consuant. in sacculum.
dein. Consp. Spirit. ros-
mar. et adpl.

Nro. 130.

Rx. Extr. Cort. per.
Unc. sem.
Camphor.
Castor. aa. scr. un.
Tinct. Succin. q. s.
f. pillul. gr. trium.
Consperg. pulv. Cinnam.
d. 4-ter de die tres superbib.
vascul. infus. Spec. Herb.
meliss. serpill. et fl. Cham.

Nro. 131.

Rx. Pulv. Cort. per. dr. sex.
— — vinter. dr. duas.
Syr. Cinnam. q. s.
f. Elect. molle.
m. d. om. 3 hor. un. cochl.
Coffeac. superbib. vascul.
infus. spec. Nro. 130.

A Z Á J U L Á S R Ó L.
De Animi Deliquio.

A ki el ájúl, annál az érzékenységek, és a' szabad akaratú mozgások az élet ér vé-
 réssel egyetemben alább hagynak, vagy e-
 gészben meg-szűnni látfzatnak.

Ez az el ájulás, vagy is az érzékeny-
 ségeknek, és a' szabad akaratú mozgások-
 nak az élet ér vérréssel való egyfzeri alább
 hagyása többféleképp' eshetik-meg: El-ájúl-
 hat valaki a' nélkül, hogy a' halaványodá-
 son, és az élet érnek valami kissebb alább
 hagyásán kívül a' testnek természetes me-
 legségében, az érzékenységekben, és a' sza-
 bad akaratú mozgásokban valami jelesebb
 változást érezzen, tsupán, hogy nehezen
 birja magát. Illyen ájúlást szokott a' hirte-
 len meg-ijedés, az ér vágás okozni. Más-
 kor úgy ájúlhat-el valaki, hogy az alább ha-
 gyott ér véresen, és a' hirtelen el-esett e-
 rőken kívül még a' természetes meleg is az
 érzékenységekkel, és mozgással együtt fo-
 gytakozzék, és az egész testet a' hideg ve-
 rejték el-borítsa.

Leg-nagyobb gondot ád az az el-ájulás, mellyben minden érzékenységek, és mozgások az élet ér veréssel egyetemben meg-szűnnek, a' test meg-hidegül, holt színű, valóságos halál képe; mellytől tsak annyiban különbezik, hogy visszfa térhet még az életre, bátor sokak örökre el-alufznak.

Okai. A' gyöngéknél, és kényeseknél a' képzelődés, az undorodás, a' görts, az ér vágás, és némelly szagok szoktak ájúlást okozni. Vannak, kik némelly étkeket természetesen utálnak, 's tudatlanul megtalálván enni, el-ájúlnak. Egyéberánt a' nagyobb ürödések a' jelesebb gerjesztő okok, tudniillik: a' gyermek vesztés, a' szülés, a' felette bőv hó-szám', vagy arany ér folyás, a' felette erős okádás, hasmenés, köldök tsömör, a' vér-forogásnak hirtelen másítása; a' mint történni szokott a' mely', és a' has tsapolás alkalmatosságával; a' szivnek, és a' nagyobb élet ereknek ki tágulása, 's gyuladása; Végre: a' keményebb elme indulatok. Az uj szültek', meg-fúladtak', vízbe holtak', fel akasztattak', és a' meg-fagyottak' állapotja is néha tsak ilyen keményebb ájulás.

Fel-

Feloztása. Az ájulás a keménységéhez szabott feloztásan kívül leg-hafznosban oztódik-fel a felette nagy *üresedések-ből*, a szivnek, és az élet érnek ki *tágo-lásából*, vagy *gyuladásából*, a vér-forgásnak hirtelen meg-zavarásából, 's meg-má-sításából keletkezett ájulásra; azután: a *görtsösre*, végre: a *fúladtak*, vizbe *holttak*, fel *akasztattak*, és meg-fagyottak, ájulására.

Kezdete. A gerjesztő okoknak lassú, és kényesebb, vagy hirtelen, és keményebb munkálódása okozza, hogy az ájulásnak kezdete nem egyenlő. Vannak, kik, előre gyomor fájást, gyötrődést, ásitózást, fő-fájást, nehezséget, szédelgést éreznek, kiknél a fülek tsengenek, a szemek homályosólnak, a sziv mintegy öszve nyomódik, a has korog, az élet ér kitsinyül, és gyengül, az érzékenységek, a szabad akaratú mozgások fogyatkoznak, el-esnek; 's e-képpen, a mint tudniillik a gerjesztő okok szelidebbek, vagy keményebbek, továbbá a lélekzés kissébb, és kissébb léfzen, méglen a többi érzékenységekkel, 's mozgásokkal egészen el-áll.

Kimenetele. Az ér vágástól, a' némelly szaglóktól, vagy más könnyebb, és ártatlanabb gerjesztő okokból származott ájulás szabad a' veszedelemtől. De a' hol a' gerjesztő okok rettentők, ott az ájulás is rettenetes; azért, ha az ájulásban a' fő a' vályokra, vagy a' melyre le-esik, ha rezkedés, és in-rángatások késérik, ha a' tüdő rothadásban, vagy sorvadásban gyakran elő fordul, a' küszöben áll a' halál. A' fúladtak', vízbe holtak', fel-akasztattak', és meg-fagyottakról bizonyost jövendőlni lehetetlen.

Orvoslása. Másképp' kell az el-ájulttan segíteni az ostrom alatt, másképp' minnekutánna meg-szünt az ájulás.

Az ájulásban, ha lehetséges, a' gerjesztő okon kell odább adni; azután hosszúan le-fektetvén az el-ájulttat, külömbféle élelesztőkkel: etzettel, levendula, rozmaring, méhfü, és más illetén bé ható Spiritusokkal kell ébrezgetni, 's helyre hozni. A' köznép friss vízzel szokta az ollyant nyakon önteni.

A' görtsős ájulást, saját jeleiből, és abból, hogy semmi más gerjesztő okot nem

találni, meg-esmérhetni. Ezt minekutánna az el-ájúltt fris levegőre vitetett, erősebb szaglókkal, a' meg-rázódással, a' me'y, és has dörgölésekkel, és a' levegő bé-fuvással kell meg-győzni.

Minekutánna az ájulás meg-szünt, következik a' gyökeres orvoslás, hogy többé visszsa ne térjen. Ez tsupán a' gerjesztő okoknak meg-rontásában, 's el-távoztatásában foglalatoskodik. Amint is, ha a' görts okozza, az egész segítség oda tárgyaz, hogy a' görtsöt meg-gyógyítsa, a' testet meg-erősitse, hogy minden hiába való okra meg ne zavarodjék.

A' nagyobb ürödésekből következett ájúlást meg lehet esmérni az előre ment okokból, az ürödést bizonyító jelekből, és a' betegnek, vagy a' körüllette lévőeknek szájok vallásából. Ennek az ilyen okokból következett ájulásnak még az ostrom alatt is hathatósbb szerekkel kell segítségül lenni; Nem elég itt' az etzettel, és a' fellebb számláltt Spiritusokkal az or lyukakat késérteni; a' szarvas szarv spiritus, salamiák spiritus, és más hathatósbb izgatók szükségesek itt.

Annak.

Annakutánna-meg könnyü emészthető, 's jó tápláló eledelek, és az eröket meg-szerző orvosságok kivántatnak. Itt' lehet divattya a' sárga fa héjnak, a' jó ó bornak, a' méhfü Spiritusnak, és más élelztő Orvosságoknak. Tudni való, hogy a' vér-folyásokat annak rendje szerént kellett meg-állítani, és visszfa térését gátolni.

Az elevenfény, az ujjonnan fejeitett hajlékok, az Ispotályokban, kriptákban, a' régi pintzékben, és a' más ilyen röjtett helyeken el-zártt kegyetlen gőzök is szoktak néha olyan ájúlást okozni, hogy az olyan beteg kéz holttnak látszatik lenni. De nints is az ilyen ájulás soha veszedelem nélkül.

Meg-esmérteti pedig magát az e'féle ájulás előszer a' helyről, a' hol az ilyen el-ájúlt meg-találtatik; azután a' körülette lévők ki-beszélléséből, és ha még annyira nints a' szerentsétlennek saját szája vallásából.

Ez ilyen el-ájúlnál első az, hogy mi-nekutánna fris, egészséges levegőbe vitetett, nyakravalója, és a' többi ruhája tágittatott, székre ültetvén őtet, a' karon, de még helyesebben a' nyakon a' nyak-vér ere nyit-

tassék-meg; (a' halántékokat, és az or lyukakat itt is meg kell szarvas szarv, vagy salamiák spiritussal kenni) Azután még a' meg főtt dohány levelekből az áll-lövellések készülnek, az alatt az egész testet szőr ruhákkal kell dörgölni, és közben fúvóval több ízben levegőt kell néki bé fujni mind addig, méglen valami élet jelt ad. Ha az áll-kaptza görts a' levegőnek bé-fuvását akadályafztatná, a' mi néha meg-történik, akkor az or lyukakat salamiák spiritussal, vagy kámforos égett borral kellene megkenni, 's meg-dörgölni; a' mire, ha a' görts nem enged; azonnal értelmes seb Orvosra kell a' gége metzést bizni, hogy azon lehess a' levegőt bé fujni.

Éled a' reménység, minekutánna a' beteg már nyelhet, 's magához kezd térni. Lehet már ekkor méhfü spiritust, hód-tetem tinkturát, vagy néhány tsep salamiák spiritust is kevés meleg jó ó borral kanalanként néki bé eregetni. További meg-gyógyulását az élelftő, és erősítő szerek fogják munkálni, 's bé fejezni.

Illy formán orvosoltatnak azok a' vízbe holttak is, kiknek halála kétséges; kik talán csak ilyen mélyebb ájulásba rejteztek. Mihent a' vízből ki huzattattak, mindigárt meg kell a' nyak vér-eret vágni, és jó formán kell vért belölek eregetni, azután tiszta, vagy dohány füstös levegőt kell a' szájakon bé-fújni. (A' levegő vagy fúvóval fújódik-bé, vagy akárki szájját a' szerentsétlennek szájára tévén, és az or lyukakat bé fogván, úgy fúja-bé a' levegőt.) A' ki ért hozzá, a' dohány füstet all-lövellés gyanánt is bé-fújhattya, különben csak sóból, dohányból, vagy más izgató szerekből eregesse-bé az all-lövelléseket. Ezek meglésén dörgöltesse a' melyt, a' hast, a' láboakat, szóval: az egész testet tengeri gyántával, és gyalog fenyő maggal meg-füsteltt ruhákkal; kenesse-meg salamiák, vagy szarvas szarv spiritussal az or lyukakat, és halántékokat. Még mind ezek leg-alább két, három órákig folytatnak, az alatt öltöztesse a' szerentsétlent száraz ruhában, ápolgassa meleg ruhákkal, vagy fektesse fel-emelt fejcl meleg hamuba, vagy meleg fővénybe.

Bátor a' vízbe holt valami élet jeleket adna, ne hogy e' kevés gerjedemény ujjolag el-oltódyék benne; a' ditsértt szereket tóvább is minden szorgalommal kell folytatni, méglen annyira magához tért, hogy méntából, méhfüből, vagy más gyöngge fűszerzámos szerekből herbatét, és leveket is lehessen a' szájan bé eregetni.

Jó, ha az ilyen vízbe holt, 's magához tért magától okádik, egyéberánt olajba mártott tollal kellene gégéjét arra izgatni, hogy, ne talám a' gyomorban valami idegen test legyen, az az okádással ki-takarodjék.

Későbbre, ha az ilyen magához tért betegeskednék, a' további gyógyítást a' nyavalya, és a' többi környül-állások fogják elarányozni.

Ártalmas az a' közönséges rosz szokás, hogy a' vízbe holtakat meg-rázzák, 's láboknál fel-akasztyák; mert soha nem találtatott még a' vízbe holtaknak gyomrokban annyi víz, hogy árthatott volna, de, ha taláztatnék is, ezzel a' móddal szinte úgy ki nem foly belölek, valamint semmi ki nem foly azoknak gyomrokból, kik fő tetejökön

ken tovább el-állanak. Ellenben, az ilyen erősebb meg-rázással, vagy fel-akasztással a' vér inkább sebsebben a' fő felé hajtatik, 's illy formán a' helyett, hogy a' veszedelem lassodna, 's távoznék, inkább annál gyorsabban siettetni a' halált.

A' fel-akasztottat, mihent a' kötél róla le-metszetett, (a' test a' földre ne essék) fenn tartott fejjel úgy kell ültetni, hogy szorosabb ruháit ki lehessen tágitani, és a' nyak vér-éren jó portzió vért lehessen kibotsátani. (ha nem folyna, köpölyökkel kelene nyak szirt, és fültöbe a' vért szivatni) Az ábrázatot etzettel, vagy fris vízzel kell meg lotsolni, és a' száján levegőt kell befűjni; (itt is, ha a' száj az álkaptza görts miatt el-záródnék, értelmes seb Orvos által gége metzfést kell tetetni) Dohányból, 's más izgatókból all-lövelléseket kell befetskendezni. Egyéberánt úgy mint a' vízbe holtakkal kell vele bánni, tudniillik: a' testet dörgölni, az or lyukakat, és halántékokat szarvas szarv, salamiák, vagy más hathatósb spiritusokkal kell kenegetni, méglen magához tér, 's nyelhet; akkor gyöngye le-

veseket, kevés jó ó bort, gyöngye fűszer-
számos herbatéket kell vele itatni, és ha
helyre álltatása után mi történetek marad-
nának vizsgálja, azokat annak rendje szerént
kell utóbb el-kergetni.

Nints veszedelmesbb utazóknak, mint
kemény, tsikorgó hidegben bort, vagy más
részegítő italokat inni, 's reájok utazni;
mert hamar el-lankadnak, le-ülnek, 's ö-
rökre el-aluszhatnak.

Többek közül a' meg-fagyottak leg-kön-
nyebben élnek-meg. Vannak példák, hogy
magokhoz tértek, 's fel-gyógyultak még ol-
lyanok is, kik későbbre több napok mulva
találtattak-meg.

Az ilyen meg-fagyottat nem szabad
meleg hajlékba vinni, hanem árnyékos he-
lyen le-fosztván ruháját hóval kell bé te-
metni, vagy hideg vízbe tenni; (Jól tsele-
kesznek azok is, kik hóval, vagy hideg
vizzel a' testet dörgöltetik, 's mosatják,)
közbe levegőt kell a' száján bé-fújni, és
dohány leveles all-lövellésekkel izgatni. Itt
is a' nyak-vér éren kell a' vért ki-botsátani.
Minekutánna ezek meg-lettenek, szabadon

lehet már most a' meg-fagyottat kevesé melegebb helyre ált' vinni, a' hol, minekutánna magához tért, bodza, és székfű virágokból, vagy más gyöngye izzasztókhól kell vele herbatét itatni, és mind addig, még tökéletesen meg nem gyógyult, úgy kell vele bánni, úgy kell gyógyítani, mintha a' véres guta ütés vagy tüdő gyulladás bántotta volna. Javasoltatik az ilyennek, hogy tökéletes meg-gyógyulása után is még jó ideig ójja magát a' mértékletlenebb melegtől.

Életrend. Mit lehet általlyában hafznosabbat, és szükségesebbet az élet rendről mondani, hanem hogy, minekutánna a' beteg egészséges, fris levegőbe tétetett, és magához tért, maga körül mindeneket úgy rendellyen, hogy semmiben a' mértéket el ne hibázza. A' keményebb elme indulatok semmiféle ájúlással sem férnek-meg; a' mértékletes vidám multságok mindeniknek kedveznek. Az étel', és ital' minémüségét a' gerjesztő okok, és a' nyavalyának mivolta rendelik -meg. Kiki tudgya, hogy a' gyúladásokkal meg-jelenő ájulásban tilosak a' keményebb izgató, fűszerzámos étek, és
ré-

részegítő italok, mellyek ellenben a' gyöngülést követő ájulásnak még szor felett kedveznek, 's a' t.

A' GYOMOR FÁJÁSRAÓL.
De Cardialgia.

Igaz, hogy az a' rágás forma fájdalom, és gyötrő öszve huzódás, mellyet a' beteg a' kard forma portzogó alatt a' sziv vermetskében érez, rövideden *Gyomor Fájásnak* neveztetik. De vannak a' gyomornak több olyan alkalmatlan sértődései, mellyek hol tűrhetőbb, hol keményebb, hol pedig semmi fájással sinsenek. A' leg-főbb, és leg-közönségesbbek következők: Az *el-veszett étel kívánás*, a' *beteges étel kívánás*, a' *gyomor égés*, a' *tsuklás*, a' *nyers étel folyás*, a' *gyomor görts*; a' *gyomor puffadás*, az *emelés*, és *okadás*, a' *köldök tsömör*, és a' *gyomor gyúladás*.

Okai. A' gyomor fájásnak temérdek gerjesztő okai közül közönségesbbek: a' gyomorban és belekben meg-gyült savanyú, vagy rothadt indulatú undokságok, a' gyomor lóvnek, és epének meg-vesztegetése,

a' mértékletlen evés, és ivás, kivált a' sok 'siros, és olajos étkek, a' sok részegítő italok, a' szelek, a' gyomornak szér felett való izgathatósága, az el-rekedt arany-ér, és hó-szám folyás, a' nehézkesség, az erős okádtató, vagy hashajtó orvosságok, a' mérgek, avagy más a' gyomorban akár mi móddal bé szökött éles, sértő testek; valami tsipős materiának a' gyomorba lett ált' tétele, a' keményebb hasmenések, a' sok álom, a' heverő, tunya élet; végre: a' gyomornak képtelensége.

Feloztása. A' gyomor fájásnak az orvoslásra szükséges feloztása a' gerjesztő okokból vetetődik, tudniillik: az első utakban meg-gyült undokságoktól, a' görtstől, és az el-rekedt természetes vér-folyásoktól; azután, mellyet a' nehézkés személyek szoktak tapasztalni; és mellyet a' mérges, vagy más éles testek gerjesztenek; végre: az ált' tételből, és a' gyomornak fogyatkozásából, és hibájából.

Kezdeté. A' betegnek izgathatóságától, és a' gerjesztő okoktól vagyon az, hogy a' gyomor fájás hol hidegleléssel, hol a' nélkül ;

kül kezdődik; hogy némellyeket hirtelen, és keservesen ragad elő; másokkal meg keservesebben bánik, előre botsát tűrhető nehézséget, bőfögést, émelgést, korgásokat, 's több e'féle alkalmatlanságokat.

Kimenetele. Vagyon olly szelid gyomor fájás, melly éppen semmi veszedelemmel sem fenyeget, de vagyon ollyan is, melly bátor kezdetben meg-vető, de ha tovább tart, a' testet fogyasztya, az erőt el-szedi, és a' beteget más nyavalyába dönti; noha vagyon-meg ollyan gyomor fájás is, melly a' nélkül, hogy más nyavalyát teremtsen, magában is elég a' halált meg-szerzeni.

Orvoslása. Lássuk Orvoslását: A' többféle okok, a' temérdek történetek, és a' gyomor fájásnak sokféle állapottya elégségesen ki jelentik, hogy nem lehet mindenkor ugyan azon szerben bizni, hogy, a' mi ebben az esetben használt, másban ártalmas; hogy tsak az orvosol szerentsésen, ki` az okokhoz, a' történetekhez, és a' nyavalyának indulattyához szabja, 's alkalmaztattya orvoslását.

Legyen azért a' gyomor fájás az első utakban sunnyogó undokságoktól: Első gond-

gondja lészzen az Orvoslónak ki tanulni: Valyon ezek az undokságok savanyú, vagy rothadt indulatúak-e? A' savanyú indulatú undokságok meg-esmértetik magokat a' savanyú bőfögésekkel, és a' gyomor nehezsége által; azután: hogy a' gyomor az ételt meg nem emészti egészen, sőt néha nyersen is megy tőle, a' has korog, a' szelek háborgattyák, és rágást is érez a' beteg. Ebben az állapotban néha rønden kívül kívánnya a' természet, az ételt, a' beteg mohón sokat eszik, mellyet azután meg ki-okádik, vagy ha ki nem okádgya is, a' test még sem tápláltatik, még sem gyarapul. (Az enni nem szokott dolgoknak kívánásáról az Afzszonyi nyavalyák közt lészzen a' bővehb értekezés).

Ezt az állapotot, a' mikor tudniillik a' gerjesztő ok az első utakban, a' gyomorban, és belekben hatalmaskodik, meg gyógyittya az előre botsátott okádtató, azután: ha az undokság savanyú indulatú, a' savanyúság ellen való szerek: a' rákfzem, a' tsiga por, 's a' t. mellyeket a' környülálláshoz alkalmaztatva, hol rabarbarával, hol pedig myrobalán gyümöltsel kell egy-

be kötni. Nro. 132—133. Annakutánna pedig, hogy továbbá mentt légyen a' beteg ettől a' tsipős savanyúságtól, élyen jó ideig az üröm Essentziával, a' gyomor Elixirrel, vagy más illyes keserű szerekkel. Nagy hasznára javasoltatik az illyennek reggel, és estve egy pohár fris viz-is.

A' rohdadt indulatú undokságok legtöbbszer azoknál találatnak, kik mohón vendégeskednek, sokat esznek, 's ifznak, heverő, tunya életet élnek, talám életyek' nagyobb részét el-alufszák; Ezek nem savanyút, hanem a' záp tojáshoz, vagy a' megavasodott olajhoz hasonló büztűt böfögnek, a' gyomrok fel puffed, émeleg, sokszor tsuklanak, okádnak is, az ételt utállják annyira néha, hogy tsupán nevezetére, vagy látására meg-undorodnak, 's meg-borsószik egész testek. Ellenben: nagy a' szomjuság, és tsupán a' tiszta, fris viz, vagy a' savanyú ital után sohajtoznak. Némellyek hasmenést, mások valóságos köldök tsömört szenvednek.

Ha jól ki okádhatta magát a' beteg, avagy, hogy hasmenés jött-reá, és egy ideig

ig az ételtől magát tartóztattya, néha magátul el-áll, 's meg gyógyul ez ilyen gyomor fájás; külömben, ha a' beteg az ételt utállya, ha a' gyomra egyre femmeg, és erőlkedik, tüstént okádatót kell adni, mellyre, ha a' gyomor fájás még sem tsilapszik, tzi-trom lévből, bor köből, és bodza virágból rendelt herbatével, vagy más illyetén savanyótska, könnyü has-hajtókkal, *Lásd a szél-ütésr: Nro. 32.* kellene a' tökéletes meggyógyítást eszközteni. Tsupán a' manna nem ide való.

Leg gyakrabb az epés, vagy az epéhez hasonló ifzaptól keletkezett gyomor fájás. Ez sokszor az okádással kezdődik, és a' mit ki okádik a' beteg, az zöld, sárga; a' beteg el-kedvetlenedik, az ereje egyfzerre el esik, és az élet ér verés gyöngé, és siető, a' gyomor körül olly szörnyü a' fájdalom, hogy még a' leg-kényesebb tapintást is nehezteli. E'miatt a' gyötrő fájdalom, és hánykódások miatt tsalódnak meg sokszor a' vigyázatlanok, gyomor gyuladásnak tartván; holott a' sárgán, vagy zölden bé hártýásodott nyelv, és a' gyomor gyuladás' el-ofzolhatat.)

hatatlan jeleinek hiányossága elégségesen megkülömböztetik.

Meg valósodik itt ama régi mondás: *Az okádást okádással kell orvosolni.* Tudniillik: ha okádik, avagy, ha erőlkedik a' beteg, okádtatóval kell segíteni, ha csak az epés iszap felette szivós nem vólna, a' mikor a' sok hafznú sóval, bor kövel, vagy más közép sóval kellene azt előbb fel oldani, 's utánna okádtatóval ki takarítani. Végképpen a' keserű szerökkel: az ürömmel, a' keserű gyökérrel, a' quassia fa héjjal, 's a' t. kell a' gyomort meg-erősíteni. *Lásd a' köhögésr: Nro. 96—97—98.*

Hát há a' gyomor az ételt nem kívánja, ha a' beteg a' gyomorban hideget, és nehézséget érez, ha a' fel bőffögött szeleknek semmi büzők nintsen? Ha a' halavány színű vizellet az edény fenékre valami taknyos sepröt szállit, és a' beteg, ha okádik, tiszta vizet, vagy sűrű nyálat vet-ki? Itt sem lesznek mások szükségesek, csak azok, mellyek az epével egyenlő iszaptól keletkezett gyomor fájásban ditsértettek; tudniillik: a' taknyot fel vagdaló közép sók, a' hánytatók,

tók, és has-hajtók, végképpen: a' gyomor erősítők. *Lásd a' köhögésr:* Nro. 96—97—98.

A' *gyomor puffadás*, vagy is: a' *szél gyomor fájás* a' puffasztó, kemény, és nehéz emészthető étkektől, és a' felibe megforrott italoktól, a' sok nyers gyümöltstől; szőlőtől, és mustól származik. Ezek a' gyomort néha annyira fel puffasztják, hogy fölülről egészen bé záródik.

Ebben az állapotban az all-lövelléseken kívül szükségesek a' vékonyító, és a' szeleket indító szerek: a' rutából, méhfüből, kakuk füből, édes kömény gyökérből, székfü virágból rendelt herbaték, a' Hoffman' értzes tsepjei, 's a' t. A' sükeres materiát pedig el-ozzlattják, és alól a' testből kihajtyák a' közép sók. Nro. 134.

A' *gyomor görts* főképp' a' lépes, és a' nádra görtsös személlyeket bántya, kikben tudniillik, semmi más jeles okot, melly ezt a' gyomor görtsöt okozhatta volna, nem találni. Tsupán a' testnek készebb izgathatósága, és valami rendetlenebb elme indulat okozta, melly miatt az ilyen személlyek már az előtt is többszer görtsben szenvedtek.

Ebben a' görtsös gyomor fájásban az ostrom alatt leg-hamarább hafználak a' görts ellen valók: a' hód-tetem tinktura, a' Sydenhám' tsepjei, a' ménta, és méhfü herbaték. *Lásd a' sziv-dobogásr.* Nro. 127—128. Azután pedig, hogy az ostrom többé visszafizsa ne térjen, az érző-in erősítőkkal való szorgalmatos élés ajáltatik jó darabig. Nro. 135. *vagy Lásd a' Füladásr.* Nro. 89—90.

A' meg-rekedett arany értől eredett gyomor fájással azok küszködnek, kikben fenn akadván az arany-ér, a' vér előszer a' beleknek, azután a' gyomornak vér-edényeit tágítja-ki, 's illy formán a' gyomorban fájást okoz.

Itt', ha ki dagadott az arany ér, (egyéberánt ki dagad a' gőzölésekre) a' piótzákkal kell visszafizsa állítani a' szokott arany ér folyást, külömben a' lábon kell eret nyitni, azután lehet Mágnesiával, bűdös kő virággal, áloevel, velentzei borákszal, vagy más közép savakkal, all-lövellésekkel, és lágyító gőzölésekkel visszafizsa állítását mesterkélteni.

Az enni nem szokottak után való vágyódás, és a' viselősek' gyomor fájása az Afzifzonyi nyavalyák közé valók. A'

A' méregtől, vagy egyéb éles testektől származott gyomor fájást a' mérges, vagy egyéberánt éles testek, az erősebb okádtatók, és hashajtók szokták következtetni.

Itt' hármos az Orvoslónak kötelessége: Az 1-ső: hogy a' mérget, vagy az egyéb éles testet, melly a' gyomor fájást gerjesztette, ki-takarítsa; A' 2-dik: hogy, ha az ilyen gerjesztő ok egészen ki nem takarodnék, azt illendő szerekkel el-erötelenitse, tehetetlenné tegye. A' 3-dik kötelesség az, hogy minnekutána az olyan ártalmas test ki takarodott, vagy tehetetlenné tétetett, ha a' gyomor görts még sem tsendesednék, azt tsilapítsa. Az elsőt végbe viszi az okádtató, ha tsak a' beteg már magától eleget nem okádik, a' mikor nints néki egyebet tenni, tsak hogy lágy meleg, mézes vízzel, mondola olajjal, 'siros marha hus lével, vagy más illetén nyálkás szerekkel az okádást segítse. Ezzel a' móddal a' második kötelességnek is eleget tesz, mivel ezek egy uttal a' még vízfsza maradottat is el erötelenitik, 's tehetetlenné teszik. Az ártalmas testől
meg-

meg-menekedett gyomrot a' görtsöktől fel szabadittyák az opiumos szerek. Nro. 136.

Akár a' közönséges, akár pedig a' kéz, és láb köszvényből, a' rúhból, vagy más a' kármi vízfza verettetett, és a' gyomorra szállott materiából támadott gyomor fájást meg lehet abból esmérni; hogy valamint az olyan tsipös materia szokott helyéről hirtelen el-tűnik, a' beteg a' gyomornak szokatlan fájdalmán kívül azonnal meg-borsószik, 's úgy tetszik néki, mintha hideg vízben járkálna, vagy uszkálna. Ez a' baj közönségesen azokat éri, kik, ki tudgya, ki nek goromba tanátsával a' fájó lábokat terpentínával, 'siros, olajos irekkel, vagy flastromokkal burogattyák; vagy talám hideg vízben áztatták.

Ki tetszik világosan, hogy mi tárgyazhattya itt az egészséget; tudniillik az engesztelő mód, hogy a' gyomorra költözött materia ne ártasson, és az iparkodás, hogy az el-költözött materia előbbi helyére meg vízfza térjen. Meg felelnek ennek a' ketős tárgynak belől a' vért édesítők, kívül pedig a' feredők.

A' gyomor fogyatkozási, és hibái között leg-közönségesebb a' gyomor ki menetelenek meg-portzogósodása, és keményedése. Ezt a' fogyatkozást néha kézzel is meg találni, de a' felölle való meg-győződésre elég az, hogy a' kemény eledlek mind az okádást, mind pedig a' gyomor fájást nevelik. Meg lehet itt belől a' fel oldó orvosságokat: a' pörje, és tzikoria gyökereket, a' velentzei szappant, a' szappanfüvet, a' büröket, Nro. 137—139. kívül pedig a' meleg lágyító, 's olzlató kötéseket próbálni; mellyekre ha a' keménység nem lágyul, nem apad, és a' gyomor fájás sem szűnik; mint orvosolhatatlant kell tekénten. A' kevés, és merő gyöngye hig eledlek könnyebbitik, 's tühetőbbé teszik nyomorék sorsát.

Életrend. Valamint más betegségekben, mellyek külömbféle okokból támadhatnak, és külömbféle indulatúak, és természetűek lehetnek, semmi bizonyos élet rendet szabni nem lehet, úgy szinte a' gyomor fájásban is, melly külömbféle okokból gerjed, és más, meg más indulatú, 's természetű

lehet, bizonyost rendelni lehetetlen, az az egy valósodik-meg általlyában, hogy akármi karbéli gyomor fájás nyavalygasson valakit, Az keveset, és könnyen emészthető étkeket egyék, és a' kinek gyomrából valami avas, záp tojáshoz hasonló bőfögések erezkednek, Az savanyú ételekkel, és italokkal éllyen. Különös természet' ajándéka az, hogy az ilyen beteg azonkívül is éppen az e'féle savanyúkat ohajtya.

R E T Z E P T E K.

Nro. 132.

Végy: Egy lat rák fze-
met, két könting rabararát.
Tsinály port, 's adgy-bé reg-
gel, és estve egy kávék ka-
nállal, 's igyék-reá egy fnd-
sia székfü virág herbatét.

Nro. 133.

Végy: Husz grán rák fze-
met, tizenöt grán myrobalán
gyümölsöt. Tsinály port, 's
adgy-bé reggel, és estve e-
gyet, 's igyék-reá egy fnd-
sia székfü virág herbatét.

Nro. 132.

℞. Lap. Cancror. Unc. sem.
Rh. elect. dr. duas.
m. f. pulv.
d. mane, et vesp. un. cochl.
Coffeac. superbibendo vas-
cul. infus. fl. Chamom.

Nro. 133.

℞. Lap. Cancr. scr. un.
myrobal. Citr. gr. quindec.
m. f. pulv.
d. mane, et vesp. pulv.
un. superbibendo vascul.
infus. fl. Chamom.

Nro.

Nro. 134.

Végy: Fél könting tisz-
titott bor követ, annyi ket-
tős söt, Tsinályport, 's adgy-
bé minden 3-dik órában egyet.

Nro. 135.

Végy: Három könting ám-
moniak gumit, busz grán bód-
tetemet, tsinály tengeri gyán-
ta tinkturával három gványi
pillulákat. Hintsd-bé narants
levél porral, 's adgy-bé nap-
jában 3-szor-4-szer három
szemet, 's igyék-reá rutából,
méhfuból, és kakuk fuból her-
batét.

Nro. 136.

Végy: Egy grán opiumot,
busz grán rák szemet. Tsi-
nály port, 's oszd-fel két e-
gyenlő részre, 's add-bé két-
szerre.

Nro. 137.

Végy: Két könting ve-
lentei szappant, annyi szap-
pan fü kivonást, fél könting
Ruffus pillulás téstát. Tsi-
nály rabarbarás tzikoria gyü-
let-

Nro. 134.

R. Crem. tart.
arc. dupl. aa. dr. sem.
m. f. pulv.
d. om. 3 hor. pulv. un.

Nro. 135.

R. Gum. ammon. dr. tres.
Castor, scr. un.
Tinct. succin. q. s.
f. pillul. gr. trium.
consp. pulv. fol. aurant.
d. ter-4-ter de die pill. tres.
superbibendo vascul. in-
fus. spec. Herb. rut me-
liss. Serpill.

Nro. 136.

R. Opii. pur. gr. un.
Lap. Cancr. scr. un.
m. f. pulv.
divid. in duas part. aequal.
d. p. duabus dos.

Nro. 137.

R. Sapon. venet.
Extr. saponar. aa. dr. duas.
Mass. P. Ruff. dr. sem.
Syr. Cichor. c. Rh. q. s.
f. pillul. gr. trium.
Q 2 d.

lettel három grányi pilulákat. d. ter. de die pillul. tres
 Adgy-bé napjában 3-szor, superbibendo vascul. Dec-
 mindenkor hármot, 's igyék- coct. Spec. Rad. gramin.
 pörje, és tzikoria gyökerekből et Cichor.
 egy findsiányi főtt vizet.

Nro. 138.

Végy: Egy lat bítrök ki-
 vonást, két könting rabarba-
 ra kivonást. Tsinály föld fűst
 fű gyülettel három grányi pi-
 lulákat, Adgy-bé napjában 3-
 szor mindenkor hármot, 's i-
 gyék a' Nro. 137. alatt ki-
 tett főtt vizből egy findsiá-
 val reá.

Nro. 138.

Rz. Extr. Cicut. Unc. sem.
 — Rh. dr. duas.
 Syr. fumar. q. s.
 f. pillul. gr. trium.
 d. ter. de die tres super-
 bibendo vascul. Decoct.
 Nri. 137.

A H Á N Y Á S R Ó L. De Vomitu.

Ételnek, epének, iszapnak, vagy akármi
 más materiának a' gyomorból a' száján lett
 erőszakos ki-eregetése *Okadásnak*, *Hányás-
 nak* neveztetik.

Kit a' hányás késért, az előre gyötörö-
 dik, annak előre a' gyomra émeleg, az ételt
 nem kívánnya, sőt annyira utállya, hogy
 tsupán a' hallására is meg-rázódik, undorodik.

Okai.

Okai. A' sok, és sokféle gerjesztő okok közül a' leg-közönségesebbek: a' gyomor iszap, a' le nyelt mérgek, vagy egyéb idegen, éles le nyelt testek; a' gyomornak, beleknek, és a' körülette lévő részeknek gyúladása; a' görts, a' serűdés, a' kövek; az agyvelő gyúladás, a' főnek erőszakos sértései, és a' gyomornak képtelensége.

Felosztása. A' gerjesztő okoknak lak helyökre nézve fel osztódik a' hányás arra, mellyel a' gerjesztő okok együtt fészkelnek a' gyomorban, és arra, mellynek gerjesztő okai távul, a' gyomron kívül tállatnak. A' második fel osztás nem a' lak helyt, hanem a' gerjesztő okoknak indullatyát, és természetét magyarázza. Azért más az *iszaptól*, a' *mérgek*, és egyéb le nyelt idegen, *éles testektől* származott hányás. Más az, melly a' gyomornak, beleknek, és a' körülette lévő részeknek *gyúladásából*, a' *görtstől*, a' *serűdéstől*, vagy a' *kövektől* gerjedett; Más valóban az is, mellyet a' főnek erőszakos *sértései*, vagy a' gyomornak történetbéli *fogyatkozási*, és hibái okoznak. Mind az egyik, mind a'

·má-

másik fel ofztás felette fzükséges a' szeren-
tsés orvosláshoz.

Kezdeté. Nem kezdődik egyféleképp' a' hányás: Néha előre a' gyomor felette é-
meleg, a' beteg gyötrődik, 's nyughatatlan-
kodik, meg-borzad, szomjuzik, 's a' t. Né-
ha véletlen, tsak nem minden leg-kisobb
előre ment jelengetés nélkül okádik.

Kimenetele. A' hányás bizonyos esetek-
ben hafznos; mert általa a' gyomor meg-
ürül, a' test meg-rázódik, a' dugulások fel-
oldódnak, és többszer a' várva várt izza-
dás tole meg-jön. De meg, vajmi sokszor
veszedelmes, és halálos. Általlyában nem
olly veszedelmes, nem is olly félő a' há-
nyás a' kisdedeknél, és az ifjabb eszten-
döknél, mint a' meg-állapodott, korhott
idejüeknél, a' nehézkeseknél, vér-pököknél,
a' tüdő rothadásban szenvedöknél, és a' sé-
rülteknél.

Orvoslása. A' keményebb, az erősza-
kosabb hányás néha annyira meg-zavarja a'
segítségül hívottaknak eszét, hogy nem te-
kéntvén sem a' környülállást, sem a' ger-
jelztő okot, a' mi eszökbe jön, azzal ki-
ván-

vánnak segíteni, vajha ne ártanának! Legyenek a' segíteni Kivánónak következők törvényül:

a) Minden hányásban elsőbe is a' hányásnak okát kell ki keresni.

b) Minden hányásban, kivált, ha a' has is fenn szorult, vizsgálja-meg a' segíteni kívánó a' beteget, ha nem sérült-e?

c) Minden hányásban azon legyen, hogy a' has nyitva maradjon. Ez által enyhödik, sokszor el is áll a' hányás.

d) A' hányást szüntető opiumos szereket nem szabad előbb adni, hanem minekutánna az első utak meg-tisztultanak, ne talántán a' le-tsendesedett hányás után a' vissza maradt materia más rossz indultú betegségeket költson. Ezek szerént lássuk leg-előbbre is a' leg közönségesebb okot, az iszapot.

Az *Iszap* által értetődik előszer a' gyomor terhelése; a' mikor tudniillik: a' sok étel, és ital által fel-fujódik, és az okadásra indittatik a' gyomor. Könnyű erre a' gyomor iszapra reá találni a' betegnek önnön vallásából, az avas, és záp tojáshoz hason-

ló hüzü böffögésekből, a' fel pöffedt gyomorból, és a' még fél nyers étkeknek kikadásából. Nem kell itt semmi orvosság, csak az iparkodó természetet kell a' sok lágy-meleg, mézes italokkal segíteni, hogy a' gyomor jól ki öblögetődjék. Más az, ha a' természet elégtelen volna, ha hiába való émelgések, hafzontalan erőlkedések gyötörnék, 's bádgyasztanák a' beteget; akkor minden tétovázás nélkül tüstént okádatót kell adni; hadd vigye-végbe a' mesterség azt, a' mire a' természet elégtelen.

Értetődik továbbá az ifzap által, az az epe, vagy epe forma undokság, melly meg esmérteti magát a' motskos, sárga, vagy zöldes nyelvről, a' száj keserűségéről, az el veszett étel kívánásról, az émelgős, és avas böfögésekről, a' nyughatatlan hánykódásokról, és a' gyomor körül lévő gyötrodésekről, végre: a' ki okádott epés, vagy epe forma materiáról. Itt' is, ha az iparkodó természet elégtelen volna, ha a' beteg tsekélyt, vagy éppen semmit ki nem vetne, okádatóval kell a' természetnek segítségül lenni; külömben lágy meleg, mézes,

vagy

vagy más vékonyító italokkal kell a' természetesen könnyebbiteni, és annakutánna, ha mi vízfza maradott volna, azt közép sókkal, vagy más könnyü hashajtókkal kel-
lene alólról ki mozdítani. Nro. 139.

A' taknyos ifzap azzal jelenti-ki ma-
gát, hogy lágy, erőtlen, potrohos tempe-
rámentomúakkal, és leg inkább roskadtak-
kal küfzködik. Ezek egyre az el yefzett é-
tel kívánásról panafzkodnak, semmit nem
ehetnek, és ha erővel valamit efznek, a'
gyomrok el nehezül, nehezen is lélekez-
nek; a' nyelv fejr takonnyal fődött, a' bö-
fögések idomtalanok, a' fejr, taknyos sep-
róvel terhelt vizellet a' savóhoz hasonló;
sokat erőlkednek, de tsak néha vetnek-ki
mi kevés, nyulós, takony forma materiát.
Ezeknek előre a' taknyot fel vagdaló közép
sók javasoltatnak kissebb adományokban,
azután pedig az okádtató. Nro. 140. Után-
na a' maradékot megint a' közép sók fogják
ki-seperni. Nro. 141. Hogy pedig többé meg
ne gyülhessen a' takony; a' keserü, erösi-
tő szerekkel kell egy ideig a' beteget tartat-
ni, mellyekhez járullyanak-hozzá a' test

mozgások, a' fűszerfzamos étek, és a' jó ó bor igérem elégségesen gátoltatik a' más-szori meg-gyülés, meg-szaporodás.

A' gyomorban sunnyogó savanyúság is szokott okádást gerjeszteni. Ez a' kisdede-
ket, a' lépes férfiakat, és azokat, kik so-
kat ülnek, szokta leg-inkább késérteni. A'
kényesebb test épület, a' halavány ábrázat,
a' több izbéli gyomor fájás, a' változó étel
kivánás, és étel utálás, a' gyomor nehez-
ség, a' rágások, a' savanyú böfögések, és
a' ki vetett tsipös savanyúság, elégséges
tanúi a' gyomorban feneklett savanyúságnak.

Minekutánna a' beteg ki-okádta magát,
(itt is kell segíteni az okádást) a' rák szem,
a' mágnesia, a' vizi tsigá por, és a' többi
savanyúság ellen való szerek rabarbarával
adva fogják ezt a' beteges állapotot megor-
vosolni. *Lásd a' gyomor fájásr.* Nro. 132—
133. A' többszeri meg-gyülést meg a' ke-
serü, erősítő szerek fogják akadályoztatni.
Lásd a' köhögésr. Nro. 96—97—98.

A' le nyelt méregtől okozott hányás kö-
zönségesen halálos, ha csak hevenyibe a' sok
tejes, nyálkás, és olajos italok el nem erőtele-
nitik, tehetetlenné nem teszik. Kö-

Közönségesebb eset az, hogy valaki ok-talan kéztől hánytatót kér, mellyre majd lelkét ki-okádgya. Ez illyennek használnak a' gyomrára, és a' hasára rakott meleg fűszer-számos, vagy Spiritusokkal készített kötése-
sek, és all-lövellések. Nro. 142.

A' gyomornak, beleknek, avagy a' kö-rülette lévő részeknek gyúladására követ-kezett veszedelmes okádást meg lehet es-mérni a' gyúladásnak jeleiből. Lásd orvos-lását is: *Orv. Munk. 1-ső Dar. a' gyomor-'s a' t. gyúladás. 171. lap.*

A' görtsös okádáshoz tartozandó a' ha-jón, vagy kotsin menőknek okádása is. Úgy szinte, az elme indulatoktól, és valami kellemetlen undorodást okozó dolgoktól ger-jesztett okádás is ide való. (A' viselősek'okádá-sáról az afzszonyi nyavalyák közt lészzen szó).

Még a' hajón, vagy kotsin utazóknak okádása idővel a' szokás által magától el-marad, kivált, ha kotsin lévén, többszer ke-vés ideig béhant szemekkel vannak; addig is a' fűszer-számos vizek: a' sárga fahéj viz, a' ízékfü virág, méhfü, és ménta vizek fog-ják azt szüntetni; Sokaknak látomást használ a' kávé, avagy kevés jó ó bor. Az

Az elme indulatoktól származott okádást a' görts ellen való orvosságok: a' hód-tetema Tinktura, a' Sydenhám' tsepjei, a' ménta, méhfű, és székfű virág herbaté, 's a' t. állittyák-el. *Lásd a' Sziv dobogás.* Nro. 127—128.

Mivel a' haragtól gerjedett okadásban nem tsupán tsak az érző inak szenvednek, hanem az epéből is sok öntődik-ált' az első utakba, itt a' görts ellen való orvosságoknak nints addig helyek, méglen előbb ez az első utakra öntődött epe borkövel, vagy más ide szolgáló közép sókkal, 's gyöngé has-hajtókkal részszerént ki nem takarodik, részszerint pedig tzitrom lével savanyított levesekkel meg nem javittatik. Jó tehát, ha valaki a' kemény harag után magától okádik, vagy hasmenésbe esik.

Hogy a' szomoruság, a' bánat a' gyomort el-erőtlenéti, meg bizonyodik abból, hogy azok az evés után közönségesen okádni szoktak, kiket nagyobb szomoruság, nagyobb bánat ér, és emészti. Ártalmas volna az e'féle hányást opiummal el-állítani, inkább gyöngé ürítővel kell a' fél emészített étkeket,

ket, és iszapot ki takarítani, annakutánna pedig könnyű erősítő fűszerzámos szerekkel kell a' gyomornak előbbi erejét megvizsza szerezni. Ezeknél a' főbb segítségek közé valók az ártatlan multságok is, mellyekkel szomoruságjokat felejtsek.

A' kellemetlen undorodást szerző dolgoktól támadott hányást leg-jobban meggyógyítja az el felejtett képződés.

A' görtstől származott hányást egybe ne zavarja senki az epés iszaptól származottal azért, hogy a' görtstől származottban is, ha tovább tart, a' beteg szintén úgy épét okádik, és a' szája is keserű. Hiszen a' betegnek gyöngé, izgathatóbb testéből, a' szédelgésből, a' külső tagoknak rezkedéséből, a' sok halavány vizellethől, mellyek a' görtsös hányást meg-szokták előzni, elégségesen ki valósodik, hogy ez az okadás nem az epés iszaptól, hanem a' görtstől vagyon. Azonfellyül: a' görtsös hányásban a' száj az okadás előtt nem keserű, hanem még utánna keserül-meg; Ellenben az epés iszap már az okadás előtt megkeseríti. Ennek a' görtsös hányásnak meg-

orvosulása a' görtsnek meg-gyógyulásából válik-el.

Sokféle sérüdések szoktak a' hasban esni, mellyek hányást okozhatnak. Tetetőd-jék visszra a' sérüvés, 's leg-ottan meg-szü-nik a' hányás. Tudgyák azt igen jól a' ta-nult Borbélyok, hogy, a' melly sérüvés-hez gyúladás üt-között, elsőbfzer is ezt kel-letik ér vágással, belső hivesítőkkal, all-lö-vellésekkel; kívül meg meleg lágyító köté-sekkel, és hasonló feredőkkel le-tsillapítani.

A' kövektől okozott hányást hogyan le-hessen meg-esmérni, és hogyan kellessék orvosolni, *lásd a' körül.*

Tsudálatos egyet-értés, és egyezés va-gyon a' fő, és a' gyomor között. Ha a' fő meg-ütődik, meg-sebesítettik, vagy az agy-velő meg-gyúlad, vagy tsak valamivel ke-ményebben meg-rázódik, leg ottan fel há-borodik a' gyomor, és nagy erőszakosan valami zöldes materiát vet-ki. (mindenkor rosz jel). Hiába, sőt nyilván való ártalom-mal gyógyittatnék itt' a' hányás; A' fő sér-tést kell itten szorgalmatosan ki keresni, és a' sértő okokra nézve a' sértésnek ter-mé-

mészetéhez, és sullyához kell az egész orvoslást szabni, 's alkalmaztatni.

Különös gondviselése tetszik-ki az állati Gazdaságnak abból, hogy, minekutánna a' gyomor temérdek fogyatkozások alá vettetett, még is olly ritkán látni mi képtelenségeket. Egyedül a' gyomor megke-ményedést tapasztalhatni többszer azokban, kik a' sok részegítő italokkal vissza éltenek, vagy kikben valaha a' félben hagyó hideg amaz egyéberánt betségelhetlen peruviai fa héjjal erőszakosan el-fűjtődött.

Ez illyen betegek bizontalan időkben, de közönségesen egy, két órával az evés után okádnak. Kezdetben tsak a' vastagabb, és nehezebb emészthető étkeket vetik-ki, nem is okádnak mindennap, noha idővel mindennap, és már nem tsupán az étkeket, hanem szörnyű sok, nyálos taknyot is vetnek-ki: Valamint pedig a' hányás szaporodik, és gyarapúl, a' szerint a' has napról napra erősebben el szorul, méglen egészen el-záródik; a' betegek látomást elhitványodnak, el-száradnak, 's el-vesznek.

Okosan tseleklzik az, ki az e'féle kétséges kimenetelű gyomor' fogyatkozását inkább Orvossal közli; ki meg-próbálván a' gyöngébb fel oldó, 's ofzlató szereket, (ne talántán az erősebbek által a' meg-kevényedett rész rákfenévé vállék) 's tapasztalván, hogy semmiképp' sem boldogul betegével; úgy fogja keserves ügyét palástolni, az az: olly élet rendet fog neki szabni, hogy nyomoruságos életét könnyebben, és tovább is vihesse.

Életrend. Még valakit a' hányás háborgat, tsendesen fekügyék, semmi ollyast ne mívellyen, mellyel a' hányásra uj alkalmatosságot, uj okot nyujtana. Még okádik, az ételt úgy sem kívánnya, de, minnekutánna el-állott a' hányás, még akkor is jó ideig kevés marha hus lénél, mellyben árpa, vagy ri's kása főtt, egyebet ne egyék. Továbbá mit egyék, 's mit igyék, arról a' hányást gerjesztő okoknak, és a' nya valyának hol miféle természeté, és sullya-semmi bizonyost sem engednek általlyában meg-határozni. Az ugyan tsak igaz, hogy senki a' gyomor gyúladással szövetkezett

hányásban a' hort meg nem fogja engedni. Ellenben ki tagadná-meg attól, kiben a' hányás a' sok taknyos ifzaptól keletkezett?

R E T Z E P T E K.

Nro. 139.

Végy: Tizenöt grán rarbarát, annyi sok hafznú söt. Tsinály port, 's adgybé minden 3-dik órában egyet.

Nro. 140.

Végy: Három grán bányatató bor követ, tiz grán fejér nád mézet. Egjelitsd-öfzve, 's add-bé egyszerre.

Nro. 141.

Végy: Fél könting tisztitott bör követ, annyi sok hafznú söt. Tsinály port, 's adgybé minden 2-dik órában egyet.

Nro. 142.

Végy: Fekete gyopárt, májoránát, és méntát, mindenikből két marékkal, vagdald-öfzve, vará zatskóba,

U. Darab.

for-

Nro. 139.

Rx. Rh. elect.

Sal. polychr. aa.

gr. quindec.

m. f. pulv.

d. om. 3 hor. pulv. un.

Nro. 140.

Rx. Tart. emet. gr. tria.

Sach, alb. gr. decem.

m. f. pulv. p. dos.

Nro. 141.

Rx. Crem. tart.

Sal. polych. aa. dr. sem.

m. f. pulv.

d. om. 2 hor. pulv. un.

donec satis purgetur.

Nro. 142.

Rx. Herb. origan.

— majoran.

— menth, aa.

man. duos.

R

c.

forrázd-le forró borral, hadd álljon egy fertály óráig bé- fődve; azután futsard-kigyön- gén a' zatskót, hintsd-meg ménta spiritussal, 's tedd a' gyomorra.	c. m. insuant. in saccul. cui affund. vin. ferv. q. s. relin. p. 1/4. hor. vas. claus. dein. saccul. levit. express. irroretur Spirit. menth. et adpl.
--	---

A' VÉR HÁNYÁS RÓL.

De Vomitu cruento.

A' Vér hányás' nevezete olly értelmes, hogy majd lehetetlen értelmesebb szavakkal meg-magyarázni. Elég az: Ha valaki a' gyomrából a' vért erőszakosan a' száján eregeti, *vért hány.*

Meg kell, de könnyű is meg-választani a' vér-hányást a' vér-pökéstől; mert a' Vér-pökés mindenkor köhögéssel jár; a' vér-hányás ellenben a' köhögés helyett inkább valami émелgést, és nehézséget szerez; azután: A' vér-pökésben a' vér a' tüdőkből jön-fel, világos piros, és habos. A' vér-hányásban a' vér barna, fekete, sűrű, göröngyös, és a' gyomorból adódik-fel.

Okai. A' vér-hányásnak jelesebb gerjesztő okai közül valók: A' sok sűrű vérnek a' gyomor körül lett öfzve gyütlése. A' gyomor körül lévő tagoknak: a' májnak, a' lépnek, 's a' t. bé dugulásai; A' kis hasnak görtsös öfzve huzódása, a' mikor tudniillik a' vér a' bél-erekből, és a' fodor hájból ki a' gyomor felé szoritódik. Leg-veszedelmesebb: a' nedvek' tsipőssége, és a' gyomor ér daganatoknak ki-szakadása; jól lehet a' sem igen jó, ha a' külső erőszak: az esés, dőfés, ütés, 's a' t. okozza a' vér-hányást.

Kezdeté. Minekelőtte valaki vért hány, előbb a' gyomor körül valami gyötrő nehézséget, és feszülést érez, azután émeleg, alítózik a' gyomor, méglen valami fekete, sűrű, göröngyös vért kezd okádni. Kiknél a' vér-hányás az el állott arany érből, hó számból, vagy más szokott vér-folyásnak meg-rekedéséből keletkezik, azoknál az ilyen el-állott vér-folyások után esenkedő holmiféle történeteket is tapasztalni, láthatni.

Kimenetele. Való ugyan, hogy sokak, ha a' vért igen bőven ném hányják, tsak hamar

meg-könnyebbülnek, hamar szerentsésen meg-gyógyulnak. Mindazonáltal a' meg-győződésig intetődünk a' külömbféle sullyosabb gerjesztő okok által, hogy sokszor veszedelmes, sokszor halálos is a' vér-hányás.

Orvoslása. Minekutánna ki-tanulta az Orvosló a' vér-hányásnak gerjesztő okát, fordítsa-el másfelé a' vérnek a' gyomor felé való rohanását, és iparkodgyék egy uttal, hogy a' gyomorba már bé öntődött vért onnét mentől előbb ki-takarítsa. Legyen p. o. okul a' gyomor körül öfzve gyült sok, sűrű vér, a' mint szokott történni az el állott arany-ér, hó-szám, vagy más szokott vér-folyás után: Első-lészen az ér-vágás, ha tsak a' sokáig tartott hányás által már úgy is felette sok vért el-nem vesztett a' beteg, a' mit a' külső tekintetből, és az élet ér-verésből igen könnyű meg-tudni; mert ollyankor a' beteg halavány, duzzadt, 's erőtlen; az élet ér, a' helyett, hogy tellyes vólna, inkább kitsiny, lágy, és üres.

Az ér-vágás után rendeltessenek gyakor, lágyító all-lövellések; mellyekre a' belek ürülnek, és a' vér alá felé tsalódik. Be-

löl a' többek közül jó a' közönséges kut viz salitrommal, 'tzitrom', vagy tengeri szőlő lével; rövideden: a' savanyótska, salitromos italok, mellyek a' gyomornak is kedveznek, és a' körülette meg-gyült sűrű vért is ofzlattyák, enyhítik, 's engesztelik. Nro. 143—144. A' ki-dagadott arany érre pót-zák rakassanak,

Meg-fzokott ezekre a' vér-hányás szünni. Mindazonáltal ha el nem állana, és a' beteg látomást erőtlenednék, egyenesen a' gyöngyebb öszve huzó szerekhez lehet nyúl-
ni. Ditséretesek a' gyöngye öszve huzó erejéről: a' száraz kökenyből, berkenyéből, vagy somból főtt vizek, a' bé-főtt szarka tövis' gyümölts, vagy piros rósából, medve szőlőből, széles uti lapúból, szarvas nyelvű fűből, 's a' t. tsinált herbaték hidegen iva. Nagy hasznúak kívül a' gyomor tájra, és az oldal lágyokra rakott etzetes vízbe mártott három, négy rétű ruhák.

Tsendesítőket, jelesen opiumot mind addig nem szabad adni, méglen mind ezekre a' vér-hányás el nem állott; akkor, hogy az hányással okozott keményebb meg-rázó-
dások

dások ne ártsanak, és a' vér-hányás is szűnnyék, a' tsendesítőkre, az opiumra kell fakadni. Nro. 145—146. vagy *Lásd a' Hurut*: Nro. 104—106.

Minekutánna a' vér-hányás meg-szűnt, borkővel egyeledett rabarbarával, gyakrabban, de kisebb adományokban, kell a' beteget mind addig éltetni, valamig a' gyomorból a' még talám visszfa maradott vér alól lassanként egészen ki nem takarodott.

Az orvoslásnak kezdetétől egész végzetig azon legyen az Orvosló, hogy az elállott vér-folyást, melly a' vér-hányást követtezte, visszfa állítsa. Azomban, ha eddig a' környűlállások tiltottak, ha némelly akadályoztató okok nem engedték, mar most, minekutánna a' vér-hányás tökéletesen megszűnt, minden tehetséggel ennek visszfa hozattatásában mesterkedjék.

A' gyomor körül lévő tagoknak: a' lépnek, és májnak bé dugulásaiból eredett vér-hányást is, ha az élet ér tellyes, és erős, ha a' beteg egyéberánt bőv vérű; az érvágással kell kezdeni, de gyökeres orvoslását, akarom mondani: a' dugulásokat kívül-

vülről a' székfü, bodza, és olaszutifü virágokból tsinált ofzlató kötések, párolások, és dörgölések fogják fel-oldani; belől meg a' gyöngé fel oldó, és ofzlató orvosságok fogják ugyan azt odább munkállani, 's végbe vinni. Nro. 147—148.

A' mikor a' kis has görtsösen öfzve-huzódik, akkor a' vér a' bél erekből, és a' fodor hájból a' gyomor felé fzoritódik. Ezzel az alkalmatossággal, ha a' beteg vért hány, egyedül a' görts ellen való orvosságok, mellyeket belől, és kívül all-lövellésekben, és párolásokban is lehet adni, lesznek segítségül; ezek fogják a' gerjelztő okot el-rontani, meg-senmisíteni. Láss illyeneket: *a' Füladás*: Nro. 88—89—90.

A' nedvek tsipösségéből, a' mit a' súlyben láthatni, a' gyomornak, vagy más szomszéd tagnak a' rákfenétől, avagy más veszedelmes fekélytől esett ki rágattatásából következett vér-hányásban is az okot kelene meg-rontani, de könnyebb ezt javasolni, hogy sem végbe vinni. Az illyen vérhányás közönségesen tsak a' halállal áll-el.

A' mikor az esés, ütés, döfés, vagy más ollyas külső erőszak okozza a' vér-hányást; akkor a' nagyobb, vagy kisebb erőszak, és sebesedés válfajza-meg a' szerentsés, vagy a' szerentsétlen ki menetelt. A' mint is, ha az erőszak türhető vólt, az erőhez, és a' betegnek a' többi állapottyához szabott ér-vágásokra, a' gyakor lágyító all-lövellésekre, és a' sok vékonyító, 's feloldó szerekre, ha magát tsendesen tartya a' beteg, tökéletesen meg-zyógyulhat, tsak sértett tagját is székfű, bodza, és olasz uti fű virágokkal jó ideig párallya. Nro. 149—150.

Ellenben: Ha a' külső erőszak kemény vólt, és a' sértett tag gyöngé, kényes, úgy, hogy a' vér nem tsak a' száján, hanem vérhas gyanánt még a' beleken is folydogál; avagy, éppen a' has üregbe öntődik; akkor a' has hirtelen fel puffad, az ábrázat bé esik, el halaványul, a' lélek-vétel egyre nehezedik, az élet ér verés kitsinyül, refzkedni kezd, a' külső tagok meg-hülnek, az inak rángatódni kezdenek, és a' beteg élni meg-szünik.

Életrend. Valamint a' vér-pökésben, úgy itt is első az, hogy a' beteg tsendesen legyen. A' többit a' gerjesztő ok, a' nyavalyának sullya, és a' betegnek állapattya választya-meg. Közönséges törvényül lehet az, hogy nehezebb étkekkel gyomrát ne terhellye, rendetlenebb elme indulatoknak helyt ne adgyon, és nagyobb, 's hevesebb test mozgásokat jó ideig ne tegyen.

R E T Z E P T E K.

Nro. 143.

Végy: Egy könting tisztított salitromot, két lat tengeri szőlő gyüleetet, tíz lat bodza virág vizet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában két kanállal.

Nro. 144.

Végy: Egy lat sóskagyökér, vagdald-öszve, fűzd elegendő vizben fél óráig. Szűrj-le egy meszfelyt, 's adgy-bozzá egy könting tisztított salitromot, három lat leány som gyüleetet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél findsiával.

Nro. 143.

R. Nitr. pur. dr. un.
Syr. ribes. Unc. un.
Aqu. fl. samb.
Unc. quinque.
m. d. om. 2 hor. 2. cochlear.

Nro. 144.

R. Rad. acetos. Unc. sem.
c. Coqu. s. q. Aqu. com.
p. 1/2 hor.
Colat. libr. un.
adde
Nitr. pur. dr. un.
Syr. berber. Unc. un. sem
m. d. om. 2 hor. 1/2 vasculo
Nro,

Nro. 145.

Végy: Másfél könting vörös örmény földet, két lat Sz. János kenyér gyületet, hat lat hársfa virág vizet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden órában egy-két kanállal

Nro. 146.

Végy: Egy könting sárkány vért, két lat fejer mák gyületet, hat lat hársfa virág vizet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden órában egy kanállal.

Nro. 147.

Végy: Négy lat tisztas nyers árpát, három lat pörge gyökeret. Vagdald-öszve, fűzd vízben fél óráig. Szűrj-le másfél mészszelyt, adgy-hozzá három könting big leveles borkövet, három lat szederj gyületet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél findsiával.

Nro. 148.

Végy: Egy lat tisztított borkövet, két könting sok baz-

Nro. 145.

R. Bol. armen. dr. un. sem.
Syr. diacod. Unc. un.
Aqu. fl. tiliæ Unc. tres.
m. d. om. hor. un. vel duob. Cochlear.

Nro. 146.

R. Sangv. dracon. dr. un.
Syr. pap. alb. Unc. un.
Aqu. fl. tiliæ Unc. tres.
m. d. om. hor. un. Cochlear.

Nro. 147.

R. Hord. mund. Unc. duas
Rad. gramin. Unc.
un. sem.
c. m. Coqu. s. q. Aqu. rom.
p. 1/2 hor.
Colat. lib. un.
adde

Liqu. ter. fol. tart. dr. tres.
Syr. moror. Unc. un. sem.
m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

Nro. 148.

R. Crem. tart. Unc. sem.
sal. polych. dr. duas.

ná sót. Tsinályport, 's adgy-
bé napjában 3-szor, 4-szer egy
kávés kanállal, 's igyék-reá
bodza, és ökor farkfű virá-
gokból, és édes gyökérből egy
fndsia berbatét.

Nro. 149.

Végy: Egy könting tiszt-
ított salitromot, három lat
bodza Liktáriumot, nyoltz lat
bodza virág vizet. Egyelitsd-
öszve, 's adgy-bé minden 2-
dik órában két kanállal.

Nro. 150.

Végy: Másfél könting tiszt-
ított borkövet, három lat
bodza Liktáriumot, annyi sa-
vanyú pálma Liktáriumot. E-
gyelitsd - öszve, 's adgy-bé
minden 3-dik órában egy ka-
nállal, 's igyék-reá a' Nro.
148. berbatéből egy fndsiaival.

m. f. pulv.

d. ter, 4-ter de die un. cochl.
Coffeac. superbib. vascul.
infus. spec. flor. samb. ver-
basc. et Rad. Liquirit.

Nro. 149.

N. Nitr. pur. dr. un.

Roob. samb. Unc

un. sem.

Aqu. fl. — Unc. quatu.

m. d. om. 2 hor. 2. cochlear.

Nro. 150.

N. Crem. tart. dr. un. sem.

Roob. samb.

pulp. tamarind. aa. Unc.

un. sem.

m. d. om. 3 hor. uu. Cochl.

superbib. vascul. infus. '

Spec, Nro. 148.

A H A S - F Á J Á S R Ó L.

De Colica.

A beleknek majd keményebb, majd tűr-
hetőbb fájása kolikának, Has-fájásnak
neveztetik.

Ez

Ez a' has-fájás minden időbelit gyötörhet, de kiváltképpen a' lágy, vagy nagyon száraz testűek, kik sokat ülnek, kiknél a' belek nagyon érzékenyek, és kiknek nedvök romlottak, 's tsipőssek, szenvednek benne.

Okai. A' bél-gyúladáson, a' görtsön, a' kemény mirigyeken, és a' külömbféle daganatokon kívül, nem tsak a' le nyelt, 's meg-evett hal szálkák, portzogók, tsont darabotskák, tseresnye, szilva, és lasponya magok, 's a' t. gerjesztenek has fájást, hanem a' szeleket okozó, a' nehéz emészthető, kemény, 'siros, és nagyon fűszerzámós étkek, és a' heves részegítő, vagy a' hideg, jeges italok, a' belekben meg-gyúlt sok takony, a' geleszták, a' hofzfas has-szorulások, a' felette erős has-hajtó orvosságok, a' láb meg-fázás, a' hirtelen meg-hülés, az arany-ér, a' fejr folyás, a' folyó fekélyeknek hirtelen meg-rekedése, a' tejnek az emlőkől lett oktalan vízfza szorítása, a' náthás, köszvényes, súlyos, vagy más e'féle nyavalyas materiának a' belekre lett ált' tétele; szóval: Valami a' beleket ki-

ki-tágíthattya, az mind mint annyiszor has-fájást okozhat.

Feloztása. Abból, hogy a' has-fájásnak gerjesztő okai külömb meg-külömb helyeken találtattak, fel osztódott a' has-fajás arra a' rendbéli has-fájásra, mellynek gerjesztő okai *benn* a' belekben vannak; azután arra, mellynek gerjesztő okai a' belek *hártyáit* el-fogják, és végre: arra, mellynek okai *távu*l a' belektől, tsak az *együtt* szenvedés által munkálódnak.

Benn a' belekben szállott gerjesztő okok közül a' sok kit véletlen, kit torkosságból le nyelt, és a' belekbe ált' ment hideg, jeges italok, és a' fanyar, tsipős, szelekkel tele kemény, nehéz emészthető, 'siros étkek, vagy a' le-nyelt nem enni való emészthetetlen testek gerjesztik az úgy nevezett *torkosságból* eredett has-fájást; A' taknyos temperámentomuakban, ha sokat ülnek, a' sok téstás, a' sok szeleket okozó étkek támasztyák a' *szél* has-fájást; És úgy tapasztalhatni továbbá az *epétől*, a' sükeres enyv forma *takonytól*, a' meg-gyült, 's meg-keményedett *ganétól*, és *geleszták* tól,

zól, mint benn a' belekben szállott gerjesztő okoktól külömb külömbféle has-fájásokat. Legyen helye itt a' *Bánya* has-fájásnak is, mellynek tsak azok kinzottyai, kik ólommal bajlódnak, kik ólommal édesített bort ifznak, vagy kikbe az ólom akármí mód' bé-szökött.

Azokból a' has-fájásokból, mellyek a' belek' alkotásába bé hatott gerjesztő okokból. származnak, leg-esméretesebbek: A' *gyúladozó* has-fájás, az *arany-értől*, és a' nyavalyás materiának a' belekre lettⁱ *ált'* *tételéből* következett has-fájás.

A' görts, a' vese fájások, a' hó-szám, a' nehézkesség, a' gyerek-ágy, és a' megfázott lábok az együtt szenvedés által szoktak has-fájást nemzeni.

Kezdeté. A' külömböző, sokszor ellenkező okok tselekszük, hogy hol lassubb, és szelidebb, hol pedig hevesebb, és keményebb történetekkel kezdődik a' has-fájás; Azért bátor a' nyughatatlanságok, a' hánkódások, és virrogatások közönséges történetei legyenek, még is tapasztalni, hogy némellyeknek gyomrok émeleg, okádnak, ha-

sok hé-fzivódik, el-szorul a' vizelettel együtt; Mások az ájulásokkal, nyavalya-töréssel, a' fzel-ütéssel küfzködnek, refzkednek, 's az egész testökben, vagy leg-alább külső tagjaikban fáznak, 's a' t.

Kimenetele. A' has-fájás a' kétségesebb kimenetelű nyavalyák közül való részént azért, hogy a' nagyon érzékeny belek a' keményebb rágó fájásokat ki nem álhattják a' nélkül, hogy rettentőbb történetek ne ütökzenek-hozzá; részént pedig azért, hogy sokszor vajmi nehéz a' gerjesztő okot kitalálni; vagy ha fel találtatott, talám lehetetlen hirtelen úgy el-rontani, hogy ártani leg-ottan meg-szünnyék. Azért tsak akkor lehet jó a' reménység, ha a' gerjesztő ok szelid, ha a' fájások türhetők, nem is régi-be kezdődtek, ha a' belek nem annyira sérödtek, és a' történetek is engesztelhetők.

Orvoslása. E'fájdalommal, és veszedellemmel tellyes betegségben tudja-meg előre az Orvosló: Nem sérült-e a' beteg? ne talántán az ilyen el-rejtett serödésből következett légyen a' has-fájás, mellyet tudatlanságból még más orvosságokkal engeszt-

geisztelni kíván, addig az el-rejtett sérődésből következett történetek a' beteget a' fe- nével ki-szóllittassák. 2-szor: Akármilyen okból származott legyen a' has-fájás, figyelmezen arra, hogy a' has el ne szorullyon. 3-szor: Emlékezzék meg arról, hogy minden keményebb has-fájáshoz, ha tovább tart, későbbre gyúladás szokott járúlni, melly egyszerűbe meg-fenesedik. 4-szer: Mivel minden has-fájás görtssel vagyon, lesznek minden esetre ollyas közönséges szerek, melyek addig is, még a' valóságos ok ki-találtatik, és a' has-fájás tökéletesen meg esmértetik, ha meg nem gyógyitták is, legalább engesztelik. Ollyanok a' székfü virágos lágyító kötések, a' lágyító feredők, és all-lövellések. 5-ször: Ezekről a' közönséges szerektől el ne állyon mind addig az Orvosló, még tökéletesen ki nem tanulta okát, és indulatlyát a' has-fájásnak. Men-nyünk már az Orvoslásra.

Tegyük, hogy a' betegnek saját vallásából, a' hasnak ki-feszüléséből, és keménységéből, az állandós fájdalomtól, a' bőfö- gésekből, és a' néha vele járó okadásokból

ki tudódott, hogy a' has-fájás valami véletlenül le nyelt, vagy torkosságból befaltt, és a' belekbe által ment emészthetetlen, talám nem is enni valóból támadott. Ha nints gyúladással, ha nints is mit tartani tőle, a' nélkül, hogy eret kellene nyitni, a' sok lágyító, nyálkás, és olajos orvosságok, az e' féle all-lövellések, és a' hasra rakott meleg lágyító kötések elégségesek lesznek a' beteg helyre állására. Nro. 151—152—153. Valamint ezekre a' közönségesen el-zárt has meg-indul, leg-ottan alább hagynak a' történetek: a' has meg-lágyul, a' fájások ritkábbak, türethőbbek lesznek. Az ohajtott következesek elégségesen reá fogják birni az Orvoslót, hogy ezek mellet álhatatosan megmaradjon, ezekkel a' beteget mind addig huzomost éltesse, a' mig minden történetek el-múlnak, és a' has mindenképp' meg-lágyúl.

Tsak akkor kell ezeket a' nyálkás, olajos orvosságokat Mannával, senna levelekkel, vagy valami gyöngébb közép sóval erősíteni, és az all-lövelléseket is Vellentzei szappannal, konyha sóval, vagy, ha szükséges, dohány levelekkel izgathat-

tóbbakká tenni, a' mikor reájok a' has egyéberánt szorult marad, és a' fájás sem enged: Végre: a' gyöngé erősítők fogják az el-gyengült beleknek előbbi erejeket megszerezni. Nro. 154.

Ámbátor kiki tudgya, hogy minden rendhéli has-fájásoknál meg-fzoktak a' szelek jelenni, még is éppen a' szelek, és a' has-korgások követtetik-el sokaktól sokszor azt a' veszedelmes hibát, hogy miattak más rendhéli has-fájás szél has-fájásnak tartatik, 's mind addig mint szél has-fájás gyógyítatik, valamig a' sok szél has-fájás ellen való izgatóbb, 's hevitőbb szerek által a' beteg el-öletik.

Ennek a' veszedelmes hibának távoztatása okáért különböztesse tehát kiki azt az állapotot, mellyben a' szelek a' has-fájást gerjesztik, attól az állapotól, mellyben a' has-fájást nem a' szelek, hanem más akármi okok tsinállyák, és a' szelek csak mint következtetések járulnak hozzája. Lám, nem az a' szél has-fájás, melly haskorgásokkal, és szelekkel vagyon, hanem az az, mellyet a' szelek gerjesztenek.

Egyék

Egyék valaki sok nyers gyümölcsöt, vagy igyék valamivel több mustot; mind-egyik könnyen meg-for a' gyomorban, sok szeleket ad magától; tsinállyanak ezek a' szelek has-fájást, bizonyos, hogy ez a' has-fájás valóságos szél has-fájás léfzen, mellyet meg is orvosolnak szerentsésen a' szelek ellen való orvosságok. De szenvedjen valaki a' vak, vagy kulömben visszfa verödett arany-ér miatt has-fájásban, Mártérja lefz a' szeleknek, többet is fogja ezeket, hogy sem a' vak, vagy visszfa verödett arany eret vádolni; azért nagyobb szerentsétlenségére nem is reménykedik egyéb segítségért, tsak hogy a' szelektől szabadulyon, holott a' szelek ellen való orvosságok az ilyen esetben hasonlók a' tüzre öntött olajhoz.

A' *szél* has-fájás a' lágy, taknyos temperámentomúakat, és azokat szokta gyötörni, kik sokat ülnek, kik sok tésztás, és egyéb sok szeleket okozó étkekkel tápláltatnak. Meg-esmérni abból, hogy bél-korgásokkal, és has puffadásokkal fzikott ostrom gyanánt gyakrabban visszfa térni; a' has néha annyira fel-puffad, 's ki tágul,

hogy még a' kényesebb tapintásra is jajdul a' beteg; egyéberánt: a' has szorult, a' gajlat öfzve sült ketske hogya formára. Ha történetből a' szelek el-indúlnak, mint ha el vágnák, tsak hirtelen el áll a' fájás.

Az orvoslása kettőben foglalatoskodik, tudniillik: a' szelek' el-indittásában, és, hogy más nyavalya ne járullyon-hozzá. Minek-okáért, ha a' beteg fiatal, ha bőv vérű, és a' fájások szörnyűek, a' bél-gyúladásnak el-távoztatása végett a' kézen erct kell nyittatni, a' hast lágyító, 's egyszers-mint szél hajtó meleg kötésekkel kell burogatni. Nro. 153. Belől: székfü virág vízzel, édes kömény, vagy ánis vízzel, vagy pedig ezekből, 's ezekhez hasonló szeleket hajtó szerekből, úgy mint: narants héjből, angelika gyökérből, 's a' t. herbatékat kell adni; Nro. 155. avagy ezekből az édes salitromos Spiritussal, Hoffman' tsepjeivel, 's a' t. Vegyétékeket lehet rendelni. Nro. 156.

Azomban, ha tsak ezek a' szerek hamar nem hafználnak; sokáig velek élni nem tanátsos, ne talántán a' hofzszabb velek élés gyúladást gerjefzfzen. Bátoróságosabbak az
 olyan

olyan akaratos esetben mind kívül, mind belől a' lágyító, nyálkás, olajos orvosságok.

Az epés has-fájásnak három Nemét tapasztalhatni; Azt, melly *járvány* has-fájásnak neveztetik, azután azt, melly minden időben, akármikor támadhat, és azt, melly az epe kövektől származik.

A' *járvány* többnyire nyáron, vagy őszkor dühösködik, többeket le-fektet, de kiváltképpen az' epés temperámentomúakat, a' fel serdült, és közép időbélieket zaklatja. Néha meg-előzi, néha követi a' vérhas, kivált, a' mikor az olyan epés, rothadt indulatú vér-has helytelenül el-fojtódik, akkor a' vissza maradt, romlott materiából igen könnyen támad. Kezdetben a' fájdalom türehető, és botyogó, későbbre türehetetlen, és egy helyre szorult, máskor úgy magyarázza magát a' beteg: mintha valami zsineggel volnának őszve szoritva a' belek. Kezdetben az okadások sem olly gyakrok, a' has sem szorult-el annyira, idővel gyakrabbak az erőltetések, és okadások, és a' has annyira el-szorult, hogy még a' hathatósb has-hajtók sem üthetnek ált'; azért

zért végre a' száján jön-ki az emésztet, a' böfögések, és a' lehelet rothadt büzüiek, a' száj keserű, a' ki okádott materia hol zöld, hol sárga, 's a' t.

Ennek a' járvány has-fájásnak Orvos-lása azzal kezdődik, hogy a' meg-romlott epét el-erőtlenitse, és a' testből ki-hajtsa; azzal végződik, hogy a' meg-gyöngült belek meg-erősüllyenek, és a' vizfza esés-től oltalmaztassanak.

El-erőtlenedik, és ki takarodik a' test-ből a' meg-romlott epe leg-bizonyosabban az okádatóra. Folytattyák továbbá a' megrom-lott epének el erőtlenítését a' savanyós, gyöngé has-hajtók. Nro. 157. és kívül a' székfű virággal egyeledett lágyító füvekből tsinált meleg kötések.

Gyermekeknél, aszfzonyoknál, és más izgathatóbbaknál, ha a' has-fájás keményebb, méltán tarthatni az in-rángatásoktól. Ezek-nek, ha nints a' gyúladástól mit félni, mi-hent az előbbi mód szerént ki ürültek, mind belől, mind kívül all-lövellésekben bizvást adódnak az engesztelők.

Felette könnyű ebbe a' vizfza esés; örizedgyék azért mindenképp' a' beteg; ellyen merő gyöngé, és hig étkekkel, hadgyon békét a' 'siros, olajos étkeknek, és a' sok husnak, dörgöltesse napjában kétszer, háromszor hasát szeretsen dió virággal, gyalog fenyő maggal, myrrhával, vagy más fűszerzámos füstekkel meg-füsteltt flonellel, gyakorollya testét kényes, és kedvet töltő foglalatosságokban; Ellyen ezer jó fűvel, pápa fűvel, székfű virággal, vagy más e'féle gyöngé fűszerzámos szerekkel. Ellyen több izben, de mindenkör kevés jó óborral, 's nem léfzen mit félni, mit tartani a' vizfa eséstől.

Az az *epés* has-fájás, melly minden időben akár mikor támadhat, leg-inkább azokat lopja-meg, kik a' kövér, 'siros ételkben telhetetlenek; Vannak ollyanok is, kik tsupán a' téjtől, vagy ha téjfelyből töbetskét esznek, el-kapják. Ebben a' has-fájásban leg többet szenved a' fő, mert nagyon fzédeleg, és alig bírja magát; A' has nem fefzült ugyan, a' fájdalom is alig nevedik a' tapintásra; de az égető vizellet

tsak tsepegve mégyen, a' száj keserű lesz, az élet ér szökés sörény, és olly kitsiny, hogy alig érezni. Az émelgések vagy okádásra, vagy felette bűdös, dög büzü hasmenésre fakadnak, 's valamellyikkel végződnek.

Ez az akármikor támadható *epés* hasfájás az előbhenyivel egy formán orvosoltatik, tudniillik: okádatóval, és a' savanyós, fel oldó, has-hajtókkal, a' pörje gyökérrel, borkövel, rabarbarával, a' senna levelekkel, és más illyesekkel, mellyek az epéhez hasonló avas, 'siros undokságot elerőtlenitik, 's ki-takarittyák.

Sem itt, sem az előbbi has-fájásban nem szükséges az ér-vágás, ha tsak a' betegnek bőv-vérüése, és a' kegyetlen sokáig tartott fájdalom bél-gyúladással nem fenegetnek.

Az epe hólyagban termett kövek az epe' ki-folyását akadályoztatván, szornyü nyughatatlanságokat, fájásokat, és rángatódásokat gerjesztenek az egész hasban. Hogy ezek a' fájdalmas zavarodások az epe kövektől legyenek, meg-tudhatni leginkább abból, hogy nem állandóságok, hanem hogy több ízben ostromonként szoktak visszafiz-
tér-

térni, és hogy, minekutánna kevés időre le tsendesedtek, az egész test el sárgul.

Másképp' kell ezeken segíteni az ostrom alatt, másképp' az ostrom után. Az ostrom alatt mind belől, mind kívül a' sok lágyító, olajos orvosságok, all-lövellések, és kötések szükségesek. Az ostrom után az epét higitók, a' köveknek további nölését hátrálók, és bontogatók a' leg-foganatosabbak, tudniillik: a' gyengébb közép sók pörje gyökérrel, és mézzel, a' szappanyos pilulák, 's több illy erejű szerek. Nro. 158—159.

A' lágy, taknyos természetűekben, azokban, kik sokat ülnek, és nagy részént csak tésztás, és száraz főzelékekkel: babbal, borsóval, lentsével, 's a' t. tartyák élettyeket, közönséges a' sükeres, enyv forma *takonytól* költt has-fájás. Ki is tudódik leg-jobban a' betegnek temperámentomából, és élote módjából.

Engesztelik ezt a' has-fájást a' lágyító kötések, és all-lövellések, és minekutánna a' fájdalom szelédült, a' taknyot fel vagdaló, és a' hasból ki-eregető orvosságok, tudniillik: az üröm, az örvény gyökér, a' ke-

serü gyökér, a' kalmus, a' mester gyökér, a' szegfű szagú gyökér, a' ruta, a' közép sók, a' sappanyos, és mézes orvosságok, és all-lövellések. Nro. 160—161.

Hogy pedig emez enyv forma takony többé meg ne gyüllyön, kétség kívül leg jobb volna az élelmet másítani; azomban a' fűszer-
számos füstelőkkel teendő has-dörgölések, a' gyakrabban test mozgások, és az erősítő
szerek is elégségesen meg-fogják őket ojjni.

A' meg-keményedett, 's öszve sült ganétól következtetett has-fájást meg-találni azoknál, kik száraz természetűek lévén sokat ülnek, és merő nehéz, száraz eledel-
kel élnek, és egyeberánt is rösten megyen a' hasok.

Ki tanulhatni ezt magától a' betegtől, ki is élete módját, és röst ganélását hiven meg-fogja mondani; azután a' hast tapogatván, nem nehéz az öszve sült, golyobis forma ganét meg-érezni. Ártananak itten a' nagyon izgató, és has-hajtó szerek, inkább lágyító, olajos orvosságokkal, all-lövellésekkel, és az egész hast bé borító hasonló kötésekkel kell előbb a' kemény e-
mész-

mézfetetet fel ásztatni, lágyítani. Nro. 162—163. Annakutánna kell a' hast lassanként meg indítani. Nro. 164.

Azt a' has-fájást, mellyet a' geleszták okoznak, meg-lehet esmérni abból, hogy a' beteg halavány képű, sokat nyálgzik, az orrát egyre dörgöli, sokat eszik, és az evés után puffad, a' szemei bádgyadtak, a' szemfény nagyon ki tágult, éjtszaka, a' mikor leg-inkább gyötrődik, sokat ébredez, fogait tsikorgattya, éhségről, sziv-dobogásról, és émelgésekről panaszkodik, sokszor el is ájúl, 's a' t. Az orvoslás a' gelesztákat veszi tárgyúl.

A' *Bánya* has-fájás jobbára tsak azokat ostromollya, kik ólommal bajlódnak; azért olly közönséges az Aranyozók', fazokasok', kép irók, és Patikáriusoknal, és azoknál, kik ólommal édesített bort isznak, avagy akármí mód' az ólmot testökbe bé-vezik.

Az ólom kemény has szorulásokat szokott okozni, sőt későbbre egészen el zárja a' széket, úgy, hogy azután már nem magánosan, hanem egyfzersmint a' ganajlattól támadott has-fájást is kell tekénteni.

Továbbá: Az ólom a' gyomrot, és beleket egyre ingerli, 's izgattyá, azért a' gyomor lév sokasodik, de kiváltképpen az epe szaporodik, 's illy formán a' bányá hasfájás az epés has-fájásnak történeteiből is részeseül; a' szája keserű, az okádott materia hol sárga, hol zöld, a' nyelv epés, 's a' t. Innét történt ama nagy hiba sokszor, hogy a' valóságos bányá has-fájás epés hasfájásnak tartatott, és vizfontag. Jól gondolkodik, a' ki a' sokáig tartott bányá hasfájást az epéből, és ólomból öszve állottnak tartja.

A' bányá has-fájás meg-esmérteti magát mind ezek között az egybe zavarodott történetek között a' meg meg-szűnő, 's meg ostromonként elő jövő ki mondhatatlan fájdalomról, és a' has bé szivódásáról, a' mi más has-fájásokban nem szokott lenni, azután: a' juh, vagy ketske bogyáéhoz hasonló ganéról, és arról, hogy az all-fél bé szivódik, a' mit ismét más has-fájásokban nem látni. Általában szörnyűen el-erőtleníti a' beteget, és könnyen szél-ütést következtet, melly leg inkább a' kezeket, és lábokat éri.

A' bányá has-fájásban sinlödök meggyógyulások után is tagjaikban változó fájásokat éreznek, a' nehéz, kemény ganálás egész éltekben meg-marad, és végre közönségesen vizkórságba esnek.

Sokak sokféleképpen orvosolták a' bányá has-fájást. Némellyeknél fogatosok voltak az enyhítő szerek; Másoknak a' gyöngge has-hajtók, a' nyálkás, olajos orvosságok, 's a' t. használtak. Ellenben tapasztaltatott, hogy a' szoros értelemben vett bányá has-fájásban, tudniillik abban, melly semmi más nyavalyával szövetkezve nints, az erősebb okádtatók, 's has-hajtók soha nem használtak, mindenkor ártottak. Ebből tsak az a' következés, hogy a' bányá has-fájásnak szerentsés meggyógyítása kedvéért az Orvosló arra figyelmezzzen, hogy minő orvosságot kívánnyon a' bányá has-fájás; Továbbá: hogy minő szerek legyenek szükségesek a' bányá has-fájáshoz járult kegyetlenebb történetek ellen; Végre: Minő orvosságok rongályák, 's törlyék-el a' bányá has-fájásból meg-maradott következeseket?

Orvosságát mind addig meg nem tudhatni, még ki nem tudódik: Valyon magánosan vagy-e a' banya has-fájás, vagy talám mással szövetkezett? Mert bátor közönségesen hideglelés nélkül szokott lenni, még is, ha tovább tart, azon kívül, hogy az e-pével, vagy az el szorúlt ganajlással szövetségben áll, a' beteg meg-borzasd, ki hevíül, forró betegségbe, közönségesen rothadt, gonofz indulatúba esik; a' mikor azután az egész segítség ez ellen szegefztetik.

De legyen leg-előbbre ama' magános banya has-fájás, melly sem a' beteget annyira nem gyötri, sem okadás, vagy más veszedelmesebb történet vele nints. Itten olyan szerek lesznek szükségesek, mellyek az izgatott részeket tsillapítsák; tudniillik: kívülről a' lágyító kötések, és az e'fele ferdők, ha lehet; azután a' lágyító, olajos allövellések, és belől is a' sok lágyító, nyal-kás, olajos orvosságok a' közbe vetett gyönge has-hajtókkal, hogy a' has-fájást okozó öfztön ne csak bé takarodjék, hanem egyuttal ki is eregetödjék. Ezek után, ha a' fájdalmak nem szünnek, a' tsendesítő, és
faj-

fájdalmakat enyhítő erejűekhez, az opiumhoz kell folyamodni. Az opium nem csak a' fájdalmat nem érezteti a' beteggel, hanem még a' fájó tagnak izgathatóságát is vagy egészen el-vefzi, vagy annyira megtompitya, hogy bátor jelen légyen az ösztön, még is elégséges hathatósága, és ereje ne legyen az izgatásra. Nro. 165.

Minekutánna a' fájdalmak el multanak, az ólmos ösztön ki takarodott, következnek az érző in-erősítők, mellyekkel a' beleknek előbbi erejek, 's elevenségek meg vízfza adódik. Magasztaltatnak ekkor a' többekből: a' gummák, a' hód-tetem, a' pésma, a' kámfor, a' peruviaai fahéj, és általlyában a' keserű szerek. 'S e'képp' meggyógyul a' magános, és szelidebb bánya has-fájás.

Tsak hogy igen ritkán, talán soha sints magánosan; mert Valaki tsak bánya has-fájásban tovább szenved, azt leg-ottan az epe, és a' has szorulások is nyavalygattyák, úgy, hogy nagy vefzödséggel lehessen kitanúlni: Valyon epével kevertt, avagy ganélattal egyeledett bánya has-fájás legyene-e? vagy talan hármos? Ez

Ez a' zavarodott állapot felette nehezi-
ti az orvoslást, mert mellyeket a' bányá
has-fájás el fogadna, azokra az epés, vagy
ganélattal szövetkezett annál hevesebben e-
rőszakoskodik. — Legyenek utasításúl a'
következendők.

Ha a' has-fájás türethető, ha a' beteget
nem gyötri annyira, és okadás nélkül va-
gyon; akkor belől a' fel oldó, gyöngé has-
hajtókkal, és a' sok lágyító, olajos italok-
kal kezdődik az orvoslás; kívülről meg lá-
gyító all-lövellések adatnak, és hasonló kö-
tések rakatnak a' hasra; mellyekre, ha a'
beteg magától nem okádik, következendő
nap a' környülállásokhoz alkalmaztatva ol-
lyant kell adni, melly egybe okádtattya,
és a' hast is meg-indittya.

Ha pedig a' has-fájás okádással vagyon,
és a' fájások is türethetlennel; mivel itt az
okádással már ki ürödött, a' mi ollyas a'
gyomorban vólt; kívül kezdvén, és foly-
tatván húzomost a' lágyító has-kötéseket,
all-lövelléseket, és feredőket, belől egye-
nessen az opiummal kell az orvoslást kez-
deni, ne talántán a' tovább tartott okadás,

és a' türethetlen fájdmakból következendő bél-gyúladás későbbben tiltsa az opiumot. Nro. 166. De mihent a' fájdmak meg-szüntek, meg félre tetetődik az opium, és a' gyöngye fel-oldó, és üritő szerekkel öblögetődik-ki a' meg-maradott undokság.

Azt a' has-fájást, mellyben már több napoktól a' ganajlás is el állott, és mellyet az all-lövellések is semmiképp' meg nem indithattak, a' has-hajtók meg nem orvosolják; mert a' helyett, hogy a' hast meg-inditanák, inkább nagyobb rágásokat, 's okadásokat okoznak. Az opium, bátor egyéberánt a' ganéjlást tartóztatya, 's röstebbé teszi, itt még is azzal, hogy a' belek öfzve vonását, és a' görtsöt szünteti, annyiba segíti a' ganéjlást, hogy azt azután az utánna adott mannából, kassiából kevés sóval, és savóból készült lágyító üritők, és all-lövellések végbe viszik.

Abban az állapotban is, a' mikor tudniillik a' has-fájással a' vizellet is el áll, úgy, hogy vagy éppen semmi, vagy igen kevés mégyen; abban az állapotban is, mondom, az opiumtól, melly a' lágyító, olajos mód-

dal egybe köttetik, kell leg többet reményleni, és várni. Ebben az esetben a' környülállások szerént jobbára mindenkor eret is kell vágni. Felette hasznosok itt a' feredők fél testig, ha lehetséges, egyéberánt lágyító kötésekkel borítódik-bé az egész has, és a' görtsöt enyhítő szerekkel kevertt lágyító all-lövellések folyton folyvást adatnak. Ha ezek elégtelenek, ha nem enged utánnak a' görts, izgató párlásokat, vagy hólyag huzó flastromot kell a' láb ikrákra rakni.

A' *bánya* has-fájásnak leg-közönségebb következése: a' szél-ütés. Minekutánna a' has-fájás meg-gyógyult, fűszerzámos füstelőkkel kell a' hast, és a' szél ütött tagot dörgölni, és kőrös bogár tinkturával, hangya, vagy kakuk fű spiritussal, vagy más akármi izgató szerrel, melly a' nedvek' folyását a' szél-ütött tagba sebesebben hajthattya, kell szorgalmatosan kengetni. Különös fogantosságuak a' kén köves feredők is, és az Electrízatió; belől meg: a' kámfor, a' peruviaai fa héj, a' balsamok, a' sokféle izgató füvek, fák, és gyökerek.

Az ilyen betegek, hogy többé vissza ne essenek, kérdést sem szenved, hogy leg jobban tselekednének, ha az alkalmatosságot kerülnék, de sokaknak ez az élelmek; azért intessenek-meg inkább, hogy 'siros levekkel, leg-inkább tejes étkekkel, irós vajjas kenyérrel, és szalonnával éllyenek.

Azokból a' has-rágásokból, mellyek a' belek' alkotásába bé hatott okokból erednek, első a' *gyúladozó* has-fájás. Ez valóságos bél-gyúladás, melly soha gyúladozó hideg nélkül nints. *Lásd a' bél-gyulad. Orv. Munk. 1-ső Dar. 155. Lap.*

Második az *arany-értől* okozott has-fájás. Ez a' sok meg-gyült vértől származik, és igen könnyen gyúladozó lesz. Ezt késérik a' vizelésnek alkalmatlanságai, azért hol tsepenként, hol fájdalommal foly, hol pedig egészen fenn akad.

Ennek meg-orvoslása többekre terül: előszer a' gyöngé has-hajtókra, a' közép sókra, a' kassiára, mannára, 's a' t. mellyek által az arany-ereknek a' vizi hólyagra kiterült némelly nevezetesebb ágaiból a' vér a' végbél felé tsalogatódik; azután a' lágyi-

tó alt-lövellésekre, mellyekre az arany erek meg-lágyúlnak, 's ki-tágolnak; végre: a' vég-bélnek lyukas széken ált' teendő párolásaira, és dörgölésekre körülette. Kétség kívül, jók itt' a' lágyító kötések is a' hasra, és a' feredők, hogy a' ki feszült erek annál könnyebben meg-lágyulnyanak, a' fájdalom is olly erőszakos ne legyen, sem a' gyúladástól ne kellessék annyira félni, melly is, ha mindgyárt kezdetben jelen volna, a' lábban eret kellene vágni.

Az arany-ér daganatokat tsak akkor szabad meg-piotzázni, a' mikor nem gyúladtak, nem felette nagyok, és a' mikor nintsenek tele meg-aludt, göröngös vérrel. Ha gyúladtak a' daganatok, akkor a' piotzákát nem a' daganatokra, hanem a' körülettek lévő szomszédságba kell rakni, mellyre a' gyúladás engesztelődik, és az egyébránt történt meg-evesülés akadályoztatik, külömben borbély késsel kell meg sérteni, hogy ama' göröngyös aludt vért, mellyet a' piotzák ki nem szihattak volna, ki lehesen nyomni.

Valami materiának a' belekre lett ált' tételéből keletkezett has-fájás háromféle nevezetesebb eseteket foglal magában; tudniillik: a' mikor a' has-fájás az el fzorított *párzásból* következik. 2-szor: a' mikor valami *köszvényes* materia a' belekre verődik, 3-szor: a' mikor más akárminü *náthás, folyásos* materia a' beleket meg-szállya.

Az elsőt tapasztalhatni azokban, kik szél ellen utaznak, kik éjtszaka meztelen hassal hevernek, kik meztelen lábokkal hideg pallatokon járnak, kik ki-hevült testel hideg, jeges vizet isznak, vagy akármi más mód' hasokat meg-hűttik.

A' második esetet láthatni azoknál, kiknél a' podágrás ostrom el marad, és a' materia a' belekre verte magát; a' mi az ostrom alatt az élet rendben el-követett hiha miatt, vagy, a' mi öregeknél közönséges, az el fogyott erő miatt, szokott megtörténni, a' mikor tudniillik a' természetnek nints annyi ereje, hogy a' köszvényes materiát a' külső tagokra ki tehesse. Többek közül azt is okozhatni, hogy sokak a' külső tagokra már le tett materiát némelly

vizszá verő, szorongató szerekkel a' külső tagokról másfelé űzik, 's kergetik.

A' náthás materia a' testnek külömbféle részeit el-foglalhattya: az orra, szemekre, torokra, melyre, 's a' t. erezkedhetik; úgy szinte a' belekre is szállhat, 's has-fájást csinálhat. A' ki-ütések is a' testnek külső szinéről sokszor a' belekre nyomódnak vizszá. A' gyermek ágyosok, kik önnön emlőjeket magzattyoktól meg-fogják, sokszor veszedelmes has-fajásokban szenvednek a' belekre vertt, 's ottan meg-aludt téjből. Erről maskor.

Meg-esmérni mind egyik rendbéli esetet abból, hogy minden szorgalom után is, semmi más has-fájást gerjesztő okot nem találni, hanem tsak, hogy a' test meg-hült, a' beteg hideg, jeges vizet ivott, vagy, hogy a' testnek külső szine, melly előbb valami ki-ütéssel vólt rakva, egyszerre meg-tisztult. Vagy, ha a' köszvény gerjesztette, ki-tudódik az azelőtt vólt, és most el-maradt ostromból a' nélkül, hogy a' külső tagok fájjanak; azután a' betegnek szája val-lasából, ha tudniillik vallya, hogy a' köszvényes

vényes tagokat, a' hová szokott szállani, éretlen javaslásokra, ki tudgya minü öszve húzó irekkel, 's kötésekkel kente, 's burogatta.

Itt' is tsak az szerentsés az orvoslásban, a' ki a' gerjesztő okhoz alkalmaztattya orvosságát. A' miért is, ha a' vízfza vertt test' párzásából esett, és a' has-fájás magában türhető a' nélkül, hogy gyúladással fenegedne, használni fognak a' sok bodza, székfü, és hársfa virágokból ivott herbaték, a' láb feredők, a' láb dörgölések meleg ruhákkal. De ha a' test erős, vérmes, ha a' fájások kegyetlenebbek, ha a' belek gyúladtak, azon fellyül, hogy az egész hast lágyító kötésekkel kell burogatni, hogy a' gyúladást lágyító, olajos all-lövellésekkel kell engesztelni, okvetetlen eret is kell nyitattani; mellyekre, ha a' gyúladás tikkad, a' vízfza maradott fájdalmat az opium egy, vagy fél gránra adva, nem tsupán mint fájdalmat szüntető, hanem egybe a' test párzást is sürgelő, fogja el-törteni. A' hólyag húzó flastromok tsak annakutánna tetetődnek a' láb-szárokra, minekutánna a' most számlálttak elégtelenek.

A' kikkél a' has-rágások onnan származnak, hogy a' köszvény, vagy más akármiféle ki-ütés a' belekre szállott, ottan az Orvoslónak minden figyelme oda tárgyázzan, hogy a' köszvényt, vagy a' ki-ütést vizsgálja verő okot távagtassa, meg-ron-tsa. Mihez képest, ha a' gyúladástól kellene tartani, vagy talán már jelen is volna; első lépzen az ér-vágás, azután a' sok lágyító italok, a' nyálkás, és olajos all-lövellések, a' lágyító kötések a' hasra, és, hogy a' belekre szállott materia előbbi helyére vizsgálja térjen, ugyan annak a' helynek mosása, 's feresztése. Belől, hogy a' le tett materia annál könnyebben a' test külső szinére ismét ki-tsalogatódjék, bodza, és székfü virágokból készített herbatével, vagy más gyöngye izzasztókkal kell a' bé-födött beteget meg izzasztani.

A' mikor a' *köszvény* következtette a' has-fájást, akkor is a' lágyító, olajos all-lövellések, és a' láb-szárakra rakott bőrt vörösítő kötések, vagy hólyag húzó flastro-mok lesznek a' leg-hasznosabb szerek; belől meg a' lágyító, hivesítő orvosságok kevés opiummal.

Szin-

Szinte így orvosoltatik a' *náthás* materiából származott has-fájás is; tudniillik: a' sok lágyító, langyos, gyöngye izasztó italokkal, a' hasra rakott lágyító kötésekkel, és feredőkkel, mellyeknek elégtelenségét a' hasra tett hólyag huzó flastrom bőven ki tölti, melly ha valamikor, bizonyára ebben az esetben ki-mutattya tellyes hatását.

Nehezebb azon a' has-fájáson, azokon a' rágásokon segíteni, mellyek onnan támadtak, hogy a' testnek el-bádogyadása, elerőtlenedése miatt ama' tsipős, köfzvényes materia mintegy kényszerített a' belekbe leülepedni. Ebben az esetben, ha csak az erőt meg-szerzők, 's éllesztők hathatósan nem munkálódnak, a' többi fáradozások haszontalanok lesznek.

Az *együtt szenvedésből* származott nyavalyák által azok a' betegségek értetődnek, mellyeknek gerjesztő okai bátor távul, máshelyet félszkeztek, még is a' tagoknak együtt értése miatt úgy sértenek valami részt, mintha ugyan azon a' helyen vólna; meghülnek, meg-fáznak p. o. a' lábok; és a' beteg has-fájásba esik.

Ki-

Kiváltképpen a' lépes férfiak, és a' nádra görtsös afzfzonyok szenvednek sokszor a' hirtelen elme indulatok miatt illyetén együtt értésből következett has-fájást. Megkell azért az olyanokat kérdezni: nem haragudtak-e? nem voltak-e szomorvak? 's a' t. De a' halavány, a' tiszta vízhez hasonló vizellet maga elégségesen el-árullya az illyen has-fájást; noha abból is meg lehet esmérni, hogy könnyen el-áll, és meg könnyen, a' leg-kissebb elme indulatra, visszafiz tér. A' sárgaság is örömet hozzá adgya magát, melly néhány napok alatt meg magától el-múlik. Hogy okádnak is néha az illyen betegek, az is jegyzést érdemel, ne talán a' ki-okádott zöld materia miatt e-pés has-fájásnak íteltessék, és a' betegnek szzerentsétlenségére mint epétől származott has-fájás gyógyitassék.

Ennek orvoslását az enyhítő, fájdalmat szüntető, opiumos orvosságok, mellyekre a' bél-görts le-tsillapodik, eszközlik. Lehet ezekkel ama' jó illatú ámbrát, a' kámfort, a' hód tetemet is szagoltatni; lehet kámforból, opiumból, és terjékből gyomor flas-

tromot is tsinálni. Lehet méhfüből, mén-
tából, majoránából, 'sályából, rutából, szék-
fü virágból, 's a' t. herbatét itatni; köté-
seket, és ireket a' hasra készíteni.

Meg-történik néha, hogy ezek semmit
sem használnak, méglen vagy ér-vágás, vagy
has-hajtó nem adódik, jele, hogy akkor
vagy a' vér sok, vagy az első utak terhelt-
tek. Mindenik eset saját tünetényeivel je-
lenti-ki magát.

Az ostrom után a' végre, hogy az ér-
ző inak minden tsekély gerjesztő okra meg
ne sértődjenek, ditséretesek az erősítő sze-
rek, az értzes vizek tejjel, a' peruviai fa-
héj, a' vas-por, a' keserű, és érző in e-
rősítők.

A' viselősek, gyermekágyosok, és a'
meg-rekedt hó-számból következett has-rá-
gások az Afzszonyi Nyavalyák közé valók.

Nem tsak a' halászok, és vadászok,
kik sokszor kéntelenítettnek tavakban, 's
más folyó vizekben járni, hanem a' gyön-
ge, kényesen nevelttek, a' puha, nádra gör-
tsős afzszonyok, és lépes férfiak is, kik
az időnek leg-kissebb vízfontagságaitól is
bán-

bántódnak, ha mezitláb járnak, avagy, ha lábaikat elegendőn nem fődik, has-rágásokat kapnak. Ezeknél a' gyöngye izzasztók, és fájdalmat enyhítők, a' lágy meleg láb áztatások, és lágyító kötések kezdik, és végzik az orvoslást.

Életrend. Akármilyen okból legyen származott a' has-fájás, mindenik el-fogadgya azt, hogy a' beteg tsendesesen nyugodjék, magát meg ne hűtse, keveset, 's azt is merő hig étkeket egyék, 's hideget ne igyék. Egyébiránt rendellye-el az egész élet módot a' gerjesztő okhoz, a' nyavalya természetéhez, és sullyához, és a' betegnek többi környülállásaihoz alkalmaztatva.

R E T Z E P T E K.

Nro. 151.

Végy: Négy lat *fris mandola olajt*, törd-öszve három tojás *székével márvány motárban*, azután adgy-bozzá négy lat Sz. János kenyér gyületet. Egyelítsd-öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában egy kanállal, 's igyék-reá egy *fudsia fejer málvá berbatét.*

Nro. 151.

Rx. Ol. amygd. dulc. recent. Unc. duas. vitell. ovor. Nro. tres. in marmor mortar. bene stis adde Syr diacod. Unc. duas. m. d. om. 2 hor. un. Cochl. superbib. vascul. Decoct. alth. Nro.

Nro. 152.

Végy: Egy lat fejér málcza gyökeret, vagdald-öszve, fűzd vízben fél óráig; szűrd le tizenhat latot, adgy-hozzá négy lat len mag olajt. Egyelitsd-öszve all-lövellésnek.

Nro. 153.

Végy: Két font len mag lisztet, fűzd fél óráig édes tejben, azután adgy-hozzá fél font székfi virágot. Egyelitsd-öszve lágyító kötésnek.

Nro. 154.

Végy: Egy marék mentát, annyi székfi virágot, egy lat édes kömény gyökeret. Egyelitsd-öszve herbaténak.

Nro. 155.

Végy: Egy marék székfi virágot, két könting narants bájat, egy lat édes kömény gyökeret. Vagdald-öszve herbaténak.

Nro. 152.

℞. Rad. alth. Unc. sem.
c. Coqu. s. q. Aqu. Com.
p. 1/2. hor.
Colat. Unc. octo.
adde
Ol. lin. Unc. duas.
m. d. p. Enemate.

Nro. 153.

℞. Farin. sem. lin.
Libr. duas.
Coqu. s. q. Lact. p. 1/2 hor.
in form. Catapl.
s. fin. coct. adde
fl. cham. V. Libr. sem.
m. d. p. Cataplasma.

Nro. 154.

℞. Herb. menth.
fl. cham. aa. man. un.
Rad. foenicul. Unc. sem.
c. m. d. spec. p. The.

Nro. 155.

℞. Fl. cham. man. un.
Cort. aurant. dr. duas.
Rad. foenicul. Unc. sem.
c. m. d. spec. p. The.

Nro. 156.

Végy: Hat lat édes kö-
mény vizet, két lat édes kö-
mény gyületet, egy könting
Hoffmann' Spiritust. Egye-
litsd-öszve, 's adgy-bé min-
den fél órában egy kanállal.

Nro. 157.

Végy: Négy lat savanyú
pálma gümöltset, egy tzi-
trom almát mag nélkül, egy
lat tisztított borkövet; Vag-
dald-öszve, főzd savóban fél
óraig. Szűrj-le egy mészszelyt,
adgy-bózzá fél könting édes
salitrom Spiritust. Egyelitsd-
öszve, 's adgy-bé minden 2-
dik órában fél findsiányit.

Nro. 158.

Végy: Három lat pörje
gyökeret, két lat orofzlány
fog fű gyökeret, vagdald-
öszve, főzd vízben három
fertály óráig, szűrj-le más-
fél mészszelyt, adgy-bózzá
egy lat leveles borkövet, két
lat édes kömény gyületet, an-
nyi szüz mézet. Egyelitsd-

ösz-

Nro. 156.

Rx. Aqu. focnicul. Unc. tres.
Syr — Unc. un.
Liqu. anod. min. Hoff.
dr. un.
m. d. om. 1/2 hor, un. cochl.

Nro. 157.

Rx. Fruct. tamarind.
Unc. duas.
Pom. Citr. s. nucl. Nro. un.
Crem. tart. Unc. sem.
c. m. coqu. s. q. Ser. Lact.
p. 1/2 hor.
Colat. Libr. un.
adde
Spir. nitr. dulc. dr. sem.
m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

Nro. 158.

Rx. Rad. gramin. Unc.
un, sem.
— Tarax. Unc. un.
c. m. coqu. s. q. Aqu. Com.
p. 3/4 hor.
Colat. Libr. un. sem.
adde
Liqu. terr. fol. tart.
Unc. sem.
Syr.

őszve, 's adgy-bé minden 2-
dik órában egy kávés fndsi-
ával.

Nro. 159.

Végy: Két könting ve-
lentzei szappant, annyi szap-
pan kivonást, meg annyi rabar-
bara kivonást. Tsinálly bárom
grányi pilulákat. Adgy-bé nap-
jában 4-szer, mindenkor négy
szemet, 's igyék-reü egy fnd-
sia herbatét édes kömény, és
édes gyökerekből.

Nro. 160.

Végy: Egy könting me-
ster gyökeret, annyi kalmos
gyökeret. Vagdald-őszve, for-
rázd-le forró vízzel, badd
állyon bé-födve fél óráig.
Szárj-le nyoltz latot, adgy-
hozzá két lat édes kömény
gyületet, tizenöt tsep Hoff-
mann' értzes Spiritust. Egye-
litsd-őszve, 's adgy-bé min-
den órában egy kanállal.

Nro. 161.

Végy: Két könting tisz-
ta ammoniak gumát, annyi

ör-

Syr. foenicul.

Mell. virg. aa Unc. un.
m. d. om. 2 hor. un. vas.

Nro. 159.

R. Sapon. venet.

Extr. saponar.

— Rh. aa. dr. duas,

m. f. pillul. gr. trium.

d. 4-ter de die quatu. su-
perbibendo vascul. infus.

Spec. Rad. foenicul, et
Liquirit.

Nro. 160.

R. Rad. Imperator.

— Calam. arom. aa.

dr. un.

c. m. infund. s. q. Aqu. ferv. ,
p. 1/2 hor. vas. claus.

Colat. Unc. quatu.

adde

Syr. foenicul. Unc. un.

Liqu. anod. min. Hoff.

gutt. quindec.

m. d. om. hor. un. cochl.

Nro. 161.

R. Gum. ammon.

Extr. Enul.

gen-

örvény gyökér kivonást, meg
annyi keserű gyökér kivonást,
fél könting Ruffus pilulás
tészttát, tsinály rabarbarás
tzikoria gyülettal három grá-
nyi pilulákat. Adgy-bé napjá-
ban: 3-szor, mindenkor há-
mot, 's igyék-reá egy find-
sia herbutét, örvény, és szek-
fű szagu gyökerekből.

Nro. 162.

Végy: Egy lat fris mon-
dola olajt, egy tojás széket;
törd-öszve márvány mo'sár-
ban, azután adgy-hozzá két
lat Sz. János kenyér gyüle-
tet, tizen négy lat tisztá vi-
zet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-
bé minden órában fél find-
siával.

Nro. 163.

Végy: Egy lat len ma-
got, törd-meg kevesé, és főzd
vizben fél óráig, szűrj-let-
zenbat latot, 's adgy-hozzá
bat lat len mag olajt. Adl
all-lövellésnek.

Extr. gentian. aa. dr. duas.
M. P. Ruff. dr. sem.
Syr. cichor. c. Rh. q. s.
f. pillul. gr. trium.
i. ter de die tres, super-
bibendo vascul. infus spec.
Rad. Enul. et Caryo-
phyllat.

Nro. 162.

Rx. Ol. anygd. recent.
Unc. sem.
vitell. ovor. Nro. un.
in marmor. mortar. bene
subact.
adde
Syr. diacod. Unc. un.
Aqu. Com. Unc. septem.
m. d. om. hor. 1/2 vascul.

Nro. 163.

Rx. Sem. lin. levit. contus.
Unc. sem.
Coqu. s. q. Aqu. Com.
p. 1/2 hor.
Colat. Unc. octo.
adde
Ol. lin. Unc. tres.
m. d. p. Enemate.

Nro.

Nro. 164.

Végy: Négy lat aszú szilvát, főzd vízben fél óráig, azután adgy-bozzá bárom könting senna levelet, bárom lat mannát; badl állyon fél óráig be-fedve. Szűrj-le bufizlatot, 's adgy-bozzá egy lat tsudálatos söt, fél könting salitromot, két lat manna gyületet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden másfél órában fél findsiával.

Nro. 165.

Végy: Tíz lat székfű vizet, négy grán opiumot, annyi kúmfort, két lat ménta gyületet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden órában egy kanállal.

Nro. 166.

Végy: Három lat fris mondola olajt, törd-öszve bárom tojás székkal márvány mo'sárban, azután adgy-bozzá

Nro. 164.

R. Prunor. exsi. Unc. duas.
Coqu. s. q. Aqu. Com.
p. 1/2 hor.
deinde adde
fol. S. s. S. dr. tres.
Man. Calabr. Unc. un sem.
m. relinq in infus. ferv.
p. 1/2 hor. vas. claus.
Colat. Unc. decem.
adde
Sal. mir. Gl. Unc. sem.
Nitr. pur. dr. sem.
Syr. mannat. Unc. un.
m. d. om. sem. 2-da hor.
1/2 vascul.

Nro. 165.

R. Aqu. fl. Cham.
Unc. quinque.
opii. pur.
Camphor. aa. gr. quatu.
Syr. menth. Unc. un.
m. d. om. hor. un. cochl.

Nro. 166.

R. Ol. amygd. recent.
Unc. un. sem.
vitell. ovor. num. tres.
in. mortar. marin. berte

II. Darab.

két

U

su-

két lat székfű virág gyüle-	subact. adde
tet, tíz lat székfű virág vi-	Syr. fl. cham. Unc. un.
zet, négy grán opiumot, an-	Aqu. — — Unc. quinq.
nyi kámfort. Egyelitsd-öszve.	opii pur.
's adgy-bé minden órában egy	Camphor. aa. gr. quatu.
kanállal.	m. d. om. hor. un. cochl.

A H A S - M E N É S R Ő L.

De Diarrhaea.

A ki sok, hig materiát gyakrabban ganéjlik, *Has-menésben* szenved. Nints itt szó ama' természetnek hasznos munkájáról, ama' has-menésről, melly által az egészség oltalmaztatik, vagy az el-veztett meg vízszáttér; a' mit a' forró, és néha a' hosszszas betegségekben is a' nyavalyát szerző, 's gerjesztő materiának meg-emészttése után tapasztalhatni. A' beteget el-erőtlenítő hosszszas *Has-menésről* vagyon itt a' beszéd.

Okai. Nem tsak a' belekben megmaradott akárminü meg-veztegetett nyers, és tsipős nedvek, nem tsak a' bél-edényeknek el lágyulása, bé dugulása, és bé hegedése, hanem más akármi ürüdéseknek, akadályasztatása, vagy tellyes el záródása is has-menést tsinál-

nálhat. Rövideden: Valami a' nedveket szokáson kívül bővebben a' belekre tsallya, és a' bé szívó edények által végbe viendő bé szívásokat hátrallya, vagy teliyességgel gátallya, az mind has-menést gerjeszthet, mind abból has-menés eredhet.

Feloztása. Következendők a' leg-közönségesebb Nemei a' *Has-menésnek*: Az *iszapos*, és a' *hideglelés Has-menés*, azután a' kemény *haragtól*, és *ijedéstől*; a' fel *olvadt nedvektől*, a' *meg-hűtéstől*, és a' *gelesztáktól* okozott. Ide tartozandó még a' *véres has-menés*. A' *fogazással*, és a' *himlőzéssel* járó *Has-menésről* a' *gyermekek*' *Nyavalyái* között léfzen a' beszéd.

Kezdete. A' betegeknek különböző, sokszór ellenkező természetökből, ezeknek álhatalatlan, zavarék környülállásaikból, és a' sokféle hol szelidebb, hol vadabb gerjesztő okokból elégségesen ki tanulhatni, hogy a' has-menés nem kezdődhetik mindenkor ugyan azokkal a' történetekkel, hanem hol hidegleléssel, hol a' nélkül, hol ezekkel, hol ama' fenyegetőbb történetekkel, 's következésekkel veszi kezdetét.

Kimenetele. A' betegnek előbeni állapattya, a' gerjesztő okok, az egybe tódult több, vagy kevesebb, könnyebb, vagy nehezebb történetek, a' beteggel való gondatlanság, és a' helyes, vagy helytelen orvoslás válfázák-meg az egészségre, más betegségre, vagy halálra esenkedő kimenetelt.

Orvoslása. Következik már a' külömbféle has-menés' Nemeinek orvoslása: Az *iszapos* bél, vagy has-menést azoknál láthatni, kik gyöngé, hitván gyomorral lévén; azt vagy mértékletlenül meg-terhelik, vagy mindenfélét öszve zabálván, olyanokat is öszve falnak, mellyeket a' gyomor meg-emészteni elégtelen; azért a' gyomorban meg-hevernek, és természetes hajlandóságok szerint meg-romlanak, meg-tsipősednek; Mi tsuda, ha azután a' beleket izgatják, és has-menést gerjesztenek? Tapasztalni ezt igen is sokszor a' sok, nyers gyümöltstől, szőlőtől, mustól, és más meg-forni szokott italoktól. Egyéberánt meg-esmérhetni ezt azon kívül, hogy a' beteg ki vallya, az élmelgésről, az étel-utálásról, a' száj keserűségéről, a' véghetetlen bőfögésekről, és hányásra való erőlkedésekről. Eb-

Ebben az ifzapos has-menésben első az, hogy a' meg-veztegetett ifzapos materia a' testből ki ürüllyen; a' mit leg-hafznosabban végbe visznek az okádtatók, mellyek nem tsak azzal segitenek, hogy az ifzapot a' leg-rövidebb uton ki-lódittyák, hanem, hogy a' has-menést is tsendesítik, sőt sokszor egészen meg is állittyák azzal, hogy a' beleket meg-zavarják, és erősebb ellenkező mozgásra kényszerítik, 's hozzák.

A' vér-hányás, a' tüdő rothadás, a' szakadások tiltyák az okádtatást, és inkább a' mannát, a' rabarbarát, 's a' t. ajánlyák helyibe a' tsipősséget bé takaró all-lövellésekkel.

Minekutánna ki takarodott az ifzap, meg-állittyák a' bél-menést az erősítő, öfzve huzó, a' gyomornak, és beleknek kedvező fűszerfzámos szerek, vagy az opium. Ezekből, mellyiket kellessék választani, következendők lesznek utasításúl: Kétféle okokból szokott tudniillik a' ki üzött ifzap után a' has-menés még tovább is tartani: Vagy a' beleknek rendkívül való el-lágyulása miatt, vagy ugyan azoknak nagyobb izgathatósága miatt, a' miért a' nedvek az

egész

egész testből a' belekre sietnek. Az első esetben, a' mikor tudniillik a' has-menés a' beleknek felettébb való el-lágyulása miatt nem szünik, a' gyomort, és beleket erősítő, keserű, fűszerfzamos szerek: a' pörgölt rabarbara, a' narantshéj, a' keserű gyökér, a' fűzfa levelű fű, a' kaskarílla héj, a' myrobalán gyümöls, és a' jó vörös bor lesznek a' has-menést szüntető, és az egészséget előközlők, 's meg-téritők. Nro. 167—168.

Ha pedig a' beleknek nagyobb izgathatósága miatt, és az innen következett nedveknek a' belekre való rohanása miatt bádgyasztya, 's erőteleníti a' has-menés továbbá is a' beteget, a' fűszerfzamos szereken kívül az izgathatóságot fogyasztó opium léfzen segítségül. Jót téfzen ekkor egy grán opium hufz grán rák szemmel, és egy findsia székfű virág herbaté narants levéllel; vagy lásd Nro. 169. melly a' beleknek felesleg való izgathatóságát fogyasztva a' nedveknek a' belekre való rothanását hátrállya.

Némelly személyeket esztendőnként ostrom gyanánt szöki-meg a' has-menés, melly után egészen meg-ujúlnak, 's meg-e-

rösednek. Ebben az esetben semmiképp' sem kell a' természetet a' hasznos, és üdvös-séges munkálódásából ki tántorítani; mivel ez által sokféle betegségeknek élelztőjétől menekedik-meg olyankor a' test; inkább, ha a' beteg gyötrődnék, és eléggé meg nem tisztulna, rabarbarával, vagy más gyöngé has-hajtóval kellene a' természetet segíteni; Valamint ellenben, ha éppen sokáig tartana, és a' beteget nagyon bádgyasztaná, 's szorongatná, a' Nro. 167—169. alatt ki jegyzettekkel kellene mértékleni.

A' *hideglelés* has-menés magában nem különös betegség, csak a' hideglelésnek szembe-tünőbb történetei közül való; azért semmi különös orvosságot nem kíván, hanem a' hideglelésnek meg-orvosoltatásával magától el-marad.

Kik rendkívül fel haragudznak, hirtelen meg-ijednek, vagy hofzszas epefzto szomorúságban, és bajban élnek, sokszor keserü szájról, étel utálásról, gyomor nehézségről, és fájásról panaszkodnak, mellyekre has-menést kapnak; melly ha felette sokáig nem tart, annyiba hasznos, hogy általa

tała többféle betegségek meg-előztetnek, nem szabad azért meg-állítani, 's el fojtani; inkább ha a' gyomor nehézség, az étel utálás, és a' puffadt has nem múlnának, rabarbarával, vagy más gyöngye has-hajtóval kellene az iparkodó természetet segíteni, estve pedig tsupa opiummal, vagy terjéssel kell a' beleket le-tsendesíteni.

A' has-menés akármiféle legyen, ha sokáig tart, annyira el-lágyítja, el erőtleníti a' beleket, hogy a' nedvek az egész testből önként reájok rohannyanak, és az úgy nevezett *fel olvadt* nedvekből okozott has-menést gerjeszték. De közönségesbb azt az olvasztó has-menést látni, melly a' sokáig tartott vér-hast, a' kemény roíz indulatú hidegleléseket, a' viz-kórságot, súlyt, vagy a' rák-fenét követi; sőt az az olvasztó has-menés is elég közönséges, melly a' genyetségtől, a' fekélytől veszi eredetét.

Ezt a' négy féle has-menést egymástól különözni azért szükséges; mert különböző okokból eredvén különböző móddal orvosoltatnak. Tsupán az a' sokáig tartott has-menés, melly annyira el lágyította a'
be-

beleket, hogy a' nedvek mind arra rohan-
nyanak; a' millyen a' szokott lenni, melly
a' hoszfszas hideglelések után több ideig a'
beteget erőtleníti, 's fonnyasztja; és az, melly
a' sokaig tartott vér-hast nyomba követi,
többnyire egy féle képp' orvosoltatnak.
Meg-gyógyul tudniillik mind a' kettő több-
nyire szerentsésen a' keserű, erősítő, a' ned-
veket sükeresítő, és fufzerfzamos szerekre;
a' pörgöltt rabarbarára, kaskarilla, és na-
rants héjakra, a' keserű gyökerre, és a' jó
vörös ó borra; 's a' t. Lásd. Nro. 167—168.

Azt az olvadott has-menést, melly a'
kemény, gonosz indulatú rothadt hidegle-
lések után a' gyógyuló félben lévő't meg-
szöki, néha a' nagyobb mértékben adott
peruviai fahéj, az értzes savanyuságok, a'
timsós savó, 's a' t. meg-gyógyittyák. Nro.
170—171. De közönségesen tsak meg-bi-
zonyodik, hogy halálos azzal együtt, melly
a' viz-kórsághoz, a' sorvadáshoz, súlyhez,
vagy rák-fenéhez járul. A' viz-kórságban,
a' súlyben, a' rák-fenében engesztelik ugyan
azt az opium, a' sálep gyökér, és egyéb
nyálkás enyhítő szerek, de vajmi ritka eset
az, mellyben el-állithatnák. A'

A' tüdő rothadásban, az emlőnek, láb-
nak, vagy más nevezetesebb tagnak ki irtá-
sa után a' bé szivárkodott genyetségből tá-
madott has-menés is mindenkor veszedel-
mes. Itt is leg jobbat téfzen a' peruviai fa-
háj, Nro. 172. Noha vajmi szép példákat
lattam az olasz uti fű után is.

Valamint a' meg-hűtés által visszra nyo-
módott materia gyúladékos szem fájásokat,
náthát, hurutot tsinálhat, úgy, ha az a'
materia a' belekre vörödik, has-menést is
teremthet, mellynek nevezete léfzen: a'
meg-hűtéstől támadott has-menés. Azon ki-
vül, hogy a' beteg ki vallya a' meg-hűtést,
ki nyilatkoztattya magát azzal is, hogy köz-
ben könnyű, 's türhető has-rágásokat indit.
Mefszze maradjanak ebben a' bél-menésnek
Nemében a' hevítő, 's rézfegítő szerek, mel-
lyek már annyiszor halálos bél-gyúladáso-
kat következtettek. Inkább, ha gyanakod-
hatni a' bél-gyúladásról, ha bőv vérü a' be-
tegg, ha türhetetlenebbek a' fájdalemak, eret
kell vágni, langyos láb feredőket kell ren-
delni, bodza, és székfű virágokból sok lan-
gyos, gyöngö izzasztó italokat kell vele i-

tatni; és minekutánna nints már mit félni, 's tartani a' gyúladástól, könnyü engesztelő szerekkel, sőt opiummal is lehet a' ki gőzelő materiát a' belekről a' test külső szí- nére tsalogatni.

Véres has-menést azoknál tapasztalhat- ni, kik bőv vérűek, és sokat ülnek, 's röstelkednek, jól esznek, 's isznak. Az- után azoknál a' bőv vérűeknél, kiknél va- lami szokásban vólt vér-folyás meg-reke- dett, vagy kik valami jelesebb tagot, p. o. kezet, vagy lábat vesztettek. Ezeknél a' természet szükségen fellyül készíti a' vért, mellyet azután meg nem bírván, illy for- mán el botsát, 's utánna el-áll, méglen a' gyarapult, 's kelleténél több vért ujjolag ki üríti; 's úgy tovább tapasztalhatni illyes vé- res has-menést azoknál is, kik máj dugu- lásokban ízenvednek. De leg-veszedelmesbb az a' véres has-menés, melly a' belek' sér- tését követi. Meg-esik az is, hogy a' be- lekben ér daganatok vannak, mellyek fel- pattannak, 's vért öntenek.

A' bőv-vérűeknél a' véres has-menés ér-vágás helyett, vagy másféle ártatlan vér

irítés gyanánt szolgál; azért nem is szükséges el-állítani, ha csak éppen nem felesleg való. Kik azért szenvednek véres has-menésben, hogy az or', vagy más szokott vér-folyások el-állott, azokon segít a' szokott vér-folyásnak visszra állítása, vagy az érvágás.

A' máj dugulásokból következett véres has-menés leg-ottan el-áll, mihent a' feloldó, 's ozlató szerekkel a' dugulások kibontatnak

Veszedelemesebb a' belek' megsértéséből következett véres has-menés; Azomban, ha ez a' sértés a' gelesztáktól vagyon, a' geleszták ellen való szereket kell segítségül hívni. Az erősebb, 's hathatósabb orvosságokat, üveget, vagy egyéb le-nyelt sértő testeket a' nyálkás, olajos orvosságok, és az all-lövellések teszik tehetetlenekké. A' ki-pattant ér daganatokat a' kényen öfzve szivó szerek fogják el-simitani.

A' mikor a' gyermekek fogaznak, vagy gelesztákban szenvednek, akkor is megszokta néha a' véres has-menés őket keresni. De mind a' kettőről egyébütt léfzen a' bővebb értekezés. Akár

Akár mi rendbéli keményebb, és tovább tartott has-menés türethetlen égést, és fájdalmas erőlkedést okozhat. Enyhitik, 's tikkasztyák ezt kiváltképpen a' nyálkás, olajos, engesztelő all-lövellések. Nro. 173.

Életrend. A' has-menést hirtelen el-fojtani nem szabad, inkább, ha természet i-parkodása, hogy általa a' test tisztul, a' gyakran ivott nyálkás hérbatékkal, és marha hus levekkel kell segíteni. A' marha hus levek leg-hafznosabban adatnak bele főtt ri's, vagy árpa kásával, 'semlével, vagy kenyérral. Ezekkel bé boritódnak, 's oltalmaztatnak a' belek a' rágások ellen. Általlyában keveset egyék, és könnyű emészthető, hig étkekkel éllyen; az ital is hol nyálkás, hol a' beleket erősítő, vagy a' rothadást gátló legyen, a' mit leg-hivebben a' has-menésnek Neme, 's természete fog meg-határozni; mert, a' mennyire lehet, nem tsak a' has-menésben, hanem minden betegségekben úgy kell az ételt, és italt ki rendelni, hogy egybe orvosságul is szolgállyanak, vagy leg-alább ne ártsanak. A' beteget tisztán kell tartani, a' levegőt körület-

te gyakran meg kell ujítani. Arra különösen vigyázzan, meg ne hűtse magát.

Vannak, kik a' leg kevesebb meg-hűtésre, az élet rendben, a' leg-kisobb elkövetett hibára has-menésben esnek. Ezek óják magokat a' meg-hűtéstől, az éretlen, de a' sok érett gyümöltstől is, a' 'siros étkektől, az alutt téjtől, a' fiatal, ki nem forrott sertől, szóval: mind azoktól, mellyekre a' tapasztalás tanította őket, hogy bennük has-menést gerjesztenek.

R E T Z E P T E K.

Nro. 167.

Végy: Tizenöt grán pörögöltt rabarbarát, annyi myrobalán gyümöltset; tsinály port, 's adgy-bé minden 3-dik órában egyet, 's igyék-reá egy fndsia herbatét. Nro. 154—155.

Nro. 168.

Végy: Fél könting füzfa levelü fű level port. Adgy-bé minden 3-dik órában egyet, 's igyék-reá egy fndsia herbatét. Nro. 154—155.

Nro. 167.

Rx. Pulv. Rh. tost.
— Myrobal. Citr.
aa. gr. quindec.
m. f. pulv.
d. om. 3 hor. pulv. un.
superbib. vasc. infus.
Spec. Nro. 154—155.

Nro. 168:

Rx. Pulv. fol. salicar.
dr. sem
d. om. 3 hor. pulv. un.
superbib. vasc. infus.
Spec. Nro. 154—155.
Nro.

Nro. 169.

Végy: Egy könting Terjéket. Add-bé egyfzerre.

Nro. 170.

Végy: Egy lat peruviai fa héj port, annyi peruviai fa héj kivonást, két lat sár-ga fa héj gyületet; tizenbat lat méh fű vizet, fél könting savanyú gálitzkő Spiristust. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél findsiányit.

Nro. 171.

Végy: Tizen négy lat tében savót, tiz grán timsót, bárom lat Sz. János kenyér gyületet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél findsiával.

Nro. 172.

Végy: Két lat peruviai fa héjat, főzd vízben fél óráig. Szűrj-le egy mészszelyt, adgy-bozzá bat könting peruviai fa héj port, bárom lat etzetes mézet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden 2-dik

Nro. 169.

℞. Theriac. Androm. dr. un. d. p. dos.

Nro. 170.

℞. Pulv. Cort. per. select. Extr. — — aa. Unc. sem. Syr. Cinnam. Unc. un. Aqu. meliss. Unc. octo. Spir. vitriol. acid.

dr. sem.

m. d. om. 2 hor. 1/2 vasculo.

Nro. 171.

℞. Ser. Lact. vaccin.

Unc. septem.

alum. rup. gr. decem.

Syr. diacod. Unc.

un. sem.

m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

Nro. 172.

℞. Cort. per. rud. tus.

select. Unc. un.

c. Coqu. s. q. Aqu. com.

p. 1/2 hor.

Colat. Libr. un.

adde

Pulv. Cort. per. dr. sex.

Oxy-

órában fél findsiányit.

Nro. 173.

Végy: Két grán opiumot, négy lat arabiai gummi nyálkát, nyoltz lat len mag o-lajt. Egyelitsd-öfzve, 's add áll-lövellésnek.

Oxymell. simpl. Unc.

un. sem.

m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

Nro. 173.

R. Opii. pur. gr. duo.

mucilag. gum. arab.

Unc. duas.

Ol. lin. Unc. quatu.

m. d. p. Enemate.

A V É R - H A S R Ó L.

De Dysenteria.

A' vér-has, és has-menés közt csak az a' különbség, hogy a' has-menés éppen semmi, vagy igen tsekély has-fájással legyen; a' vér-has ellenben kemény, csak nem türhetetlen has-fájásokkal, 's rágásokkal sanyargattya a' beteget, és ha a' vér-has sokáig tartott, gyakrabban erőlteti a' beteget az árnyék székre a' nélkül, hogy valami el-mennyen; tehát nem az el-menő vér, hanem a' türhetetlen fájdalom, az erőlkedések, és rágások teszik köztök a' különbséget. A' gyomor émelgés, a' közbe jövő o-

ká-

kádások és gyomor fájások vitatják, hogy a' vér-has elcinten csak a' gyomort, és a' vékony beleket bolygattya, későbbre erefzkedik a' vastag belekre, és a' mint a' fájdalomból, az erőlkedésből, és az all-löveléseknél hafznos következéseiből meg-bizonyodik, kiváltképpen a' vég hurkát sérti.

Okai. A' vér-hasnak alkalmatosságot nyújtanak: az ártalmas élet mód, a' dohos lisztből, avagy üszögös gabonából készített eledelek, a' бүдös, vagy beteg, el döglött marhából evett hus; a' бүдös, apró állatoktól, 's férgektől bi'sergő, posványos vizzel való élés, a' tisztátalan nedves, és meleg levegő, a' felette akaratos, hofzfzas has-menés, és végképpen a' has-menésnek akárminelly gerjesztő oka, ha a' gyomort, és a' nedveket meg-velztegeti.

Felofztása. A' gerjesztő okok külömb-ségekre nézve sokféle indulatú vér-has-támaszthatnak: más indulatú vér-has támad a' gyomorban, és belekben meg-gyült, romlott *tsipös materiákból*; más a' *gyúladásból*; mást okoznak a' *fel olvadott nedvek*, 's mást a' *meg-hűtés*.

Kezdeté. Fel olztása szerént nem kezdődhetik a' vér-has egyféleképp'; néha hirtelen, és véletlen lop-meg valakit; néha több .napokig tartott has-folyás után érkezik hol türhető, hol majd kétségbe ejtő rágásokkal; másokra hidegteleléssel; fő fájással, étel utalással, az okadásra való erőlkedéssel, türhetetlen szomjusággal, 's több illetén hidegtelelős történetekkel rohanik.

Kimenetele. Tagadhatatlan, hogy a' vér-hasnak mindenik Neme veszedelmes, és halálos lehet, bizonyos még is, hogy olyik közüllök akaratosbb a' másiknál; Illyent is meg-gyógyított már sokszor az értelmes orvoslás, sőt azt is meg-gyógyította néha, mellyről minden jó reménység le mondott.

Orvoslása. A' Szerentsés Orvosló legelőbbfzer is a' vér-hasnak okát keresi-ki, azután tudakozódik: Ha kezdetben vagyone, vagy már régtől sinlödik-e a' beteg? Ha hidegteleléssel, avagy a' nélkül jelent-e meg? Azután vizsgállya-meg a' betegnek erejét, a' történeteket, ha félök-e, vagy nem?

E'képpen ha az étel utalásból, émelgésből, az okadásra való erőlkedésből, a'

motskos nyelvről, a' nagy fjomjuságról, 's a' t. éfzre veszi az Orvosló, hogy az első utakban meg-gyült *tsipős epétől*, vagy más e'féle *iszaptól* gerjedett a' vér-has, és kitanúlta, hogy nem régibe kezdődött, hogy ebből a' materiából még semmi, vagy igen kevés szókott a' vérbe; könnyen meg-gyógyittya, ha ezt a' materiát okádtatóval egyszerűbe ki lódittya. Lásd a' *Nyaval. Törés.* Nro. 55—59—63. Erre, ha a' történetek semmit, vagy éppen keveset szállanának-alább, a' rágásokkal el menő materia is még szörnyű bűdös vólna, az okádtatót másodszor is bé kell adni, ha egyéberánt még elég erős a' beteg; hogy e'képp' a' vér-has mintegy fűvében el fojtódjék.

Illy móddal minekutánna meg-szabadultak az első utak a' vér-hasnak materiájától, (a' minek tanúi a' ritkább, és már nem annyira bűdös székek) a' beleknek érzékenységét, és felesleg való izgathatóságát kell gyöngye enyhítő, és bé takarító nyálkás all-lövellésekkel tsendesíteni; belől pedig, hogy a' betegben a' még továbbá tartott puffadás, bűfögés, étel utálás, és rá-

gások is szünnyenek, a' rabarbara Tinkturát, vagy pedig a' rabarbarát porban kell vele egyenlő rész myrobalán gyümöltsel bé vettetni, Nro. 174. Estve felette jó Terjéket, vagy pedig egy grán opiumot tizenöt grán rák szemmel bé adni.

Ama kemény, akaratos vér-has, melly mind ezekre nem engedtelődött, már most a' has szorító orvosságok fogják tikkasztani, 's egészen el nyomni. Nro. 169—175.

De mért is nem fojtódik-meg mindgyárt kezdetben szorító szerekkel a' vér-has? Mindgyárt kezdetben, minekelőtte az első utak meg-tisztultak, szorítókat adni felette veszedelmes; mert a' meg-romlott, tsipős materia henn' reked, és más sokkal gonofzbb, 's veszedelmesbb betegséget termesztt. Mindazonáltal, a' mikor a' vér-has felette kegyetlen, felette bádgyasztó, szabadon lehet, sőt kötelesség őket rabarbara Tinkturával, 's más hasonlókkal egybe kötni. Nro. 176.

Ha a' vér-has már régiebb, ha a' tsipős materia már nints tisztán az első utakban, hanem a' vérbe is már bé férkezett, azt is meg-fertéztette, a' mit leg jobban a'
hoz-

hozzá járult hideglelésből meg-tudhatni, akkor itt is előszer okádtatót, azután részszerént vér tisztítót, részszerént öblögetőket kell adni; a' közép sók, a' savanyú pálma gyümöls, a' Cassia, és egyetemben a' savanyú plánták, és gyümölssek tellyesítik, 's vizik ezt leg-jobban végbe; Nro. 177—178. Ezekre meg-szünik közönségesen a' hideglelés, és ezzel a' vér-has. Egyéberánt ha a' hideglelés után fenn találna maradni a' vér-has, a' rabarbara, a' myrobalán gyümöls, és az egyébütt ditsérrt szorító szerek bizonyosan meg-orvosolják.

Nehezebb a' *gyúladékos* vér-hast ki tanulni, 's meg-esmérni; mert szinte úgy motskos a' nyelv, keserű a' száj, jelen vannak az erőlkedések, a' valóságos ifzapos, epés okadások, a' nagy szomjuság, és forróság, az élet ér verés is felette kitsiny, el tűnő, úgy, hogy a' gyúladásról sokszor gyanakodni is alig lehet; Azomban figyelmeztvén a' hasfájásra, ha a' hasban valami állandós fájdalom találtatik, melly állandósan egy helyben marad, vagy, ha enged is valamenyire, egészen még sem szünik, ha a' has

pöf-

pöfödt, ha a' kényesebb tapintást sem állya-ki, ha gyöngén ütve is nagyon fáj, és hangzik, ha a' forróság állandó, ha az erők egyszerre el esnek; akár millyen legyen az élet ér verés, akár kitsiny, akár erős, bizonyos lehet kiki a' bél-gyúladásról, mellyről még jobban meg-győződtek akár ki, ha látta, hogy a' beteg ifjú, vérmes, erős, az idő hideg, a' fájások tűrhetetlenek, és az akkori betegségek is gyúladozó indulatúak, ha hallja, hogy a' nyavalya gondatlanságból, vagy akármi okból magára hagyatott, avagy, hogy ellenkező javaslásokkal, hevitő, fűszerfűzős, öfve-huzó szerekkel, vagy opiummal orvosoltatott.

Ennek a' magát nehezebben meg-esmértető gyúladékos vér-hasnak ugyan az az orvoslása, a' mi a' valóságos bél-gyúladásé; tudniillik: az egyszeri, vagy többszeri érvágás, mellyre az el nyomatott élet ér verés tüstént emelkedik, a' lágyító kötések a' hasra, a' sok hivesítő, lágyító, nyálkás italok, és all-lövellések, de kevés mértékben, hogy tovább meg-maradjanak. *Lásd. Orv. Munk. I. Dar. a' Bel-gyúlad:*

Rit-

Ritkábban láthatni tiszta gyúladékos vér-hast, többnyire epével zavart. Ez az ér-vágásokban, a' lágyító kötésekbⁿ, és allövellésekben semmit sem változtat, sem akadályoztat; egyedül a' belső orvosságokat ohajtya úgy intéztetni, hogy az epés materia is fogyon, Nro. 177—178. Másféle szerek veszedelmesek, legyenek bár azok okádtatók, erősebb has-hajtók, has-szorító^k, vagy fájdalmat enyhítők.

A' fel-olvadott nedvekből származott vér-has többféleképp' ered. 1-ször: Az engedetlen, több hetekig, talán holdnapokig tartott has-menéstől. 2-szor: Fel olvasztyák a' nedveket, és gonosz indulatú vér-hast okoznak a' belső sebek, tályogok, és mirigyek fekélyek. 3-szor: A' rothadt hideglelésben is sokszor vér-hast tsinálnak a' fel olvadott nedvek. Lássuk rendre:

Az engedetlen, hosszabb ideig tartott has-menés a' beleket el-lágyitya, a' nedveket fel bontya, fel olvasztya, 's a' vér-hast következteti. Ezt ki tanulhatni a' betegnek szájja vallásából, a' mikor tudniillik vallyá, hogy már régtől has-menésben szenved, az-

után abból, hogy a' leg-szorosabb vizsgálás után is semmi más gerjesztő okot nem találhatni.

Ebben az állapotban, mivel a' beteg már nagyon el-bádogyadott, el-erőtlenedett, az okádtatóknak nints helyek; inkább a' rabarbarát myrobalán gyümöltsel, vagy más gyöngé has-hajtókat egyéb erősítőkkal, 's gyöngén szorítókkal kell adni. Itálul tüzes vassal oltott édes tejet kell rendelni. All-lövelléseknek meg leg-foganatosbbak az enyhítő, fájdalmat szüntető, és a' tsipősséget bé-takaró, és bé-mázaló szerek. Nro. 179.

Mihent ezek által a' belek meg-tisztultak, 's valamennyire meg-erősedtek, itt' a' tsendesítő, és gyöngén erősítő orvosságoknak idejek; Nro. 175—176. mellyekre napjában több ízben méh-füből, rutából, kakuk-füből, vagy székfü virághból tsináltt herbatét kell adni. Az all lövellések továbbá is napjában kétszer: reggel, és estve, szorgalmatosan adódnak.

Ezek után a' beteg tsendesesen szokott egy, két órát nyugódni, az erő gyarapodik, 'és a' has is tsendesedik. Azért nints

mért

mért a' nevezett szerektől el-állani, adassanak inkább huzomost mind addig, valamig észre venni, hogy a' belek még valami tsipösséggel tele vannak, a' mikor ismét szükséges egyszer, vagy talán kétszer is közben a' fellebb rendelt rabarbarát a' myrobalán gyümöltsel elő venni. Ezzel a' módal jobbára szerentsésen meg-gyógyul a' beteg. Kit meg-tsal a' szerentse, az a' sárkány vérhez, a' vér-gyökérhez, vagy más hatatosbb szorító szerhez folyamodjék. Talán a' Nro. 175—176. ki-jellett Orvosságok is elégségesek lesznek?

A' belső sebekből, tályogokból, és mirigyes fekélyekből keletkezet vér-hasban a' beteg látomást fogy, 's el-erötelenedik, a' vér-has szörnyű bűdös, feketés, darabos hárttyakkal egyeledett; valóságos jele a' belső romlásnak, a' rák-fenés halálnak. Ez az állapot orvosolhatatlan, ezt még semmiféle orvosság-meg nem gyógyította; az enyhítők, 's élesztők szeliditik kevésbé.

Azt a' gonofz indulatú vér-hast, melyet a' rothadt hidegben a' fel olvadott nedvek' következtetnek, meg-esmérhetni az ak-

kor közönségesen garázdálkodó rothadt hidegből, 's ennek jeleiből: A' hideglelés külső tekéntetre fzelidnek látszik, azomban gonofz; a' fő kábult, nehéz, a' szemek vöröses sárgák, könnyvezők, tsipások, porosak, az ábrázat szomorú, sárgás, a' nyelv sárgán zöldes, motskos, száraz, kérges, a' beteg az ételt utálja, tsak hallására is meg-rázódik, undorodik tőle, a' hőr száraz, tá-tott' szájjal tsendes nefzelődések közt hanyat fekszik; az élet ér sebes, felette gyönge. Ez az állapot közönségesen patétsetl vagyon.

Ebben az állapotban úgy kell a' beteggel bánni, valamint a' rothadt hidegben; tudniillik a' rothadáson kell mind külső, mind belső élelztő, izgató, és erösítő szerekkel segíteni: rutából, vizi fok-hagymából, méh-füből, kakuk füből, mester, lés-tyán, baldrián, és virgintai kigyó fü gyökerekből kámforral, 's más ide alkalmazatosokkal kell mind belső orvosságokat, mind all-lövelléseket készíteni. Nro. 190—181—182. A' láb-ikrákra pedig, és a' nyak tsigára hólyag huzó flastromokat kell rakni.

A' zavaros, és hüdös vizellet, a' rothadt, büdös, és fel olvadott, göröngyös vérrel keveredett, fájós has-fájás, 's a' t. tsalhatatlan tanúi a' végső romlásnak. Ebben az esetben a' többi rothadás ellen valókon kívül, mind eddig leg-hathatósbnak próbálta magát a' gálitzkő Spiritus. Nro. 183.

- Félnék nagyon a' körül állók a' hozzájáró ki-ütésektől. — A' közönségesen ki-ütni szokott patéts nem jelent mindenkor rofszat, inkább, ha reája a' nehezebb történetek alább hagynak, ha az élet ér emelkedik, ha a' beteget valami elevenítő álmom meg-szállya, mellyre erősül, 's frisül, igen jó a' reménység. Kétség kívül, ha a' ki-ütés hideg verejtéssel üt-ki, ha ólom szintük, vagy feketék a' fók, ha az élet ér egyre gyöngül, a' lélekezés rövid, siető, nehéz, hogy a' beteg alig lelkendez, a' vizellet büdös, barna, vagy éppen feketés, (mire meg-feketül a' vizellet, meg-hal a' beteg) ha a' has fel puffad, a' kezek, és lábok hülnek, az ajakok halavány szederjések, az inak rángatódnak, és a' beteg magához nem tér, egyre magában szufzog, 's szufzogva beszélgget, el-kerülhetetlen a' halál. Mi

Mi lehet az oka, hogy sokak még az Orvosok között is olly kevés bizodalommal vannak az olasz utifü gyökérhez, holott ezerek a' tapasztalások, hogy az elsőséget tartja a' rothadt vér-hasban, tsak a' test minden ifzapos undokságtól mentt, és szabad legyen, és hogy gyúladás se legyen jelen? Talám, hogy sokak elegendeg, minden meg-választás nélkül adgyák, sokak pedig, hogy el nem hitetik magokkal, hogy a' gyúladás rothadással lehessen, minthogy a' kitsiny, gyöngge, el-tünö élet ér-verés, a' motskos-nyelv, a' keserü' száj, és az ifzapos okadások inkább más betegséget szénlenek.

A' meg-hütés külömbféle részekben külömb külömbféle nyavalyákat támaszt. Ha az izzadság a' fogakra verődik, fog-fájásokat, az orban náthát, a' torokban torok fájást, hurutot gerjeszt. Nem külömben, ha a' belekre veri magát a' visszsa nyomódott materia, has menést, és valóságos vér-hast is okozhat. Ezt tapasztalhatni kiváltképp' akkor, a' mikor a' napok sütök, és az éjtszakák hivesek; avagy, ha valaki a' nagy nyári hévben, vagy másképp' ki-hevült testtel hideg italt ifzik.

Azon

Azon kívül, hogy a' beteg maga kivallya, nem nehéz ezt a' vérhas Némét megismérni abból, hogy könnyű hidegleléssel jön; hogy a' betegnek igen gyakran kell az árnyék székre szaladni, hol is eleínten sok vizes, és taknyos, későbbben véres nedvek mennek-el kemény has-rágások közt; az étel kívánás vagy egészen meg-marad, vagy tsak keveset fogyatkozik; Azon fellyül szíret vele lenni hol nátha, hol torok fájás, hol pedig a' külső tagokban valami szaggató folyásos fájdalom.

Ebben a' meg-hütésből következett vérhasban leg-többet téssen: a' beteget melegen tartani, meleg leveket, bodza, és szék-fű virágokból herbatékat, vagy mosatlan izzasztó piskoltzal készített vegyétékeket vele itatni; all-lövellezni, a' hast, és láb szárokat párolni, és, ha lehetséges, megferezteni a' beteget.

A' kezdetben rosszul orvosoltatott, vagy el-henyéltt, 's eképp' meg-rögzött vérhas felette engedetlen szokott lenni; ennek meggyógyítására nem elégek a' herbaték, és piskoltzos vegyétékek, hanem a' hasra hólyag huzó flastromokat is kell tenni, ez a' belekre
vertt

vertt materiát el-emeli, el-mozdítja, és az izzadással a' testből ki-eregeti; 's illy formán a' meg-hűtésből támadott tiszta vér-has szerentsésen el-múlik, meg-gyógyul.

Más a' meg-hűtésből származott *epés vér-hassal* való bánás. Ezt kiváltképp' a' nyáron, és az ősz eleivel tapasztalni; a' mikor tudniillik a' testbe temetett epe még ugyan ki nem ütött volna, hanem a' véletlen hozzá járult meg-hűtés izgatván a' természetet, a' meg-gyült epét is mozgásban hozta. Meg-esmerhetni ezt abból, hogy ez illyen betegek már annak-előtte a' gyomorban valami nehézséget, és reggelenként a' szájban keserüséget éreztek, éjjeli bűdös izzadásokat szenvedtek, és nyughatatlanul aludtak. Némelyek has-menést is tapasztalnak, vagy' szelekben kinlódnak bolygó, türhető fájásokkal. Hozzájuk járul a' meg-hűtés, 's kéfzen vagyon a' meg-hűtésből következett epés vér-has. Nem izzafztókkal, hanem okádtatóval, és, ha a' belek is tömve vannak epével, has-hajtóval kell leg-előbbszer is az első utakat ki-seperni; és mivel az okádtatók egyfzers-

mint

mind izzasztók is, a' beteg könnyü álm között meg-izzad, és a' vér-has el-marad, vagy, ha el nem állana, már most kelle-ne vele úgy bánni, mint a' tsupa meg-hü-tésből eredett vér-hassal.

Veszedelmes a' has-menést, vagy a' vér-hast hirtelen el-szorítani; és még is annyi-szor meg-történik! Ebben az esetben minden második, harmadik nap mintegy negy-ven grán rabarbarát annyi myrobalán gyü-möltsel kell a' beteggel bé-vetetni, hogy az el-zártt undokság lassanként ki-takarodjék, a' has apadjon, 's lágyullyon. Annak után-na a' további Orvoslasa a' nyavalyának ter-mészetéhez alkalmaztatva a' gerjesztő ok ellen szegesztetik, 's folytatódik.

Kiváltképpen a' vér-hasban jelennek-meg ama' tűrhetetlen égések, és kegyetle-nül fájó, ganéjltató erőlkedések. Valamint a' has-menésben, úgy itt' is az olajos, engesztelő all-lövellések eszközlik a' segítséget, Nro. 179. vagy Lásd a' *Bél-menés*: Nro. 173.

Életrend. Elsőséget érdemel a' levegő-re nézve a' beteg körül való szükséges gon-doskodás. Az ilyen beteg felette meg-vesz-tegeti

tegeti a' levegőt, a' mi által gyógyulása hátráltatik, és a' körülette lévők is hasonló, vagy még gonoszabb indulatú rothadt betegségbe eshetnek. Azért az első szorgalom: a' levegőt ujítani, 's frisíteni, az árnyék széket időrül időre tisztán ki-mosadni, és mindenkor valami kevés fris vízzel vissza állítani. A' beteget tisztán, és melegen kell tartani, azért meztelen lábbal le ne szálljon. A' sok látogatók alkalmatlanok, de magoknak is ártalmasok. A' gyöngé étel-ekkel, és italokkal való mértékletes élést a' vér-hasnak természeté, és a' betegnek többi környülállásai szabják-ki. A' rendetlen elme indulatok semmi féle nyavalyában sem jók.

R E T Z E P T E K.

Nro. 174.

Végy: Hat lat rabarbar
rinktúrát, egy lat gyomor E-
likfirt, két lat ménta gyü-
letet. Egyelisd-öszve, 's adgy-
bé minden 2-dik órában egy
kanállal, 's igyék-reá egy find-
sia székfi virág herbatét.

Nro. 174.

Ry. Tinctur. Rh. aquos.
Unc. tres.
Elix. stom. temp.
Unc. sem.
Syr. menth. Unc. un.
m. d. om. 2 hor. Un. cochl.
superbibendo vascul.
infus. fl. cham.

Nro.

Nro. 175.

Végy: Egy lat Sz. János kenyér gyületet, nyoltz lat ménta vizet, egy könting Catecbu tinkturát, két tsep fájdalmat enybitő essentiát. Egyelitsd-öfzve, 's adgybé minden órában egy kanállal.

Nro. 176.

Végy: Nyoltz lat rabarbara tinkturát, másfél könting Catecbu tinkturát, két lat Sz. János kenyér gyületet. Egyelitsd-öfzve, 's adgybé minden órában egy kanállal.

Nro. 177.

Végy: Három lat savanyú pálma gyümöltset, egy lat sóska gyökeret, két könting tisztított bor követ, vagdald-öfzve, főzd vízben fél óráig. Szűrj-le egymészszelyt, adgybozzá egy könting salitromot, két lat leány som gyületet. Egyelitsd-öfzve, 's adgybe minden órában fél findsiányit.

Nro. 175.

Rx. Syr. diacod. Unc. sem.
 Aqu. menth. Unc. quatu.
 Tinctur. terr. catech.
 dr. un.
 Laud. liqu. Sydenh.
 gutt. septem.
 m. d. om. hor. un. cochl.

Nro. 176.

Rx. Tinctur. Rh. aquos.
 Unc. quatu.
 — terr catech.
 dr. un. sem.
 Syr. diacod. Unc. un.
 m. d. om. hor. un. Cochl.

Nro. 177.

Rx. Fruct. tamarind.
 Unc. un. sem.
 Rad. acetos. Unc. sem.
 Crem. tart dr. duas.
 c. m. coqu. s. q. Aqu Com.
 p. 1/2 hor.
 Colat. libr. un.
 adde
 Nitr. pur. dr un.
 Syr. berber. Unc. un.
 m. d. om. hor. 1/2 vascul.

Nro. 178.

Végy: Négy lat aszfalt medgyet, két lat nyers árpát, egy lat tisztított bor követ; főzd vízben fél óráig, szűrj-le egy meszszelyt, adgy-bozzá egy könting salitromot, két lat tengeri szőlő gyülettet. Egvelítsd-öszve, 's adgy-bé minden órában fél findsiával.

Nro. 179.

Végy: Másfél könting tojás székkel fel olvasztott terpetinát, négy lat arabiai gumi nyálkát, nyoltz lat lenmag olajt. Egvelítsd-öszve, 's add all-lövellésnek.

Nro. 180.

Végy: Két lat peruviai sa héjat, főzd vízben fél óráig, azután adgy-bozzá egy könting baldrián gyökeret, badd állyon befödve fél óráig. Szűri-le husz latot, 's adgy-bozzá bat lat jó ó bort, három lat narants, báj gyülettet.

Nro. 178.

℞. Meras. exsiccata.

Unc. duas.

hord. crud. Unc. un.

Crem. tart. Unc. sem.

m. Coqu. s. q. Aqu. com.
p. 1/2. hor.

Colat. libr. un.

adde

Nitr. pur. dr. un.

Syr. ribes. Unc. un.

m. d. om. hor. 1/2 vascul.

Nro. 179.

℞. Terebinth. vitell. ovor.

subact. dr. un. sem.

mucilag. gum. arab.

Unc. duas.

Ol. sem. lin. Unc. quatu.

m. d. p. Enemate.

Nro. 180.

℞. Cort. per. rud. tus. select. Unc. un.

Coqu. s. q. Aqu. com.

p. 1/2 hor.

dein. adde

Rad. Valer. Sylv. dr. j.

c. m. relinquit. in infus. ferv.

p. 1/2 hor. vas. claus.

Colat. Unc. decem.

tet. Egyelitsd-öfzve, 's adgy-
bé minden 2-dik órában fél
findsiányit.

Nro. 181.

Végy: Négy grán Arabiai
gumával fél olvasztott kám-
fort, két könting peruviai fu-
béj kivonást, két lat ménta
gyületet, nyoltz lat méh fű vi-
zet. Egyelitsd-öfzve, 's adgy-
bé minden 2-dik órában két
kanállal.

Nro. 182.

Végy: Két könting baldri-
án gyökeret, vagdald-öfzve,
's forrázd-le forró vízzel,
badd állyon fél óráig bé főd-
ve; szűrj-le tizen négy latot,
's adgy-bozzá egy könting ter-
jéket. Egyelitsd-öfzve, 's add
all-lövellésnek.

Nro. 183.

Végy: Tizenkét lat ruta
vizet, bárom lat málna gyü-
letet, két könting gálitzkő
Spiritust. Egyelitsd-öfzve,
's adgy-bé minden órában egy,
vagy két kanállal.

adde

Vin. bon. Unc. tres.

Syr. Cort. aurant.

Unc. un. sem.

m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

Nro. 181.

R. Camph. mucilag.

Gum. arab. subact.

gr. quatu.

Extr. Cort. per. dr. duas.

Syr. menth. Unc. un.

Aqu. melif. S. Unc. quatu.

m. d. om. 2 hor. 2. Cochl.

Nro. 182.

R. Rad. Valer. Sylv.

dr. duas,

c. infund. s. q. Aqu. ferv.

p. 1/2 hor. vas. claus.

Colat. Unc. Septem.

adde

Theriac. Andromach.

dr. un.

m. d. p. Enemate.

Nro. 183.

R. Aqu. rut. Unc. sex.

Syr. rub. id. Unc. un. sem.

Spirit. vitriol. dr. duas.

m. d. om. hor. un. v. duob.

Cochlear.

A' KÖLDÖK TSÖMÖRRÖL.
De Cholera.

A' has-menéssel, vagy vér-hassal szövetkezett hányás, *köldök Tsömörnek* nevezetik. Ebben az állapotban tehát a' beteg a' has-menésen, és vérhason kívül okádik is.

Okai. A' köldök tsömörnek főbb gerjesztő okai: A' meg-gyült, 's meg-tsipösedett sár-viz, a' rothadt, kövér, avas, avagy más emészthetetlen materiák, a' nyers, kivált éretlen gyümölcs, a' szőlő, must, és egyéb meg nem forrott italok, azután: a' bél-gyulladás, a' mérgek, vagy a' mérég gyanánt munkálódó idegen testek.

Feloztása. Fel ozttódik a' köldök tsömör: az *iszaposra*; az *ostromlóra*; és *gyúladékosra*, azután: az első utakra vertt tsipős materiából *származatra*, a' *szárazra*, és a' *mérgektől* okozottra.

Kezdeté. A' köldök tsömör nem szokott egyféleképp' kezdődni. Néha hirtelen üt-ki, máskor meg külömbféle nyavalygós történeteket küld előre. A' beteg el-veszti az étel kívánást, szája szárad, nagyon szomju-

juzik, a' gyomor el-nehezül, émelgéseket, 's böfögéseket érez, a' has korog, fáj; meg-rázódik, ki-hevül, el-löli a' hideg, végre hány, és a' has is rágó fájdalemak közt meg-indúl, 's a' t.

Kimenetele. Keserves ez ilyen beteg-nek sorsa, mert valamit a' száj bé-vefz, a' gyomor jobbára meg mind ki-adgya; alig vál-meg az árnyék széktől, már meg kén-szerítettik menni. De felette veszedelmes is, kivált gyermekeknél, kik egyéberánt sem igen kapnak az orvosságon, pedig, ha tsak a' beteg idein korán segítséget nem keres, rövid idő alatt minden erők el-fogy-nak, mellyeket mivel sokszor semmiképp' helyre nem állithatni, az ábrázat bé-ésik, az eleinten sebes, és erős élet ér lassanként alább szál, hogy végre alig érezni, a' ke-zek, és lábok el-hülnek, a' beteg tsuklik, ájúl, és nem sokára a' görts forma öszve huzódások, és in-rángatódások közt ki-ad-gya a' lelkét.

Orvoslása. A' különböző okok, a' köldök tsömörnek álhatatlan természet, a' történeteknek külömböztető sullya, a' beteg-nek

nek ereje a' többi környül-állásokkal edgyütt eleget mutattyák, hogy nagyot botlana az, a' ki ebben az olly sokféle okból támadott, és az olly sokféle súlyos történetekkel rettegető betegségben valami különös, minden esetre, és környül-allásra használatos orvosságban reménységét helyheztené. Itt' is csak az orvosol szerentsén, ki a' gerjesztő okot ki-találni, azt megrontani, semmisíteni, a' nyavalyának természetét, és sullyát a' betegnek előbbi, 's mostani állapottyával öszve hasonlítani, 's mértékleni tudgya; ki a' jelenvaló erőket fenn tartani, és az el-veztetteket visszafszerezni iparkodik, mellyek szerént lássuk előszer is az *iszapos* köldök tsömört.

Az *iszapos* köldök tsömör eredetét vagy a' sok meg-gyült, 's meg-tsipösedett sár-viznek, a' rothadt, kövér, avas, avagy a' meg-emészthetetlen materiáknak közfőni, vagy pedig a' nyers, kivált éretlen gyümölsnek, mustnak, 's más még ki nem forrott italoknak tulajdonittyá.

Részint a' betegnek saját szája vallásából, minekutánna ki-mondgya, hogy mivel

vel terhelte-meg gyomrát, 's hasát, részint pedig a' ki-okádott záp tojáshoz, avasodott olajhoz hasonló, rothadt büzü epés iszapból, és az égésből, mellyet a' gyomorban érez, könnyű ennek az iszapos köldök tsömörnek gerjesztő okára reá találni.

A' nyers, éretlen gyümöltsből, a' mustból, 's más ki nem forrott italokból támadtat még könnyebb ki-tanúlni az időből; mert leg-inkább a' heves Augustus, és September hónapokba grázdálkodik; és hogy ekkor a' beteg nem rothadt büzüt, hanem savanyút, el-állott etzet izüt, és igen kevés epét, inkább több taknyos, savanyú, tsipös materiát okádik.

Mind a' kettő előbb, hogy sem kezdődik, fel-puffasztya a' hast, és rosz büzü, tsipös böfögéseket okoz; a' beteget el-bádogyasztya, fázékony lesz, közben keveset ki-hevül, az élet ér sebes, és erős lesz, rágásokat kezd szenvedni; végre hány, és a' has is gyarapodó rágásokkal meg-indul.

Ha azért a' betegnek szája vallásából ki-tudódik, ha az előre ment has-puffadás, és rosz büzü böfögések, 's a' t. tanittyák,
ha

ha a' kiokádott materia bizonyította, hogy a' beteget környékező köldök tsömör *iszapos*, és tsak most kezdődött, úgy, hogy a' beteg még elegendő erővel vagyon; leg-rövidebb, és leg-jobb mód a' gyógyítást gyöngge okádtatóval, p. o. rabarbarával egybe kötött hánytató gyökérrel kezdeni; Lásd a' Nyavalya-törésről. Nro. 55—62—63. azután pedig a' még vissza maradt materiát, ha záp tojashoz hasonló rothadt büzü iszap; savanyú pálma gyümölből, árpából, 's egyéb savanyótska, bé-takarító szerekkel, és gyöngge szél-hajtókkal kell szelidíteni, 's ki-öblögetni. Nro. 184. vagy lásd a' Nyavalya törés: Nro. 68—69. A' Vér hanyas. Nro. 144—147—150. A' Vér-has. Nro. 177—178.

A' székfü virágból adott all-lövelléseken kívül, ugyan az e'féle virágokból tsinált párlásokkal is kell a' hast kötözgetni. Vajmi hasznosok a' meleg feredők is; mert még benn ül a' beteg, többnyire sem a' hányás, sem a' has-menés nem gyötri, mind-egyiktől mentt. Végre: a' méh-fü, a' ruta, a' kakuk-fü, vagy egyéb gyöngge erősítő, szél-

szél-hajtó fűszerzámos szerek végzik, 's fejezik-bé az orvoslást. Lásd a' *Köhögés*: Nro. 96—97—98.

A' sok nyers gyümöltstől, mustól, vagy egyéb még jól ki nem forrott italoktól okozott köldök tsömört meg-esmérhetni aból, hogy közönségesen az Augustus, és September holnapokban hatalmaskodik-el, és hogy a' ki hánytt mi kevés, taknyos, savanyú, tsipős materia nem rothadt büzü, hanem savanyú, etzetes izü. Itt' is, ha a' nyavalya kezdetben vagyon, ha a' beteg még el-nem hitványodott, ha még tellyes erővel vagyon, első az okádtató, azután: a' mágnesia, a' rák-szem, és a' többi savanyuság ellen való szerek, mellyekkel annak-utánna a' még vízfsza maradott savanyú materia annál bizonyosabban meg-rontódik, és a' testből ki-forgatódik. Nro. 185. vagy: Lásd a' *Gyomor fájás*: Nro. 132—133.

Ezzel a' móddal gyakran mind az egyik, mind a' másik rendbéli okokból támadott köldök tsömör szerentsésen meg-orvosoltatik, tsak az all-lövellések, és a' párolások is egyre folytattassanak; ritkán is

marad egyéb hátra, hanem, hogy a' göynge erősítő fűszerfzamos herbatekkel, a' gyomor erősítő tsepekkel, és tinkturákkal, a' könnyű tápláló étkekkel, és kevés jó ó horral az erők meg-szerződjenek.

Tsak néha történik-meg, hogy a' köldök tsömör el-nem áll, ámbátor az első utak ki-sepretek, 's ki-tifztultak; akkor a' gyöngge élefstöket, és a' fájdalmat enyhítő opiumos orvosságokat kell elő venni, azok fogják el-nyomni. Lásd Nro. 186. mellyből eleinten minden fertály órában, azután minden órában, és úgy, a' mint a' köldök tsömör szelidül, minden második, harmadik órában egy evő kanállal kell bé-adni.

Illy formán kell azzal a' beteggel is bánni, kinél az orvoslás hallasztódott, ki is azért már egészen el-erötlenedett, bé-esett, és inkább holt, hogy sem eleven szint mutat; tudniillik: a' Nro. 186. alatt ki-jegyzett szerből minden fel fertály órában egy; két evő kanállal mind addig kell vele vetetni, méglen tapasztalhatóképp' meg nem könnyebbül; könnyebbülése után ritkábban, de folyvást vegye, még mindeknek jobbra nem fordulnak. Lát-

Láthatni ezekből, minő ártalmason hibáznak azok, kik az *iszapos* köldök tsömörben az opiumot egyaránt adgyák; láthatni azt is, hogy mikor legyen helye az opiumnak, tudniillik: a' mikor a' helytelen, vagy az el-mulatott orvoslás miatt a' köldök tsömör erőt vett, a' beteg egészen elnyomorodott; ott, a' hol az in-rángatódások, a' tsuklás majd majd utolsó veszedelmet hirdetnek, a' hol az üresítőkkal a' veszedelem inkább gyarapul, és velek az életre kész kotzka vettetik.

Az *ostromló köldök tsömör* magánosan is lehet, de közönségesen a' nyár végén, és az ősz kezdetén szokott a' harmadnapi hideglelésekkel el-hatalszkodni.

Meg-esmérteti magát leg-inkább arról, hogy ostrom gyanánt fordul visszfa, megszünik, 's megint elő jön.

Ennek az *ostromonként* el-jönni szokott *köldök tsömörnek* gyógyítása okáért sokféle módok gondoltattak-ki. A' sok kotzódások után leg-foganatosbbnak találtatott az, melly az ostrom alatt a' sok öblítő, gyöngö fűszerfzamos italokkal, p. o. székfü, és
bodza

bodza virágokból csinált herbatékkal az okádást segíti, és másod nap, melly az ostromtól szabad, ha nints mi ellenze, okádtatóval, és gyöngé has-hajtóval a' gerjesztő okot ki-takarítja. Melly módra a' következő ostrom vagy tellyességgel ki-marad, vagy sokkal szelidebben jön-vissza; mellyet is azután az indulattyához szabott orvosságokkal nem nehéz meg-orvosolni.

Tsak hogy, valamint az ifzapos köldök tsömör néha semmit nem hajt az ürítőkre, hanem bé-varja az opiumos orvosságokat, szinte úgy ez az ostromonként jönni szokott is sokszor nem ügyelvén legkevesebbet az türesítésekre tovább is dühösködik, valamig a' két ostrom között szabad idő alatt a' peruviai fa-héjjal el nem fujtódik. Kevés nem használ, hogy használlyan, a' két ostrom között szabad időben leg alább három latra való porban belé kell a' beteghe hajtani, meg is lehet, tsak vegyen huzomást minden második órában egy kontingre való.

A' természetre bizott, és nem, vagy ellenkezőn orvosolt köldök tsömört is a' peruviai

ruviai fa-héjjal kell meg-támadni, hogy a' felette el-erőtlenedett, 's el hitványodott beteg valamennyire időllyen, 's erösedjék, hogy annak utánna az üritökkal tökéletes orvoslását lehessen eszközteni.

A' *gyúladékos* köldök tsömör a' bél-gyúladásnak kegyetlenebb történetei közül való; azért az egész orvoslást tsak a' bél-gyúladás, mint főbb nyavalya ellen kell fordítani. Lásd Orvos. Munk. 1. Dar. A' Bél-gyúladásr. lap. 195.

A' mikör valami szokott ürülés meg-reked, a' mikor a' közvény, a' rüh, vagy más akármiféle tsipös materia visszfa verődik, és a' gyomort, és a' beleket meg-fekfzi; akkor méltán kell tartani a' visszfa tartott, vagy *visszfa vertt materiából* következni szokott köldök tsömörtől.

Meg-esmérteti magát a' szokott ürülés fenn akadásából, a' tsipös materiának a' külső tagokról, és a' börről a' belső részekre lett visszfa siettéséből, és az okokból, melyekre az ilyen materia a' testbe visszfa nyomódott.

A' f'zokott ürülés fenn akadásából támadott köldök tsömör meg-gyógyul, mi-hent a' fenn akadt ürülés visszfa állitódik. A' köszvényes, rühes materiának visszfa veretetéséből következett meg-szünik, részszerint mihelyt a' gyomorra, és belekre vetett materia az előbbi helyére visszfa tsalattatik, részszerint pedig, ha a' tsipős materia a' sok nyálkás, bé-takaró italokkal engedzteltetik, és a' test meg-erősítettik, hogy annakutánna minden tsekély ok rajta ne hatmaskodhassék. Miképp' kellessék mind ezeket végbe vinni, lásd egyébütt a' köszvényről, és rühről.

Minekutánna a' köldök tsömör által a' bél-menéssel, vagy a' vér-hassal szövetkezett okadás értetődik, a' *száraz* köldök tsömör a' köldök tsömörnek nevezetével, 's értelmével annyiba ellenkezni látzatik, hogy ebben sem okadás, sem has-menés, vagy vér-has nintsen, sőt a' természetes ganajlás is fenn szorul; hanem a' szelek kemény fájdalmakkal, és erőszakkal ütnek-ki alól, és fellyül. A' has, kivált a' gyomor körül fel-puffad, a' korgások nagyok, a' beteget sokszor
ha-

halált színlő ájulások környékeznek. A' vastag, gromba, nehéz emészthető, és sok szeleket okozó étkeknek, és a' belek el-lágyulásának, és görtsös öfzve huzódásának következtetése.

Kit az ilyen köldök tsömör hánt, annak javasoltassanak sok lágyító italok, és olajos all-lövellések, lágy kötések, és feredők; Végre: gyöngye fűszerfzamos szélhajtók.

A' *méregtől* okozott köldök tsömör. Itten a' mérég által értetődnek mind azok, a' mik akár mi móddal, és okkal le-nyettetvén veszedelmes okádást, és hasmenést, az az: köldök tsömört okoznak; legyenek azok helytelenül adott orvosságok, étkek, vagy valóságos mérég.

Ki tanulhatni ezt abból, ha valakit, ki egyéberánt semmi más okot nem adott-reá, hirtelen meg-támad, ha a' gyomor hirtelen el-nehezül, émeleg, a' beteg nyughatatlankodik, rágást érez, okádik, és fosik, tsuklik, nehezen vesz lelket, a' belek a' gyomorral meg-gyúladnak, a' fő szédeleg, a' test puffad, az élet ér-verés egyre változik, majd erős,

erős, majd gyöngé, hol lassú, hol siető, a' nyelv száraz, a' szomjuság, és forróság türehetetlen. A' gyakor ájúlások, szüntelen hideg izzadások, az ezelődés, sziv-dobogás, a' testnek, kivált a' körmöknek elszederjesedése, a' kezek, és lábok meg-hűlése, el-jegesülése, 's a' t. a' meg-gyógyulás felől, sovány reménységgel táplálnak, ha tsak tüstént okádatóval, és has hajtóval az olyan méreg a' testből ki nem parantsoltatik; az okádás, és has-hajtás után a' sok nyálkás, olajos szerek fogják a' maradványt bé-takarni, 's el-erőtleníteni, hogy továbbá ne árthasson. Hamarjába az édes tej igen jó. A' görts forma rángatódásokat meg az opium fogja le-tsendesíteni.

Kell minden rendbéli köldök tsömörnél vigyázni arra, ha nints-e bél-gyúladással? de kiváltképpen a' száraz, és a' méregtől támadott szokott azzal lenni; olyankor mindgyárt eret kell vágni, és a' sok lágyító, hivesítő italokkal, all-lövellésekkel, és lágyító párolásokkal kell a' gyúladást engesztelni, 's meg-szüntetni.

Életrend. A' mi a' beteg körtül tartandó tisztaságot, és a' tiszta, egészséges levegőt illeti; a' mi azt illeti, hogy a' beteg meg-ne hűltse magát, hogy kevés, és könnyű emészthető, nem 'siros étkekkel tápláltassék; ezeket általlyában a' köldök tsömörnek akármellyik Neme meg-kivánnya; tsak hogy a' minéműséget az ételben, és italban el ne hibázza, ezt a' külömbféle gerjesztő oknak, és az innét következett köldök tsömörnek álhatatlan indulattyához, 's természetéhez képest úgy kell ki-választani, 's el-rendelni, hogy hafznállyon, 's ne ártson; azért lehet, sött meg-kell engedni az erőknek fenn tartása, 's vízfőza állítása véget a' jó, nem igen erős ó bort vizzel vegyétve, tsak a' gyúladástól ne kellessék félni, a' mikor semmi tekintetből sem szabad meg-engedni.

R E T Z E P T E K.

Nro. 184.

Végy: Négy lat savanyú pálna gyümöltsét, főzd vizzben fél óráig, azután adgyhozzá fél marék székfű vi-

II. Darab.

vá-

Z

Nro. 184.

Fruct. tamarind.

Unc. duas.

coqu. s. q. Aqu. com.

p. 1/2 hor.

s. fin.

vágot, két könting tisztított bor követ. Egyelitsd-öfzve, hadd álljon fél óráig befödve. Szűrj-le tizennégy latot, adgy-bozzá két lat ménta gyületet. Egyelitsd-öfzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél findsiával.

Nro. 185.

Végy: Két könting rabarbarát, három könting rák szemet. Tsinály port, 's adgy-bé napjában 3-fzor egy kávé-s kanállal, 's igyék-reá édes kömény gyökérből, és ménta fűből egy findsia herbatét.

Nro. 186.

Végy: Tizenkét lat méb fű vizet; három lat ménta gyületet; negyven tsep Sydenhám Essentiát. Egyelitsd-öfzve, 's add kanalanként.

s. fin. coct. adde
fl. cham. v. man. sem,
Crem. tart. dr. duas.
m. relinquit. in infus ferv.
p. 1/2 hor. vas. claus.
Colat. Unc. septem.
adde

Syr. menth. Unc. un.
m. d. om 2 hor. 1/2 vascul
Nro. 185.

Rh. elect. dr. duas.
Lap. Cancr. dr. tres.
m. f. pulv.
d. ter de die un. Cochlear.
Coffeac. superbib. vascul.
infus. spec. Rad. foenicul.
et Herb. menth.

Nro. 186.

Aqu. meliss. Unc. sex.
Syr. menth. Unc. un, sem.
Laud. liqu. Syd.
gutt. quadraginta.
m. d. Cochlearim.

A Z A R Á N Y - É R R Ő L.

De Haemorrhoidibus.

A vég-bél vérereknek külső, vagy belső ki-tágulása, 's fel-dagadása *Arany-érnek* neveztetik.

Vannak, kik az arany ér folyást nehezen tudgyák a' vér-hastól meg-külömböztetni, azok jegyezzék-meg magoknak, hogy az arany-ér folyásban meg-találhatni vagy kívül, vagy belől amaz ér-daganatokat, és tsomókat, mellyeket a' vér-hasban nem láthatni; azután az arany-ér folyásban, a' vér vagy meg-előzi az emésztetet, vagy követi, és azért nints is vele öszve egyeledve, hanem külön látni; de még a' színe is más: Ez taknyos, vagy véres; a' vér-hasban a' vér öszve vagyon az emésztettel egyeledve, és zöldelles, sokszor a' zöld fűhez hasonló, taknyos, 's a' t.

Okai. Szereti a' közép idejűeket, a' férfiakat, a' vérmes temperamentumuakat, kik máj keményedésekben, és dugulásokban szenvednek, és a' komor kedvűeket, kiknek sokat is használ, kivált, ha a' ki-folyó vér

fekete, vastag, sükeres. Ezeknél a' sok fűszerzamos, hevítő étkek, és részegítő ita-
lok, a' gyakor has-hajtók, és a' gyakor all-
lövellések, a' sok ülés könnyen gerjesztik;
azért nyavalygattya leg-inkább az író asztal-
nál a' puha székeken okoskodókat. A' szo-
morú elme indulatok, a' rendetlen, sok lo-
vaglás, a' kemény, röst, és több napokig tar-
tott szorulások, a' májnak, lépnek, 's más
a' hasba röjtött tagoknak dugulásai, 's meg-
keményedései, a' fenn akadott hó-szám, vagy
más meg-rekedett folyás, a' vég-bélbe fész-
keltt geleszták, a' hofzfzas has-menés, és
vér-has, a' ganéltató erőlködés, 's a' t. mind
annyi gerjesztő okok.

Felofztása. Első fel-ofztása az, melly
az arany eret a' *folyóra*, és a' *vakra* fel-
ofztya. A' *folyóban* a' vég-bél vér-ereknek
ki-tágulásával támadott tsomókból, és da-
gاناتokból vér-foly; Ebből semmi sem foly-
dogál. Második fel-ofztása a' ki-folyó hig-
ságból vétetődik, tudniillik: ha a' tsomók-
ból vér tsergedez, *véres*, ha pedig valami
taknyos higság folydogál belölek, *taknyos*
arany-ér léfsen a' neve. Harmadszor: Ezek

a' tsomók, és daganatok vagy a' vég-bélen kívül vannak, és külső, vagy belől vannak el-rejtve, és *belső* arany ér léfzen. Negyedfzer: Az arany-ér következéseire nézze vagy *hasznos*, vagy *ártalmas*. Amaz a' betegnek egészségére szolgál, és a' természetnek hasznos munkája; Ez az egészséget hontogattya, 's rontya, azért ártalmas, és csak történetü.

Kezdeté. Az arany-ér nem tart számat az élet esztendőkre, sem bizonyos törvényt az időben; némellyeket idein korán még ifjabb esztendeikben támad-meg, másoknak több esztendőkig meg-enged. Némellyeknél minden hónapban meg-jelenik, másoknál minden harmadik, vagy negyedik hónapban, sőt az egész esztendőben egyszer, vagy kétfzer mutattya magát.

A' történetek közül, mellyekkel valakit gyötörni szokott, következendők a' jelesebbek: a' fő-fájás, a' szédelgés, a' nyak tsigában, az ágyékokban, és a' far tsontban valami különös huzás, és feszítés, sokszor a' far-tsontnak, avagy a' vég-bélnek, végén nyilaló, égő, és öfzve szorító fájás-
ról

ról is panaszkodik a' beteg, az oldallágyok feszű'nek, és puffadnak, közben az alsó oldal tsontok körül valami öszve szoritást is érez, mintha abrontsal vólna ált' szorítva, többnyire kedvetlen, tunya, 's mindenre alkalmatlan. Sokaknál a' vizellet is meg-reked, és a' has meg-szorul, ezt a' szorulást némellyeknél fel-váltva valami olyas bél-menés, mellyel a' testből sok taknyos, sikeres emészttet megyen-el ugyan, de el-bádgynak utánna, szédelgést, szivdolobogást, és a' vég-bélben valami kellemetlen égetést éreznek.

A' kívül, vagy belől meg-gyúladott arany eret közönségesen nyomba követi a' forró hideg; ekkor a' vég-bélnek fájdalmi türhetetlenek, és néha annyira el-áradók, hogy egészen a' huyos hólyagig bé-hatnak, és a' beteget szüntelen a' vizelésre erőltetik, de tsak kevés, és az is nehezen megyen-el.

Kimenetele. Minekutánna az arany-ér a' nevezett történetek között fel-dagad, vagy folyani kezd a' nélkül, hogy gyúladott vólna, a' számlált történetek közönségesen tikkad-

kadnak, 's szűnnek; A' beteg a' nélkül, hogy valami orvossággal éllyen, mintegy fel elevenül, 's meg frisül; tsak arra vigyázzan, hogy sem rendetlen étellel, sem valami étel, vagy italbéli hibával, sem pedig meghevülés, avagy meg-fázás által meg ne zavarja, ne akadályozza, vagy éppen el-állítsa. Ettől a' tanátstól ha el-áll, ha az élet rendben, vagy akármí móddal valami hibát el-követ, nem tsak hogy nehéz következtetésekét vonz magára, kész-akarva, de életével fizetheti-meg buta gondatlanságát.

Orvoslása. Legyen az arany-ér akár vak, akár folyó, ha semmi álkalmatlanságot nem okoz, ha valaki tőle inkább elevenül, 's frisül, jele, hogy hasznos, jele, hogy a' betegnek egészségére szolgál. Tsak az élet rendben semmi hibát el ne köveszen a' beteg, egyebet semmit sem kell tselekednie. Ellenben: legyen akár vak, akár folyó az arany-ér, ha bajt szerez, már nem hasznos, hanem történetű, ártalmas, azért segíteni' kell rajta.

Még a' külömben hasznos arany-ér is ártalmas lehet kétféleképp': árthat tudni-illik

illik az igen sok, és az igen kevés folyásával. Hogy igen bőven, vagy szűken foly, nem a' ki-folydogáló vérnek mennyiségéből, hanem a' vele lévő történetekből kell megítélni, ezekből kell meghatározni; a'mint is, ha a' beteg utánna el-erőtlenül, el-lankad, való, hogy felesleg folyt, hogy kelletténél több el-veszett a' vérből; ellenben, ha az előre ment szédelgések, feszülések, és fájdalmak utánna nem szűnnek, jele, 's tanúja, hogy szűkön folyt, hogy többnek kellett volna el-menni a' vérhől.

Legyen az eset, hogy a' különben hasznos arany-ér bőven foly, hogy a' beteg utánna el-lankad, ereitől el-esik. Az egész segítség arra szoritódik, hogy a' bővebb folyást munkáló ok fel-találtassék, 's el-vétetődjék. A' miért is, ha a' beteg bőv-vérű, ha azért foly olly bőven, hogy a' beteg felette bővelkedik vérrel, a' karon teendő ér-vágással kell kevesíteni, és a' folyást mértékelní.

Ha azért foly bővebben, hogy az emézfzet nyomja az arany ereket, a' lágyító all-lövellésekkel kell rajta tágitani, azokkal

kal kell a' beleket ki-üríteni, belől pedig a' meg-hűtő szereken kívül (lásd a' *Vér-pökésről*. Nro. 111—112.) az örmény földel, az Oroslány vérrel, 's több e' féle öszve szívó szerekkel kell a' vért vízfű tartani. Nro. 187. vagy lásd a' *Vér-pökésről*, Nro. 115—116. Sőt, ha ezekre a' folyás nem engedne, és a' beteg egyre erőtlenednék, a' fűzfa levelű fű levelet, a' vér-gyökeret, a' timsót, a' gálitzkő Spiritust, 's a' t. kellené belől adni. Nro. 188—189. Úgy szinte kívülről is az e'féle öszve szívó, 's öszve szorító szerekkel kell a' fonnyadt ereket erősíteni. Némellyek a' tserfa taplót javasolják, de ez bele ragad; jobb a' tiszta vízből, égett borból, gálitzkő Spiritusból, és fejér nád-mézből öszve állott Téden vize, vagy az ólom kivonásból, és közönséges vízből tsinált seb viz.

Ha a' szédelgések, feszülések, és fájdalmak nem szűnnek, jele, hogy az aranyér nem foly elegendőn. Ebben az esetben is az akadályozó oknak fel-keresésével, és el-rontásával segítődik a' folyás. Vajmi hatásosok itt a' lágyító all-lövellések, és kül-

ső párolások, belől meg a' fejer málva levelekből, és gyökerekből, a' sálepből, 's a' t. tsinált lágyító italok. Különös erejűek itt a' velentzei boráx, és az áloe. Nro. 190—191.

Noha a' vak arany eret sem kell bán-tani, ha minden baj nélkül meg-dagad, és az alkalmatlanságok utánna meg-szűnnek, még is, ha akármí okból meg-zavarodik, meg-homlik, közönségesen több alkalmatlanságot, 's bajt szokott szerezni, hogy sem a' folyó; bizonyittyák ezt a' hofzfzas fő-fájások, guta, és szél-ütés, a' vér-okadások, mely szorulások, 's több egyenlő keményebb történetek; sőt a' mikor az ilyen vak arany-ér meg-gyúlad, a' mikor a' tso-mók vérrel felette meg teltek, 's feszültek, vagy, ha az erek benn a' vég-bélben dagadtak-fel; a' has-fájáson kívül a' vizelle-tet is el-állityák.

Az első esetben, a' mikor tudniillik a' vak arany-ér fő-fájást, szédelgést, guta, vagy szél-ütést, vér-hányást, vagy más illyetén súllyosabb történetet következtet, minden tehetséggel azon kell lenni, hogy meg-indullyon, hogy folyásba hozattathas-sék.

sék. A' hőv-vérűben, kinél az élet ér verés
tellyes, és fefzes, az ér-vágás, a' lágyító
orvosságok, és all-lövellések fogják ezt mun-
kállani; napjában kétfszer (reggel és estve)
a' lábokat fél-óráig feresztteni is felette jó,
vagy, ha ezekre sem indulna-meg, lágyi-
tó párolásokkal kellene ki-dagasztani, 's az-
után meg-piotzázni. Ellenben ha a' beteg
nem hőv-vérű, távul légyen az ér-vágás,
inkább gyenge izgatókat, és az arany erek-
re munkálókat kell a' beteggel bé-vétetni.
Nro. 190—191. Találni illyetén gyenge
has-hajtókat a' *Guta-ütésnél*. Nro. 7—8—
9—10.

A' mikor az arany-ér meg-gyúladott,
a' mit a' daganathól, vörösségből, a' tsak
nem türhetetlen fájdalomtól, és a' hozzá
járuló hideglelésből meg-tudhatni, akkor
az orvoslást a' gyúladozó hidegleléshez sza-
bott ér-vágással, a' sok hivesítő, salitromos
italokkal, és orvosságokkal kell kezdeni,
kívül meg a' lágyító párolásokkal, köté-
sekkal, és irekkel kell győzni; de tsak ad-
dig, méglen a' fájdalom, és a' feszülések
nem engednek, ne talántán a' hofzszas pá-
rolá-⁶

rolásokra, kötözgetésekre, és kezegetésekre a' részek szerfelett el-lágyullynak, 's meg evesüllyenek. Inkább ofzlató kötésekkel, vagy irekkel kell a' daganatot egészen el-ofzlatni, és a' fájdalmat tökéletesen megszüntetni. Nro. 192.

Tsak hogy, a' mikor az arany erek fellelte meg-tellettek, 's ki-feszültek, mind ezek a' szerek igen keveset fognak rajtok; nints is olyankor bátorságosabb mód annál, melly a' vérnek utat nyit: Sokszor a' füge fa levél, az itató papiros elegendő, ha közüllök valamelyikével az erek gyöngén meg-dörgöltetnek, különben vagy vér-szipókat kell reá rakni, vagy borbély késetskével kell fel-metzeni.

Nadályokat a' tsumókra rakni, vagy borbély késetskével fel-metzeni, nem mind egy. Ha a' tsumókba zártt vérfolyó, és az erek' hártái vékonyak, akkor nadályokat kell tenni; a' vastag hártákat, a' göröngyös vért a' borbély késetske botsáttya-ki.

Meg-történik néha, hogy minden ipárkodás hafzontalan, hogy az arany-ér el nem ofzlik, hanem meg-evesül. Mivel ezen a' helyen

helyen a' genyetség hamar meg-tsípösedik, és azután a' körül lévő szomszéd részekben fekélyeket, fekélyes öblöket, és tsivés sebeket tsinál; azért tsak hamar ki kell fakasztani, hogy a' genyetség ki-folyhasson.

Veszedelmes állapot az is, a' mikor a' tsomók az ő eleven piros színeket veszti, sötét vörösek lesznek. Hogy a' fenét lehesen akadályoztatni, mellytől méltán kell tartani, elsőben is a' daganatot kell fel-metzeni, és vért belőle botsátani, azután az ofzlató, rothadás ellen való füvekkel: az ürömmel, a' vizi fokhagymával, fekete pészértzével, és az olasz uti füvel kell a' fenesedés ellen dolgozni, ezekből kell kívülről kötéseket reá rakni; belől kiváltképpen a' peruviai fa héjjal kell a' fenét tartóztatni, 's akadályoztatni. 'S eddig a' külső arany-érről. Lássuk, mi tévő legyen az orvosló, a' mikor az arany-erek nem kívül, hanem benn a' hasban lévő vég-bélben dagadnak-fel.

Ha az arany-erek benn a' hasban lévő vég-bélben dagadnak-fel; és has-fájást okoznak, talán a' vizelletet is el-állityák,

akkor az arany ereket lágyító párolásokkal, és lágyító kötésekkel kell ki felé tsalogatni, és azután, hogy a' vér visszafolyjon, az előbbi mód szerént vagy piotzakkal kell meg-szivatni, vagy borbély késetskével kell a' vért ki-eregetni.

Hát ha minden párolások, minden kötések haszontalanok? Ha a' helyett, hogy az erek ki-dagadnának, a' beteg vért kezd vizelleni, és könnyebben kezd lenni? Noha ez az út, nem természetes utya az arany-érnek, de minékutánna a' beteg könnyebbül utánna, nem vólna veszedelmesebb, mint öszve húzó szerekkel ezt az utat el-zárni; sőt inkább fejez málvából, és édes fa gyökérből tsinált lágyító italokkal kell tágitani, és segíteni a' folyást.

Életrend. Ha akár mi okból valami nyavalya ütkezik az arany-érhez, akkor nem az arany-ér, hanem a' hozzá ütkezőti nyavalya fogja az élet rendet ki-szabni. Egyébiránt ne sokat resvedjen, hanem annak ideiben fris, tiszta, egészséges levegőben járjon, mozogjon, de meg ne hűtse magát; a' keményebb elme indulatoktól kéméllyemeg

meg magát; az ételt, és italt válassza meg, mindenféle 'siros, nehéz emészthetőket öszve ne egyék, sem a' sok részegítő italokat öszve ne igya.

R E T Z E P T E K.

Nro. 187.

Végy: Két könting vörös örmény földet, fél könting kateku levet, két lat Sz. János kenyér gyületet, tiz lat tizta vizet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden órában egy, vagy két evő kanállal.

Nro. 188.

Végy: Két könting vérgyökeret, vagidald-öszve; főzd vízben fél óráig; szűrj-le tiz latot, 's adgy-bozzá bárom lat Sz. János kenyér gyületet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden órában egy, két evő kanállal.

Nro. 189.

Végy: Ös grán kő tim-
sot.

Nro. 187.

Rx. Bol. armen. dr. duas.
pulv. terr. Catech.
dr. sem.
Syr. diacod. Unc. un.
Aqu. com, Unc. quinqu.
m. d. om. hor. un. vel du-
ob. Cochl.

Nro. 188.

Rx. Rad. Tormentill.
dr. duas
c. Coqu. s. q. Aqu. com.
p. 1/2 hor.
Colat. Unc. quinqu.
adde
Syr. diacod. Unc. un. sem.
m. d. om. hor. un. vel du-
ob. Cochlear.

Nro. 189.

Rx. Alum. rup. gr. quinqu.
Sol-

sot, olvasd-el nyoltz lat tiszta vízben, azután adgy-boz-zá két lat Sz. János kenyér gyületet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden órában egy, két kanállal.

Nro. 190.

Végy: Tizenöt grán ve-lentzei Boráxot, két lat szék-fű virág gyületet, nyoltz lat ruta vizet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden órában egy, két kanállal.

Nro. 191.

Végy: Tizenöt grán fehér magnésiát, négy grán myr-bát, két grán aloet. Tsinály port, 's adgy-bé reggel, és este egyet, 's igyék-reá ökör fark fű, fehér málna, és szék-fű virágokból egy fudsia ber-batét.

Nro. 192.

Végy: Négy grán tiszta opiumot, bat könting jege-nye gyöngy irt, annyi ezüst glét irt. Egyelitsd-öszve, 's add ivnek.

Solve in Aqu. com.

Unc. quatu.

deinde adde

Syr. diacod. Unc. un.

m. d. om. hor. un. vel du-ob. Cochl.

Nro. 190.

R. Borac. venet. gr. quindec

Syr. cham. Unc. un.

Aqu. rut. Unc. quatu.

m. d. om. hor. un. vel du-ob. Cochlear.

Nro. 191.

R. Magn. alb. gr. quindec.

myrrh. elect. gr. quatu.

aloe. lot. gr. duo

m. f. pulv.

d. mane, et vesp. pulv. un.

superbib. vas. infus. spec.

R. verbasc. alth. et Chamom.

Nro. 192.

R. Opii pur. gr. quatu.

Ung. popul.

— nutrit. aa. dr. sex.

m. d. p. Ungv.

A' S Á R G A S Á G R Ó L.

De Ictero.

Az a' beteges állapot, mellyben a' testnek külső takarítója meg-sárgul, vagy sárgán feketül, *Sárgaságnak* mondatik. Megesmérteti tehát magát a' sárga, feketés szinről; leg-inkább a' szemnek fejer hártájáról, melly a' sárga viafzhoz, vagy sáfránhoz hasonló.

Okai. A' Sárgaságnak közönségesebb gerjesztő okai: a' máj, és a' szomszéd részeknek gyúladása, a' vérnek a' májban lett meg-gyúlése; a' mikor tudniillik a' máj a' sok vértől fel-dágad, és az epét el-kélfziti, el-választya ugyan, de annak rendgye szerint meg nem tarthattya. Ez az eset előfordúl férfiaknál is, kiknél az arany-ér meg-reked, egyéberánt jól esznek, jól isznak, és kevés mozgásokat tesznek; de leg-többszer tapasztalhatni ezt az afzszonyi Rendnél, kinél a' hó szám folyás, vagy a' gyermek ágyos tífztulások fenn akadnak. A' máj, vagy más szomszéd tagoknak daganattya, a' beleknek a' szelektől, a' meg-szorult, 's meg-

keményedett eméztettől lett puffadások; a' viselőseknél az anya-méh ki-tágulás; a' nyári, és őszi hideglegeseknek, mellyek valami taknyos, enyves, szivós materiától származtanak, idétlen el-fojtása; A' nádra görtsös afzfzonyoknál a' hirtelen ijedés, és harag, a' beleknek, 's egyéb bélső tagoknak görtsös öfzve vonódása, melly által az epének útja el-záródik; a' májban érkezett kövek, az uj születteknél amaz első szurkos ganéj, melly különösen a' tizenkét ujnyi bélt szokta hé-dugni, 's el-rekeszteni. Szóval: valami az epének el-készítését, vagy a' már el-készített, 's el-választott epének az ő rendszerént való folyását akadályoztattya, 's gátoltya, az mind sárgaságot okozhat, azért még maga az epe is, ha felette sükeres, kotsonyás, maga magának uttyát nehezitheti, gátolhattya, 's eképpen sargaságot okozhat.

Felofztása. A' Sárgaságnak sokféle felofztásai közül az orvoslásra nézve legalkalmasabb az a' fel-ofztás, mellyet a' gerjesztő okok nyújtanak; tudnjillik: a' *hidegleléssel*, és a' *hideglelés nélkül* való; azután

a' bőv verű, a' görtsös, a' máj kövekből származott, és az uj szülttek' Sárgasága.

Kezdeté. A' sárgaság néha hirtelen kezdődik, gyakran pedig a' beteg előbb sokáig külömbfele bajt érez; a' szaj keserű; a' gyomor fáj, nehéz, és hideg, az etelt utálja, az okadásra több ízben erőlkedik, sok nyalos, vagy takony formát okádik, a' bőfogéssel valami savanyú, vagy rothadt formát taszit-fel, a' sziv-vermetske nagy gyöttrődéssel huzódik-öszve, melly öszve huzódás nevezetesen a' jobb oldal lágyon elterjed, és ottan valami allandós, néha csak tompa, nyomó, de sokszor felette kegyetlen fájdalmat támaszt; a' mely el-nehezül, és a' beteg csak alig lelkendez; a' gyomor roszúl emészti, és az emészttet tohbnyre agyag forma, hamú színű, avagy fehéres, a' has sokszor keményen meg-szorul, a' vizellet hol sűrű, és zavaros a' téglaporhoz, vagy korpához hasonló üllepedéssel, hol pedig sáfrán színű, (meg is festi sárgán a' belé mártott ruhát) az élet ér-verés néha hideglelés, de leg-többször a' nélkül való, az ábrázat föld színű, az egész test clöre el-

nehezül, el-röstül, 's azután el-sárgúl; az egész testen a' bőr száraz, nehezen izzad, vizket kivált a' hát, de nem csak a' test röstül, és tunyúl-el, még a' kedv is el fogy, komor kedvü lesz a' beteg. Dajkáknak néha a' tejek is keserü, és így a' mint ettől, vagy amattól az októl támad, hol ezekkel, hol amazokkal, már több, már kevesebb történetekkel jelenti-bé magát.

Kimenetele. A' gerjesztő okoktól, és a' hozzá szegődött gorombább, vagy kenyesebb történetek által megsértődött tagoktól függ ki-menetele; azért hol egészségre változik, hol más nyavalyát tsinál, hol pedig halállal végződik. Kiki is láthattya, hogy a' vér-bövségétől, valami könnyü könnyen el-ofzolható daganattól, a' meg-szorult, 's meg-keményedett emésztettől, vagy más illetén nem éppen engedetlen októl származottnál jó lehet a' reménység. Ellenben, ha a' nedvek meg-bomlottak, ha rothadt hideggé vált, ki nem láttya a' veszedelmet, a' halált?

Orvoslása. Előfzer is a' hidegleléssel szövetkezett Sárgaságról: A' hideglelés, melly

melly néha a' sárgasághoz járul; vagy forró, és heves, vagy félben hagyó. A' forró, és heves hidegtelessel akkor szokott lenni a' sárgaság, a' mikor a' máj, az epe hólyag, avagy az epe tsök, vagy más ezeket érő rész meg-gyúlad, 's az epének a' tizenkét ujjni helyben való bé-folyását hátrallya, 's gátollya.

A' Sárgasagot a' fellebb el-számlált jelekből mindgyart meg-esmérni, de a' forró hideget is, és valami különös tagnak gyúladását is a' tulajdon történeteiből, és jeleiből könnyű ki-tanúlni. Talán az orvoslás nagyobb gondot adhatna? Éppen nem, mert minekutánna a' sárgaság forró hideggel, és máj, vagy más szomszéd tagnak gyúladásával vagyon, nem kíván semmi különös orvoslást, a' forró hideget, a' májnak, vagy más szomszéd tagnak gyúladását kell meg-gyógyítani, ezzel a' sárgaság is el-múlik, meg-gyógyul. Miképp' kellessék pedig a' forró hidegről, a' máj, és más szomszéd tagnak gyúladásáról segíteni; *Lásd Orvos. Munk. 1-ső Darab.*

Az is még ide való: hogy a' forró hideggel a' májnak gyúladásához szokott sárgaság mindenkor nagyon veszedelmes, mert, minekutanna a' máj gyúladás nehezen ofzlik-el, és közönségesen inkább meg-evesül, tsak nem mindenkor halálos.

A' felben hagyó hideglelésekkel szövetekezett sárgaság is meg-esmérteti magát arról, hogy noha akárminü hideglelésekhez szokhetik, de közönségesen tsak azokhoz a' felben hagyókhoz veri magát, mellyek már régolta törik, 's nyavalgattyák a' beteget, és daganatokat, keménységeket hagynak vízfza a' májban; azután: az e'féle esetekben a' sárgaság eleinten inkább az ábrázatot, 's késöbben a' szemeket festi, és nem sárgán, hanem sötét zölden, avagy barnás sárgán; az eméztet sem olly hamú színü, inkább nagyon büdös, epés; el-szorulva sints, inkább lágy könnyü has-menészel.

Itten is a' sárgaság tsak történet gyanánt járul a' hidegleléshez, azért itt' sem a' sárgaságot, hanem a' hideglelést, a' máj keményedéseket, 's dugulásokat kell tár-
 . gyúl

gyúl venni; ezekkel a' sárgaság is el-műlik. *Lasd Orvos. Munk. 1-ső Dar. a' rázó Hidegről.*

De a' roszul orvosoltt, avagy a' peruviai fa héjjal éretlenül el-fojtott félben hagyó hideglelés is szokta a' sárgaságot következtetni. Ez ilyen sárgaságot is egyedül az oldó, vagy is ofzlató mód fogja meg-orvosolni. Úgy szinte a' májban keletkezett keménységeket, és daganatokat is, mellyeket a' tapintással igen könnyű a' jobb oldal lágyban meg-találni, leg-bizonyosabban a' velentzei szappan, a' bürök kivonás, 's más illetén oldó, 's ofzlató szerek fogják el-ofzlatni. Nro. 193—194. De az ezekkel való élés hofzszas legyen, és kívül is a' téjben el-olvasztott velentzei szappannal győzött burogatáson, vagy pedig kámforral egyeledett lagyító, 's ofzlató irekkel való ke-negetéseken kívül bürök flastromot is kell reá a' daganatra rakni.

Következnek a' nem hideglelés sárgaságnak Nemei, mellyekből legyen első az, melly a' májban semmi rendkívül való daganatot, vagy más ollyas fogyatkozást nem

vádol, hanem okúl tsupán a' vastag, sűrű, enyv forma epét veti; melly e' tetemes fogyatkozásival maga magának uttyát gátolja, 's zárja. Való, hogy ennek orvoslását a' közép sók, és általlyában minden fel-oldó, 's ofzlató orvosságok munkállyák, tsak hogy néha ezekre éppen nem enged, nem távozik, inkább erősebben meg-rögzik, 's mind addig akaratoskodik, valamig a' keserű, erősítő szerek rajta erőt nem vesznek 's el nem űzik.

Már mikor kellessék tehát ebben a' sárgaságnak Nemében a' közép savakat, és ezekkel a' rabarbarát, vagy a' savóban megfőtt pörje, Orofzlány-fog fű, és tzikoria gyökereket adni; vagy mikor kellessék a' keserűkre fakadni, legyenek következők oktatásúl:

A' midőn a' fogyatkozás tsupán tsak a' gyomorban vagyon, a' mikor tsupán tsak az első utak gyengültek, 's tunyúltak-el el-annyira, hogy egyedül ezeknek lajhaságából sűrűsedett-el annyira a' magának folyását gátoló, 's el-záró epe, akkor a' közép sók a' többi fel-oldó, 's ofzlató szerek-

rekkel lesznek a' foganatos orvosságok. Nro. 195—196—197.

Ha pedig nem tsak az első utak, hanem az egész test el-lazult, 's el-tunyult, akkor a' közép sók, és a' többi oldó, 's ofzlató szerek a' helyett, hogy segitenének, inkább ártanak, mert a' testet még jobban el-fonnyasztyák, 's el-lágyittyák. Ekkor lesznek hasznosok a' pápa fű, az üröm, a' keserű gyökér, a' keserű három levelű fű, és más hasonló keserű, 's erősítő szerek, ugyan ebben az állapotban tészén jót a' bor is. Nro. 198—199.

Ha tsupán az első utak: a' gyomor, és a' belek lustultak-e-el, meg-lehet esmérni a' következendökből, tudniillik: az előre ment betegségekben, ha hofzszas hideglelések hitványították-el a' beteget; a' Nemből, és az élet időből, mert az afzszonyi Nem, és az ifjabb elztendök közönségesen gyengébbek az erős, meg-állapodott férfiú elztendöknél; az elztendö részéről, és annak viszontagságairól; mivel nyáron, és őszkor az emberi test sokkal lustább, tunyább.

A' bőv vérü sárgaság is hidegtelelés nélkül szokott lenni: Láthatni ezt a' vérnek bővségéből eredett sárgaságot leg-inkább ama' egészséges, leg-jobb időbéli férfiakban, kik egyéberánt jól esznek, isznak, és testöket keveset gyakorollyák, azután ama' sokat ülő, és jól élni szokott afzfzonyi rendnél, kinél a' hó-szám folyás a' gyermek ágyos tífztulás, az arany-ér folyás fenn akadt. Ezeknek fejök kábult, lélekzések alkalmatlan, nehéz, az élet ér verés kitsiny, elnyomódott, mivel a' szív, és az erek mintegy nem birnak a' vérnek sokaságával, meggyül azért a' vér a' májban, öszve nyomódnak a' kiseded edények, és e'képp' azután az epe részint el nem készítettetik, részint pedig az el-készített meg nem fér tulajdon helyén, ki-nyomódik, és meg-festi a' testet sárgán, vagy is sárgaságot okoz.

Ennek a' bőv vérü sárgaságnak a' bőv-vérüségnek jelein kívül alig vannak más jelei, mellyekkel magát ki-nyilatkoztatná. Az afzfzonyi Rendnél sokat segithet a' tudakozás: Vallyon nem akadt-e fenn a' hó-szám folyás, a' gyermek ágyos tífztulás, avagy

az arany-ér folyás? Ez utolsó a' férfiaknál is kérdésbe jöhet.

Minekutánna ki-tudódott, 's meg-es-mértetett a' bőv-vérű sárgaság, a' vérnek le-tsapolásával, az el-szorúlt, 's fenn aka-dott folyásnak meg-indításával, könnyű e-ledelekkel, testi gyakorlásokkal; és a' sa-vóba főtt savanyú pálma gyümöltsel orvo-soltatik. Nro. 200.

A' görtstől okozott sárgaság az epe tsőknek görts módra lett öfzve huzódására támad. Ez mások előtt a' lépes férfiakat, a' nádra görtsös személlyeket, és általlyá-ban azokat bántya, kik a' felette nagy ér-zékenység miatt gyakran görtsöket szen-vednek. Leg-könnyebben a' keményebb el-me fel-háborodások, a' harag, a' hirtelen meg-ijedés, némelly mérges, avagy meg-vefzett állatoknak marása, és az ólom ger-jesztik.

Az e'féle betegek sokszor a' nélkül, hogy orvossággal éllyenek, magoktól vala-mi gyöngé has-menésbe esnek, és a' sár-gaság leg-ottan el-múlik; nem szükséges il-lyenkor az orvosság, de ha a' has magá-

tól meg-nem indul, akkor az all-lövellésekkel, avagy valami gyöngye raharbarából, és közép sóból ofzve tsinált has-hajtóval kell meg-indítani. Ezzel a' has-hajtóval mind addig kell a' beteget éltetni, valamig az ételt meg-kivánnya, az oldallágyok meg-lágyúlnak, és a' sárgaság egészeu el-múlik. Annakutánna mit kellessék tselekedni, a' gerjesztő ok, a' betegnek állapottya fogjak el-rendelni,

Ha a' jobb oldal lágyban, vagy is a' májnak táján valami nehézséget, feszülést, és tompa fájdalmat érez valaki; ha az étel kivánást el-vefzti, ha a' gyomor roszúl emészti, és ezekre' előszer a' szemek, azután az egész test is meg-sárgúl, annakutánna, has-menésbe esik, melly által valami felette sükeres, kotsonyas; sötét zöld, vagy porondos materia el-mégyen, mellyre a' fájdalom enyhül, tikkad, és a' sárgaság el-vefz; méltán a' *maj kövekből* keletkezett sárgaságról gyanakodhatni.

Ez a' rendbéli sárgaság mások előtt a' véneket, a' korhott idejüeket gyötri, azután azokat, kik sokat ülnek, kik száraz,

nehéz, téisztás étkekkel élnek, kik erős, részegítő italokkal vízfzva élnek, kiknek a' vese', vagy huygos hólyag kövekre, vagy a' láb köfzvényre különös hajlandóságok vagyon.

Ennek az epe kövektől okozott sárgaságnak kettős az orvoslása: más az ostromkor, más az ostromon kívül.

Az ostromkor azon kell iparkodni, hogy tárva legyenek azok az utak, mellyeken a' köveknek ált' kell menni; azért, ha a' jobb oldal-lágy, és a' gyomor fájók, ha görtsforma öfzve huzódások, hányásra való erőlkedések, avagy valóságos hányások jelengetik magokat, és a' beteg egyéberánt bőv-vérü; első léfzen az ér-vágás, hogy a' talám már jelen való gyúladást fűvében elöllye, vagy ha még jelen nints, meg-elözze, 's gátollya; azután fejer málvából, pap sajt füből, 's a' t. lágyító fött vizeket, 's olajos orvosságokat, 's all-lövelléseket kell adni. *Lasd a' Hurut.* Nro. 100—101. *A' Has-fájásr.* Nro. 151—152—162—163. Ezek mellett meleg, nedves, lágyító kötéseket kell a' jobb oldal-lágyra rakni, és közben

vagy egész, vagy csak fel testig való meleg, lágyító feredőkbe kell a' beteget beleültetni. Jó a' fenn számlalt orvosságokat utóbb gyenge has-hajtókkal: közep savakkal, savanyú pálma gyümöltsel, aszszú szilvával, 's a' t. egyeliteni, és az oldal-lágyókat dörgölni, hogy az epe kövek annál bizonyosabban a' belek felé mozdulnyanak.

De hafzontalan sokszor mind ez a' többféle iparkodás, a' kövek helyökből sem mozdúlnak, és a' beteg a' helyett, hogy könnyebbülne, inkább roszabbúl látzatik lenni, erőlkedik, 's okádik is. Ez az okadás nem ártalmas, sött hafznos, csak a' beteg felette el ne legyen bádgyadva, a' miért is, ha magától nem okádnék, könnyü hánytatóval kellene lassan meg-hánytatni, mellyre meg-rázódik a' test, és a' meg-feneklett, külfömben meg-mozdithatatlan kövek ki-mozdúlnak, 's ki-indúlnak fzerentsésen helyökből.

De valamint a' mértékletes hányás előbb mozdittya a' köveket, úgy a' felette erőszakos uttyokat zárja, mivel az olyan erőszak által az epe utak görts formán öfzve huzódnak. Azért valamint a' mértékletes

tes okádást segíteni, vagy ha nints, lassú, és könnyű móddal gerjeszteni kell: úgy, ha cröfzakos, sem segíteni, sem gyarapítani nem szabad, hanem idején korán az enyhítő, és tsendesítő szerekhez kell ragaszkodni. Nagyon hafznosok itt a' len-mag olajos all-lövellések, és az opiumos orvosságok, mellyekre mihent a' fájdalmak, és szorongatások el-múltanak, megint a' fellebb javasolt lágyító, 's gyenge has-hajtó módot kell elő venni, melly móddal sokszor szerentsésen ki-takarodnak, és az emésztetben meg-találtatnak a' kövek.

Hogy kellessék az epe kövektől támadott sárgaságot az ostromon kívül meg-gyógyítani; e'kettőben meg-találni, tudniillik: ofzlatassanak el, ha lehetséges, az epe kövek, és az élet rendnek meg-változtatásával, 's a' nevelő okoknak el-háritásával tetetődgyék akadály, hogy mások ne teremjenek.

A' köveknek ofzlatását a' retektől, a' pörje és az Orofzlány-fog fű-gyökerektől savóban fölve, vagy tisztán ezeknek ki-sajtoltt levétől nem ok nélkül reménylhetni, tsak adassanak egybe gondos szorgalommal. a'

nedveket higító, 's utóbbi sükeresedéseket gátoló szappanok, és fel-oldó, 's ofzlató füvek, 's gyökerek is.

Hogy a' kövek ne teremjenek, az élet rendet kell meg-változtatni. Az élelmény zöldségekből, és merő olyanokból legyen, mellyek a' vért sűrűsíteni, 's vastagúlni nem engedik. Kivált a' fel-oldó, és ofzlató erővel bíró értzes vizek, és savanyú kutak használatosok ez illyeneknek tavaszszal a' könnyű test gyakorlásokkal, főképp', ha reggelenként az egész test, de leg-inkább az oldal-lágyok meg-dörgöltetnek. Ha valahol, valóban itt hathatós erejű a' lovaglás, úgy, hogy méltán a' kő termést akadályoztató első szerek közé lehessen számlálni. — Illy móddal ebből a' különben átkodott, akaratos nyavalyából néha egészen ki-tisztul, ki-gyógyul a' beteg.

Az új szülteknek sárgasága ama' gyermek szuroktól vagyon, melly kiváltképpen a' tizenkét ujjnyi bélt mázallya, 's hé-dugollya. Ez illyen gyermekeknek leg-jobb orvosság az Ánnyok teje, és a' rabarbarás fzikoria gyűlet, mellyből napjában több ízben

ben egy pár kávé kanálkára valót kell be-
adogatni mind addig, valamig semmi feke-
te emésztet nem mégyen többé tölök.

Életrend. Minthogy a' sárgaság hol hi-
degleléssel, hol a' nélkül jár; kiki sajdit-
hattya, hogy itt sem lehet semmi bizonyos
élet rendet, és módot szabni. A' bizonyos,
hogy, ha a' sárgaság hidegleléssel vagyon,
a' hidegleléshez kell az élet rendet alkalmaz-
tatni; ha a' nélkül vagyon, a' mértékletes,
könnyű emészthető étkeken, és a' mértékletes
test gyakorlásokon kívül, a' keményebb elme-
béli indulatokat is meg-kell zabolázni, 's a' t:

R E T Z E P T E K:

Nro. 193:

Nro. 193:

Végy: Három könting ve-
lentzei szappant, annyi bü-
rök kivonást, két könting ra-
barbara kivonást, tsinály föld
fust f: g:ülettel három grá-
nyi pilulákat, adgy-bé nap-
jában 3-szor négy szemet, 's
lyvek-reá édes kömény gyö-
kérből, bodza, szék-fü, és
olajz uti fü virágokból egy
fndsia herbacét.

R. Sapoti. venet.
Extr. Cicut. aa. dr. tres:
— Rh. dr. duas.
Syr. fumar. q. s.
f. pillul. gr. trium.
d. ter de die quatu. super-
bibendo vascul. infus. spce:
Rad. foenicul. fl. samb.
cham. et arnie.

II. Darab.

B b

Nro.

Nro. 194.

Végy: Két könting tisztá ammoniak gumit, annyi velentzei szappant, meg annyi rabarbara kivonást; tsinály rabarbarás tzikoria gyülettél három grányi pilulákat. Adgy-bé napjában 3-szor négyet, 's igyek-reá tsikorgó fűből, és édes gyökérből egy find-sia herbutét.

Nro. 195.

Végy: Tizenöt grán rabarbarát, annyi sok bazsarúsót. Tsinály port belőle, 's adgy minden 3-dik órában egy port.

Nro. 196.

Végy: Három lat pörje gyökeret, annyi Orozslány fog fű gyökeret, vagdald-öszve, főzd savóban három fertály óráig. Szűrj-le másfél megszszelyt, adgy bozzá három könting big leveles bor-követ, három lat rabarbarás tzikoria gyületet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden 2-

dik

Nro. 194.

Ry. Gum. ammon.
Sapon. Venet.
Extr. Rh. aa. dr. duas.
Syr. Cichor. c. Rh. q. 9.
f. pillul. gr. trium.
d. ter de die quatu. super-
bib. vascul. infus. spec.
Herb. gratiol. et Rad. li-
quirit.

Nro. 195.

Ry. Pulv. Rh. elect.
Sal. polychr. aa.
gr. quindec.
m. f. pulv.
d. om. 3 hor. pulv. un.

Nro. 196.

Ry. Rad. gramin.
— Tarax. aa. Unc. un. sem.
c. m. coqu. s. q. ser. lact.
p. 3/4 hor.
Colat. libr. un. sem.
adde
Liqu. terr. fol. tart.
dr. tres.
Syr. Cichor. c. Rh.
Unc. un. sem.
m.

dik órában fél findsiányit.

Nro. 197.

Végy: Egy lat rabarbarát; tartsd forró vízben fél óráig bé fedett edényben. Szűrd le fél megszűzelyt, 's adgybozzá két könting tsudálatos söt, két lat iglitze tövis gyülettet. Egyelítsd - öjzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában két kanállal.

Nro. 198.

Végy: Tizenöt grán keserű gyökeret, annyi rabarbarát. Tsinály port, 's adgy-bé minden 3-dik órában egyet, 's igyek-reá pápa fűből, és székfű virágból egy findsia berbatét.

Nro. 199.

Végy: Két könting keserű gyökér kivonást, annyi keserű bárom levelű fű kivonást, még annyi rabarbara kivonást. Tsinály rabarbarás tzikoria gyülettal három grányi pilulákat. Adgy-bé 4-sze napjában hármot, 's igyek-

m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

Nro. 197.

R. Rad. Rh. elect. Unc. sem. c. infund. s. q. Aqu. ferv. p. 1/2 hor. vas. claus. Colat. libr. sem.

adde

Sal. mir. gl. dr. duas.

Syr. Ononid. Unc un.

m. d. om. 2 hor. 2 Cochlear.

Nro. 198.

R. Rad. gentian.

— Rh. elect.

aa. gr. quindec.

m. f. pulv.

d om. 3 hor. pulv. un. superbib. vascul. infus. spec. fol. Card. bened. et fl. cham

Nro. 199.

R. Extr. gentian.

— trifol. fibr.

— Rh. aa. dr. duas.

Syr. Cichor. c. Rh. q. s. f. pillul. gr. trium.

d. 4-ter de die tres superbibendo vascul. infus. spec.

Nro. 198.

B h 2

Nro.

veá a' Nro. 198. ki tett bev-
latéből egy findsiával.

Nro. 200.

Végy: Négy lat savanyú
pálmá gyümöltset, főzd sa-
vóban fél óráig. Szűrj-le más-
fél mezfzelyt, 's adgy-boz-
zá egy lat tsudálatos söt,
három lat tengeri szőlő gyü-
letet. Egyelitsd-öfzve, 's
adgy-bé minden 2-dik órában
fél findsiával.

Nro. 200.

Fruct. tamarind.

Unc. duas.

coqu. s. q. ser. lact. p. 1/2 hor.

Colat. libr. un. sem.

adde

Sal. mir. gl. Unc. sem.

Syr. ribes. Unc. un. sem.

m. d. om. 2 hor. 1/2 vasal.

A' K Ö R Ö L.

De Calculo.

Ugy látzik, hogy az a' materia, melly-
ből a' kő terem, az egész testben el-vagyon
szórva, azért alig is vagyon az emberi test-
ben olyan rész, a' mellyben valaha kő for-
ma materia nem taláztatott volna, de még
is leg-gyakrabban az epés hólyagban, a' ve-
sékben, a' vizellet tsatornáknban, és a' hú-
gyos hólyagban tapasztaztatnak.

Ezekből a' kövekből némellyek nagyon
kemények, laposok, és szegezetesek, mások

el-

ellenben fővényesek, 's homokosok, és könnyen török, gömbölyük; nagyságokra nézve is hol kisebbek, hol nagyobbak. Tehát mind nagyságokban, mind formájokban, mind pedig minéműségekben egymástól sokat különböznek.

Okai. Nints az az ember, kinek kerengelő nedveiben nem találtatnának ollyas több, vagy kevesebb idegen testetskék, mellyekből a' kövek készülni szoktak, és minekutánna a' kövek ugyan azoknak a' testben kerengelő nedveknek ülepedéséből teremnek, úgy látzik, hogy senki nem mentt tőlek, minden testben támadhatnak. De főképp', 's közönségesen azokban találkoznak, kik sokat ülnek, lusta életet élnek, és sok, száraz, tésztás étkekkel, száraz héjas veteményekkel, fél érett sajttal, füstöltt hussal, és hallal élnek, mustot, új bort, vagy zavaros, nem tiszta vizet isznak; Azután azok, kik sokat alufznak, vagy külföldben a' vizelletet sokáig vízfíza tartják.

Felofztása. Félzkeire, és lak-helyeire nézve fel-ofztódik a' kö: az *epés hólyag* köre, a' *veséknek*, a' vizellet *tsatornáknak*,

és a' *hugyós hólyagnak* köveire. Amaz az epés hólyagban fészkezett-meg. Ezek a' vizellet' uttyaiban taláztatnak.

Kezdeté. A' kö termésnek kezdeté olly alattomos, hogy semmiképp' sem lehet mind addig bizonyost mondani, valamig nagyságával, vagy formájával némelly tagoknak tisztjeit, 's munkálkodásait meg-nem zavarja, meg-nem sérti. A' gyakor tapasztalások tanúi, hogy már többször taláztatnak kövek, pedig nem éppen kitsinyek az emberi testben, mellyek egész élte fogytáig leg-kissebb alkalmatlanságot, akadályt, vagy veszélyt az egészségben nem tettek; mindazonáltal vóltak, és vannak minden napi példáink, hogy a' leg-ijesztőbb, a' leg-rettenetesebb történetekkel kezdik magokat ki-jelenteni.

Kimenetele. Ámbátor, a'mint előbb mondám, sokak szerentsésen el-hordozzák néha a' követ a' nélkül, hogy akár kezdetével, akár utóbb leg-kevesebb alkalmatlanság érje őket: tagadhatatlan még is, hogy a' kö magában mindenkor rosz nyavalya; mert vajmi könnyen ösztönözheti, 's ösz-

tönözi is a' körülötte lévő tagokat ollyas betegségekre, mellyek tsak hamar halálosok lehetnek.

Orvoslása. Minekelötte a' kö ellen orvosság rendeltetik, okvetetlen szükséges annak létéről, és félszkeröl meg-gyözödni. A' *Vese*-kövek ki-nyilatkozattatyák magokat azzal, hogy a' beteg a' vékonyokban, és a' vesék táján valami állandós, sajogó fájdalmat érez, melly az ágyékokban, és sokszor a' tökökben is lehet, és a' vizelletet is egy ideig meg-rekeszti, el-zárja, avagy ha foly is, tsak fősvényen valami fájdalmas erőlkedéssel foly; sött néha néha vérrel festett, benne pedig valami takony, avagy fővény forma materia vagyon; ha tzombja a' sértett felén 'sibbad, ha a' hányás erőlteti, a' has fáj, és el-fzorúl, ha a' kemény mozgásokra, szekerezésre, vagy lovaglásra, kivált köves, és egyenetlen utakon roszabbúl érzi magát, a' fájdalmak nevednek, mellyek a' nyugovásra meg el-múlnak, kételkedni sem lehet a' vese kövekröl. Sött ha történehből a' kö meg-mozdúl, ha szegeletes hegyes talál lenni, akkor a' vesék táján

a' nyilalló, 's furdaló fájdalom szörnyű, tsak nem kétségbe döntő, a' betegnek gyomorra émeleg, okádik, a' vizellet el-szorúl, vagy igen kevés foly, 's az is vérrel vegyétve, és sok, taknyos, zavaros, porondos seprővel. Egyedül abból, hogy ostromonként szokott elő fordulni, meg-nemesmérhetni, lám az epe kövek is ostrommal fordulnak-elő.

Az *epe* kövek azokban szoktak készülni, kiknek vastag, sükeres nedveik vannak, 's azzal esmértek-meg magokat leginkább, hogy a' jobb oldal lágyban valami nehézséget, feszülést, és sajgó fájdalmat gerjesztenek, hogy a' gyomor roszúl emésztt, az ételt nem kívánja, hogy erőlkedik, és hány, hogy az epe ki-folyását akadályoztatják, hogy fájásokat gerjesztenek az egész hasban, mellyek minekutánna kevés időre le-tsenedesednek, az egész testre a' sárgaság el-árad; melly többnyire valami reá következő has-menéssel el-múlik; de néhány napok, vagy hetek múlva az előbbi sereglött történetekkel megint vizsgál-tér,

A' vizellet' tsatornáiban nem szokott kő teremni, hanem a' vesékből vitetődik-le. Ezt az előbbeni jelekből ki-tanúlhatni, egyéb hogy a' fájdalom itt alább esik.

A' *hólyag*-kő következőkkel jelen-ti-ki magát: Fájdalom a' szemérem hegy körül, kivált a' mikor vizellik, és utánna, akadály a' vizelésben, melly el-múlik, ha a' beteg hanyat fekszik; a' vizellet különös bűzű, sokszor véres sok fővényes, süke-res, taknyos, genyetség forma seprővel, 's a' t. De leg-bizonyosabb ki-tanulása a' hugy tsapolóval esik-meg, vagy, ha az uj a' férfiaknál a' vég-bélbe, az afzszonyi Rend-nél pedig a' nádra hüvelybe botsátódik-bé,

Már minekutánna a' kőnek létéről, és félszkeről meg-győződött az Orvosló, négy féle kötelességéről intődik-meg, hogy tud-niillik a' jelenlévő követ fel-oldgya, 's meg-törje; ha meg-nem törheti, a' ki-menetelre utat készítsen, 's tsinállyan; ha utat sem tsinálhat, ki kell metzeni; vagy ha akármikből ki-metszeni sem lehetne, a' szem-be tűnőbb történeteket tikkaszsa. Ebben a' négyféle módban foglaltatik az egész se-gétség.

A' követ oldó, 's meg-törő szerek közül leg-közönségesebbek: a' szarka tövis mag, a' paponya, vagy is 'Sidó tseresnye, a' medve főző, a' velentzei szappan, az ezer lábú féreg, és a' mezses víz. Nro. 201—202. Az ezer lábú férget némellyek porban adgyák, de jobb ki-sajtoltt levét valami savanyú borral itatni. Azomban az ezekkel való élés, ha tsak sokáig nem tart, vagy semmit, vagy éppen keveset használ.

A' ki-takarodásra való utat a' sok lágyító, olajos italok, az ilyen all-lövellések, és kötések készítik, és tsinállyák; azért, ha valakit a' vese kövek zaklatnak, annál vajmi jó a' vesék' táját dörgölni, és a' belind olajban fel-olvasztott kámforos fejer malva irrel kenyegetni, vagy ugyan hasonló erejű fél, vagy egész feredőkbe az ollyant bele ültetni, 's fereszteni.

Ha ezekre a' segítségekre a' vesék táján lévő bajok, és fájdalmak lassan lassan szünni kezdenek; ha az akadályozott, vagy talám tökéletesen fenn akadott vizellét fellelte zavarosan indul-meg., és valami sükeres, taknyos sepröt szállit az edény feneke-

kére, 's a' t. jele, hogy a' kö le-ereszke-
dett a' vizellet tsatornákon a' hugyos hó-
lyagba, hol is, ha meg-maradhat, nagyobb-
ra nő, és annakutánna már nem a' ve-
sékben, nem a' vizellet tsatornákban, ha-
nem a' hugyos hólyagban tsinál alkalmat-
lanságokat. Azért mihent észbe venni, hogy
a' kö már a' hólyagban vagyon, minden
tehetséggel azon kell iparkodni, hogy on-
nét is ki-takarodjék. Sokak szerentsé-
sen ki-rugattyák a' vizellő tsőn azzal, hogy sok
italok után hozfszabb ideig vizfsza tartják a'
vizelletet, annakutánna erőszakosan erege-
tik-ki, melly erőltetéssel a' vizellő tső szer-
felett ki-tágul, 's a' követ ált' ereszti; vagy,
ha meg-akad a' tsőben, nyálkás, olajos sze-
reket fetskendeznek-bé, és a' kézzel nyo-
mogattyák-ki.

A' máj köveknek ki-mozdítása' módja
egy a' vese kövekével. Lásd erről bőveb-
ben a' máj-köböl származott sárgaságnál.
227. Lap.

Azok az orvosságok, mellyek a' máj,
és vesék' kövei ellen jök, a' hugyos hó-
lyagnak kövei ellen is ditsértetnek ugyan,

de a' tapasztalás vitattya, hogy igen sovány reménységgel lehet az, a' ki az e'féle orvosságokkal iparkodik a' hólyagban heverő követ olvasztani, 's bontani; mert valamint igaz az, hogy a' máj, vagy is az epe kövek porhanyúk, 's morsolhatók, következésképpen a' hosszú orvoslással, és békeséges türéssel orvosolhatók: úgy ellenben a' húgyos hólyagban termettek felette kemények, és leg-bizonyosabb segítség a' kő ki-metzés, ha a' betegnek körül-állásai meg-engedik.

Mondám, ha a' betegnek körül-állásai meg-engedik; mert azon kívül, hogy a' beteg nagyon gyöngye, hogy nedvei romlottak, lehetnek még több más okok is, mellyek a' kő ki-metvést tilalmazzák. Annak okáért, senki a' kő metvést a' nélkül, hogy Orvossal közlötte, fel ne válallya, mert azon kívül, hogy sok okok tiltyák, még akkor is nagyon kétséges, és fontolóra való munka, a' mikor az Orvos' javasolásával esik.

Könnyebb a' negyedik, az az: a' jelesebb történeteket tikkasztó kötelesség; a'
mi-

mikor tudniillik a' követ sem el olvasztani, sem a' testből ki-hajtani nem lehet; ki metszeni pedig akár mi okból nem szabad; akkor tsak arra köteles az orvosló, hogy a' nyavalyát tehetsége szerént türhetőbbé tegye; az az: a' súllyosabb történeteken előbb adgyon.

A' súllyosabb történetek közül valók: az erősebb *fájdalmak*, a' *hányások*, a' *hasfájások*, az *akadályozott vizellés*, a' *vér-vizellés*, az *in-rangatások* és a' *sárgaság*.

Ditsértetnek ezek ellen általlyában a' vér le-tsapolások, a' sok lágyító, olajos italok, és hasonló all-lövellések, a' lágy-melleg feredők, az opium, és a' nyugodalom.

A' kitsin, és gömbölyü kövek, ha valami helyen mozdulatlanúl meg maradnak, nem tsinálnak fajást, de a' nagyobbak, a' szegeletesek, ha meg-mozdúlnak, szörnyű fájdalmakat, és a' vér-edényeknek általok lett meg-sértéséből vér vizellést is okoznak; Ez a' vér vizellés, ezek a' fájdalmak jobbara gyúladással vannak, melly ha a' gyakrab, és kisebb mértékekben adott nyálkás, olajos italokra meg-nem szünne, eret

is kellene vágni; kívül meg a' sok lágyító, meleg kötésekkel kell győzni.

Azokat a' fájdalmakat, mellyekkel semmi gyúladás nints, és utóbb sints mit tartani töle, a' fájdalmat enyhítő szerek tsilapittyák, 's szüntetik-meg, ha gyakrabban, és hővebb mértékben adatnak. *Lásd a' többek közül a' Hurut. Nro. 104—108. A vér-Pökés. Nro. 113.*

Az Öregeknél, és némelly kényesebb személyeknél egészen szokása lesz sokszor, hogy a' vizellethen fővenyetskék, vagy apró követskék találatnak. Ezek is néhánykor valami kemény égést éreznek, vagy igen nehezen vizellenek. Felette hasznosok ezeknek a' szarka tövis magból készült porok, és a' len magból, édes kömény, és édes gyökerekből öszve szedett herbatek.

A' hányások közönségesen akkor támadnak, a' mikor a' vese kövek a' vizellet tsatornákon le-ereszkednek; könnyebbülnek, és el is állanak ezek a' hányások, úgy szinte a' has-fájások is a' sok lágyító, olajos italokra, az e'féle minden második, harmadik órában adott all-lövellésekre, a' lágyító,

tó, meleg kötésekre, és az egész, vagy csak fél testig érő feredőkre; sőt, ha a gyúladás, melly ilyenkor igen közönséges, el-mult, a' tsendesítő, és fájdalmat enyhítő, 's szüntető opiumra.

A' vizelés akadályoztatik, 's gátoltatik vagy azért, hogy a' kő a' húgyos hólyagnak torkában meg-áll, vagy hogy talám valami darabja a' vizelő tsőben meg-akadott. Feküdjék a' beteg hanyat az al-felével magosabban, hogy a' kő a' húgyos hólyagnak torkából visszfa eshessék; a'mi, ha nem használna, a' húgy le-tsapolóval kellene a' követ félre taszítani, hogy a' vizellet szabadon el-folyhasson. A' vizelő tsőben meg-akadott darabot a' fellebb említett mód szerént a' kézzel tett gyöngébb, és kényesebb nyomások, a' meleg, lágyító kötések, és a' gyöngé, olajos bé-fetskendezések sokszor fzerentsésen ki-tsallyák. Egyéberánt a' vizelő tsőt kellene alolról fel-metszeni, a'mit megint értelmes seb Orvosra kell bizni.

Az in-rángatásokat is a' vér le-tsapolások, a' lágyító, olajos italok, és all-lövelések, a' lágy, meleg feredők, vagy, ha

nints mit félni a' gyúladástól, az opium, és a' nyugodalom engefztelik, 's tsendesitik-le. Lásd bővebben az: *In rángatások.* 79. Lap.

Mondatott, hogy a' sárgaságot az epe kövek szokták következtetni olly formán, hogy az epének ki-folyását gátolják; mondatott az is, hogy többnyire valami reá következett has-menéssel meg el-múlik, noha rövid idő múlva megint az előbbeni mód szerént vissza-tér; Ennek orvoslását lásd a' *Sárgaság.* 227. Lap.

Életrend. Kiknek mások előtt nagyobb hajlandóságok vagyon a' köre, azok úgy intézzék, 's úgy rendellyék élelmöket, hogy a' mennyire lehet, olyanokkal éllyenek, mellyek a' követ nőni, 's gyarapúltni nem engedik; olyanok a' többek közül a' zöld, leves füvek, és gyökerek, a' vörös, és fok-hagyma, a' retek, a' torma, és a' meg-érett kerti gyümöltsek. Italúl legyen a' fejár bor nőstén szapora fü maggal. Mivel pedig főképpen a' tsendes, nyugodalmas élet, a' sok túlság módot, 's alkalmatosságot arra, hogy az olyan idegen testetskék, mellyek-

lyekből azután a' kö lesz, le-üledhesse-
nek, mindenek előtt szükséges a' testet ál-
landó, mértékletes gyakorlásokba, 's moz-
gásokba tartani. E'képp' akadályoztattya az,
a' ki már benne szenved, hogy nagyobbra
ne nőhessen; amaz pedig, ki még mentt a'
kötől, szabad marad, ámbátor mások előtt
nagyobb hajlandósága legyen reája. Kinek
légyen mások előtt nagyobb hajlandósága
a' köre, meg-tudhatni a' vizelletből, ha tud-
niillik egészséges állapattal is nehezebb fel-
hötskéket, vagy más idegen testetskéket
szállit az edény fenekére.

R E T Z E P T E K.

Nro. 201.

Végy: Fél könting szar-
ka tövis mag port. Vagy: fél
könting medve szőlő port.
Adgy-bé napjában négyszer
egyet, 's igyék-reá egy finl-
siányi gyöngén meg-tört len-
magból, és édes gyökér por-
ból rendelt herbatét.

Nro. 202.

Végy: Két lat velentzei
szappant, tsinály négy grá-

II. Darab.

nyi C c

Nro. 201.

Ry. Pulv. acinor. fr. Cy-
nosb. dr. sem.
vel.

Ry. Pulv. Uv. Urs. dr. sem.
d. 4-ter de die pulv. un.
superbib. vascul. infus.
Spec. sem. lin. levit. con-
tus. et Pulv. Liquirit.

Nro. 202.

Ry. Sapon venet. Unc. un.
f. pillul. gr. quatu.

d.

nyi pilulákat, 's adgy-bé nap- jában négyzser, mindenkor bürmat, lassanként szaporit- ván az adományt, méglen napjában másfél latot bé vé- szen a' heteg. Igyék azon fellyül napjában egymészszely meszes vizet egyenlő rész é- des téjjel.	d. 4-ter de die tres, sensim augendo dos. donec drach- mas sex de die divisio do- sibus absummat, bibendo insuper divis. dos. Libr. un. Aqu. Calc. cum aequa- li parte Lact. dulc.
---	--

AZ AKADÁLYAZOTT VIZEL- LÉSRŐL.

De impedita Mictione.

Amikor valaki nagy alkalmatlanság, és erőlkedés nélkül nem vizelhet, vagy talán még minden erőlkedéssel, és iparkodással sem vizelhet, az olyan, olyankor *akadályozot vizelésben* sanyarogni mondatik.

Okai. Ennek a' kellemetlen állapotnak gerjesztő okai sok féliek: A' vizelő esz-
közöknek gyúladása, a' meg-fzokott vér-
folyásoknak el-rekedéséből keletkezett vér-
gyülések, a' vese, és hólyag kövek, az a-
kármi okból, de kiváltképp' a' gelesztáktól,
kövektől, és fővénytől származott görts;

a' vizellő utakban történt keményedések, meg-husosodások, és fekélyek, az arany-ér daganatok, és más akármí ki-nölések, mellyek a' vizellő utakat szűkítik, vagy tókélltetessen el-rekesztik, a' helybéli szél-
• ütés, a' nagy hé, ha a' test erősebb mozgásokban gyakoroltatott, viselőseknél a' terh, másoknál a' nádra ki-fordulása. A' vizel-letnek, a' mint tapasztalhatni a' forró be-
tegségekben, rendkívül való tsipőssége, az-után a' sok fűszerfűzmos étkek, a' ser, és egyéb ki-nem forrott italok, a' keményebb vizeltető szerekkel, főképp' a' kőrös bogarakkal való helytelen élés, ha tudniillik vagy nagyobb mértékben, vagy akkor, a' mikor nem szükségesek, adódnak; 's a' t.

Ezek a' leg-közönségesebb okok, mellyekből látni való, hogy némelylek közönségesek, mások-meg helybéliek, az az: tsupán a' vizellő eszközökben rejtettek; a' mit az orvoslásban nagyon szükséges tudni, minthogy a' közönséges okokkal éppen nem szükségesek a' különös orvoslások; ellenben ha helybéliek, éppen ezeket a' helybéli fogatkozásokat kell meg-orvosolni.

Felosztása. Emé' sokféle gerjesztő okok sokféleképp' munkálódnak, és sokféleképp' gerjesztik az akadályozott vizellést a' testben, mellynek könnyebb meg-értése okáért fel-osztódik az akadályozott vizelés arra, mellyben noha nagy alkalmatlansággal, és erőlkedéssel, de még is türhető *bajjal* mégyen-végbe a' vizelés. Azután arra az állapatra, mellyben a' szünetlen erőlkedések, és fájdalmak között egész végezetig tsak *tsep*ként mégyen-el a' vizellet. Végre: a' tökéletes *fenn akadásra*, 's el-rekedésére a' vizelletnek; a' mikor tudniillik minden erőszakoskodás, és fájdalom hafzontalan, tsak egy tsep el-nem mégyen.

Ez a' tökéletes fenn akadás, 's el-rekedés kétféleképp' történhetik-meg. Vagy hogy el-választatik ugyan a' vizellet a' vesékben, 's innét a' vizelő tsatornákon le is megy a' hugy-hólyagba, de innét azután akármí okból ki nem eregethetik, 's azért fenn akad; vagy hogy a' vizellet el-nem választatik a' vesékben, vagy ha el-választatott, hogy a' vizelő tsatornákon akármí okból le nem folydogálhat. Az első eset,

eset, mellyben tudniillik a' vizellet el-választatik, és a' húgyos hólyagban le is folydogál, tsak hogy innét ki nem bocsátathatik, *valóságos* húgy fenn akadásnak mondatik; A' másodiknak, mellyben a' fogyatkozás a' vesékben, vagy a' vizellő tsatornáokban vagy, *valóságtalan* húgy fenn akadás a' neve. Tehát a' *valóságos* húgy fenn akadásban el-választatik a' vizellet a' hólyagba, tsak hogy ki nem folyhat, 's azért tele vagyon a' hólyag; A' *valóságtalanban* ellenben nem választatik-el a' vizellet, azért üres a' hólyag.

Kezdeté. Láthatni volt a' fel-oltszásban, hogy az akadályozott vizellés sullyára, 's keménységére nézve még a' meg nevezésben is külömbséget kíván, hogy lehetne azért annak hirtelen, vagy lassú kezdetéről bizonyost mondani? Lám a' többféle gerjesztő okok, a' külömbféle nyavalyák, 's fogyatkozások sem engedik egyféle kezdetét. Lám, hol hamar, hol pedig lassan-lassan kezdődik, a' mint tudniillik valami közönséges, vagy helybéli októl támad. Támadjan p. o. a' vese gyúladástól, tapasz-

tal-

alhatni akkor az étel utálással, undorodás-
 sal, hányással, külső tagok' meg-hűlésével,
 hofzszú álmotalansággal, 's a' t. a' gyúla-
 dozó hideglelésen kívül a' vékonyokban,
 és vesékben valimelly állandós, nyilalló,
 égető, lüttető fájdalmat. Az egyenes fel-állás,
 a' menés, fordulás, p' rúszentés, és köhö-
 gés szörnyű fájdalommal tetetődnek; az é-
 gető, vörös vizellet eleinten nehéz erölke-
 déssel mégyen el, későbbre a' nyavalya ne-
 velkedésével a' vízhez hasonló, gyakor, és
 kevés lesz, végre egészen el-szorúl, 's a' t.

Elég az, hogy az alkalmatlan, és eröl-
 kedett, de még is türhető bajjal végbe me-
 nő vizelés meg-esmérteti magát azzal, hogy,
 minekutánna egyszer meg-indult a' húgy,
 azután szabadon, és többnyire tsekély, vagy
 éppen minden leg-kissebb fájdalom nélkül
 foly. A' tsepegő vizelés sem titkolhattya
 magát, mert a' vizelésre való állandó eröl-
 kedések, és fajások közt a' húgy egész vé-
 gesztéig csak tsepegve mégyen.

A' valóságos *húgy fenn akadás* azzal
 jel-nti-ki magát, hogy a' szemérem tson-
 token fellýül ki-terül, 's ki-domborodik a'

hólyag, melly a' nyomitásra fáj; azután a' hólyagba meg-gyült vizellet egyre izgattya, 's ingerli ki-folyását, de hiába való erőlkedéssel. Meg-esmérhetni ezt a' valóságos fenn akadást abból is, hogy, ha az Új a' nádra hüvelybe, vagy férfiaknál a' vég-hélbe hotsátódik, tapaszthatni akkor valami puha, lebegő daganatot, tudniillik a' kitágult húgyos hólyagot.

A' *valóságatlan* fenn akadásban a' hólyag nem fáj, nem dagad-fel a' hasban, inkább a' vékonyokban érezni valami nehéz, tompa, néha nyilálló fájdalmat, nints erőlkedés a' vizelésre, és, ha a' húgy le-tapoló bele dugódik, nem foly semmi vizellet-ki. Az Újjal is, ha ki keresi, nem talál semmi lebegő, puha daganatot.

Kimenetele. Igaz az, hogy az akadályozott vizelés, ha okát meg-rontani nem lehet, sokféle nehéz, és halálos következeseket, szél-ütést, fenét, vagy a' hólyagnak meg-fakadását vonzhatja maga után, de ha el lehet rontani az okot, szerentsésen meg-gyógyul.

Orvoslása. Nints az akadályozott vizelésnek is semmi különös orvosító módja, nints semmi ollyas orvossága, melly mindenkor minden esetben használatos volna; hanem a' gerjesztő okokhoz alkalmaztatva hol ezt a' módot kell elő venni, hol amához kell ragaszkodni. A' mint is tsak legyen az akadályozott vizelés a' vizelő eszközöknek, a' veséknek, vizelő tsatornyáknak, vagy a' húgyos hólyag nyakának gyúladásától, a' gyúladást apasztó, és szüntető szerek, az ér-vágás tudniillik, a' lágyító, 's hivesítő sok italok, a' meleg lágyító párolások, és kötések, az all-lövellések, és a' lágy meleg feredők fogják munkállani, 's eszközteni az egészséget, ezek fogják megszüntetni az akadályozott vizelést. *Lásd Orv. Munk. 1-ső Dar. a' Vese Gyúladás. 207-dik Lap.*

Hat ha a' gyúladás meg-nem szűnt? ha meg-evesedett? ha későbbre a' genyetség az akadályozó, 's a' vizelést fenn akasztó ok? Meg-tudni ezt abból, ha a' beteg keményebb gyúladást szenvedett, melly sem el nem oztott, sem más bíráló ürülés a' testben nem

gyü-

történt, hanem ezek helyett inkább fel-váltva hol meg-borzad, hol ki-hevül, a' vékonyok ki-dagadnak néha lebegő daganattal, a' vizellet sok, vastag, genyetséges seprővel zavaros, nehéz büzü, szóval: az eveselő hideg az ő jelesebb történeteivel elégségesen ki-nyilatkoztattya a' meg-evesedést. Ezt meg-gyógyítani nehéz, mindazonáltal a' sebet tisztító, 's gyógyító balsamos orvosságok, Nro. 203—204. vagy a' *Tüdő-rothadás*. Nro. 119—120—121—122—123. az értzes Szeltzer, vagy Luhátsovitzi vizek nagy haszonnal adatnak. A' vesékben, vagy a' körülöttök készült tályogot csak akkor szabad ki-vágni, a' mikor a' daganatot, és a' benne lebegő genyetséget meg-érezni; a' mikor tökéletesen meg-győződik valaki, hogy az a' daganat, és az a' lebegés nem az el-rekedett vizellő tsatornáknak ki-tágulásából, és a' ennek meg-gyült vizelletből, hanem a' bé-zártt genyetségtől, a' tályogtól vagyon. Ez ilyen tályog' ki-vágás értelmes Borbélyt illet.

A' fekélyekből, meg-keményedésekből, és husosodásokból következett akadályozott, vagy fenn akadott vizellést bizd Orvosra.

A' Vese kövek, a' vese görts, a' ge-
 lefzták, a' göröngyös vér, többnyire való-
 ságtalan húgy fenn akadást gerjesztenek.
 Hogy a' vese kövekből következett húgy
 fenn akadást a' sok lágyító italokkal, ha-
 sonló all-lövellésekkel, kötésekkel, és fe-
 redőkkel kell meg-gyógyítani, meg-tetfzik
 a' vese kövek orvoslásából; Lásd azért a'
Vese-köröl. 391. Lap.

Ha bizonyos, hogy az akadályozott vi-
 zellést, vagy a' húgy fenn akadást a' vese
 görts okozta, a' mire abból is könnyű reá
 találni, hogy az ilyen akadályozott, vagy
 fenn akadott vizelés nem szokott soká tar-
 tani, de több ízben visszfa-tér; akkor a'
 görts ellen valók: az ámaionják gummi,
 a' kámfor, a' hód-tetem, a' tengeri gyánta,
 az opium, a' szarvas szarv Spiritus, a' szék-
 fü virág, a' méh, ménta, és belind füvek,
 a' sárga fahéj, 's a' t. mellyekből pilulákat,
 herbatét, vegyétéket, Lékvárt, vagy más
 formájú orvosságot lehet készíteni, és bé-
 adni, szüntetik azt-meg. Láthatni ilyen
 többféle formában adott orvosságokat a' *Gu-
 ta-ütés.* Nro. 11—12—28—29—31. A' Szél-
 ütés.

ütés. Nro. 49—50—51—52. Tökéletesen, hogy többé vizsgálja ne térhessen az ilyen akadályozott, vagy fenn akadott vizellés, csak azok orvosolják-meg, mellyek a' vese görtsöt gerjesztő okokat el-rontják.

A' geleszták ritkábban akadályozzák, vagy akasztják-fenn a' vizellést, azomban ha történnék, a' gelesztákat kellene el-pusztítani; mellyekről másutt.

A' göröngyös vértől okozott hügy akadályoztatást, vagy fenn akadást többnyire a' vér-hügygyás szokta meg-előzni; melly is közönségesen nagyobb terhek emelése után, vagy egyenetlen helyeken való utazás, vagy erősebb lovaglások után támod. Meg-orvosolják ezt a' vékonyító, oszlató, szappanyos szerek: a' pörje gyökér, a' szappanfű, az olasz uti fű, és ennek virágja, a' bodza, és székfű virág, a' pemétfű, a' közép sók, és a' kényesebb izgatók, Nro. 205—206. mellyekből all-lövelléseket, párolásokat, és dörgöléseket is lehet tsinálni; vagy Lásd a' *Gyomor fájás*. Nro. 137—138. Még a' mértekletes lovaglás, és kotsizás is jó, csak arra vigyázzon a' beteg, hogy a' vér-hügygyás többé vizsgálja ne térjen.

A' fűszerzámos étkek, a' ser, és egyéb ki nem forrott italok, meg a' körös bogarak, közönségesen abba az állapotba helyeztetik az embert, hogy a' vizellet csak tsepenként mégyen. A' fűszerzámos étkekből támadottat a' sok öblögető italok, a' ezitromos viz, 's a' t. gyógyittyák-meg; a' félig ki forrott italokból eredettet a' savanyúság ellen való szerek, a' gyöngé fűszerzámos herbatek, a' Hoffmann' tsepjei orvosolyak, a' körös bogarak' erejét a' mondola téj, a' bé - takaró, olajos szerek kámforral, vagy a' nélkül adva, emésztk, 's ölik-el.

Mindegyik esetben, ha a' hólyag megtellet, a' vizelletet a' hügy tsapolóval kell ki-eregetni; mellyet, ha akármí okból alkalmaztatni nem lehetne, a' húgyos hólyag metzés lenne szükséges. De ezt meg meg nem akármíhafzna emberre, hanem értelmes Borbélyra kellene bizni.

Életrend. Valamint más betegségekben, úgy az akadályozott, vagy fenn akadott vizellésben is a' gerjesztő okok, a' nyavalyának súllya, és a' betegnek többi környül-
állá-

állásai fogják meg-határozni, hogy mikor kellessék az étkeket minden fűszerfzám nélkül, és mikor fűszerfzamazva adni; mikor legyen szabad bort, vagy csak tiszta vizet italúl rendelni. Hogy az étkeknek minden esetben gyöngge, és könnyű emésztetűeknek kelletik lenni, hogy a' betegnek magát a' meg-hütéstől kelletik ojni, kérdést sem szenved. A' test' nyugofztalását, vagy mozgását is az elöb említett környül-állások, 's állapotok fogják meg-határozni; úgy, ha a' vizellő efzközöknek el-gyöngüléséből, ha a' fővényből, vagy a' sok meg-gyült takonyból támadott az akadályozott, vagy fenn akadott vizellés, való, hogy a' lassú, és könnyű lovaglás, a' kotsizás, vagy más könnyű mozgások a' fris, egészséges levegőben felette hafznosok.

R E T Z E P T E K.

Nro. 203.

Végy: Egy könting peruviai balsamot, olvazd-el fél tojás fzékkal, azután adgybozzd három könting peruviai fahéj kivonást, négy lat rósa

Nro. 203.

Bals. peruv. dr. un. solve in vitell. ovor.

Nro. sem.

dein. adde

Extr. Cort. per. dr. tres. mell.

rósa mézet. Egyelitsd-öszve,
's adgy-bé minden 3 dik órá-
ban egy kávés kanállal, 's i-
g)ék-reá egy findsia berba-
tét. Nro. 204.

Nro. 204.

Végy: Másfél marék ap-
ró bojtörján füvet, annyi a-
rany veszfzöt, két lat édes
gyökeret. Vagdald-öszve ber-
baténak.

Nro. 205.

Végy: Husz grán olasz-
uti fű kivonást, egy lat ket-
tős só, négy lat bodza vi-
rág gyületet, egy meszfzel
tisztá vizet. Egyelitsd-ösz-
ve, 's adgy-bé minden 2-dik
órában fél findsiával.

Nro. 206.

Végy: Két könting tiszt-
ított bor követ, tíz grán
olasz uti fű kivonást, egy
lat pörje gyökér kivonást,
négy lat szilva, és annyi bod-
za Lékvárt. Egyelitsd-öszve,
's adgy-bé napjában 4-fzer
fél evő kanállal.

mell. rosar. Unc. duas.
m. d. em. 3 hor. ur.

Cochl. Coffac. superbib.
vascul. Spec. Nro. 204.

Nro. 204.

Ry. Herb. agrimon.

— virg aur.

aa. man. un. sem.

Rad. Liquirit. Unc. un.
c. m. d. Spec. p. Thea.

Nro. 205.

Ry. Extr. arnic. ser. un.

arc. dupl. Unc. sem.

Syr. samb. Unc. duas.

Aqu. cem. libr. un.

m. d. om. 2 hor. 1/2 vascul.

Nro. 206.

Ry. Crem. tart. dr. duas.

Extr. arnic gr. decem.

— gram. liquid.

Unc. sem.

Pulp. prunor.

Roob. samb.

a. Unc. duas.

m. d. 4-ter. d. die 1/2 Cochl.

*A B Ö V - V I Z E L L É S R Ö L**De Diabete.*

A bőv vizelés által a' gyakor, és sok vizelés értetődik, a' vizelés az italt fellyül halladgya, izetlen, szagatlan, és közönségesen a' vízhez hasonló; mennél fejébb, mennél hasonlóbb a' téjhez, annál gonoszabb, annál veszedelmesebb. A' beteg felle szomjuzik, látomást fonnyad, 's erejéből el-esik. Jó, hogy a' ritkább Betegségekben való.

Felofztása. Szoros értelemben a' bőv vizelés által tsupán a' gyakor, és sok vizelés értetődik; Nem követtetik-el azomban semmi hiba is, ha fel-ofztásúl a' vizellet *meg nem tarthatás*, vagy is, a' mikor valakinek akarattya ellen, vagy hire nélkül tsepeg, 's folydogál a' vizellet, és a' vizelettel, vagy az a' nélkül való *vér-hudgyás* is ide iktat-tatik, 's számláltatik; Mindegyik vagy *hely-béli*, vagy *közönséges* betegség. A' közönséges tsak nem mindenkor gyöngeségü.

Okai. A' bőv-vizelésnek sok gerjesztő okai közül következendők a' jelesebbek: A' nádra görtsös afzszonyokban, és a' lépés férfiakban a' görts; másoknál a' más vizes ürüdéseknek, p. o. a' test pázásnak el-szorulása, a' sok hathatóbb vizeltető szereknek vízszá élésével, a' gyakor lovaglásokkal, vagy az akármiféle erőszakosbb test mozgásokkal esett ki-tágulása a' vese edényeknek. A' vizellet *meg-nem tarthatásnak* okai: a' felette nagy indíthatósága, 's el-gyöngülése a' hólyagnak, vagy az egybe szorító, és a' hólyagot bé-záró inas-husnak; a' kényesebb, és indíthatóbb embereknel a' nagyon izgató ételek, és italok, a' félelem, szóval: valami a' hólyagnak egybe szorító, 's bé-záró inas-husát tisztyében akadálafztattya, ereitől meg-fosztya, 's tehetetlené teszi; olyan okok a' rajt esett sebek, sértések, a' szél-ütés, a' fene, a' hát gerintznek alsóbb részén esett sértés, a' kömetzés, a' vénség, 's a' t. Viselőseknél a' felette nagyon ki-tágult nádra, a' nehéz szülés, a' mikor tudniillik a' gyermek fejétől nagyon meg-nyomódott a' hólyag' nyaka,

és illy formán más akármí ok, melly a' le-nyomó inas-hust, és az egész hólyagot egyre az öszve huzódásra ingerli, vagy a' bé-záró inas-hust ereitől meg-fofztotta. A' *vér-vizellést* a' vér-folyásoknak okai szokták gerjeszteni, különössen pedig a' vizelő edényekre munkálódó el-szorult vér-folyások, a' nedvek' fel-bomlása, a' testnek keményebb meg-rázásai, az erősebb lovaglás, és töretlen utakon tett sebesebb kotsizás, magossabb helyről lett le-esés, a' vékonyoknak keményebb meg-ütése, a' vizelő edényekre siető, 's magát oda ki-öntő arany-er, a' vizelő edényekben feszelt kövek, 's ezen tagoknak meg-sértése, a' körös bogarak, 's más hathatósbb vizeltető szerek, ha oktalanúl adatnak.

Kezdete. Kezdetére nézve egyik sem tart a' számláltt höv-vizellésnek Nemeiből bizonyos módot, hanem a' mint a' gerjesztő okok munkálódnak, hol hirtelen, 's véletlen, hol eleve botsátott történetekkel kezdődik. Gyermekeknél, kik tsintalanságból is szüntelen vizellenek, lassanként támad a' vizellet' tsepegés, 's annak lehetetlen meg-

tartása. A' vér-hudgyás sem szokott a' rothadt indulatú himlőben, és patétsben egyfzeribe kezdődni, hanem minekutánna a' nedvek már jó formán meg-homlottak, akkor szokott mint rémetőbb történet megjelenni, 's a' t.

Kimenetele. Mi jót lehessen utánna reményleni, a' gerjesztő okok, a' nyavalyának sullya, és a' betegnek egyéb környülállásai mutattyák-meg. Mert ugyan is a' bővizelés, ha tsak hamar meg-nem orvosolatik, hamar követi azt a' sorvadás, a' halál. A' korhott idejűekben majd mindenkor orvosolhatatlan. Ifjabbak könnyebben gyógyulnak-meg.

Úgy vagyon a' vizellet *meg nem tartásával* is: Viselőseknél a' szülés után könnyen meg-gyógyúl; gyermekeknél, ha tsak idején korán el-nem szoktatnak, idővel gyógyithatatlanná lesz, a' véneknél sovány a' reménység.

A' vér-vizelésben ha a' vér a' vizellőtsőből foly, nem olly veszedelmes, mintha a' hugyos hólyagból jön. Leg-veszedelmeőbb, ha a' vesékből tsergedez. Azután a'

kor-

korhott testekben is veszedelmesbb; rosz jel, ha az erö látomást fogy, ha a' szék megszorúl, ha a' vizellö tsatornák el-fojtódnak, ha in-rangatások járúlnak hozzá.

Orvoslása. Nem de több ízben mondatott, hogy a' többféle gerjesztö okokból eredhetendö Nyavalyának nints semmi különös orvössága? Úgy vagyon; azért mihelyt a' lassan, és tsak nem észre vehetetlenül kezdödö böv-vizelés az alig oltandó szomjúsággal gyanut gerjeszt, és a' beteg tsak hamar sokat, a' vizhez hasonlót, izetlent hudgyik, a' mire a' test el-lankad, el-pesved, e' mellett gyakor ájulásokat is szenved; a' nyála kevés, fejér, habos; néha az ételt is utállja, és, ha a' fogyatkozás a' vesékben vagyon, a' vékonyok körül még nagy héségröl, és nehézségröl is panázkodik; ki-találván ezeknek okát, a' szerént orvosoltassék. A' mint is, ha a' böv-vizelés a' görtstöl volna, ugyan ezt kellene le-tsendesíteni a' szék-fü, vagy hárs-fa virágokkal, a' méhfüvel, méntával, rutával, baldrián gyökérrel, a' hód-tetemenel, kámforral, ördög-szárral, az opjummal, s a'

t. Ezekből lehet herbatékat, porokat, vegyétékeket, all-lövelléseket, és kötéseket készíteni. Láthatni e'féle öszve állított orvosságokat a' *Guta-ütés*: Nro. 28—29—31. A' *Szél-ütés*: Nro. 49—50—51—52. A' *Nyavalya-törés*: Nro. 70—71—72—73—74—75. vagy pedig a' *Sziv-dobogás*: Nro. 127—128 129—130—131.

A' test pázásnak vizfsza szorításából következett bőv-vizelés a' bodza, és székfű virágokból tsinált herbatékkal, a' láb-feredőkkel, 's más hasonló izzasztó szerekkel állittatik-el. Ha pedig a' hathatósbb vizeltető szerekkel okoztatott a' bőv-vizelés, mint hogy mindenkor első az, hogy a' gerjesztő ok el-mozdítódjék, szükségképpen mindenek előtt ezeken kell ki-adni; úgy szinte, ha a' testnek keményebb meg-rázódásából, a' kotsizás, vagy lovaglásból tágultak-ki a' vizellet' el-választó edények, a' peruviai fa héjjal, a' vas-porral, a' hideg redőkkel, 's több e'félkkel kell őket megerősíteni, 's tisztyökhez el-készíteni. Nro. 207—208.

A' vizellet meg-nem tarthatásban a' vizellet vagy a' betegnek hire nélkül tsepeg, és folydogál, vagy tudgya, hogy a' vizellet meg-gyült, de még a' vizelésre el-készül, el-szalasztya; következésképp' megtartya ugyan a' hólyag a' vizelletet, de tsak bizonyos ideig, melly ha fel-hallatódott, tsak annyi időt sem enged a' betegnek, hogy annak ki-botsátására el-készülne. Ebben az esetben tehát meg-gyül a' vizellet, tsak hogy bizonyos időnél tovább nem tarhattya; ott' pedig nem-gyül-meg, hanem szünetlen tsepeg, 's folydogál. Mind az egyik, mind a' másik esetet magok a' betegek el-vádollák, a' mikor panalzkodnak, hogy tudtok, 's hirek nélkül el-mégyen, vagy, hogy tsak addig sem tarhattyak a' vizelletet, még el-készülnének a' ki-eregetésre.

A' vizellet meg-nem tarthatást általlyában könnyebb gyermekeknél meg-gyógyítani, hogy sem meg-élemlert idejüeknél, kiknél kivált szél-ütésből következett. Gyermekeknél a' büntetéssel való ijefztgetés, az éjtszakai fel-ébreftés, és a' szalmán való tekvés sokszor foganatos. Kik nappal meg-

tartják a' vizelletet, és tsak éjtfzaka hudyoznak az ágyba, azok, estve se egyenek, se igyanak, fektigyenek hideg ágyba, és hordozzanak sokáig elől a' szemérem tson-ton, hától pedig a' fartsonton hólyag huzó flastromot.

Más az, ha ez a' meg-nem tarthatás valami meg-gyógyíthatatlan helybéli okból, valami sebből, fekélyből, vagy ja' hólyagot bé-zaró inas-husnak kettő metszéséből, 's a' t. származik; akkor minden orvofzlás háfzontalan, azt az egyet lehet az olyan-nak javasolni, hogy ollyas üveget, vagy hólyagot viseljen, mellybe bele tsepeghet a' vizellet.

A' genyetségesedésből következett meg-nem tarthatásban közönségesen a' peruviaí fahéj, az Islandiai Moh, és a' kereszt fű gyökér magasztaltatnak, a' szél-ütés után hagyatotthan meg a' közép husra rakott hólyag huzó flastrom. A' többit *lásd a' Szél-ütés: 56-dik Lap.*

Tsak nem leg-könnyebb még azt a' vizellet meg-nem tarthatást meg-gyógyítani, melly abból következett, hogy a' sok, tsi-pös,

pös, izgató ételek, és italok a' huygos hólyagot, és a' bé-záró inas-hust el-gyöngítették; mert a' vér-gyökér, a' füzfa levelű fü, a' medve szőlő, a' timsó, a' sárkányvér, a' peruviai fahéj, 's általlyában az erősítő, öszve huzó, és izgató szerek szereintsésen meg-gyógyittyák, tsak a' beteg huzomost velek élyen. Láss olyanokat a' *Vér-pökés*: Nro. 115—116. vagy a' *Hasmenés*. Nro. 168—170—171—172. mellyekre igyék a' Nro. 154—155. alatt fel-jegyzett herbatéből egy findsiányit.

A' *vér-hudgyásra* könnyű reá menni azért, hogy a' vizellet a' vértől vörösedik; De nehezebb ki-tanúlni, hogy a' vesékből, a' huyg tsatornákból, a' huygos hólyagból, vagy a' vizellő tsóból fakad-e?

A' vesékből tartatik jönni a' vér, ha a' vizellettel jobban egybe vagyon egyeledve, ha szine világosbb, és vagy semmi, vagy tsak valami a' vékonyok körül lévő tompa fájdalommal folydogál. A' vizellő tsatornákból többnyire a' vese kövek fatsarják-ki a' vért. Ezek' jelenléte ki-tudódik a' veséken alol lévő fájdalmakból, mellyek a' testnek

keményebb mozgására, legyen a' kotszás, vagy Lovaglas, nőtten nőnek, 's a' t. Lásd bővebben a' *Vese-kőről* 391-dik Lap.

A' mikor a' vér a' hugyos hólyagból jő, akkor a' vizellet sötétebb, feketés, és a' mikor ki-botsátódik, a' beteg a' szemérem hegy, az ágyékok, és közép hus körül égető fájást érez.

Ha a' vér a' vizellő tsöből jő, akkor a' beteg nem hudgyik vért, hanem tsak tsepegve folydogál, 's azonkívül a' veszfző, ha nyomódik, fáj.

Ennek a' véres vizelletnek is többféle gerjesztő okai vannak, azért eszközli gyógyulását is hol egyik, hol a' másik mód.

A' vér-folyásoknak közönséges okai miként munkálódjanak a' vizellő edényekre, 's miképp' gerjeszszék a' véres vizelletet, a' vér-folyásoknál elégségesen meg-láthatni. Lássuk itt' tsak, hogy miképp' kellessék segiteni azon a' véres vizelleten, melly az el-fzorúlt szokásban volt vér-folyásokból következett; tudniillik: a' meg-rekedett vér-folyást kell helyre állítani; el-rontván, 's el-vévén a' rekedést fzerző okot.

A' nedvek' fel-bomlásából következett vér-vizellést az értzes savanyúságok, különösen a' gálitzkő Spiritus, a' vér-gyökér, a' gránát alma héj, és a' többi öfzve huzó szerek állittyák-el; tsak azomban a' főbb betegséget, mellynek talám a' vér-vizellés tsak története, szemen kívül ne tegye az Orvosló, mert ollyankor természetesen mindenkor a' főbb betegségnek meg-gyógyítása a' főbb tárgy, mellyel bizonyosan a' vér-vizellés is el-marad.

A' testnek keményebb meg-rázásából: töretlen utakon tett kotsizásból, és lovaglásból szarmazott vér-vizellés tsak nem mindenkor a' vese edények ki-tágulásának következtetése. Ennek orvoslása ugyan az, melly a' hasonló okokból támadott bőv-vizellésé; tudniillik az erősítőkkal. Lásd Nro. 207—209.

Ha azért vizell valaki vért, hogy magossabb helyről le-esett, hogy vékonyait meg-ütötte, 's a' t. mivel az ilyen vér-vizellés ritkán esik-meg gyúladás nélkül, azért a' gyúladást oltó módhoz: a' hivesítő italokhoz, all-lövellésekhez, és parolásokhoz

hoz kell nyúlni, sőt sokszor az ér-vágást is elő kell venni, vagy leg-alább a' köpölyöket, és piotzákat.

A' kőtől okozott vér-vizellést hogy kellessék orvosolni. Lásd a' *Köröl* 397-dik Lap.

Az arra siető, és a' vizellet uttyain magát ki-öntő arany-ér ostromonként szokott vizsza jönni. Erre a' beteg könnyebben lefz; azért vajmi ártalmas volna azt öfzve huzó szerekkel el-zárni, inkább fejer málvából édes gyökérrel, 's egyéb illetén lágyító italokkal kell a' folyást könnyíteni. Tsak az ostrom után tanátsos az arany-eret természetes uttyára vezetni.

A' körös bogarak, vagy más hathatóshb vizeltető szerek által okoztatott vér-vizellés olly formán állitódik-el, mint az e'féle okoktól okozott bőv-vizellés, tudniilik a' gerjesztő okoknak félre tételével, hogy többé ne árthassanak, és az erősítő szerekkel, a' peruviai fa héjjal, vas-porral, hideg feredökkel, 's a' t. Nro. 207—208.

Életrend. Az élet rendről rövideden nem lehet egyebet mondani, hanem hogy a' Spárgától, zellertől, petreselemtől, 's más ollyas étkektől, és italoktól, mellyek még inkább izgattyák a' vizellő edényeket, kéméllye-meg magát a' beteg. A' többiben alkalmaztassa élete módját a' gerjesztő okokhoz, a' nyavalya' természetéhez, és súlyához, és a' többi beteges állapottyához. Ezek szerént nem lészzen nehéz ki-szabni, hogy mit lészzen szabad tselekednie, és mitől kellessék magát ójnia.

R E T Z E P T E K.

Nro. 207.

Végy: Három köntingros-
dátlan vasport, egy lat peru-
viai fabéj port, egy könting
myrrha port, Tsinály sárga
fabéj gyülettal Liktáriumot,
Adgy-bé minden 3-dik órában
egy kávék kanállal, 's igyék-
veá egy findsia herbatét ke-
vesztfü gyökérből.

Nro. 208.

Végy: Negyvengránperu-
viai fabéj port. Adgy-bé min-
den

Nro. 207.

Rx. Limat. mart. n. rubig.
dr. tres.
Pulv. Cort. per. Unc, sem.
— Myrrh. elect. dr. un.
Syr. Cinnam. q. s.
f. Electuar. molle.
m. d. om. 3 hor. un. cochl.
Coffeac. superbib. vasc.
Decoct. Rad. polygal. amar.

Nro. 208.

Rx. Pulv. Cort. per. alcoh.
scr. duos.
d.

den 3-dik órában egyet, 's i- | d. om. 3 hor. pulv. un. su-
gyék-reá gránát virágból, és | perbib. vasc. Decoct. Spec.
rosából egy findsia herbatét. | flor. balaust. et rosar. rubr.

A S Ü L Y R Ö L.

De Scorbuto.

A Súlyt a' Régiek tökéletes valóságában nem esmérték, azért nem is egyeznek-meg le-írásában; elég az, hogy a' nedveknek ama' különös tsipőssége, 's meg-romlása, melly utóbb a' kemény részeket is meg-rongálja, *Súlynek* tartatik, 's neveztetik.

Ebben az állapotban a' kemény részek fonnyadnak, a' gyors erő, és az izgathatóság fogyatkozik, a' vér lassabban kerengel, azért eleinten meg-sükeresedik, végre fel-olvad, 's annyira meg-tsipősedik, hogy még a' tsontokat is meg-kezdi, meg-rágja.

Okai. Mivel hogy az mind okot, és alkalmatosságot ad a' súlyre, valami a' kemény részeket fonnyasztja, lágyítja, és a' gyors erőt az izgathatósággal fogyasztja; természetes, hogy az első okok közül való a' hideg, nedves, és a' tengeri levegő, a'

a' hideg, nedves, alacson, posványos lakások; azért olly gyakor, 's olly közönséges ez 'a' nyavalya Hollandiában, Angliában, és Magyar Országnek némelly poszványos részeiben, azért szenvednek benne többek előtt a' hajósok, és a' vizes ruhában járni kénytelenített halászok. A' tengeren, a' táborban, a' rabságokban, az el-rekesztett levegő, a' sok meg-büdösült, nagyon sós, füstölt, ki-száradott hus, a' sok halakkal, vagy sajttal való élés, a' nehezen emészthető télesztás étkek, és a' mocsáros, tisztátalan vizek, mellyeket inni kénytelenítettnek, gerjesztik, 's okozzák. Kik félben hagyó hidegben szenvednek, azokat sokszor a' helytelen orvoslás tisztya bele; úgy esnek bele azok is, kiket a' hideg igen sokáig nyavalygatott, és az élet módban semmi rendet nem tartottak. De a' henyélés, az ülő élet, és a' vigasztalást bé nem vevő hosszvas szomorú elme indulatok is elég-ségesek gerjesztésére.

Feloztása. A' súly fel-oztódik a' *magános*, és a' más betegséggel *szövetkezettre*. A' tsupa súly az, mellyben a' kemény

részeknek fonnyadásából a' lassabban kerengelő vér eleinten meg-sükeresedik, végre fel-olvad, 's annyira meg-tsipósedik, hogy még a' tsontokat is meg-kezdi, meg-rágja.

A' *más betegséggel szövetkezett*, hideg-leléssel, vagy a' nélkül való nyavalyával van. Tovább: a' súlyt vagy mint *első*, az az: magából keletkezett, vagy mint *második*, az az: más előre ment betegségből következett kell tekinteni. Végre: a' súly sullyára nézve azt a' fel-oltsást adgya, melly a' könnyebb, vagy nehezebb történetekből az Orvoslót mint egy utasittya, 's inti a' kissebb, vagy nyilvánóságosabb veszedelemről, a'mint tudniillik a' súly keletkezett, nevededett, meg-érett, vagy meg-rögzött.

Kezdeté. A' súly' kezdetével a' kemény részek lankadnak, 's fonnyadnak, azután, mivel a' vér-kerengelés lassúbb, és röstebb, az élet ér verés is később, és lassúbb lesz; különös, hogy kivált reggel, és az álom után az egész test el-lankad; estve felé, és a' mozgások után meg valamennyire frissül, noha az ilyen mozgásokra a' lélekzés nehezedni, és a' sziv dobogni szokott. Más

nya-

nyavalyákban ellenkezött tapasztalni, a' beteg közönségesen reggel, és az álom után izokott könnyebbülni, és estvére kelvén roszfzabbúl lenni. A' fogak tisztátalanok, homályosok lesznek, idővel meg-sárgúlnak, meg-feketednek, 's ki-húlnak az el-fogyott, 's el-emészttett fog hus miatt, melly mindigárt kezdettel meg-spongyásodik, fel-dagad, és a' leg-kissebb nyomintásra vérzik. A' szemek meg-tsipásodnak, a' lehelet különös rosz büzü, a' tagokban a' nátha folyásos fájdalmakhoz hasonló bujdosó fájásokat érez a' beteg, mellyek kiváltképp' a' lábakat reggel el-futtyák; az egész testen, de leg-inkább a' láb-szárakon sötét vörös, barna, néha halavány kékes fótotskák látnak. Ha tovább tart, a' spongiás és könnyen vérző fog-hus lassanként meg-emészttődik, meg-fenésedik, a' meg-feketedett ingó fogak el-húlnak. A' vér az oron, a' szájn, vagy beleken üt-ki. A' láb-szárakon a' fótokból keletkezett fekélyek könnyen meg-fenésednek, és a' helyett, hogy jó genyetséget adnának, inkább valami tsipös, éles viz forma materiát öntenek. Különös, hogy

mind

mind ezekkel a' nevelkedő történetekkel az étel kívánás egész végezetig meg-marad, és bátor a' vége felé hozzá jönni szokott hasmenés, és az olvasztó izzadás utolsó vefzedelembe dönti, még is igen későn, úgy szólván csak élete' vége felé tapasztalhatni mi kevés hideglelést. —

Kimenetele. A' gyógyulásra való reménységet, vagy vég vefzedelmet a' történeteknek súllyából kell következtetni; a' mint is természetes, hogy sokkal kisebb a' fárasztás, sokkal nagyobb a' reménység ott, a' hol a' történetek még nem annyira nőttek, még nem annyira hatalmaskodtak-el. Ellenben az el-hatalmaskodott történetek, a' vérnek annyira lett meg-romlása, hogy már a' pökés, vizelés, és hasmenés által is eregetődik a' testből, minden reménységet le-tétetnek.

Orvoslása. Minekutánna meg-esmértette magát a' súly a' taplós, fel-dagadott, és a' kisebb nyomításra vérző inyből, a' száznak különös bűdösségéből, a' tsipás szemekből, a' testen, de leg-inkább a' lab száron magokat mutogató szederjes, sokszor

fe-

fekete, néha pedig halavány, kékes, a' patetshez hasonló fótotskákából, és végre a' hajló tagoknak valami különös landkadtságából, melly kiváltképp' hajnalha, és egyébkor az aluvás után tapasztaltatik, és csak akkor múlik, minekutánna a' beteg már egy ideig ágyon kívül vólt, 's mozgót. Minekutánna, mondom, ezekből a' jelekből meg-esmérteti magát a' súly; úgy intézze az élet rendet, olyan orvosságokat válasszan, 's rendellyen az Orvosló, mellyekkel a' gerjesztő okokon előbb adván, a' súlyt is el-öllye.

Visgállya-meg leg-előbbfzer; Vallyon nints-e a' súly más betegséggel? Ügyellyen arra, 's tanullya-ki mindenek előtt: Vallyon a' súly *forró természetű-e*, avagy *hideg*? E'fzerént válasszthatya-meg a' többféle súly ellen valókból a' hasznosokat, és szükségeseket.

Hogy *hideg természetű* a' súly, következőkből tudhatni-meg: A' beteg semmi különös forróságban nints, azért nem is fozomjuzik, csak bádgyadt, az élet ér verés lassú, és nem egyarányos, a' fog-hus szeder-

jes, dagadt, a' szájban teremni ízokott sötét piros, sokszor szalonnás fekélyek is türethetően fájnak, a' testen, de leg-inkább a' láb-szárokon ki-ütött setét vörös, vagy barna fókák sem forrók, nem is felfeszsek, hanem fonnyadtak, 's a' t.

Ezekből minekutánna meggyőződött akárki, hogy a' súly *hideg természetű*, úgy okoskodjék az élet rendfelől, hogy azzal a' gerjesztő, és a' súlyt nevelő okokat elrontsa. Változtassa-meg a' beteggel a' lakást, javasollyan néki száraz, fris, egészséges levegőben lakást, ha nedves, posványos környékben, ha nedves, egészségtelen hajlékban lakik; Javasollyan néki eledelül a' zöld, valamennyire tsipős kerti veteményeket: a' kalán levelű füvet, a' tormát, a' retket, a' keserű három levelű füvet, az ürmet, a' derétze füvet, a' vörös, és fok-hagymát, a' vizi tormát, a' savanyú káposztát, a' tengeri hagymát, 's a' t.

De mind ezekből orvosságokat is lehet készíteni. Némellyek ezeknek ki-sajtoltt levét adgyák; Nro. 209. Téltre a' nyers öfzve vagdalt füveket nádmézzel elegyítik. Mä-

sok Lékvárban adgyák. Nro. 210. Mások bort, vagy sert készítenek velek, és vagy orvosságúl, vagy közönséges italúl ajánlák, Nro. 211—212. Noha közönséges italúl leg-nagyobb szokásban vagon a' tsirázott, 's pörzöltt árpából (maltz) főtt ital. Ha a' súly máj dugulásokkal vagon, látomást hafználak az orofzlány fogfü, a' tzikoria gyökér valami gyöngébb közép sóval. Nro. 213.

E'képp' tsak hamar meg-gyógyúl a' beteg, ha egyéheránt szorgalmatosan ezekkel él, és a' súly még meg-nem rögzött, hénem gyökerezett, mert, ha már régiebb, ha már meg-rögzött, úgy, hogy a' lábok, talán a' test is már dagadoz, akkor ezek tsak olly formán lesznek elégségesek, ha erősebbek, 's hathatósbbak adódnak hozzájuk. Nro. 214—215. közönséges italúl igyék a' beteg boros savót. Nro. 216. Ezek öfzveségesen ha nem hafználak, bizvást lehet tenni minden jó reménységet.

Történik néha, hogy a' hideg súly valami köles, vagy rüh forma ki-ütéssel végződik. Ez illyen ki-ütés az orvoslást nem

változtatya, tsupán hogy némelly has-hajtókat kíván az előbbiek közé; De egyébránt sem ártanak közbe a' gyöngébb has-hajtók.

A' forró természetű süly azzal jelentki magát, hogy a' külömbent is vidám, és meleg természetű beteg mindgyárt kezdetben a' forróságról, és a' szomjúságról panafzkodik; az élet ér verés nagy, tellyes, és felzes, a' felette piros, nagyon égő, száraz ajakok fel-hasadoznak, és nem éppen mély, de keményen fájó fekélyekké válnak, mellyek azután a' nyelven, az ényeken, még a' torokba is ki-terjednek. Igaz, hogy itt a' bádgyadság türhető. Ártanának itt a' sülyben máskor hafznos izgatók, 's hevitök; egyedül azok hafznosok, mellyek hivesitenek; mellyek a' forróságot tikkafzatyák, a' tsipösséget engefztelik, és a' testből ki-lódityák.

A' fris levegőn kívül a' hivesítő életrend a' savanyú, hivesítőekkel: az érett savanyú gyümölt, a' sóska, saláta, endivia, a' derétze, a' sárga répa, a' tzékla, a' savanyú kápafzta, és az ezekből fatsart levek

nád-

nád-mézzel, és narants, vagy tzitrom alma lével. A' narants, vagy tzitrom alma lév magában is jó, de savóval is lehet adni közönséges italúl. Némellyek jobb szeretik az irót. Mind hafznosok ezek, tsak a' beteg jó ideig éllyen velek.

Vallyon szabad-e a' forró sülyben eret is nyitni? Általlyában veszedelmes a' sülyben az ér nyitás; de ha a' beteg bőv vértü, ha az élet ér tellyes, és feszes, ha a' gyúladás több jelekkel, és történetekkel int, és feneget, bátran meg-kell vágni, ne talám a' hallasztásból rozabb következesek támadjanak.

Tsak hogy a' forró süly vajmi hamar fel-oldgya, fel-olvasztya a' vért; a'mit a' rothadásnak többi jelein kívül kiváltképpen az apró, gonofz indulatú, gyúladt, fekélyekből sajdithatni. Mihent ezt az állapotot észre vehetni, leg-ottan az eröknek fenn tartásában kell iparkodni, és minden tehetséggel ellent kell állani, hogy a' vér fel-ne oldódjék, a' rothadás erőt ne vehessen. Nagyot hafználak a' ruta, a' vizi fok-hagyma, és különösen a' Budai bor, de leg-es-mé-

méretebbek az Orvosoknál az értzes savanyúságok; a' savanyú gálitzkö Spiritus, a' peruviai fahéj, az olasz utifü, a' kámfor, 's a' t. Nro. 217—218.

A' fenyegetőbb történetek közül valók: A' szájban, a' torokban keletkezett rosz *indulatú fekélyek*, az *olvasztó has-menés*, az *izzadás*, és a' *vér-folyások*.

A' *fekélyek* hamar meg-fenésednek, azért azon kívül, hogy belől a' peruviai fahéjjal, az olasz uti füvel, kámforral, 's a' t. tartóztatik a' fene, kívül is az e'féle peruviai fahéjból gálitzkö Spiritussal, vagy 'sálya herbatéből ruza etzettel, és fzederj gyulettel készült öblögetésekkel, 's kenetésekkel kell hátrálni. Az *olvasztó has-menést* valamint belől, ha a' gálitzkö Spiritussal adódik, úgy kívül is, ha timsóval all-lövellésekben gyakrabban bé-vettetik, ő engeszteli, ő állitya-el. Ugyan a' 'sályával adott peruviai fahéj fojtya-el az *olvasztó izzadást* is. A' *vér-folyásokat* a' tsendes nyugodalom, a' tagok' meg-kötése, és az öszve szivó, 's szorító szerek a' belől adott peruviai fahéjjal, és értzes savanyúságokkal állittyák-el.

Kik meg-gyógyulások után valami ha-
sogató, 's fzagató fájásokat éreznek, azok
a' boros savóval mind addig éllyenek, még-
len tökéletesen meg-gyógyultanak.

Életrend. Az élet rendről tsal. annyit
lehet mondani, hogy a' beteg száraz, fris,
egészséges helyen lakjék; a' mértékletes test
gyakorlásokat kedvellye, a' keményebb el-
me indulatoktól magát óija. Ha *hideg* ter-
mészéü, éllyen az izgatóbb zold kerti ve-
teményekkel kevés fűszerfzámmal, 's igyék
jó ó bort, vagy boros savót, vagy borral
kevert árpa vizet. A' *forró súlyben* kerül-
lyen minden hevítő, fűszerfzámos étkeket, 's
italokat; hust éppen ne egyék, sött még a'
hus leveseket is tzitrom alma lével, etzet-
tel, vagy horkövel savanyítsa. Egyéberánt
rendesen éllyen.

R E T Z E P T E K.

Nro. 209.

Nro. 209.

Végy: Fris kalán levelü
fűbű, és vízi tormából egyen-
lű részt annyit, hogy tiz lat
leves fatsarhass belűlek. Hadd
ülepédjék, Szűrd-le, 's adgy-
boz-

ry. Herb. recent. Cochlear.
— — nast. aqu.
aa. q. s.
exprimat. Succus,
Unc. quinqu-
cui

hozzá négy lat föld füst fűgyületet. Egyelitsd-öszve, 's add-bé felét eb gyomorra, a másik felét meg bárom óra múlva.

Nro. 210.

Végy: Öszve vagdaltt, 's nád-mézzel vegyített föld füst fűvet, vízi tormát, kálán levelű fűvet, mindenikből négy latot. Két könting üröm kivonást. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé napjában 3-szor, 4-szer egy fzeretsen dió nagyságút.

Nro. 211.

Végy: Három könting tormát, tölts ved másfél meszfely jó ó bort, hadd álljan meleg helyen 24 óráig; azután adgy napjában 4-szer fel fndsiiival

Nro. 212.

Végy: Hat lat retket, egy lat tengeri bazymát, tölts jó serb'il egy pítet ved. Hadd álljan 24. óráig, adgy napjában

cui p. subsid. dep.

adde

Syr. fumar. Unc. duas.
m. d. med. pars jejuno
ventriculo, altera med. pars
post 3 hor.

Nro. 210.

R. Conserv. fumar.

— nast. aqu.

— Cochlear.

aa. Unc. duas.

Extr. absinth. dr. duas.
m. d. ter-4-ter de die ma-
gnitud. nuc. mosch.

Nro. 211.

R. Rad. armorac. dr. tres.
digere in vin. bon.

libr. Un. sem.

p. Nychthemer.

d. 4-ter de die 1/2 vasculo.

Nro. 212.

R. Raphan. hort. Unc. tres.

Rad. squill. Unc. sem.

c. diger. in Cerev. optim.

Mensur. un.

p.

ban többször egy fndsiaival.

Nro. 213.

Végy: Az oroszslány fog fából gyökerestől, a' izikoria gyökerből, és a' kalán leveli fából egyenlő részt annyit, hogy tizenkét latra való levet fatsarbass; badd ülepedjék; Szárd-le, 's adgy boz zá három könting big leveles bor követ, négy lat málna gyületet. Adgy-bé minden 2-dik órában fél fndsiaival.

Nro. 214.

Végy: Nyoltz lat kalán leveli fű vizet, egy lat kalán leveli fű Spiritust. bárom lat föld füst fű gyületet. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában 2 kanállal.

Nro. 215.

Végy: Tizenkét grán kalamus gyöker port, tizenöt grán sejér nád-mézet. Tsinály port, 's adgy-bé minden 3-dik órában egyet, 's igyék-reá egy fndsia székfű virág berbatét,

p. Nychthemer.

d. sæpius de die un. vasculo.

Nro. 213.

R. Rad. Tarax. c. tot.

— Cichor.

Herb. Cochlear. aa. q. s. exprimat. Succus. Unc. sex. cui p. subsid. depur.

adde

Liqu. terr. fol. tart. dr. tres.

Syr. rub. id. Unc. duas.

m. d. om. 2 hor. 1/2 vasculo.

Nro. 214.

R. Aqu. Cochlear.

Unc. quatu.

Spirit — Unc. sem.

Syr. fumar. Unc. un. sem.

m. d. om. 2 hor. 2. cochl.

Nro. 215.

R. Pulv. Calam. aromat.

gr. duodec.

Sach. alb. gr. quindec.

m. f. Pulv.

d. om. 3 hor. un. superbib.

vascul. infus. fl. chamom.

Nro.

Nro. 216.

Végy: Egy pint *fris te-
jet*, *hufz lat savanyótska bort.*
Főzd kevesé edgyütt, azután
szűrd-le, 's tojás fejjérrel tisz-
títsd-meg. Add itálnak.

Nro. 217.

Végy: Egy lat *finom pe-
ruviai fahéj port*, négy lat jó
é bort, nyoltz lat *ruta vizet*,
két lat *narants-béj gyületet.*
Egyelítsd-öfzve, 's adgy-bé
minden 2-dik órában 2.kanállal.

Nro. 218.

Végy: Három *könting a-
lafz uti fi gyökeret*, főzd viz-
ben egy fertály óráig. Szűrj-
le tizenkét latot, adgy-bozzá
nyoltz grán *mondolával ol-
vasztott kámfort*, két lat *mén-
ta gyületet.* Egyelítsd-öfzve,
's adgy-bé minden 2- dik órá-
ban két kanállal.

Nro. 216.

R. *Lact. recent. Mensur. un
vin. acid. Unc. decem.*
bulliant simul p. moment.
Colostro lactis ablato serum
album. ovor. clarifica, et
d. p. Potu.

Nro. 217.

R. *Pulv. Cort. per alcoh.*
Unc. sem.
vin. bon. Unc. duas.
Aqu. rut. Unc. quatu.
Syr. Cort. aurant.
Unc. un.
m. d. om. 2 hor. 2. cochl.

Nro. 218.

R. *Rad. arnic. dr. tres.*
Coqu. s. q. Aqu. com.
p. 1/4 hor.
Colat. Unc. sex.
adde
Camph. amygd. subac.
gr. octo.
Syr. menth. Unc. un.
m. d. om. 2 hor. 2 Cochl.

A V I Z - K Ó R S Á G R Ó L.
De Hyërope.

Az a' beteges állapot, mellyben valami vizes nedvesség az egész testet elfuttya, avagy, a' mikor az olyan vizes nedvesség a' testnek tsak valami különös üregében gyűl öszve, *Vizkórságnak* neveztetik. A' mikor pedig a' testnek valami részét tsak felpuffasztya, akkor *vizes daganat* a' neve.

Okai. Késérti ez a' félelmes állapot kiváltképpen azokat, kik illetén vízkórságos szülőktől születettek, azokat, kik gyönge, taknyos, lomha természetűek, az aszfonyi rendet, és általlyában a' véneket. De tarthatnak tőle azok is, kik nedves levegőben, nedves hajlékokban laknak; kik a' sok meleg lágyító italokkal, és hasonló feredőkkel testöket felette igen ellágyityák; némelly mesteremberek, kik egész életyöket a' sok ülés közt a' meleg, gőzös szobákban töltik. Az elhenyéltt, vagy roszúl orvosoltt rázó hideg után maradott hasdugulások is vízkórságot következtetnek; az orvosolhatatlan sorvadás, tüdő, máj', vese',

's a' t. rothadás is jobbára az e'féle daganattal végződik.

Leg-többszer láthatni a' sok részegítő italoktól, a' temérdek bortól, és pálinkától, azután a' sok haszontalan ér-vágásoktól, a' test színéről erőszakosan visszavetett kiütések után, a' régi sebeknek oktalán bézfáritása, 's bégyógyítása után. Körülöttünk a' hasmenés, és vérhas után; mert vagy nem gyógyittatik, vagy, ki tudgya, miféle öszve szorítókkal fojtódik-el hirtelen. A' test párzás, a' hófzám, a' gyermek ágyos tisztulás, az arany-ér, vagy más ákármi szokott ürülés is, ha fenn-akad, vagy oktalanut el-szorítódik, vízkórságot nevel; de ellenben nygyan ezekkel az alkalmatosságokkal történt felesleg való ürülések is hasonló nyavalyát teremtenek. A' viselősek' has, és láb dagadásairól másutt lészzen említés. Elég az, hogy valami a' testnek termék-párzását fenn-akasztya, vagy az ezeknek a' szetes páráknak az erekbe való bézfivódását hátrállya, a' nedveket felette meghigitya, és a' kemény részeket el-lágyitya, mind az vízkórságot okozhat.

Fel.

Felosztása. Fel-osztódik a' *Vizkórság* előszer: a' *közönségesre*, és a' *helybélire*. Az az egész testen el-terjed, az egész testet felpuffasztja. Ez csak egy helyre szorul, és a' tagtól, mellyet meglopott, veszi nevezetét. Úgy ha a' főt szökte-meg *Fő-vizkórság* a' neve; ha a' melyben, vagy a' hasban gyül-öszve a' vizes nedvesség; *mely*, vagy *has-vizkórságnak* neveztetik. 2-szor. Fel-osztódik a' *hideglelős*, és *nem hideglelős* vizkórságra; az hidegleléssel, ez a' nélkül vagyon.

Kezdeté. A' mint a' gerjesztő okok szelidebbek, vagy keményebbek, a' mint a' test el vagyon rendelve, és a' mint a' vizkórság magánosan, vagy más nyavalyával vagyon, hol hirtelen, és szembe tűnőképpen, hol pedig lassan, és csak nem észbe vehetetlenül kezdődik, és nevededik. Az ilyen beteg noha kezdetben semmiről sem panászolkodik, jól eszik, jól aluszik, ha csak más betegséggel nints, még is a' halavány, sárga, lágy, taknyos, nehéz, lomha test, a' daganat, melly estvéltre kelvén ugyan nagyobb, de reggel a' szem födelek alatt látzatóbb, a' szünetlen álmoság, a' kevés,

és nyers vizellet, melly utóbb vörös, és hol zavaros, hol valami sűrű téglá színű forma seprővel vagyon, a' has szorulás, fekvéskor a' nehezebb lélekvétel, a' kitsiny, szapora élet-ér verés, a' szároz bőr, 's a' t. elégségesen kijelentik a' sarjazó vizkórságot.

Kimenetele. Ha a' vizkórság *közönséges*, ha nem régi, ha magától keletkezett, vagy, ha más nyavalyának maradványa is, de ha a' vizkórságos jó erőben vagyon, ha a' lélekzés szabad, ha az étel-kivánás megmarad, ha a' vizellet még halavány, nyers, ha a' belső tagok épek, és semmi hideg-lelés nints vele, hajdani igazság, hogy az ilyen könnyebben meggyógyul, hogy sem a' helybéli, hogy sem a' régi, vagy az, melly valami veszedelmes betegség után következik. Az el-esett erők, az el-veszett étel-kivánás, a' kevés, és nagyon vörös vizellet, a' hasba rejtett tagoknak dugulásai, 's el-keményedései, a' hideg-lelés súlyos, és nehezen gyógyulható vizkórsággal feneghetnek. A' részegítő italokra, a' belső evésedésre, vagy sorvadásra következett vizkórság minden reménységet el-vészzen.

Általlyában akármiféle vízkórságban rosz jel, ha sem a' has-hajtók, sem a' vizeltetők könnyebbséget nem szereznek; ha a' vizeltető orvosságok a' vizelletnek uttyaiban fájdalmat, és égést okoznak, és a' beteg rendkívül szomjuzik; félő, ne a' vesékben, és a' vizelletnek uttyaiban gyúladás támadjan, a' miért is félre tévén mindgyárt a' vizeltetőket, fejér málvával, édes gyökérrel, 's más illyes lágyító, nyálkás itallokkal kell a' gyúladást meg-előzni. Rosz jel az is, ha a' gyöngébb vizeltetőkre, és has-hajtókra a' beteg semmit nem könnyebbül, az erősebbekre meg-gyötrődik, bádgyad, és száraz hurutot nyer.

Orvoslása. A' vizet a' testből ki-hajtani, a' gerjesztő okot el-rontani, és a' testet, hogy a' vizet többé meg ne gyűjtse, meg-erősíteni, ezekben állapotdik-meg az egész orvosi segítség.

A' magára hagyatott természet azzal, hogy négy külömbező utakon eregette már sokszor ki a' vizet, mind annyi utakra tanította a' természetten segítő mesterséget a' vizet a' testből ki eregetni. Tsak az a' kérdés:

dés : a' négy közül az *izzadást*, a' *visellést*, a' *hasmenést*, avagy a' bőrnek *kifakasztását* kell-e választani? A' gerjesztő okok, a' vízkórságnak állapattya, és a' betegnek természetete a' többi környülállásokkal végzik azt el; ezek határozzák-meg azt is, hogy a' gyöngébbek, vagy az erősebbek adodnak-e helyesen.

A' gyöngébb hashajtók közül a' manna, a' savanyú pálma gyümöls, a' senna levelek, a' közép sók akkor választatnak a' vízkórságos szorulásokban, a' mikor tudniillik a' vízkórságos az erősebb hashajtókat testének ártalmas felzavarodása nélkül ki nem álla. Ellenben a' tsikorgó fű, és Jalapa gyökerek, az aloe, a' hashajtó gyánták, és az ezekből külömbféleképp' készült erősebb hashajtók akkor fogatosok, a' mikor a' vízkórságos egyéb eránt elég erőben vagyon, tsak hogy az el-lomhat, rest természetet kell ébresztetni. Nro. 219—220. (hathatós a' tsikorgó fű gyökér kiváltképpen azokban az esetekben, mellyekben a' sok sükeres, taknyos nedvesség az egész testet el-fogta.) Ártanak öregeknek, azoknak,

nak, kik hofzszan betegeskedtek, kiknél a' viz-kórság hidegleléssel vagyon. Ártanak a' Zatskós viz-kórságban is, mellyet, ha tsak a' vizeltető szerek meg nem gyógyítanak, orvosolhatatlan marad.

Tagadhatatlan, hogy a' vizeltető szerekre fogy-ki leg-hamarább a' viz a' testből. Fogatosok ezek akkor, a' mikor a' viz-kórságos a' nagy el-gyöngülés, és a' felet-te való izgathatóság miatt, vagy más hozzá járult betegség miatt a' has-hajtókat ki nem állá; de egyéberánt sem szenved szorulásokban.

Valamint a' has-hajtók erejekre külömbeznek, úgy a' vizeltetők sem egyfélék: vannak *hivesitők*, de vannak *izgatók*, és *hevitők* is.

A' hivesitők közül leg-közönségesebbek: a' gyöngébb közép sók, a' borkő, a' leveles hor kő; azután a' savanyú gyümöls levek; a' tzitrom, és narants alma lév, a' tengeri szőlő lév, a' sóska, és egyéb savanyótska gyümölsök', és fűvek' leve, a' pörje, az orofzlány fogfű, a' skorzone-ra, a' sóska gyökerek, 's a' t.

Ezek a' hivesítő vizeltetők akkor adódnak, a' mikor a' viz-kórság forró hidegleléssel vagyon, avagy a' mikor az ilyen hidegleléstől méltán tarthatni; következésképpen nem abban a' viz-kórságban, mellyett a' test' lomhasága, vagy valami előre ment heves nyavalya következtetett, hanem abban, mellyet a' vérmes, egészséges testben a' bőv-vérűség támasztott, mellyben esni szoktak az erős, és egészséges személyek, kik erős munkát tesznek; az izmos bajnoki egészséggel bíró leánykák, kiknél a' hó-szám vagy meg nem indulhat, vagy a' meg-hűtéstől, hirtelen meg-ijedéstől, vagy az élet rendben el-követett hiba miatt el-szoritódott, és azért a' közönséges forró hidegen kívül sokszor tüdő-gyulladásban, oldal-nyilallásban, vagy más különös tagnak gyúladásában is szenvednek; a' miért néha eret is kell vágni, a' mire, ha a' nedvek még meg nem romlottak, nem csak a' forró betegség, hanem egyszersmind a' viz-kórság is el-múlik. Mindazonáltal, mivel a' viz-kórságban az érvágás felette kétséges, és veszedelmes tselekedet, javasla-

nám

nám kinek kinek az ilyen esetet Orvossal közleni.

A' közönségesebb *izgató*, 's *hevitő* vizeltetők: a' torma, és keresztfü gyökér, a' kapott-nyak fü gyökér, a' gyalog fenyő mag, a' földi bodza, a' dísznő saláta kivonás, a' tengeri hagyma, az ezer lábú féreg, a' körös bogár, azután: az édesített értzes savanyúságok, az édesített salitrom Spiritus, a' Hoffmann' tsepjei; a' jó savanyú ó borok, (hatalmas a' Somlai) mind a' két rendbéli lúgos sók: a' bor kő só, a' bor kő olaj, az etzettel terhelt, vagy magánosan adott salamiák, és szarvas szarv Spiritus, 's a' t. Nro. 221—222—223—224.

Mind ezeket végyé.ékben, porban, Lék-várban, herbatéban, borban, 's más több féleképpen lehet adni, csak elegendesleg ne adódjanak.

A' vizi torma, a' kalánlevelű fü, és a' többi tsipős, súly ellen való füvek a' hideg, taknyos viz-kórságban adódnak, más-kor ártalmasok. A' lúgos sók akkor adódnak hasznoson, a' mikor a' meg-gyült nedvesség sükeres, kotsonyás, és taknyos; a'

mit meg-lehet esmérni a' testnek taknyos, és hidegebb daganattyáról, azután arról, hogy az újjal bé-nyomott lyuk tovább megmarad, és tsak igen lassan emelkedik, 's telik megint-ki. 2-szor: igen helyesen adódnak a' lugos sók abban a' viz-kórságban, melly a' hosszúzás rázó hideglelések után támad; ugyan ekkor fogatos a' díznó saláta kivonás is, melly az ő olvasztó erejével a' bé-dugúlt eretskéket, és keménységeket hatalmasan fel-oldgya. 3-szor: leg fogatosabbak a' lugos sók abban a' viz-kórságban is, mellyben az első utak, az az: a' gyomor, és belek tele vannak savanyúsággal. A' többi vizeltetők körül tsak arra kell vigyázni, hogy mindenkor a' gyöngébbekkel kezdődjék az orvoslás, mert vajmi könnyen meg-zavarják a' testet, és hideglelést okoznak.

Az *izzasztó* mód maga ritkán elég; mert azonkívül, hogy a' viz-kórságosok fellelte nehezen izzadnak, az öszve gyült vizes nedvesség jobbára olly sükeres, és kotszonyás, hogy ált' sem izzadhat. Tsupán a' lábok vizes daganattyában, és a' mikor a'

viz-

viz-kórság a' nedves, hideg környékek, és lakások miatt támadott, használhat, ha mellette meg-füstelt flonellel teendő gyöngedörgöléssel, és az ágyban való meleg tartással segítettik.

A' negyedik mód: a' metzés, vagy *tsapolás*, hogy a' viz ki-folyhasson. (a' hólyag huzó flastrom nem jö, mert nem vizet, hanem genyetséget folytat.) A' bőr viz-kórságban bokában esik horbóly késsel a' metzés, mellyet csak akkor szabad elő venni, ha a' nedvek még nem tsipőssek, ha a' lábokon szederjes, vagy sötét piros fókák még nem látzatnak. A' tökzatskó viz-kórságban, és az afzfonyi rendnél a' viz-kórságos szemérem testen akkor tétetődik a' metzés, ha kívül az ofzlatók, és belől a' vizeltető^k használatlanok voltak. Mind egyik esetben vékonyak, 's hignek, nem pedig meg-alutt, taknyos, és kotsonyásnak kell lenni a' nedvességnek; a' mit az imént említett tapintás után könnyű meg-esmérni.

A' *tsapolással* a' mely', a' has', vagy a' tökzatskó' üregekben öszve gyült viz eregetődik-ki. Ezt akkor szabad, és kell e-

lő venni, a' mikor az első utak egészségesek, semmi dugulások, és keménységek nintsenek, és a' még nem régi viz-kórság a' vizeltetőkre nem ügyel. Mikor az el-fúladás mintegy bizonyos, akkor is elő kell venni. Nem szabad a' tsapolás, ha az erők már el-fogytak, ha a' vizes nedvek már rothadó félben vagynak, a' mikor a' nedvességek taknyosok, kotsonyások, avagy a' mikor a' viz-kórság hidegleléssel vagyon.

Az *erősítő* mód nem tsak arra jó, hogy a' le apadott testet a' többszeri fel-dagadástól ojjá, 's menti, hanem, hogy magát a' viz-kórságot is, melly a' testnek el-lágyulásából támadott meg-gyógyitya; meg-gyógyitya azt is, melly a' nagyobb vér-ontásokra, hószfzas betegségekre, a' rázó hidegre következett, vagy rothadt indulatú hideggel vagyon. Mind ezekben az esetekben elegek a' peruviai fa héj, a' vasporos orvosságok, a' keserű szerek, a' gyomor Elikfzir, 's a' t.

Életrend. Első az, hogy a' levegő, mellyben a' viz-kórságos nyavalyog, száraz, fris, és egészséges legyen, azután az élelem ol-
lya-

lyanokból készülylen, mellyeket a' természet könnyen meg-emészti, és a' mellyek a' helyett, hogy a' vizet szaporítanak, inkább azt a' vizellet uttyain kifelé sürgellyék. Az italt sokan egészen el-tiltyák, könnyörite-
sebben tselekefznek azok, kik a' természet' törvényét követvén szabadon meg-engedik, tsak olyanok legyenek, mellyek a' dugulá-
sokat ki-bontyák, a' sükeres, taknyos ned-
veket fel-vagdalyák, és a' vizellel egye-
temben a' testből kitakarítják.

A' már gyógyuló még jó ideig tartóz-
tassa magát a' kemény, puffasztó, nehéz
emészthető étkektől, és a' sok italoktól.
Lakjék, mulassa, 's mozgassa magát sza-
bad, tiszta, száraz levegőben; legyen mentt
az érzékenyebb elme indulatoktól, 's ezek
mellett erősitse el-gyöngült testét ezer jó
fűből, ürömből, és gyalog fenyő magból
tsinált herbatéval; vagy tartsa ezeket meleg
borban egy, két óráig; szűrje-le, 's igyék
3-szor, 4-szer napjában egy findsiával. Ez
ilyen ital azon fellyül, hogy az ételt ki-
vántattya, a' vizelletet is képesen hajtya.

A' MELY-VIZKÓRSÁGRÓL.
De Hydrothorace.

Valami vizes nedvességnek a' mely üregben történt öszve gyűlése *Mely viz-kórságnak* hivattatik.

Külömbözteti magát az ott meg-gyűlt genyetségtől az alatomos, emészto hideg-lelés, és a' pofák' pirosodása által, és hogy a' beteg genyetséget pökik. A' *fúladástól* az ostromok által, és hogy a' fúladásban az alsó szem héjjak, és a' tőkzatskó nem dagadnak-fel, nem is hallani a' melyben a' lotsogást, fekketik is leg-alább az ostromon kívül mindenképp' a' fúladozó.

Okai. A' viz-kórságnak közönséges ger-jesztő okain kívül, leg-könnyebben bele es-nek azok, kik az egész testben erősen iz-zadván, hirtelen meg-hütéssel az izzadást egyfzeribe visszfa verik, vagy, kik oldal-nyilallást, tüdő-gyúladást, bél-gyúladást, fúladásokat, hofzfas meg-rögrött huruto-kat, vagy más hasonló mely nyavalyákat állottak-ki; kiket a' rázó hideg tovább nya-valyगतott, 's törtt, vagy valóságos tolvai hidegben szenvednek. Fel-

Felofztása. A' viz a' melynek vagy mind a' két üregiben, vagy tsak egyikben, vagy tsupán a' tüdőkben, a' közép mely hártýában, vagy a' sziv-zatskóban gyúlhet-öszve. Ebből a' külömbféle helyeknek el-foglalásából következik a' fel-ofztása arra a' viz-kórságra, melly a' melynek egyik üregét, mind a' kettőt, a' közép mely' hártýa üreget, a' tüdöket, vagy a' sziv-zatskó üreget el-önti, vagy a' mely üregben valami különös hártýával záródik, és zatskós viz-kórságnak tartatik.

Kezdete. A' mely viz-kórságnak mint kezdete, mint folyamottya olly alatomos, olly kétséges történetekkel vagyon, hogy felette nehéz egyenesen reá találni, sőt bizonyost mondani tsak nem lehetetlen. A' száraz köhentselés, ollykor valami kevés, vizes, és habos materiával; a' nehéz fúladozó lélekzés, és sziv-dobogás, ha az olyan erősebben befzél, kevesé tovább sétál, ha garáditsokra, vagy más magosabb helyekre jár, és ha tele melylyel soha lelket nem vehet; ha az első álomból hirtelen fel-ugrik, az ablakot ki-nyitya, és fris levegőt,

az el-fúladástól félvén, keres; továbbra, minekutánna a' viz jobban szaporodott, a' nyelv, az ajakok, és pofák halavány sárgák lesznek, a' beteg egyenesen nem feketik, hanem szokása ellen a' fejjel, és a' melylyel magosabban fekünni, vagy éppen ülni kényszerítettik; (ezt tsak akkor tapasztalni, a' mikor a' viz mind a' két mely türeget el-öntötte.) Ha egyenesen fel áll, a' lélekzés könnyebb, de az ágyék hártya körül valami szokatlan terhet, és feszülést érez, és az oldal lágyok kidagadnak. Vannak, kik a' meg-rázással akarnak reá találni, tudniillik meg-rázattyaák az olyan beteget két vállainál fogva, és meg-hallák a' mely-türegben a' viz lotsogását. Auenbrucker a' többi között a' mely hangzásból ítélte a' mely viz-kórságra, ha tudniillik a' mely kézzel meg-ütődött, és nem hangzott. Sokaknak a' lábok, a' kezek, a' tökzatskó dagad-fel tapasztalható könnyebbülésekkel, de a' könnyebbülés tsak addig tart, még a' nevezett tagok meg le lappadnak. Az élet érből keveset tanulhatni, mert hol erős, és kemény, hol pedig kitsiny, szapora, és félben

ben hagyó. Vannak még több közönséges történetek, és jelek, de ezek elégek lehetnek a' mely viz-kórságról való gyanakodásra.

Azt, hogy mitsoda helyt foglalt-el a' viz-kórság, némelly különös jelek jelentik-ki. Ugyan is, hogy mind a' két oldalt el-fogta a' viz-kórság, a' most számlált közönséges történeteken, és jeleken kívül meg-tudhatni abból, hogy a' mely meg-ütésre semmi, vagy kevés hang hallatik; az alsó szem héjjak, és a' kezek dagadtak, a' beteg egyik oldalára sem fekhetik a' nélkül, hogy nem füladozna, azért egyenes, kevesé előre hajtott testel, inkább ülve vagyon.

Hogy a' viz tsak az egyik mely üregben gyülekezet, abból sajdithatni, hogy a' beteg az egészséges oldalon nem fekhetik, hogy a' beteges fél, ha meg-ütődik, nem hangzik, az oldal lágy is a' szenvedő félen puffadtabb, 's dagadtabb, de még a' beteges félen lévő szem-héj, kéz, és láb is, ha mind a' két fél dagadott, dagadtabb, 's puffadtabb. Kinél a' közép mely hártya üregben gyült-öszve a' viz, az tsak hason, vagy hanyat fekhetik.

A' sziv-zatskó viz-kórság nagy gyötrődésekkel, sziv-dobogással, és a' sziv körül valami fájó, sokszor égető nehézséggel, és terhel vagyoni; a' sziv vermetske fel-dagad, a' mely a' sziv körül reszkető forman mozog; és ha meg-ütődik, leg-kevesebbet sem hangzik, nehéz a' nyelés, gyakrak az ájulások, és az élet ér verés keményes, kitsiny. A' tüdő viz-kórság a' többi történeteken kívül leg-inkább a' sipoló, 's herregő lélekzéssel, és a' sok vizes, taknyos pökésekkel vádolla-el magát.

Kimenetele. Leg-közönségesebb szerentsétlensége a' mely viz-kórságosnak az, hogy jobbára későn tudódik-ki nyavalyája. Szedje azért egybe az eszét az Orvosló, és fussa-el a' gerjesztő okokat, a' betegnek természetét, 's hajlandóságát a' többi hozzá való környülállásokkal; lássa az olyan kétséges történetek közt mire vezetí inkább a' józan érz, kezdgye a' segítséget a' gyöngébbekkel, ügyellyen a' reájok történt változásokra; A' jobbra, vagy rosszabbra fordult változás fogja ítéletében meg-erősíteni, vagy ezt vele meg-váltasztatni.

Orvoslása. A' mely viz-kórságban is csak azok segitenek, mellyek a' vizet kitakarittyak, és a' testet, hogy a' viz többé öszve ne gyülekezhessék, meg-erősítik; akarom mondani: a' has-hajtók, és vizeltetők segitenek a' mely viz-kórságban is; mellyek hogy használynak, szükséges itt is gondolóra venni mind azokat, valamik felölek a' közönséges viz-kórságban mondattak.

Meg-esik mindazonáltal, hogy bátor illy formán a' has-hajtókkal sokszor sok viz el-mégyen, még is a' lélekzés a' helyett, hogy könnyebbednék, inkább valami gyötrődéssel, száradással, és nevedő huruttal nehezedik, és az erő is egyre fogy; ilyenkor ha a' vizeltetők nem segitenek, kész a' veszedelem, a' halál.

Talám a' mely ki-metzés segíthet? Úgy vagon, talám segíthet, ha a' viz nints a' tüdőben, ha a' tüdők épek, 's egészségesek, ha a' beteg még jó erőben vagon, és ha az ábrázat, a' has, a' tők-zatskó, a' mint Hypocrates állittya, még fel nem dagadtak.

A' mely ki-metfzést, a' dagadt lábok köppölözését, a' karokon, vagy lábokon a-
ján-

jánlott folyó sebeket, a' sinor huzást közöl-
lyük Orvossal, 's bizzuk inkább értelmes
Borbélyra.

A' HAS VIZ-KÓRSÁGRÓL.

De Ascite.

A' *Has viz-kórságban* a' viz a' has-üregé-
ben vagyon. Ha a' viz a' has-hártya, és a'
has inas-husok közt gyül-öszve, *Has hártya*
viz-kórságnak neveztetik. A' mikor pedig
a' has-hártya zatskókat tsinál, mellyekben
viz vagyon, akkor *zatskós Has viz-kórság*
a' neve.

Való, hogy, a' has viz-kórságosnál a'
lábok, és a' tökzatskó fel-dagadnak, az e-
mésztet, és a' vizellet kevés szokott lenni,
a' lélekzés a' fekvésben el-nehezül, a' köldök
ki dül; de leg-bizonyosabban esmérteti-meg
magát a' lotsogással, ha tudniillik valaki a'
kezét a' hasnak egyik oldalára teszi, és a' m-
sikkal a' hasnak másik oldalát ütegeti, er-
re az ütegetésre a' viz meg-lotsan, 's a' ke-
zet mintegy meg-rugja. Az alatomos hideg,
a'

a' kezek' el-fonnyadása, a' viz meg-tsipősedés, a' fene, a' bé-gyökeresedett *Has viz-kórságnak* következtetései.

A' *zatskós* viz-kórságot sokak sok esztendőig hordozzák minden nehezebb haj nélkül. Ebben nem vehetni semmi lotsolást észbe, a' daganat inkább gömbölű, és nem annyira terjedt.

A' *Has-hártya* viz-kórság inkább az alszsonyi Rendet bántya; különbözik a' has-vizkórságtól abban, hogy lassan terjed, az ábrázat jó színt mutat, nem úgy, mind a' has-vizkórságban, az erők meg-maradnak, és a' test munkálkodásaiban hiven el-jár, sőt a' hó-szam, a' nehezesség, és a' szülés minden sérelem nélkül végződnek, a' mi a' has-vizkórságban vajmi ritka. A' vizellet természetes, és elegendő, a' lábok nem dagadnak, a' kezek nem fonnyadnak, nem száradnak-el, a' lélekzés nem nehéz; semmi hideglelés, semmi fájdalom, ha csak nagyon sokára nem, a' meg-ütésre semmi lotsolás; A' has-hajtókra, 's vizeltetőkre a' has nem apad, és még is az erők fogynak utánnok.

Orvoslása. Itten sints egyében tanakodni, hanem hogy a' has-hajtókból, és vizeltetőkből a' leg-alkalmasabbak valasztassanak, mellyekre ha a' beteg nem könnyebből, talám inkább bádgyad, 's roszabbul lesz, a' hast kell meg-tsapolni, és utánna megint a' vizeltető szerekhez kell fogni, mellyekre néha annyira el-apad a' has, hogy többé meg sem is dagad; de ha meg-dagadna is, másodszor, és úgy többszer is meg-kell tsapolni; mert vannak példák, hogy a' has-vizkórságos nem előbb, hanem a' többszeri meg-tsapolás után gyógyúlt-meg a' vizeltető szerekre.

Leg-bátorságosbb a' tsapolás akkor, a' mikor a' hasnak daganattya sokáig egy formában marad úgy, hogy sem apad, sem nő, és ha azután a' ki-folyó viz tiszta, és nem rosz büzü; a' zavaros, bűdös, és tsipős rosz reménységet ad. Azért nem jó a' tsapolást hallasztani, mert a' beteg el-bádgyad, a' belső tagok el-lágyúlnak, el-áznak, a' viz meg-romlik, 's meg-tsipősedik. Nem szabad a' régi has-vizkórságot, sem azt, mellyben az erők már el-fogytak, meg-tsapol-

polmi; azt a' hast sem szabad bántani, melly kezdetben mindgyárt egyenetlen, kemény; csoportos; ilyenkor inkább a' vizeltetőket az olvasztókkal, 's ofzlatókkal kell egybe kötni. Nro. 227 — 228. mellyekre ha semmi könnyebbülés nem esik, ha a' keménység egy állapotban meg-marad, nagy a' veszedelem. Az erősebb hashajtók valamint általlyában minden keménységekben ártalmiasok, úgy itt is nyilván ártanak.

A' külső kenések mindenféle viz-kórságban jók; tsak a' beteg felette érzékeny; vagy a' bőr gyúladott ne legyen; de főképp' a' has-vizkórságot segítik. Nro. 229. Kik akármilyen okból az e' féle kenéseket ki-nem állák, azokat leg-jobb bodza virágból, kámforból, és gyalog fenyő gyántából öszveállott füstelőkkel dörgölni:

A' TÖK ZATSKÓ VIZ-KÓRSÁGRÓL.

De Hydrope Scroti.

A' mikor a' viz a' tök-zatskóban gyúl-öszve, *Tökszatskó vizkórságot* tsinál. A' viz ösz-

II. Darab.

G g

ve

ve gyűlhet a' külső bőr, és a' rostás hártya között, azután a' rostás hártya, és a' hüvely hártya között. 3-szor a' hüvely, és fejer hártya között. 4-szer a' fejer hártya, és a' tökök között; végre magokban a' tökökben.

Hogy a' viz a' külső bőr, és a' rostás hártya között gyűlt-öszve, a' daganatnak halványságából, a' viz lotsogásából, és abból esmérhetni-meg, hogy az egész szemérem test az elő bőrrel edgyütt fel-dagad, és hogy az Új' nyomással okozott gödör meg-marad. A' rostás, és hüvely hártyák között meggyűlt vizet abból tudhatni-meg, hogy a' veszfző, és az elő bőr nem dagad-fel, a' tököket, ha tsak fel-nem dagadtak, nem érezni, és a' viz nem lotyog. A' mikor a' viz a' hüvelly, és fejer hártya között, avagy a' fejer hártya, és a' tökök között gyűlt-öszve, akkor sem lotyog a' viz, és az egész daganat hofzfzukás a' tököktől az ágyék gyürü felé. A' viz-kórságos tökök hólyag formára kereken dagadnak-fel, és az Újnak nyomása nem marad-meg.

Orvoslása. Mind egyik az el-öszlatást, vagy a' viz ki-hotsátást kívánnya. Az el-ösz-

ofzlatást belől a' has-hajtók, és vizeltetők, kívül meg a' száraz ofzlató lisztekbeől készült kötések, a' meleg hamú, vagy a' fűszerfzamos füvek vörös borral, kámforos égett borral, a' bor seprű, vagy a' méz viz kámforos égett borral vegyétve vizik végbe; mellyekre ha a' beteg nem könnyebből, a' metzés, a' tsapolás, a' sinor huzas, vagy a' tők ki-irtás használhat. Ezek o'lyas foglalatosságok, mellyeket kiki bizvást értelmes Borbélyra bizzon.

A' LÁB-VIZKÓRSÁGRÓL.

De Oedemate pedum.

A' láboknak puha, 's fájdalom nélkül való daganattya *Láb-vizkórsagnak* neveztetik. Közönségesen a' bokák körül kezdődik, és az Újjal bé-nyomott gödör sokaig meg-marad.

A' sok, langyos, lágyító élelem, a' sok erős, részegítő italok, az olvasztó orvosságokkal való élés, a' felette nagy, és bővüresedések, a' sok henyélés, és aluvás, a' sok állás, és ülés, az akadályozott test pár-

zás, és meg-rekedt vizellés, a' gyakor láb áfztatások, a' lágy, nedves levegő, és a' heves nyavalyák szokták közönségesen a' láb-vizkórságot következtetni. A' mely vizkórságban is meg-szoktak a' lábok dagadni, és abból, hogy semmiképp' sem akarnak gyógyulni, bizton a' mely viz-kórságról gyanakodhatni. Viselőseknél is meg-dagadnak néha a' lábok, de a' terhel el-apadnak.

Orvoslása. Minekutánna a' viz ki-ürülyt, meg kell a' lábokat erősíteni. Az üresítés külső, és belső orvosságokkal mégyen-végbe. Belől a' has-hajtók, a' vizeltetők, és az izzasztók; kívül meleg hamuval, vagy fűszerfzamos ofzlatókkal borittatnak, és nap közt kétfzer, háromszor bodza virággal, kámforral, és gyalog fenyő maggal füstelt flonellel dörgöltetnek; mellyek ha nem használják, borbély késsel kell a' lábokon egy-néhány metzést éjteni, hogy a' viz ki-folydogálhasson. A' régi daganatot, a' szederjes, fótos lábokat nem szabad hántani.

Erösítettnek a' lábok tömjénből, myrhából, 's több e'féle gyántákból öfzve állott füstelökkel, ha tudniillik szorgalmatos-

san dörgöltetnek, mélsz vízzel, és kámforos égett borral bé-borittatnak. Belől pedig keserű három levelű fűből, ezer jó fűből, keserű gyökérből, ezeknek, 's több hasonlóknak keserű kivonásaiból lehet vegyétékeket, pilulákat, 's a' t. készíteni. Nro. 230.

R E T Z E P T E K.

Nro. 219.

Végy: Negyven grán Japalap gyökér port, husz grán tisztított bor követ. Egyelitsd-öszve, 's add-bé egyszerre.

Nro. 220.

Végy: Tizenhat grán Japalap gyántát, olvasd-el két könting gyalog sennyő mag Spiritusban, azután adgy-hozzá három könting édes kömény gyületet. Egyelitsd-öszve, 's add-bé egyszerre.

Nro. 221.

Végy: Másfél könting bor kö olajt, tengeri bagyma eztetből annyit, a' mennyivel a' borkő-olaj meg-telik; azután adgy-hozzá bárom lat gyalog

Nro. 219.

℞. Pulv. Rad. Jalap. scr. duos.
Crem. tart. scr. un'
m. f. Pulv. d. p. dos.

Nro. 220.

℞. Resin. Jalap. gr. sedec. solve in Sp. Junip. dr. duab. deinde adde
Syr. foenicul. dr. tres.
m. d. p. dos.

Nro. 221.

℞. Ol. tart. p. deliqu. dr. un. sem.
acet. squill. q. s.
ut f. perfec. saturatio.
deinde adde
Roob.

log fenyő mag lékvárt, tizenkét lat gyalog fenyő mag vizet. Egyelitsd-öfzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában két kanállal.

Nro. 222.

Végy: Négy lat gyalog fenyő mag lékvárt, annyitengeri bagyma ezetes mézet, két könting hig leveles borkövet. Egyelitsd-öfzve, 's adgy-bé minden 2-dik órában fél evő kanállal.

Nro. 223.

Végy: Három grán tengeri bagymát, fél könting ménta olajos nádmézet. Tsinály port bel'ile, 's adgy-bé napjában négyszer egy port, 's igyék-reá édes kömény, peterselyem, és édes gyökerekből egy findsia berbatét.

Nro. 224.

Végy: Egy könting öfzve törött fris tengeri bagymát, két könting tengeri bagyma ezettel olvasztott ammoniak gumit, Tsinály három gránji

pi-

Roob. Junip. Unc. un, sem
Aqu. — Unc. sex.
m. d. om. 2hor. 2. Cochlear.

Nro. 222.

Ry. Roob. Junip.
Oximell. Squill.
aa. Unc. duas.
Liqu. terr. fol. tart.
dr. duas,
m. d. om. 2 hor. 1/2 Cochl.

Nro. 223.

Ry. Squill. recent. gr. tria.
Elæos. menth. dr. sem.
m. f. pulv.
d. 4-ter de die pulv. un.
superb. vascul. infus. spec
Rad. foenicul. petrosel. et
liquirit.

Nro. 224.

Ry. Squill. recent. contus.
dr. un.
Gum. ammon. acet. squill.
solut. dr. duas.
m. f. pill. gr. trium.

Consp.

pillulákat; bintsd-bé sárga fa-
bélj porral; adgy-bé napjában
3-szor, 4-szer hármát, 's i-
gyék-reá egy fínsia berbatét
Nro. 223.

Nro. 225.

Végy: Három lat földi
bodza lékvárt, annyi szarvas
tövis gyületet, három könting
gálitzköves bor követ, tiz
lat gyalog fenyő mag vizet
Egyelitsd - öfzve, 's adgy-bé
minden 2-dik órában 2 kanállal.

Nro. 226.

Végy: Tiz grán tengevi
bagyna kivonást, egy könting
bor kő só tinkturás, két lat
ménta gyületet, tiz lat gya-
log fenyő mag vizet, busz
tsep édes salitromos Spiritust.
Egyelitsd-öfzve, 's adgy-bé
minden 2-dik órában két ka-
nállal.

Nro. 227.

Végy: Egy lat pörje gyö-
kér kivonást, három könting
sok hasznú söt, két lat édes
kőmény gyületet, tiz lat é-

des

Consp. pulv. Cinnam.
d ter, 4-ter de die Nro. tres.
superbib. vascul. infus.
Nro. 223.

Nro. 225.

℞. Roob. Ebul.
Syr. d. Spin. Cerv.
aa. Unc. un. sem.
tart. vitriol. dr. tres.
Aqu. Junip. Unc. quinq.
m. d. om. 2 hor. 2 Cochl.

Nro. 226.

℞. Extr. squill. gr. decem.
Tinct. Sal. tart. dr. un.
Syr. menth. Unc. un.
Aqu. Junip. Unc. quinq.
Spir. nitr. dulc. gutt. viginti
m. d. om. 2 hor. 2 Cochl.

Nro. 227.

℞. Extr. gramin.
Unc. sem.
Sal. polych. dr. tres.
Syr. foenicul. Unc. un.
Aqu.

des kömény vizet. Egyelitsd-
öszve, 's adgy-bé minden 2-
dik órában két kanállal.

Nro. 228.

Végy: Egy könting bor-
kő olajt, Két lat édes kömény
gyületet, tiz lat gyalog fenyő
mag vizet. Egyelitsd-öszve,
's adgy-bé minden 2-dik órá-
ban egy, két kanállal.

Nro. 229.

Végy: Egy könting sala-
miák Spiritust, két lat fa o-
lajt. Tsinály irt belöle. Reg-
gel, és estve a' hast kell
bé kenni.

Nro., 230.

Végy: Két könting keşe-
rű bárom levelű fű kivonást,
annyi ezer jó fű kivonást,
nyolcz lat székfű virág vizet,
két lat narants bėj gyületet.
Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé
minden 3-dik órában egy ka-
nállal.

Aqu. foenic. Unc. quinq,
m. d. om. 2 hor. 2 Cochl,

Nro. 228.

Rx. Ol. tart. p. deliqu.
dr. un.
Syr. foenicul. Unc. un.
Aqu. Junip. Unc. quinq.
m. d. om. 2 hor. un. vel
duob. Cochl.

Nro. 229.

Rx. Spir. sal. ammon. dr. un.
ol. olivár. Unc. un.
m. f. ungent.
mane, et vesp. inungant
abdomen.

Nro. 230.

Rx. Extr. trifol. fibr.
— Cent. min.
aa. dr. dua.
Aqu. Chamom.
Unc. quatu.
Syr. Cort. aurant.
Unc. un.
m. d. om. 3 hor. un. Cochl.

A K Ö S Z V É N Y R O L,
De Arthritide.

Mikor a' hajló tagokban, vagy az izestü-
lésekben valami keményebb fájdalom tá-
mad, *köszvénynek* nevezetik.

Okai. Igaz, hogy a' köszvényes szü-
lőktől születettek, az élemedett, korhott
idejűek, a' férfiúi Nem, és az élesebb el-
mék kiváltképpen hajlandók-reá; de tart-
hatnak tőle azok is, kik a' jó eszem, ifzo-
mot, a' savanyú, tsipős bort mérték felett
szeretik; kik egész étszakákat a' sok vir-
rasztásokban akár az író asztalnál, akár pe-
dig a' palatzkoknál töltenek; kik a' henyé-
lő, puha életet kedvelik, és a' szokott test
gyakorlásokat el-mulasztyák; félhetnek tőle
azok is, kik a' rendetlen gondnak, félelem-
nek, bánatnak, és más hofzfas
szomorú elme indulatnak ereszkednek; kik
a' buja, tisztátalan életnek ideje korán nyo-
morultyaí lettek; a' kora házasság, a' szo-
kott ürüléseknek, kiváltképp' a' test párzás-
nak fenn akadása; az alatsón, nedves, hi-
ves helyeken lévő lakások; szóval; valami

az étkek' emésztesét, 's a' test táplálását sér-
ti, 's veztegeti, mind az közvenyt ta-
maszthat.

Felosztása. Fel-osztódik a' közvény a'
hideglelős, és nem *hideglelősre*. A' *rendes*,
és *rendetlenre*. A' *rendes* bizonyos időre víz-
sza tér, és a' kezeket, lábokat, vagy más
külső tagot lop-meg; a' *rendetlen* bizonta-
lan időbe szöki-meg az embert, és nem a'
hajló tagokat, hanem a' test törsökét, a' bel-
ső részeket gyötri, nyomorgattya. A' *ren-
des helyt álló*, az az: a' melly helyet egy-
szer el-foglal, azt egy könnyen el nem had-
gya, abban állandósan meg-marad; A' *rendes
nyilvánóságos*, akarom mondani, a' hajló ta-
goknak, és izesüléseknek fajásával gyötri az
ő rendje, 's módja szerint a' beteget. Tobb-
nyire *magános*, vagy más betegséggel szö-
vetkezett. Nevezetére nézve, mellyet a' meg-
szállott külömbező tagoktól véfzen, fel-osz-
tódik a' kéz, a' könyök, a' térd, a' láb,
's a' t. közvényre. Ez a' *rendes közvény*,
ha akár a' nem helyes orvoslással, akár
más okból a' szokott helyét el-hagyni kén-
yszerítettik, és más belső tagra szál, vagy ha

sehová le nem szól is, de kemény hideglelést, vagy más betegséget, sokszor véletlen halált is okoz, vagy, ami ritkább, hogy a testből kevés sérelemmel kihajtódjék, *vissza verettettnek* hivattatik. További fel-öfztását lásd a' rendetlen köszvénynél.

Kézde. Nints itt' a' *hideglelős* köszvényről, mellyben az orvoslás a' vele lévő hidegleléshez alkalmaztatik, a' fzó; a' nem hideglelős, és pedig a' *rendes, helyt álló, nyilvánoságos, és magános*, különösen a' *láb köszvényről* vagyon itt' a' beszéd. Ez következendőkkel kezdődik: A' gyomor fájni kezd, émeleg, és bátor nehezen, és roszúl emészti, még is az étel kívánás megmarad, sőt nevededik; némellyek szokatlan fázást éreznek a' gyomorban, és vagy valami epés, fanyar izről panaszkodnak, vagy a' felesleg öfzve gyült taknyot vádolyák; szelékben szenvednek, de ezek szerentséjekre alól, fellyől böven el-mennek, a' test elnehezül, el-tunyúl, szomorúak, és komor kedvűek lesznek, különös, hogy a' szokott munkajokhoz nagyobb készséggel, nagyobb hajlandósággal vannak 's a' t. Ezekből lehet a' közelítő ostromot meg-jövendölni. Ke-

Kevés napokkal az ostrom előtt el-szemvednek, el-'sibbadnak a' tzombok, és a' láb-szárak, mellyekbe a' szelek mintegy le-eresz-kedni látzatnak, a' lábokat a' görts bántya; (és ezekből tudhatni-meg, hogy a' köszvé-nyes materia a' lábokra szálland) Elötte va-ló nap a' számlált történetek alább hagy-nak, vagy éppen meg-szűnnek; a' beteg mohón eszik, szokáson kívül jó kedvű, est-ve egészen le-nyugszik, és mintegy éj-félig jól aluszik, éjfél után meg-rázódik, meg-horzad, és közönségesen az öreg lab Új, a' sark, vagy a' láb-szár kezd fájni. A' hideglelés a' fájdalommal edgyütt el-tart e-gész hufzonnéggy órákig, a' fájdalom néha akkora, hogy majd minden békességes tü-rést fellyül hallad. Hufzonnéggy órák múlva a' reá következett könnyebbitő izzadással, ítélő vizelettel, és a' lábokra történt orbántz forma ált' tétellel tsilapszik az ostrom, és a' beteg a' sok álomtalanság, és hánykódások utan néhány órákra tsendesen el-nyugszik, ki is minekutánna fel-ébred, sokszor, az egy szenvedő tagnak fájását ha ki-vefzed, egé-szen jól érzi magát.

Kimenetele. Minekutánna közönségesen hufzon négy óra múlva a' hideglelés megelő áll, és a' most mondott módra a' beteget hol mindennap, hol pedig minden harmad nap mind addig nyavalygattya, még-lén a' test a' köszvényes materiától egélzen meg-szabadúlt, könnyü akárkivel el-hitetni, hogy az ilyen *rendes, helyt álló, nyilvánosságos, és magános láb köszvény* a' szörnyü fájásokon kívül semmi veszedeleinnel sem fenyeget; sőt, ha nem régi, ha egyeb-eránt egészséges testet lepett-meg, a' *rendes étellel*, és a' helyes orvoslással meg-is gyógyúlhat.

Orvoslása. A' láb-köszvényben hármos az Orvoslónak kötelessége: Az első tsupan az ostromot megelőző történetekre terjed; A' második az ostrom körül forgolódik; A' harmadik kötelesség az ostromon kívül lévő szabad állapotját illeti a' betegnek.

Az első kötelesség tehát az, hogy mi-helyt az imént számlált előjáró történetek-ből a' közelítő ostromot észre venni, leg-ot-tan a' munkálkodó természet igyekezetiben segitődjek, hogy a' köszvényes materiát meg-emélt-

emészthesse, és a' tes'ből ki-takarithassa. Segitődik pedig a' természet a' rendes étellel, kerülvén minden 'siros, nehéz emészthető étkeket, az álomban, a' test mozgásokban tartott mértékletességgel, és a' természetes ürüléseknek rendes fenn tartásával; a' miért is, ha a gyomorban valami iszapos materia gyülekezett volna öszve, azt könnyü hánytatóval kellene onnan ki-lóditani, a' szorulásokat meg mindennap reggel néhány grán rabarbarával kellene megindítani. A' gyöngék délután valamivel többet igyanak a' jó ó borból, hogy sem más-kor szoktak, az étkeket borral, és gyöngé fűszerzámokkal készitessék. Orvosságul vegyenek gyöngé élesztő, keserű szereket. (leg-jobb az atzélos bor.) Ezek mellett mi-hent az elő járó történetek alább hagynak, és az étel kívánás mohóbb, jele, hogy küszöb-ben vagyon a' láb-köszvény; mellynek materiája, hogy a' lábokra annál könnyebben le-tétetődjék, félre vetvén minden belső orvos-ságokat, egyedül azon kell lenni, hogy a' lábok melegen tartassanak, és hogy estve vatso-ra helyett boros savóval éllyen a' köszvényes.

Minekutánna a' közvényes materia a lábokra le-tétedődött, következik az ostrom körül foglalatoskodó kötelesség; melly abban áll, hogy még a' hideglelés tart, a' beteg tsendesen legyen, és orvosságúl bodza lékvárt vegyen salitrommal. Az erősebb has-hajtók ártalmasok, de mannával, és savanyú pálma gyümöltsel az első utakat megöblíteni nem árt. Alig tsilapfzik a' hideglelés, már is a' test az izzadásra, a' sűrű vizelletre, és a' lábokra történt orbántz forma ált' tételre könnyebbül; Könnyebbítsen itt' az Orvosló is a' keményebb történeteken, és ügyeljen a' most mondott hafznos ürülésekre, hogy kelleténél bővebbek ne legyenek, de ne is fogyatkozzanak. A' bővebb izzadást mértékelik, 's vísza tartják az allövellések, a' könnyebb bé-födözés, az ing fel-váltás, azután ha a' test száraz ruhával meg-törültetik, ha a' beteg az ágyban fel-ül, vagy a' szenvedő tagokat jól bé-takarván, az ágyból ki-kele. A' fogyatkozott, nem elegendő ürülések a' szorgalmatos be-fedezésre szaporodnak, ha tudniillik a' beteg az ágyban jól be-födve marad, ha lábait lan-

gyos feredőkben ásztattya, és viafzkos vászonnal bé-pólála.

Az első utakra vetett, materia a' savanyú pálma gyümölcshől, és bor köhöl öszve állott gyöngé has-hajtókra, mellyek huszonnégy óra alatt két, három székét csinállyanak, takarodik leg-jobban ki. Az iz-zadást, és a' vizellést a' mézzel készült bodza lékvár salitrommal mozdittya előbb.

A' történetek között leg-türhetetlenebb a' szörnyű fájdalom, melly sokszor minden békességes türest fellyül halad. Engesztelik ezt a' lágy meleg feredők, és a' viafzos vászon. De bezzeg dühöskedik a' hidegre, ha tudniillik a' lábok meg-hülnek; az olajos, és az öszve szivó kenetekre.

Mihent a' beteg az ostromtól tökéletesen meg-szabadúlt, itt az ideje a' harmadik kötelességnek; tudniillik akadályoztatni, hogy a' köszvényes materia többé meg-ne teremjen. Végbe viszi ezt az Orvosló, ha a' beteget el-készíti, hogy teste minden tiztyeiben kellete szerint el-járhasson; ha a' köszvényest a' keserű, és gyöngén izgató füvekből, és gyökerekből tsinált orvossá-

gokkal húzomost mind addig tartya, 's élteti, méglen a' jövendő köszvénynek előjáró történetei ujjolag elő fordúlnak, vagy egészen el-maradnak. Jók itt az erősítő fejedők is.

Életrend. A' minő élet rend fellebb az ostromot meg-előző történetekkel javasoltatott, ugyan az ajánltatik az ostromkor is, tsupán hogy nem az ostrom alatt, hanem néhány órákkal előtte egyék a' beteg, és horos savót igyék. Azután, mihent szűnik az ostrom, leg-ottan hadgya-el az ágyot, és kezdgyen, noha minden lépésre nevedik a' fájdalom, jární, mert e'képp' az izestlésekben meg-sikeresedett, 's mintegy ölzve nőtt köszvényes materia lassankint fel-oldódik, a' tagok' mozgathatósága visszafizta tér, az ostromok türhetőbbek lesznek, és a' beteg az ejtszakákat, mellyeket az előtt a' szörnyű fájások miatt álomtalanúl töltött, már most egészen ált' alufizta, és előbbi egészségére visszafizta kezd menni.

Való, hogy a' nem régi köszvény sokszor szerentsésen meg-orvosoltatik; a' régi, a' meg-rögzött meg nem gyógyúl ugyan,

de későbbre, és türethetebb ostromokkal jön visszafra. Azért mihent az ostromtól tökéletesen fel-fzabadúlt a' beteg, a' szükséges orvosságokon kívül következendő Élet rendre is kötelefztetik. Tudniillik, hogy, a' ki a' sok, és sokféle étkekben, és italokban duscáskodott, már most gyöngé fűzferfzámokkal egyéberánt együgyün kéfzített, de jól tápláló étkekkel élfyen, hufst tsak délkor, és azt is nem 'sirost, nem keményet, vagy fűstel-tett egyék; kerüllye a' vendégeskedéseket, ójja magát mind azoktól, a' mik a' gyomort terhelik, gyöngittik. Kik a' bort megszokták, igyák vízzel, a' jó ser sem árt, napköztt oltsák fzfomjúságokat vízzel. Lakjanak tágos, egésséges hajlékokban, töltsék a' nyarat fzfabad mezzei levegőben, és hogy testök meg ne hűllyen, öltözzenek melegén. Kiktől ki-telik, mindennap reggel, és estve felé a' fzfabad levegőben a' test gyöngé iz-zadásaíg sétállyanak; kik nem sétálhatnak, kotsizzanak, és testöket fzfáraz ruhával dör-göllyék; korán feküdgyenek, korán kellye-nek, (nem párnás, hanem ló fzförös mádrátzákon.)

Az elme minden nagyobb, kedvetlen gondoktól, mélységesebb éjeli tanulásoktól, (nappal sem jó mindgyárt az evés után az író asztalhoz ülni) szabad legyen; gyönyörködjék a' nem sok ülést kívánó kellemetes beszélgetésekben, 's olvasásokban, a' mulatságos utazásokban, mellyek a' levegő változtatásával, a' test mozgásokkal, és a' különbözőféle kedves látásokkal akárkit is ébrefsztenek, 's élefsztenek; mondjon ellen a' buja életnek. Jelesek a' hideg feredők is, tsak ki-hevült, izzadó testel hirtelen bele ne menyen, és henn tsendesen ne legyen, hanem mozogjon. Jobb a' mosás a' hideg vízzel, ezt télen is lehet használni; azért minekutánna reggel fel-kelt, a' testet megtörülte, mossameg fél óra múlva vízbe mártott spongiával egész testét, de maga mossameg, mert ezzel a' foglalatossággal a' test mozgásban hozattatik, a' mi felette hasznos; a' mosás után öltözzék melegen, és sétállyon.

A' RENDETLEN KÖSZVÉNYRŐL.

De anomala Arthritide.

A' *rendetlen* köszvény bizontalan időbe szöki-meg a' beteget, és nem a' hajló tagokat, az izesüléseket, hanem a' testnek külömbféle belső tagjait nyavalygattya, gyötri. Innét következik, hogy különbözik a' *rendestől* nem csak az időre, és a' külömbféle belső tagokra nézve, mellyeket meglep, hanem a' külömbféle történetekre nézve is: A' *rendes* ugyan azon egy történetekkel, tudniillik a' szenvedő külső tagnak szörnyű fájásával, dagadásával, és sokszor el-vörösödésével jár; a' *rendetlennek* történetei sokféliek a' mint ezt, vagy amazt a' belső tagot nyomorgattya; úgy, ha a' föbe, a' melybe, vagy a' hasba ereszkedik, mindenféle fő, mely, vagy has betegségeket játszhatik. De minek a' jelesebb külömbőség? A' *rendes* köszvény a' munkálódó természetnek igyekezete, melly által az egészéggel ellenségeskedő materiától kíván megmenekedni; a' *rendetlen* a' természet fogyatkozásának, 's elégtelenségének munkája, melly ritkán végződik jó véggel. O-

Okai. Tapasztalni a' rendetlen közhvényt azokban a' közhvényesekben, kik az ostromtól szabad köz időben rendetlen életet viselnek, melly által alkalmatosságot adnak a' közhvényes materiának annyira való megszaportására, hogy azt azután a' természet meg nem győzheti, a' külső tagokra ki nem veheti. *2-szor:* Tapasztalhatni ezt azokban is, kik az ostromkor helytelenül orvosoltattak, kik a' fájások szüntetése okáért eret vágattak, erősebb okádtatót, vagy has-hajtót bévettek; vagy kívül, ki-tudja mi olajos, vagy öfzve szívó szerekkel a' fájdalmat szüntetni akarták; Végre: rendetlené teszük még a' leg-rendesebb láb-közhvényt is a' külömbféle hozzája szegődött betegségek, az izesülésekben, és hajló tagokban keletkezett közhvényes daganatok, és tsomók; valami különös tagnak: a' gyomornak, tüdőnek, 's a' t. el-gyöngülése, a' görtsök, és az elerötlenedés.

Feloztása. A' rendetlen közhvény feloztódik a' *kóborlóra*, melly egyre kótorog, melly hol a' hát-gerintzet, az oldalokat, a' nyak peretzet, a' 'sódérokot, az áll tson-

tok'

tok' izesülését, szóval: hol ezt, hol amaszt a' tagot meg-járja, 's meg máshová szökik. Az *alatomosra*, melly más nyavalyát szinlei; A' *magánosra*, és a' más nyavalyával *szövetkezetre*. Mindegyik viszfza *verettett* lehet.

Kezdete. Felette nehéz a' *rendetlen* közfvénynek törtineteit, mellyekkel kezdődik, meg-határozni: mert minekutánna bizonyos, hogy különbféle tagokat meg-lophat, hogy különbféle fő, mely, és has betegségeket szinlelhet, hogy *magánosan*, vagy más *betegséggel*, gyúladozó, epés, taknyos, vagy rothadt indulatú hideggel lehet, 's a' t. tagadhatatlan, hogy a' történeteknek is sok félieknek kelletik lenni. Lehet gyanakodni, meg is sajdhithatni mindazonáltal a' gerjesztő okokból, a' történetekből, mellyek a' közfvényt meg-szoktak előzni; Azután abból, ha az ostrom idejekor a' beteg a' rendestől mentt marad, vagy, ha jelen vólt, hirtelen el-tűnt, avagy ha el-nem tűnt is egészen, leg-alább tsilapodott; a' fájások, a' daganatok a' tagokban alább hagytak, és más nyavalya nyomba követte. 's a' t.

Kimenetele. A' rendetlen köszvény legyen kőborló, *alatomos*, *vízfza-vertt*, *magános*, vagy más nyavalyával *szövetkezett*, mindenkor veszedelmes, és annál veszedelmesebb, mennél nemesebb, az életre szükségesebb tagra verődik, vagy mennél veszedelmesebb a' nyavalya, mellyel szövetkezett; tanúi ennek a' számtalan véletlen halálok.

Orvoslása. Akármiképp', akár nyilván, akár *alatomost*, akár azért, hogy *vízfza-vertetett*, nyomorgasson valakit, mindenkor a' léfzen az Orvoslónak első, főbb tárgya, hogy a' köszvényes materiát előbbi szokott helyére *vízfza* hozhassa, és a' testből ki-takarithassa.

Légyen azért első a' szabad köz időben viselt rendetlen élet, melly miatt annyira meg-szaporodott a' köszvényes materia, hogy a' szokott helyeken, p. o. a' lábokon meg nem férhet, hanem a' térdekre, kezekre, és más tagokra el-árad. Nints ennek különös orvoslása: a' rendes köszvénynek szabott orvosló módja, tudniillik a' rendes élet, a' gyöngé élesztő, keserűs szerek segítenek rajta. Lásd azért a' *rendes láb-köszvényről*. 475. Lap.

Másképp' kell azokkal bánni, kik az ostrom alatt eret vágatnak, erősebb okádatót, vagy has-hajtót bé-vefznek, kik valami előre ment súlyosabb nyavalyából elhitványkottak, kiket a' korhott élet idő, a' régi, meg-rögzött köszvény, vagy más akármifele ok annyira le-nyomott, el-erőtlenített, hogy az üdvösséges igyekezetében elégtelen természet a' köszvényes materiát a' szokott helyekre le nem teheti. Ezeknek a' rendes életen'kívül, a' gyöngö, fűszerfámos étkeken, és izgató italokon kívül szükségesek belől a' ménta, vagy méh fűből, a' sárga fahéjból, a' székfű virágból, és a' környül-állásokhoz alkalmaztatva az angyélika, a' virginiai kigyó gyökerekből kámforral, hód-tetcmmel, 's a' t. tsinált vegyétékek; kívül pedig a' lábokra a' rutából, és egyéb izgató füvekből borral készült kötések, szappanyos láb-feredők, a' tsalányozás, sőt a' hólyag huzó flastromok, hogy az el-ízórott materia szokott helyére mentől hamarább vizsgálja térjen.

Kik az olajos, vagy az öszve szívó szerekkel tették rendetlené a' köszvényt, vagy

kik-

kiknél a' hajló tagokban termett köszvényes daganatoktól, és tsomóktól keletkezett a' rendetlen köszvény, azok a' meleg lágyító láb-áztatásokkal, a' meleg lágyító láb-párolásokkal, és kötésekkel iparkodjanak a' köszvényes materiát visszafoglalni.

A' gyomornak, a' tüdőnek, vagy más akármelly különös tagnak el-gyöngüléséből következett rendetlen köszvényt kívül a' horral készült izgató kötések, szappanyos láb-feredők, a' tsalányozás, a' hólyag huzó flastromok vonnyák-vissza előbbi szokott helyére; belől meg az erősítő orvosságok segítik az el-gyöngyült tagot, hogy a' reárohant materiát magától el-mozdítsa, el-taszítsa.

Nincs nehezebb, sőt lehetetlen annak a' köszvénynek, mellyet a' hozzá állott nyavalya tesz rendetlené, orvoslásáról valami olyast mondani, melly mindenkor, 's minden esetre használatos volna; mert valamint hogy többféle okokból szövetkezik vele, úgy külömbféle indulatú, és hol ezt, hol amazt a' tagot nyavalygattya, 's rongálja. Lássuk csak a' leg-közönségesebb

nyavalyákat, mellyek vele lenni szoktak: A' fő, és szem fájások, a' szédelgés, a' guta, és szél-ütés, és általlyában az érző inakat bántó betegségek; a' torok fájás, a' hurut, a' köhögés, a' tüdő gyúladás, és az oldal nyilallás, a' vér-pökés, fúladás, a' mely viz-kórság, a' has-fájás, a' has-menés, a' vese gyúladás, a' nehéz, fájó, és égető vizelés, az arany-ér; az afzszonyi rendnél a' vér, és fejer folyások, 's a' t.

Minő sokféle okokból, külömbféle történetekkel, és indúlatokkal kezdődnek, folynak, és végződnek a' most számlált betegségek, mindeniknek különös le-irásából eléggé ki-tetfzik, meg-bizonyodik azért tovább is, hogy nem lehet ollyas orvosló módot mondani, mellynek mindenkor, 's minden esetre helye vólna; hanem minekutánna a' köszvényt gerjesztő okokból, az ostromot meg-előző történetekből, vagy abból, hogy a' beteg szokott időbe tőle mentt marad, vagy ha meg-jelent is, hirtelen eltűnt, vagy leg-alább a' fájások, a' daganak a' szenvedő hajló tagokban alább hagytak, 's a' t. minekutánna mondom, ezekből,

's több hasonló változásokból reá esmérvén a' rendszeren köszvényre, a' hozzá szegődött nyavalyára, mellyet játzik; azt kell megtámadni, (ha csak nem itélő) kívül meg a' szokott helyekre a' körül-állásokhoz alkalmaztatva hol lágyító párolásokkal, kötésekkel, és láb-feredőkkel, hol pedig izgatókkal, sött hólyag-huzó flastromokkal kell a' köszvényes materiát visszafoglalni.

Vannak azonban ollyas nyavalyák is, mellyekben sokszor semmiképp' sem lehet a' köszvényes materiát szokott helyére visszafoglalni; olyankor az iparkodó természetnek vágyódását sajditván, azt kell hol pöktetőkkel, hol könnyű has-hajtókkal, 's a' t. segíteni, hogy, minekutánna a' köszvényes materiától mentől hamarább megszabadúlt, a' testet a' többszeri rendszeren visszafoglalás jövedel ellen meg lehessen erősíteni.

Tapasztalt dolog, hogy az ifjú, erős, egészséges testekben, sokszor a' bőv-vérűség, a' gyúladások zavarják, 's rendetlenítik a' köszvényt; noha egyéberánt felette ártalmas a' köszvényben az ér-vágás, ilyenkor még is okvetetlen szükséges a' többi

higító, 's hivesítő kézfűlettel. A' görts is meg-zavarja, és akadályozza néha a' köszvényes materiát, hogy szokott helyére le ne erezkedhessék. A' görtsnek meg-szüntetésével, és a' munkáló természetnek (ha maga nem elég) külső, belső segítésével tsak hamar visszfa megy a' köszvényes materia szokott helyére. *Lásd az In-rángatásokról, 79. Lap.*

Életrend. A' minő Életrend javasoltattott a' rendes köszvényben, az ajánltatik itt is; egyedül a' vele szövetkezett, a' szinlelt nyavalya tehet mi változásokat, mi kivételeket; legyen olyankor utasításúl az olyan nyavalyának különös le-írásában kijegyzett Életrend.

A' N Á T H Á S F O L Y Á S R Ó L.

De Reumathismo.

A' testnek külömbféle tagjaiba hidegleléssel, vagy a' nélkül gyakran visszfa térő kóválygó, vagy helyt álló fájdalom *Náthás-Folyásnak* neveztetik.

Külömbözik ez a fájdalom a köszvénytől abban, hogy a köszvény a vérmes, taknyos, és epés temperamentumokat, a megállapodott idejűeket, a férfiúi Nemet szereti, a náthás-folyás nem gondolván az idő élettel, sem a temperamentommal, a férfiúi, és aszfzonyi rendet egyaránt bántja. Tovább: a köszvényt külömbféle okok: a búja élet, a keményebb elme indulatok, 's a t. gerjesztik; a náthás-folyás, többnyire a meg-hűtéstől ered. A köszvény a hajló tagokban, jobbára a kezekben, és lábokban a kisebb izeket rongálja, a náthás folyás a tőmbökben, térdekben, a vállakban, és vál-lapitzkákban, szóval: a nagyobb izestülésekben fészkez, és el-terjed az inashusokba; végre a köszvénynek elő járó törtinetei: az el-veszett étel kívánás, a szelek, a has-fajások, 's a t. a náthás folyásnak nintsenek semmi elő járó, a nyavalyát meg-jelentő postái

Okai. A náthás-folyást közönségesen a nedves, hideg tavaszkor, és őszkor, a nedves, alacson hajlékokban találni, nints is jelesebb gerjesztő oka a meg-hűlésnél,

ha tudniillik a' ki-izzadott test hirtelen meghűl, és a' természetes test párzás vízfűza szoritódik.

Felosztása. Fel osztódik a' náthás-folyás az erősségű, és gyöngeségűre; mind a' kettő vagy hidegleléssel, vagy a' nélkül vagyon; noha a' gyöngeségű többnyire a' nélkül jár. Továbbá: a' szenvedő tagról nevezetére nézve fel-osztódik az ágyék, és tsipő fájásra, a' farsábára; ha a' fogakra, vagy a' fülekre veri magát, náthás fog, és fül fájásra, ha a' melyt, a' tüdöket, az oldal hártját el-fogja, náthás köhögésnek, oldal nyilallásnak, 's a' t. nevezetik.

Kezdeté. Minekutánna a' náthás-folyás sem a' temperamentomnak, sem az élet időnek; vagy Nemnek nem enged, többnyire véletlen, tsak az alkalmatosság kedvezzen néki, akár kit is meg-lop, és pedig vagy hidegleléssel, vagy a' nélkül. A' hideglelősnek további nevedését, és folyását a' külömbféle hol súlyosabb, hol kisebb történetek teszik kétségesé; a' nem hideglelős szörnyű fájásokkal, és a' szenvedő tagnak tsak nem lehetetlen mozdíthatá-

sával kezdődik; estvére kelvén a' fájások nőnek, a' beteg hánkódik, jaigat, nem is alhatik, méglen a' szenvedő tag jól ált' nem melegült, a' mire a' fájdalmak kevesé szűnnek, és a' beteg mi keveset nyughatik.

Kimenetele. Kétséges a' kimenetele, mert hol meg-gyógyúl, hol meg-öli a' beteget, vagy ha meg-enged is az életnek, sérelmes következéseket, daganatokat, tályogokat, merevedett tagokat, mellyek lassanként el-sorvadnak, 's a' t. hágy maga után.

Orvoslása. A' hideglelés náthás-folyás jobbára gyúladt természetű; lásd azért a' *Gyúladás. Orv. Munk. 1-ső Dar.* Azt az egyet ki-teszem itt, ha ne talámtán tályog támodna, azt tüstént ki kellene vágni; egyéberánt olly veszedelmes rontsolásokat, és eméltéseket tesz, mellyeket azután alig lehet a' tagnak el-metszése nélkül meg-gyógyítani.

A' nem hideglelés náthás-folyás több-félékkel, tudniillik: has-hajtókkal, izzasz-tókkal, keserű, és gyántás szerekkel; kívül dörgölésekkel, hólyag-huzó flastromokkal, és lágy meleg feredőkkel orvosoltatil.

Az elsőség a' has-hajtóké, ha az első utak nem tiszták, azután következnek az izzasztók Nro. 231. és a' gyöngye dörgölések a' szároz ofzlató kötésekkel; mellyekre, ha a' fájdalom nem tsilapfzik, leg-ottan a' szenvedő tagra rakott hólyag huzó flastrommal kell azt ki-emelni. Az őfzi náthás folyásokban a' helyett, hogy a' hólyag huzó flastromra engedne, 's szünne a' fájdalom, inkább néha keményebben dühösdödik; jót tesznek az ilyen esetben a' száraz dörgölések, és kezegetések. Nro. 232. és a' meleg kénköves feredők.

A' vad tzikória, a' kalán levelű, és a' keserű három levelű füvek leg-fogatosabbak az őfzi náthás folyásban, mellynél a' súlynek némelly jelei látzatnak. A' gyánták, kiváltképp' a' frantzofa gyánta, a' piskoltzból készült szerek, a' bürok, és a' farkas répa kivonások, az olasz utifü virág, az eb-szöllő veszfzö, 's a' t. a' régi, meggyökerezett náthás folyásokban használatosok. Nro. 233—234—235.

Életrend. A' hideglelés náthás folyásban tartandó élet rendet a' hideglelés szabja ki.

ki. A' nem hideglelés kiváltképp' a' mértékletes életet, és a' meleg öltözést kívánja-meg, ne talám a' mértékletlen étellel alkalmatosság adódjék más hozzá szegődendő betegségre, vagy a' meg-hűtés által a' helyett, hogy múlna, inkább meg-rögződjék, keményebben dühösködjék.

R E T Z E P T E K.

Nro. 231.

Végy: Másfél könting o-laszuti fű virágot, forráz-d-le forró vízzel, kevesé badd forjon, azután badd állyon bét-fődve fél óráig, Szűrj-le egy mejszelyt, adgy-hozzá négy lat bodza Lékvárt, fél könting mosatlan izzasztó pistoltzot. Egyelitsd-öszve, 's adgy-bé minden 2-dik órában két evő kanállal.

Nro. 232.

Végy: Négy lat kámforos égett bort; egy lat körös bogár tinkturát: Egyelitsd-öszve, 's kend-meg vele napjában 3-szor a' szenvedő tagot.

II. Darab.

¶ I i

Nro. 231.

℞. Fl. arnic. dr. un. sem. infund. s. q. Aqu. com. p. 1/2 hor. vas. claus. ebull. ad moment.

Colat. libr. un.

adde

Roob. samb. Unc. duas.

Stib. diaph. n. abl.

dr. sem.

m. d. om. 2 hor. 2 Cochl.

Nro. 232.

℞. Spir. vin. Camph.

Unc. duas.

Tinct. Canthar.

Unc. sem.

m. Ungatur ter per diem

pars affecta.

Nro.

Nro. 233.

Végy: Fél könting értz kermest, egy könting farkas répa kivonást, egy lat frantzoz sa gyántát. Tsinály frantzoz sa essentiával két grávi pillulákat. Adgy-bé napjában 3-szor, mindenkor hármot, négyet, 's igyék a Nro. 234 alatt, egy, két findsia herbatét reá.

Nro. 234.

Végy: Három lat eb szőlő vejször, egy lat édes gyökeret, egy könting tsillagos ánist. Vagdald-öjzve herbatenyak.

Nro. 235.

Végy: Fél, vagy egy grán farkas répa kivonást, tiz grán fejer nád mézet. Tsinály port, 's adgy-bé napjában kétszer, 3-szor egyet, 's igyék-reá kétszer leveli fűből, és földi tomjén fűből egy findsia herbatét.

Nro. 233.

q. Kerm. min. dr. sem.
 Extr. aconit. dr. un.
 Res. guajac. Unc. serr
 Essent. — q. s.
 f. pillul. gr. duor.
 d. ter. de die tres—quatu.
 superbib. vascul. infus. spec.
 Nro. 234.

Nro. 234.

q. Stip. dulc. amar.
 Unc. un. sem.
 Rad. liquirit. Unc. sem.
 anis. stell. dr. un.
 c. m. d. Spec. p. The.

Nro. 235.

q. Extr. aconit. gr. sem—un.
 Sach. alb. gr. decem.
 m. f. pulv. subtilis.
 d. quotidie bis, vel ter. un.
 superbib. vascul. infus.
 spec. Herb. Chamaedr. et
 chamaepit.

ESODLAT
 M. H. H. H. H. H.
 H. H. H. H. H.
 H. H. H. H. H.

V E G E

2781 46/57

